

STUDIA O PRZEKŁADZIE
pod redakcją
Piotra Fasta

Nr 54

PRZESTRZENIE PRZEKŁADU — 8

pod redakcją
EWY KAPELI
ANNY PASZKOWSKIEJ
GABRIELI WILK

Katowice 2024

Opiniowały do druku
TATIANA KANANOWICZ
EDYTA MANASTERSKA-WIĄCEK

Projekt okładki i stron tytułowych
ANNA PASZKOWSKA

Redakcja i korekta
EWA KAPEŁA, ANNA PASZKOWSKA, GABRIELA WILK

Publikacja dofinansowana przez

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

ISBN 978-83-8183-224-3

„Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe
ul. Podgórna 4, 40-026 Katowice
tel. 32 258-07-56, fax 32 258-32-29,
e-mail: biuro@slaskwn.com.pl
<http://www.slaskwn.com.pl>

SPIS TREŚCI

Od redaktorek / 7

PRZEKŁAD — MIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ

MIROSŁAWA BUCHHOLTZ

Przestrzenie przekładu poezji — w płynnym archiwum YouTube / 11

ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ

Multimodalność w tłumaczeniu na przykładzie tłumaczenia melicznego / 21

MIRA CZARNECKA

Transferred in translation: *Lady Audley's secret* —
the story of a murderess or social injustice? / 33

CHRISTIAN JAKOB ALTMANN

Heteronimy w polskim i czeskim przekładzie powieści *Herztier* Herty Müller / 45

KATARZYNA WOREK

Tłumaczenie neologizmów w powieści J.K. Rowling
Harry Potter and the Philosopher Stone na język hiszpański i polski / 55

RUSLANA KORSHUNOVA

Поэтонимы в переводах *O krasnoludkach i sierotce Marysi*
Марии Конопницкой на русский и украинский языки / 69

JAKUB BOBER

Aspekt przekładowy bliskości językowej i kulturowej
(Władimir Sorokin *День опричника* i *Сахарный Кремль*) / 85

MARIA LUKOSEK

Językowe aspekty dedukcji w adaptacjach filmowych utworów
Arthura Conana Doyle'a / 99

PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY

ALICJA BAŃCZYK

Tłumaczenie tekstów orzeczeń sądów francuskich na język polski —
podstawowe problemy / 113

МАРЕК ХОВАНЕЦ

Названия уголовно-процессуальных действий
как переводческая проблема (в словацко-русском плане) / 127

BADANIA KONFRONTATYWNE A PRZEKŁAD

ЗДЕНЬКА НЕДОМОВА

Косметологическая лексика в русском и чешском языках / 143

ЛУКАШ ПЛЕСНИК

Чешские соответствия русских конструкций с аналитическим прилагательным
(на примере терминов IT-сферы и интернет-пространства) / 153

OLENA KHAVKINA, KATERYNA LUT

Ways of rendering English weather idioms into French / 165

АНЕТА ЧЕРМАКОВА

Перевод русского субстандарта на чешский язык:
о чём свидетельствуют параллельные корпусы? / 175

TŁUMACZ — OD TEORII DO PRAKTYKI

WERONIKA SZTORC

Tłumacz mówi własnym głosem: obrazy tłumaczy w ich paratekstach —
rekonesans / 189

AGATA MARIA BALIŃSKA

Kształcenie tłumaczy języka japońskiego w Polsce —
wyniki badania ankietowego / 203

OD REDAKTOREK

Oddajemy do rąk Czytelników ósmy tom monografii, która jest pokłosiem dorocznych spotkań badaczy i praktyków przekładu organizowanych przez nas w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Problematyka podejmowana w zamieszczonych w tomie tekstach odzwierciedla różnorodność perspektyw badawczych, ukazując jednocześnie wiele nieodkrytych dotąd przestrzeni przekładu.

Pierwsza część monografii prezentuje wyniki badań nad przekładem artystycznym. Otwierają ją nieoczywiste w tym kontekście rozważania Mirosławy Buchholtz, która — bazując na koncepcjach Zygmunta Baumana i Gabrielli Giannachi — traktuje platformę YouTube jako płynne archiwum, w którym obecna jest refleksja nad tłumaczeniem poezji. W kolejnym tekście Anna Rędzioch-Korkuz przekonuje o wartościowości analizy multimodalnej, stosując ją do badania przekładu melicznego. Praca Miry Czarneckiej to z kolei autorefleksja tłumaczki towarzysząca przekładowi na język polski powieści wiktoriańskiej. Uwzględniając perspektywę feministyczną, Autorka zastanawia się nad recepcją przekładu przez współczesnych polskich czytelników. Christian Jakob Altmann ukazuje natomiast sposoby pokonywania barier językowo-kulturowych na przykładzie polskiego i czeskiego tłumaczenia powieści *Herztier* Herty Müller, zaś Katarzyna Worek analizuje, jak tłumacze języka polskiego i hiszpańskiego zmagają się z odtworzeniem pełnego neologizmów świata *Harry'ego Pottera*. Następny tekst poświęcony jest problemom przekładu baśni Marii Konopnickiej *O krasnoludkach i sierotce Marysi* na język rosyjski i ukraiński. Ruslana Korshunova omawia

w nim sposoby tłumaczenia nazw własnych oraz to, jak rzutują one na odbiór utworu przez młodych czytelników. Jakub Bober z kolei rozważa wpływ bliskości językowej i kulturowej na tłumaczenia powieści Władimira Sorokina na język ukraiński. Autorka ostatniego artykułu w części o przekładzie artystycznym — Maria Lukosek — porównuje rosyjskie i polskie tłumaczenia współczesnych adaptacji filmowych dzieł Arthura Conana Doyle’a o przygodach Sherlocka Holmesa, koncentrując się na językowych eksponentach procesu dedukcyjnego.

Odrębną grupę stanowią dwa teksty badaczy zajmujących się przekładem specjalistycznym. Alicja Bańczyk skupia się na wybranych trudnościach pojawiających się w procesie tłumaczenia na język polski tekstów orzeczeń sądów francuskich. Omawia problemy translatorskie wynikające ze stosowanej terminologii i związane ze strukturą orzeczeń. Marek Chovanec z kolei analizuje sposoby przekładu z języka słowackiego na rosyjski nazw czynności procesowych, mających na celu ograniczenie wolności podejrzanych o popełnienie przestępstwa.

Trzecia część prezentowanej monografii zawiera artykuły sytuujące się na pograniczu badań konfrontatywnych i przekładowych. Zdenka Nedomová opisuje słownictwo z zakresu kosmetologii w aspekcie porównawczym rosyjsko-czeskim, a Lukáš Plesník przybliża rosyjskie konstrukcje z przymiotnikiem analitycznym funkcjonujące w sferze IT i przestrzeni internetowej oraz wskazuje ich czeskie odpowiedniki. Przedmiotem badań Oleny Khavkiny i Kateryny Lut są wybrane idiomy angielskie z komponentem meteorologicznym (*weather, sun, rain, wind, snow, storm*) i ich ekwiwalenty w języku francuskim. Aneta Čermáková podejmuje natomiast zagadnienie wykorzystania korpusów równoległych (Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego i InterCorp) w przekładzie rosyjskiej leksyki podstandardowej na język czeski.

Tom zamykają teksty poświęcone osobie tłumacza. Weronika Sztorc analizuje przejawy widoczności tłumacza w takich typach paratekstów, jak przedmowy, posłowia, dedykacje czy podziękowania. Agata Maria Balińska z kolei podejmuje kwestię kształcenia tłumaczy, prezentując wyniki pilotażowego badania dotyczącego dydaktyki przekładu na studiach japonistycznych w Polsce.

Żyjemy nadzieję, że wielowymiarowość i różnorodność tematyczna oraz metodologiczna zaprezentowanych w monografii tekstów okaże się inspirująca do dalszych poszukiwań badawczych.

Ewa Kapela
Anna Paszkowska
Gabriela Wilk

PRZEKŁAD — MIĘDZY TEORIA I PRAKTYKĄ

MIROSŁAWA BUCHHOLTZ

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8208-728X>

PRZESTRZENIE PRZEKŁADU POEZJI — W PŁYNNYM ARCHIWUM YOUTUBE

WPROWADZENIE: PŁYNNOŚĆ

Zygmunt Bauman udowodnił, że metafora płynności trafnie opisuje sytuację współczesnego człowieka jako jednostki i członka społeczeństwa. Wielokrotnie do tej metafory powracał, konkretyzując i aktualizując opisy rzeczywistości¹. Stała się ona jego znakiem firmowym. Równolegle, niejako na potwierdzenie tez Baumana rozwijały się w świecie wirtualnym — coraz bardziej wciskającym się w rzeczywistość — takie zjawiska jak serwis YouTube, czyli kwintesencja fragmentaryczności, epizodyczności, przygodności, ulotności, niestałości relacji, ciągłych początków i zakończeń, wywołujących w odbiorcy, a zarazem uczestniku poczucie zagubienia, ale też ciekawości i potrzeby brnięcia w nieznane.

Zapewne bez związku z filozoficzną i socjologiczną myślą Baumana, a jednak odzwierciedlając tego samego ducha czasów, pojawiło się konceptualizowanie nowego serwisu za pomocą „płynnej” metafory morza. YouTube jest „morzem treści”, a jego użytkownicy mieszkańcami tego morza czy wręcz oceanu. Ten obraz nakłada na płynność ideę ogromu, bezmiaru, a co

¹ Por. Z. Bauman: *Liquid Modernity*. Cambridge 2000 (*Płynna nowoczesność*. Kraków 2006); *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge 2003 (*Razem osobno*. Kraków 2003); *Liquid Life*. Cambridge 2005 (*Płynne życie*. Kraków 2007); *Liquid Fear*. Cambridge 2006 (*Płynny lęk*. Kraków 2008); *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge 2006 (*Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*. Warszawa 2007) oraz późniejsze publikacje we współpracy z innymi osobami, przywołujące hasło płynności.

za tym idzie niemożności ogarnięcia myślą wszystkiego, a tym bardziej określanie norm².

YouTube jest zarazem przejawem „szaleństwa archiwizacji” („the archival craze”) typowego dla przełomu XX i XXI wieku, a wyrastającego z XIX-wiecznej (podszytej imperializmem) manii zdobywania wiedzy³. Swoją własną misję, badając te zjawiska Gabriella Giannachi formułuje jednak w opozycji do sytuacji zastanej, a mianowicie zachęcając odbiorców⁴ — w duchu kultury konwergencji i kultury współudziału⁵ — do zmiany sposobu traktowania archiwum: już nie jako zbioru przedmiotów (w sensie rzeczownikowym), ale jako procesu albo laboratorium, w którym wiedza jest wytwarzana („archive” ma zatem występować w roli czasownika). Giannachi zwraca przy tym uwagę na wzrost znaczenia użytkownika archiwum, który w coraz większym stopniu staje się jego (współ)twórcą⁶. Nie mówi o tym wprost, ale jej opis nowoczesnego konceptualizowania archiwum wskazuje jednoznacznie na jego płynność.

Pozwalam sobie zatem w tym eseju spojrzeć na YouTube, łącząc perspektywę płynności i archiwum, by odnaleźć w tej przestrzeni obecność refleksji nad przekładem poezji. Zarówno przekład, jak i poezja niosą ze sobą swoje własne odmiany płynności i oparcia w archiwum, jednak kluczowe w tym eseju jest pytanie o możliwość znalezienia zarazem wiedzy i (od)twórczego impulsu. Nie bez znaczenia jest genealogia witryny YouTube jako serwisu „randkowego”, odwołującego się za pomocą słowa mówionego i obrazu do emocji.

SERWIS „RANDKOWY”

Gdy w 2005 roku powstawała witryna YouTube, jej młodzi twórcy, wówczas jeszcze pracownicy przedsiębiorstwa PayPal, Jawed Karim, Chad Hurley i Steven Chen, wyobrażali sobie, że będzie to serwis „randkowy”. Oficjalna data powstania YouTube, odnotowana w Wikipedii, to 14 lutego, Dzień Świętego Walentego. Wkrótce jednak młodzi przedsiębiorcy zorientowali się, że garstka użytkowników, których mieli na początku, wcale nie zjawiała

² Także o tym pisał Bauman, np. w ten oto sposób: „Dzisiejsza kultura, zgodnie z charakterem społeczeństwa konsumentów, składa się z ofert, a nie norm”. Z. Bauman: *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków 2011, s. 119.

³ G. Giannachi: *Archive Everything: Mapping the Everyday*. Cambridge, MA 2016, s. 1.

⁴ Nazywa ich jeszcze staromodnie czytelnikami.

⁵ Zob. H. Jenkins: *Convergence Culture*. New York 2006; *Participatory Culture: Interviews*. Medford, MA 2019.

⁶ G. Giannachi: *Archive Everything...*, s. XVII.

się w serwisie w celu umówienia się na „randkę”, tylko po to, żeby się czymś pochwalić, czyli w celu autopromocji⁷. Możliwość opowiedzenia o sobie okazała się głównym magnesem przyciągającym użytkowników. Innymi słowy, jak zauważa Derral Eves, historyk i analityk YouTube, internauci zjawiali się po to, by zaistnieć w „morzu niekończących się treści”⁸. Każdy użytkownik pozostawał w tym morzu jedynie małą rybką⁹, ale przez moment mógł zwrócić na siebie uwagę. Zgodnie z wnioskami płynącymi z analizy zwrotnych danych twórcy serwisu zmodyfikowali pierwotny biznesplan i nie musieli długo czekać na olśniewający sukces. Półtora roku po jego uruchomieniu YouTube został wykupiony przez przedsiębiorstwo informatyczne Google i od tego czasu stał się drugą, po Google, najczęściej odwiedzaną witryną internetową. Jej blisko dwudziestoletnia historia to urzeczywistnienie amerykańskiego snu o wielkiej popularności, bajecznych dochodach i niezmiernym społecznym wpływie w skali globalnej. YouTube ma dziesiątki lokalnych wersji, w tym także w języku polskim.

Pierwsze w historii wideo umieszczone w serwisie YouTube — opublikowane 23 kwietnia 2005 roku — to trwający zaledwie 19 sekund filmik pt. *Me at the Zoo*, w którym Jawed Karim opowiada o tym, że znajduje się właśnie w zoo, a poruszające się w tle słonie mają naprawdę długie trąby¹⁰. Nie jest to ani szczególnie odkrywczy, ani wyjątkowo piękny materiał filmowy, niemniej jednak na pewno może być — i zapewne będzie — porównywany z nakręconym 110 lat wcześniej i uznawanym za pierwszy film w dziejach kinematografii *Wyjściem robotnic z fabryki Lumière’ów w Lyonie*¹¹ (przedstawionym 28 grudnia 1895 roku w Paryżu). Podobnie jak film braci Lumière’ów, który opiera się na codziennym spektaklu otwierania drzwi fabryki po skończonym dniu pracy, pierwszy filmik zamieszczony w serwisie YouTube wykorzystuje gotową scenerię. Różnice w conceptualizowaniu sztuki filmowania rzeczywistości są jednak aż nadto oczywiste. Pierwszy filmik umieszczony w serwisie YouTube nie pretenduje do miana dzieła sztuki, jest krótki, ma jedynie wartość użytkową. Wyróżnia jedną osobę, która pokazuje się na tle niezainteresowanych tym wydarzeniem

⁷ D. Eves: *The YouTube Formula: How Anyone Can Unlock the Algorithm to Drive Views, Build an Audience, and Grow Revenue*. Hoboken, New Jersey 2021, s. 5.

⁸ Por. „a sea of endless content”. Tamże, s. 111.

⁹ Por. „you’re just a tiny fish in the sea”. Tamże, s. 115.

¹⁰ Zob. J. Karim: *Me at the Zoo*. <https://www.youtube.com/watch?v=jNQXAC9IVRw> [dostęp: 03.01.2024]. O popularności tego filmiku świadczą następujące dane: 301 mln wyświetleń, 15 mln polubień, 10 376 523 komentarze.

¹¹ Zob. A.M.L. Lumière i L.J. Lumière: *La Sortie des usines Lumiere* (1895). <https://www.youtube.com/watch?v=LqFffHzrRmY>. MoviolaMChannel, 5 czerwca 2012 [dostęp: 03.01.2024].

wielkich zwierząt¹². Jest więc w tym obrazku centralne dla idei YouTube słowo „me” („ja”). Nie ma za to upiększania. Wręcz przeciwnie. Jest paradoks zdawkowo wyrażonego zadziwienia pewnym aspektem rzeczywistości rozgrywającej się za plecami mówiącego, na który komentator nie patrzy, a jedynie pokazuje innym.

Obraz „zadziwia” przede wszystkim swoją powszedniością: „wyróżniony” człowiek niczym szczególnym się nie wyróżnia, a jego wizyta w zoo jest doświadczeniem dość pospolitym. Zapewne celowo w tym pierwszym filmiku poprzeczka została ustawiona nisko, by pokazać, że skoro jakiś nikomu nieznany chłopak może się zaprezentować i powiedzieć coś, co ma większy lub mniejszy sens, to znaczy, że każdy może. O ile film braci Lumière’ów ukazuje piękno i dramatyzm rzeczywistości, o tyle filmik o wizycie w zoo stanowi apoteozę działania, choćby i najbardziej powszedniego w rzeczywistości, która nie musi być szczególnie piękna i dramatyczna, ale w której można odnaleźć jakiś superlatyw.

W filmach zamieszczanych na YouTube w ciągu blisko dwudziestu lat istnienia serwisu zachowała się szczątkowa idea „randkowania”, a mianowicie angażują one widzów emocjonalnie, o czym dobitnie świadczą komentarze internautów, zarówno te pozytywne, jak i negatywne. *Słownik języka polskiego PWN* definiuje „randkę” jako „umówione spotkanie dwóch osób czujących do siebie sympatię lub zakochanych w sobie”¹³. Kultura, z której wyrósł YouTube, zmieniła jednak definicję „randki” na spotkanie, które nie jest umówione i może odbyć się w każdym czasie. W spotkaniu tym jedna osoba opowiada o sobie, ale nie robi tego w czasie rzeczywistym, a zatem i nie może zostać w czasie rzeczywistym skrytykowana (ani pochwalona), natomiast druga osoba przyjmuje rolę podglądacza, który może, ale nie musi ujawnić swojej tożsamości w komentarzu.

Filmiki umieszczane w serwisie YouTube przyjmują często formę wywiadu lub wykładu i służą przekazywaniu informacji, a zatem pełnią funkcję edukacyjną i wychowawczą, często w duchu antyautorytaryzmu. Jeśli przyjąć, że w przeciwieństwie do książek publikowanych znacznym nakładem pracy wielu osób, filmiki na YouTube są doraźną i zawodną próbą opisywania rzeczywistości, nieuniknione staje się dla użytkowników wyrobienie w sobie nawyku krytycyzmu wobec przekazywanych informacji. Podobnie jak nie wierzymy każdemu słowu osoby spotykanej na „randce”, tak i w od-

¹² W filmie braci Lumière’ów także pojawiają się zwierzęta: duży pies, który błąka się wśród robotnic, a potem wychodzi na pierwszy plan i przygląda się widowisku, by wreszcie ustąpić miejsca pojazdowi konnemu wyjeżdżającemu z terenu fabryki.

¹³ Zob. *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/sjp/randka;2573435.html> [dostęp: 03.01.2024].

niesieniu do filmików w serwisie YouTube mamy możliwość zachowania dyskursu, a ponadto wyrażenia opinii.

YOUTUBE TŁUMACZY

Już samo funkcjonowanie YouTube w przestrzeni globalnej wskazuje na kluczową rolę tłumaczenia i tłumaczy. Przekład filmików przygotowanych w jednym języku na inny język to działalność użytkowa, niekoniecznie artystyczna. Ambicje YouTube i użytkowników tego serwisu wyraźnie jednak rosną. Oprócz znacznej liczby filmików poświęconych tłumaczeniu w ogóle, są też filmiki dotyczące podstaw przekładu poezji. Obok prezentacji zawierających elementarne wiadomości, są też dłuższe wykłady na ten temat i spotkania z luminarzami sztuki przekładu. Początkujący tłumacz poezji znajdzie w serwisie YouTube osobiste relacje doświadczonych praktyków i teoretyków przekładu, jak również wskazówki i przykłady. To budujące, ponieważ istnieje duże prawdopodobieństwo, że młodsze pokolenie najpierw sprawdzi w Internecie, a dopiero potem — być może — sięgnie po książkę poświęconą tłumaczeniu poezji. Zgromadzoną w ten sposób wiedzę może cechować wybiórczość i chaotyczność, ale biorąc pod uwagę coraz większy udział prawdziwych znawców w działalności edukacyjnej serwisu YouTube, będzie to wiedza co najmniej wystarczająca do podjęcia własnych prób tłumaczeniowych.

Jako przykład działalności edukacyjnej poważnej instytucji wśród młodych użytkowników Internetu przedstawię cztery filmiki Mai Konkolewskiej oraz piąty, podsumowujący z udziałem Michała Rusinka, udostępnione w 2020 roku na kanale Stephen Spender Trust. Przygotowane w języku angielskim filmiki są skierowane do odbiorców posługujących się także biegle językiem polskim, o czym dobitnie świadczy ich tytuł: *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem*¹⁴. Organizacja upamiętniająca angielskiego poetę i tłumacza z języka hiszpańskiego istnieje od 1997 roku. Jej współzałożycielami byli: druga żona T.S. Eliota, Valerie Eliot, Seamus Heaney, Ted Hughes, Czesław Miłosz, Harold Pinter oraz Natasha Spender, druga żona Stephena Spendera. Jednym z celów Stephen Spender Trust jest wspieranie

¹⁴ Zob. *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #1*. <https://www.youtube.com/watch?v=d3uVafxuU0>; *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #2*. <https://www.youtube.com/watch?v=99GGjHLoPSs>; *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #3*. <https://www.youtube.com/watch?v=DliYkuDDvoA>; *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #4*. <https://www.youtube.com/watch?v=GD8SjfaJsNE>; *Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #5*. <https://www.youtube.com/watch?v=-mk4irRKHug>. Stephen Spender Trust [dostęp: 03.01.2024].

nauczycieli oraz ich uczniów w projektach służących rozwijaniu wielojęzyczności i umiejętności w zakresie przekładu literackiego¹⁵. Organizacja ta systematycznie poszerza zakres swojej działalności i od 2023 roku oferuje także konkursy tłumaczeniowe dla starszych uczestników.

W kolejnych filmikach Maja Konkolewska i Michał Rusinek udzielają porad adeptom sztuki tłumaczenia poezji dla dzieci z języka polskiego na angielski. Wyjaśniają w języku angielskim, czym kierować się przy wyborze wiersza¹⁶. Odpowiadają na pytanie, jak dokonać analizy wiersza pod kątem tłumaczenia, z jakich słowników korzystać i wreszcie, w jaki sposób udoskonalać przekład. W czwartym filmiku Konkolewska doradza, w jaki sposób zgłosić przekład do konkursu ogłaszanego przez Stephen Spender Trust. Istotną częścią zgłoszenia do konkursu jest autoanaliza, czyli omówienie własnego przekładu z uzasadnieniem podjętych decyzji w procesie tłumaczenia. Tym samym Konkolewska zachęca nie tylko do ćwiczenia umiejętności przekładu, ale też do konfrontowania się z oceną specjalistów. Intencja tej serii filmików jest ze wszech miar chlubna, ale zapotrzebowanie okazało się niewielkie. Filmiki nie cieszyły się jak dotąd nadmierną popularnością a, co gorsza, oglądający najwyraźniej zniechęcali się po drodze. O ile pierwszy filmik objaśniający warsztat tłumacza obejrzało 149 osób (bez polubień), do ostatniego piątego dotarło już tylko 16 (jedna osoba polubiła ten filmik).

Kanał prowadzony przez Stephen Spender Trust oferuje też spotkania i wykłady laureatów nagród, na przykład Jamesa Garzy, tłumacza z języka japońskiego, który został uhonorowany w 2019 roku. W blisko 15-minutowym filmie Garza wyjaśnia, jak on sam (niekiedy) tłumaczy poezję¹⁷. Przywołuje przy tym trzy zasady, którymi się kieruje i które zaczerpnął od teoretyków: 1) zasadę TIANA („There is always an alternative”), sformułowaną przez Andrew Chestermana w *Memes of Translation* (1997), 2) zasadę, że przekład zawsze jest interpretacją i zmienia tekst źródłowy (Lawrence Venuti, *Translation Changes Everything*, 2012) oraz 3) zasadę poetyckiej siły przekonywania „Poetically viable translation”, sformułowaną przez Barbarę Folkart w *Second Finding* (2007). Garza opisuje zastosowanie tych zasad na przykładzie własnego przekładu wiersza z gatunku tanka autorstwa Mikajimy Yoshiko (1886–1927). Podobnie jak Konkolewska, Garza pokazuje różne wersje przekładu, a zatem sam proces powstawania tekstu w języku docelowym. Prezentacja Garzy łączy jednak praktykę z odrobiną teorii, bo też i skierowana jest do starszej grupy wiekowej.

¹⁵ Zob. Stephen Spender Trust. <https://www.stephen-spender.org/> [dostęp: 05.01.2024].

¹⁶ Pomijają w tym kontekście kwestię praw autorskich.

¹⁷ Zob. J. Garza: *How to Translate a Poem — Japanese*. https://www.youtube.com/watch?v=kza6DYijd_U. Stephen Spender Trust [dostęp: 05.01.2024].

Znaczną część dostępnych w serwisie YouTube filmików poświęconych tłumaczeniu poezji można pominąć bez żalu, ale obecność w tej przestrzeni kanału takiego, jak ten prowadzony przez Stephen Spender Trust ogniskuje zarówno działalność tłumaczeniową, jak i przede wszystkim edukację w zakresie przekładu literatury. W płynnym archiwum YouTube do dostępnych już materiałów systematycznie dochodzą nowe. Następuje tym samym tak oczekiwany przyrost wiedzy.

POZNAĆ TŁUMACZA/TŁUMACZKĘ

Tylko dla orłów i osób bardzo cierpliwych są zapewne przeznaczone filmowe zapisy konferencji naukowych, takich jak organizowane przez British Centre for Literary Translation na Uniwersytecie Anglii Wschodniej¹⁸, natomiast nie do przecenienia są krótsze lub dłuższe rozmowy z tłumaczami¹⁹, którzy na ogół sami też są poetami, na przykład: Maia Evrona, która tłumaczy z języka jidysz twórczość Abrahama Suckewera (1913–2010) i w krótkiej wypowiedzi wyraża radość z uczestnictwa jako tłumaczka w procesie przedłużania życia wiersza²⁰.

Tracy K. Smith, tłumaczka poezji Yi Lei (1951–2018) nie tylko opisuje swoją znajomość z chińską poetką i czyta swoje przekłady jej poezji, ale też opowiada o pośrednictwie chińskiego tłumacza, który dostarczał jej przekłady filologiczne, a następnie filologicznie tłumaczył jej przekłady na chiński do akceptacji Yi Lei. Literatura amerykańska była bliska chińskiej poetce, która zaliczała Walta Whitmana do swoich wzorców, a w poezji wprost nawiązywała do kultury biblijnej. Spotkanie z Tracy K. Smith odbyło się w ramach działalności Uniwersytetu Harvarda i ze względu na wysoki poziom samych przekładów, prezentacji oraz debaty nobilituje sztukę przekładu, stawiając poprzeczkę bardzo wysoko²¹.

Nie zawsze jednak wielkie nazwiska oraz prestiżowe instytucje oferują w przestrzeni YouTube ciekawe materiały. Nieprzemyślane, choć stoją za

¹⁸ Zob. np. *Stylistic Border Crossing in and Beyond Translation: Online Conference*, 9–10 marca 2023. https://www.youtube.com/watch?v=VVEC_QroEe0 [dostęp: 11.01.2024].

¹⁹ British Centre for Literary Translation na Uniwersytecie Anglii Wschodniej proponuje w serwisie YouTube serie tematycznie uporządkowanych wykładów na temat przekładu. Zob. *BCLT YouTube*. <https://www.youtube.com/channel/UCybdW5A7bUNppkB-qQdtOEA> [dostęp: 11.01.2024].

²⁰ Zob. M. Evrona: *On Translating Poetry*. 29 sierpnia 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=Y2tlznIFTKE>. Yiddish Book Center [dostęp: 04.01.2024].

²¹ Zob. T.K. Smith: *Rethinking Translation: Tracy K. Smith on Translating the Poem of Yi Lei* on 1 March 2022, 31 stycznia 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=KX5Gg-f0OtU>. Woodberry Poetry Room [dostęp: 04.01.2024].

nimi takie osoby, jak tłumaczka Clare Cavanagh i poeta Adam Zagajewski oraz wspólna instytucja (Folger Shakespeare Library) są takie filmiki jak *ENCORES: „Poetry in Translation” with Adam Zagajewski*, którego celem jest upamiętnienie poety²². I format, i jakość tego filmu pozostają bez związku z potrzebami osób odwiedzających YouTube. Nie dziwi zatem fakt, że jedyny komentarz, jaki pojawia się pod tym filmem, wcale nie jest komentarzem, ale autopromocją²³. Autor komentarza dokonuje zatem jeszcze jednej korekty pojęcia „randka” w wirtualnym świecie, wciskając się między uczestników innej „randki” i zachwalając swoje własne atuty.

PODSUMOWANIE: PERSPEKTYWY W PERYSKOPIE

Jak dotąd, w płynnym archiwum YouTube, zainteresowanie filmikami poświęconymi przekładom poezji wydaje się niewielkie. Mimo to chęć nauczania się rzemiosła wykazują już pojedyncze osoby, a formuła konkursów organizowanych przez Stephen Spender Trust oraz prezentacje laureatów mogą przyciągnąć adeptów sztuki przekładu. Tym, co odróżnia filmiki YouTube od publikacji książkowych polskich i zagranicznych luminarzy sztuki przekładu, jest zachęta do interaktywności: udziału w konkursie, próbowania własnych sił, a przynajmniej skomentowania cudzych działań w tym zakresie.

Zachowania firm działających w przestrzeni YouTube wskazują jednak także na jeszcze inny aspekt przekładu poezji, a mianowicie chęć poznania innej kultury tylko jako czytelnik, a nie twórca przekładu. Naprzeciw potrzebom czytelników, w odróżnieniu od osób aspirujących do roli tłumacza, wyszła na przykład firma Translit.ie, która od 2017 roku oferuje także tłumaczenia poezji. Swoją ofertę przedstawia krótko w filmiku *What is Poetry Translation?*²⁴, promującym komercyjną działalność firmy.

²² Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=paEAY5Sr5cc>, 21 czerwca 2021. Folger Library [dostęp: 04.01.2024].

²³ @nicholasleonard9770 oznajmia światu, co następuje: “I just released my debut poetry collection titled «Soliloquies From My Mansion On The Moon» on amaz0n! The eBook is available while the paperback version is still being published, but should be up quickly. This gothic poetry collection delves into 5 different sections: prequel breaths, generation zero love, asylum, stranded in space, and the end of the world. It’s a concept poetry anthology, meaning all poems can be connected like a puzzle to form a nearly coherent story, but all poems can stand on their own as well. My heart wanders in these poems, so, I promise that every poem is bleeding with raw emotion and an eerie amount of truth. If you want updates on the paperback format just let me know, but the eBook is up today!!!!”

²⁴ Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=iEfOISlyb30>, 6 czerwca 2017. TRANSLIT [dostęp: 04.01.2024].

„Randki” z poezją w płynnej przestrzeni YouTube trudno jak dotąd uznać za udane. Nie wzbudzają bowiem wielkich emocji. Niemniej jednak wiele pojedynczych świadectw tłumaczy, a zwłaszcza skoncentrowane i systematyczne działania Stephen Spender Trust oraz — na wyższym poziomie kształcenia — British Centre for Literary Translation na Uniwersytecie Anglii Wschodniej, mają szansę tę sytuację zmienić. Przestrzeń przekładu poezji pozostanie w serwisie YouTube płynna, co jest i będzie jej główną zaletą. Może też pozwolić na osiągnięcie coraz wyższego poziomu umiejętności tłumaczeniowych i — szerzej — kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Z.: *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków 2011.
- ENCORES: „Poetry in Translation” with Adam Zagajewski. 21 czerwca 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=paEAY5Sr5cc>. Folger Library [dostęp: 03.01.2024].
- Eves D.: *The YouTube Formula: How Anyone Can Unlock the Algorithm to Drive Views, Build an Audience, and Grow Revenue*. Hoboken, New Jersey 2021.
- Evrone M.: *On Translating Poetry*. 29 sierpnia 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=Y2tlznIFTKE>. Yiddish Book Center [dostęp: 03.01.2024].
- Garza J.: *How to Translate a Poem — Japanese*. 27 maja 2020. https://www.youtube.com/watch?v=kza6DYijd_U, Stephen Spender Trust [dostęp: 04.01.2024].
- Giannachi G.: *Archive Everything: Mapping the Everyday*. Cambridge, MA 2016.
- Karim J.: *Me at the zoo*. 24 kwietnia 2005. <https://www.youtube.com/watch?v=j-NQXAC9IVRw> [dostęp: 03.01.2024].
- Lumière A.M.L. i Lumière L.J.: *La Sortie des usines Lumiere* (1895). <https://www.youtube.com/watch?v=LqFffHzrRmY>. MoviolaMChannel, 5 czerwca 2012 [dostęp: 04.01.2024].
- Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #1*. <https://www.youtube.com/watch?v=d3uVafxiuU0>. Stephen Spender Trust, 27 kwietnia 2020 [dostęp: 04.01.2024].
- Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #2*. <https://www.youtube.com/watch?v=99GGjHLoPSs>. Stephen Spender Trust, 2 czerwca 2020 [dostęp: 04.01.2024].
- Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #3*. <https://www.youtube.com/watch?v=DliYkuDDvoA>. Stephen Spender Trust, 2 czerwca 2020 [dostęp: 04.01.2024].
- Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #4*. <https://www.youtube.com/watch?v=GD8SjfaJsNE>. Stephen Spender Trust, 2 czerwca 2020 [dostęp: 04.01.2024].
- Polish Spotlight — How to translate a Polish poem #5*. <https://www.youtube.com/watch?v=-mk4irRK hug>. Stephen Spender Trust, 2 czerwca 2020 [dostęp: 04.01.2024].

Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/sjp/randka;2573435.html> [dostęp: 03.01.2024].

Smith T.K.: *Rethinking Translation: Tracy K. Smith on Translating the Poem of Yi Lei* on 1 March 2022, 31 stycznia 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=KX-5Gg-f0OtU>. Woodberry Poetry Room [dostęp: 04.01.2024].

MIROŚŁAWA BUCHHOLTZ

SPACES OF POETRY TRANSLATION — IN THE FLUID ARCHIVE OF YOUTUBE

Summary

This essay traces the presence of poetry translation on YouTube, a platform launched on February 14, 2005, and currently owned by Google. Building on concepts proposed by Zygmunt Bauman and Gabriella Giannachi, the author combines the perspectives of fluidity and archive to find in this space, the presence of reflection on the translation of poetry. Assuming that translation and poetry represent distinct varieties of both fluidity and reliance on the archive, this essay poses the question concerning the possibility of finding both knowledge and (re)creative impulse on YouTube. The origin of the YouTube platform as a dating service that appeals to users' emotions through spoken words and images, is central in this discussion of various examples of educational endeavors in recent years.

Keywords: YouTube, poetry, translation, education, liquid archive

МИРОСЛАВА БУХХОЛЬЦ

ПРОСТРАНСТВА ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ — В ТЕКУЧЕМ АРХИВЕ YOUTUBE

Резюме

В этом эссе прослеживается присутствие поэтического перевода на YouTube, платформе, запущенной 14 февраля 2005 года и в настоящее время принадлежащей Google. Опираясь на концепции, предложенные Зигмунтом Бауманом и Габриэлой Джанначи, автор сочетает перспективы текучести и архива, чтобы обнаружить в этом пространстве присутствие рефлексии по поводу перевода поэзии. Предполагая, что перевод и поэзия представляют собой различные разновидности как текучести, так и опоры на архив, в этом эссе ставится вопрос о возможности поиска на YouTube как знания, так и (ре)творческого импульса. Происхождение платформы YouTube как службы знакомств, апеллирующей к эмоциям пользователей через устные слова и изображения, занимает центральное место в обсуждении различных примеров образовательных начинаний последних лет.

Ключевые слова: YouTube, поэзия, перевод, образование, текучий архив

ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8345-2488>

MULTIMODALNOŚĆ W TŁUMACZENIU NA PRZYKŁADZIE TŁUMACZENIA MELICZNEGO

Multimodalność to właściwość, bez której najpewniej nie da się opisać współczesnych praktyk komunikacyjnych. Pojęcie pojawia się w różnych kontekstach, głównie tych odnoszących się do tekstów lub przekazów, w których słowo najczęściej towarzyszy obraz i/lub dźwięk. Multimodalność oznacza zatem taką cechę komunikacji, która pozwala tworzyć znaczenia w oparciu o różne systemy semiotyczne. Język naturalny nie jest w związku z tym jedynym i centralnym systemem znaczącym. W przypadku komunikacji multimodalnej mamy do czynienia ze zjawiskiem swoistej decentralizacji znaków językowych, które bywają zastępowane kolorem, grafiką, kompozycją przestrzenną czy dźwiękową, o czym pisze m.in. Rick Iedema¹.

Pojęcie multimodalności rodzi pytania dotyczące natury komunikacji w ogóle i tego, czy istnieją przekazy monomodalne. Gunther Kress wydaje się rozważać te wątpliwości, ponieważ według niego multimodalność jest zjawiskiem znanym i towarzyszącym praktykom tworzenia tekstów czy komponowania utworów już od dawna². Mimo to sam termin „multimodalność” pojawił się dopiero w XX wieku, pośrednio za sprawą semiotyków,

¹ R. Iedema: *Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych*. W: *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*. Red. A. Duszak, G. Kowalski. Kraków 2013, s. 197–227.

² G. Kress: *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. New York 2010. Zob. także G. Kress, T. van Leeuwen: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London–New York 1996, s. 230–232.

którzy niejednokrotnie podkreślali rolę systemów niejęzykowych we współtworzeniu znaczeń w tekstach³.

Wszechobecność oraz popularność terminu można obecnie zaobserwować także w świecie przekładu. Począwszy od zwrotu kulturowego badacze zaczęli odchodzić od wczesnych założeń językoznawczych na rzecz ram teoretycznych, które wykraczały poza znaczenia *stricte* językowe. Uwzględnienie elementów niejęzykowych w tłumaczeniu jest dzisiaj wręcz konieczne, a kompetencja multimodalna, która obejmuje umiejętność analizy modalności niejęzykowych, przez niektórych badawczy uważana jest za element szeroko rozumianych kompetencji tłumacza⁴.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie dotyczące zasadności wprowadzenia analizy multimodalnej do przekładoznawstwa. Analiza multimodalna jest rozumiana tutaj za Klausem Kaindlem jako proces deskrypcji i eksplikacji oparty na uwzględnieniu językowych oraz niejęzykowych systemów znaczących, które rozpatrywane są jako funkcjonalnie integralny komponent danego tekstu⁵. Taka analiza pozwala zaobserwować zmiany zachodzące na poziomach innych niż wyłącznie poziom języków naturalnych i w rezultacie zrozumieć semiotyczną (i multimodalną) istotę przekładu. Za przykład do analizy posłuży polskojęzyczne tłumaczenie meliczne popularnej piosenki amerykańskiej z lat 60. XX wieku. Wybór nie jest przypadkowy — z jednej strony mamy do czynienia z oczywistą multimodalnością utworu wokalnego rozumianego jako tekst słowno-muzyczny. Z drugiej strony jest to przypadek nieco problematyczny z punktu widzenia tradycyjnych założeń przekładoznawczych, głównie ze względu na zakłócenia na poziomie ekwiwalencji semantycznej powodowane właśnie multimodalnym charakterem tekstu wyjściowego⁶.

Analiza multimodalna w przekładzie to metoda stosowana przede wszystkim w badaniach nad przekładem marketingowym, audiowizualnym czy przekładem literatury dziecięcej, często oparta na założeniach multimo-

³ Za przykład mogą posłużyć chociażby prace Rolanda Barthes'a czy reprezentantów szkoły tartusko-moskiewskiej.

⁴ K. Kaindl: *A Theoretical Framework for a Multimodal Conception of Translation*. W: *Translation and Multimodality. Beyond Words*. Red. M. Boria, Á. Carreres, M. Noriega-Sánchez, M. Tomalin. London–New York 2020, s. 64–65.

⁵ Tamże, s. 55.

⁶ Między innymi dlatego badacze przekładu melicznego lub szerzej — obszaru badawczego z pogranicza przekładu i muzyki (ang. *translation and music*) — wydają się wciąż zadawać pytania na temat charakteru procesu oraz jego produktu. Z racji na nierzadko znaczne zmiany w warstwie słownej w stosunku do tekstu wyjściowego przekład meliczny określany bywa mianem adaptacji, spolszczenia, aproksymacji czy interlingwalnej wersji coverowej. Wynika to najpewniej z podejścia czysto językowego, w którym pomija się istotną rolę multimodalności tekstu słowno-muzycznego.

dalnej analizy dyskursu. W metodzie tej punkt ciężkości zostaje przeniesiony przede wszystkim na warstwę wizualną oraz akustyczną czy też szeroko rozumiane kontekstowe tło aktu komunikacji. W rezultacie podejście multimodalne wiąże się z przyjęciem ogólniejszej definicji tekstu (jako pewnej kompozycji semiotycznej, a nie tylko językowej)⁷ lub dyskursu oraz rozszerzeniem rozumienia przekładu interlingwalnego o komponenty intersemiotyczne⁸. Założenia te są o tyle ważne, że pozwalają zrekompensować straty w warstwie leksykalnej i jednocześnie stworzyć tekst docelowy, który niezależnie od różnic na poziomie słów, będzie wciąż wykazywał istotne podobieństwa w warstwie okołojęzykowej.

Pomimo niekwestionowanej obecności w przekładoznawstwie metoda multimodalna nie jest zdefiniowana precyzyjnie, a jej zastosowanie w praktyce przysparza wielu trudności, dlatego pytania dotyczące wielowymiarowości procesu przekładu pozostają wciąż aktualne. Przegląd artykułów zamieszczonych w numerze specjalnym czasopisma „Linguistica Antverpiensia” poświęconemu metodom badawczym używanym w przypadku tekstów multimodalnych potwierdza powyższą tezę, jak również wagę założeń wskazanych w poprzednim akapicie. Wydaje się, że podstawowym problemem do przezwyciężenia jest odejście od prymatu znaków językowych, a na pewno podjęcie próby włączenia znaków niejęzykowych do całościowej analizy znaczeń. Przedstawione metody, które można zaliczyć do trzech rodzajów: metoda wielofunkcyjna oparta na podejściu funkcjonalnym Michaela Hallidaya, metoda korpusowa oraz metoda multimodalna w badaniach nad recepcją przekazów multimodalnych, mają określone wady, które nie do końca pozwalają na pełną integrację systemów znaczących, głównie ze względu na szczegółowość opisów, ich analityczny charakter lub brak obiektywnych kryteriów wyboru i wreszcie — na pozorne tylko uwzględnianie znaków niejęzykowych⁹.

Podczas gdy detronizacja języka naturalnego w przypadku przekładoznawstwa wydaje się nieuzasadniona — wszak dyscyplina wywodzi się z założeń językoznawczych i literaturoznawczych, a znaki językowe stanowią główny obiekt operacji przekładowych — konieczność wyjścia poza jego granice jest zasadna, zwłaszcza w przypadku tekstów o wysoce multimodal-

⁷ Zob. I. Torresi: *Advertising*. W: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Red. M. Baker, G. Saldanha. London–New York 2009, s. 8.

⁸ Szerzej o pojęciu przekładu intersemiotycznego i jego współczesnych rozumieniach pisze M. Kaźmierczak: *Od przekładu intersemiotycznego do intersemiotycznych aspektów tłumaczenia*. „Przekładaniec” 2017, nr 34, s. 7–35.

⁹ T. Tuominen, C. Jiménez Hurtado, A. Ketola: *Why Methods Matter: Approaching Multimodality in Translation Research*. „Linguistica Antverpiensia: New Series — Themes in Translation Studies” 2018, nr 17, s. 8–12.

nym charakterze. W tym miejscu zgadzam się z K. Kaindlem, który zauważa, że pomimo nieustannego zainteresowania wymiarem językowym (który stanowi niejako prototypowy obiekt badań) przekładoznawstwo musi zacząć rozpatrywać teksty z punktu widzenia ich cech niejęzykowych¹⁰. Co ważne, każdy tekst należy analizować z uwzględnieniem aspektów jego kompozycji i sposobu przekazu, jeśli faktycznie zależy nam na wskazaniu współzależności między poszczególnymi elementami tworzącymi znaczenie.

Tekst należy rozumieć jako zamkniętą kompozycję opartą na znakach (językowych i niejęzykowych) połączonych według danych reguł i norm, która do odbiorcy trafia za pomocą określonych sposobów i środków, czyli modalności i mediów¹¹. W rezultacie, jak twierdzi K. Kaindl, teksty i operacje, jakim te pierwsze są poddawane, należy analizować w wymiarze semiotycznym, w tym językowym, kulturowym, modalnym, sensorycznym i gatunkowym¹². W swoim późniejszym tekście K. Kaindl upraszcza nieco listę i wskazuje trzy elementy, które stanowią według niego podstawę analizy multimodalnej, czyli modalność, medium i gatunek¹³. Analiza multimodalna zakłada badanie operacji językowych przy jednoczesnym uwzględnieniu zmian na dwóch poziomach — intra- i interoperacyjnym — w warstwie występujących w tekście modalności, cech gatunkowych oraz zastosowanych mediów.

Jak wspomniano na wstępie, za przykład do analizy posłuży przekład meliczny, który bez wątpienia wiąże się z pojęciem multimodalności. Tłumacz ma za zadanie stworzenie tekstu docelowego, który — przy zachowaniu oryginalnej linii melodycznej — będzie wciąż posiadał swoją meliczność, czyli będzie „śpiewalny” (od angielskiego terminu „singable”). Powinien uwzględnić wiele uwarunkowań niejęzykowych, do których należy m.in. odpowiednie rozłożenie akcentów, dobór właściwych samo-

¹⁰ K. Kaindl: *A Theoretical Framework for a Multimodal...*, s. 59.

¹¹ Oba pojęcia są definiowane nieprecyzyjnie, a nierzadko używane wymiennie. Piszą o tym m.in. T. Tuominen, C. Jiménez Hurtado, A. Ketola: *Why Methods Matter...*, s. 2–3 czy K. Kaindl: *A Theoretical Framework for a Multimodal...*, s. 56. W artykule oba pojęcia, czyli modalność i medium, rozumiane są różnie. Termin „modalność”, używany w artykule jako polski odpowiednik wyrazu „mode”, oznacza sposób i formę, w jakiej istnieje dany tekst, czyli środki wykorzystane do wyrażania znaczenia przedstawionego za pomocą tekstu. Termin „medium” z kolei oznacza fizyczny sposób, w jaki tekst dociera do odbiorców i tym samym wiąże się z postrzeganiem zmysłowym (stąd pięć podstawowych mediów, czyli medium wizualne, audialne, węchowe, smakowe i dotykowe). Szerzej piszę o tym w A. Rędzioch-Korkuz: *Translation as Dialogue of Constraints. A General Theory of Translation*. Warszawa 2021, s. 102–103.

¹² K. Kaindl, L. Desblache: *Music Translation Map. Translating Music*. <http://www.translatingmusic.com/styled-6/index.html> [dostęp: 04.01.2023].

¹³ K. Kaindl: *A Theoretical Framework for a Multimodal...*, s. 54–57.

głosek, zachowanie porównywalnej liczby sylab czy oddanie związków między poszczególnymi słowami kluczami i dźwiękami¹⁴. Ważne jest także uwzględnienie kwestii istotnych w przekładzie w ogóle, czyli różnic kulturowych, potrzeb odbiorców docelowych czy cech sytuacyjnych kontekstu docelowego.

Utwór *Are You Lonesome Tonight* powstał w latach 20. za sprawą Roya Turka i Lou Handmana i od tego czasu był śpiewany przez różnych artystów. Wydaje się jednak, że to wykonanie króla rock'n'rolla, czyli Elvisa Presleya, z 1960 roku tuż po opuszczeniu armii przez piosenkarza jest tym najbardziej znanym. Utwór został przełożony na język polski i jako *Pierwszy deszcz* zaprezentowany przez Irenę Santor w 1963 roku w jednym z odcinków popularnego wówczas programu telewizyjnego *Muzyka lekka, łatwa i przyjemna*¹⁵.

Analiza warstwy językowej wskazuje na liczne zmiany w stosunku do warstwy słownej tekstu wyjściowego. Biorąc pod uwagę ogólny sens słów obu piosenek oraz ich strukturę poetycko-retoryczną, możemy zauważyć istotne różnice. W tekście wyjściowym podmiot liryczny zadaje serię pytań, które kieruje do swojej ukochanej, najpewniej po rozstaniu:

Are you lonesome tonight?
Do you miss me tonight?
Are you sorry we drifted apart?
Does your memory stray to a bright summer day
When I kissed you and called you sweetheart?

Do the chairs in your parlor seem empty and bare?
Do you gaze at your doorstep and picture me there?
Is your heart filled with pain, shall I come back again?
Tell me dear, are you lonesome tonight?!¹⁶

¹⁴ K. Kaindl: *Musiktheater*. W: *Handbuch Translation*. Red. M. Snell-Hornby, H.G. Hönl, P. Kussmaul, P.A. Schmitt. Tübingen 1998, s. 258–261. Zob. także P. Low: *Translating Song: Lyrics and Texts*. London–New York 2017, s. 79–80.

¹⁵ Utwór *Pierwszy deszcz* został zaprezentowany w odcinku programu wyemitowanym w sierpniu 1963 roku. Program, reżyserowany przez Janusza Rzeszewskiego, cieszył się dużą popularnością i zaznaczał z nowościami krajowego i zagranicznego rynku muzycznego, przy czym te ostatnie pojawiały się często w przekładzie. Kopie nagrań zostały pozyskane z archiwum TVP. Niestety dane katalogowe nie zawierają informacji dotyczących autorów przekładu. W przypadku aranżacji muzycznej wersji polskiej możemy założyć, że przygotował ją Tadeusz Suchocki, wskazany jako osoba odpowiedzialna za opracowanie muzyczne odcinka.

¹⁶ *Are You Lonesome Tonight*, muzyka Lou Handman, słowa Roy Turk, 1926. Cytowany tekst za nagraniem pochodzącym z płyty *Elvis 30 #1 Hits*, 2002, © RCA Records, Sony Music Entertainment.

Ten monolog jest z jednej strony przepełniony żalem i rezygnacją, jednak z drugiej strony można doszukać się w nim pewnej determinacji, która jest szczególnie widoczna, kiedy podmiot liryczny pyta, czy powinien wrócić do ukochanej (powtarzająca się dwukrotnie w utworze fraza *shall I come back again*, wykonywana w sposób bardziej dynamiczny). W słowach tekstu docelowego z kolei podmiot liryczny nie zadaje pytań — przywołuje wspomnienia, które koncentrują się wokół tytułowego deszczu i wyraża pewność, że ukochany zatęskni i wkrótce powróci:

To był maj, ciepły maj,
Pierwszy raz padał deszcz
Pod kasztanem poznaliśmy się
Mijał czas, biegły dni
Potem już jesień i
Ty odszedłeś, lecz dobrze wiem, że

Spadnie deszcz i zobaczysz,
Że mokre są bzy
Pierwszy deszcz tamte chwile
Przypomni ci
Spadnie deszcz, pierwszy deszcz
Wtedy wrócisz bez słów
Spadnie deszcz i zobaczę cię znów

Przyjdzie maj, ciepły maj
Spadnie znów pierwszy deszcz
W świeżych liściach zaszeleści on
Będiesz czuł deszczu smak
Będzie ci czegoś brak
I pod kasztan przyjdziemy z dwóch stron

Spadnie deszcz i zobaczysz...¹⁷

Mamy tutaj do czynienia z transpozycją dominanty¹⁸, którą jest temat rozstania i ewentualnego powrotu. Z punktu widzenia ekwiwalencji se-

¹⁷ Słowa za nagraniem zaprezentowanym w odcinku programu *Muzyka lekka, łatwa i przyjemna* z sierpnia 1963 roku. Zob. przypis 15.

¹⁸ Termin transpozycja dominanty (ang. *lyric hook transposition*) użyty za J. Franzon: *The Liberal Mores of Pop Song Translation: Slicing the Source Text Relation Six Ways*. W: *Song Translation: Lyrics in Contexts*. Red. J. Franzon, A.K. Greenall, S. Kvam, A. Parianou. Berlin 2021, s. 83–121. Według J. Franzona strategia sytuuje się pomiędzy tłumaczeniem wiernym a twórczością wolną i polega na wprowadzeniu zmian w tekście docelowym np. w zakresie kontekstu czy elementu treści, przy jednoczesnym zachowaniu cechy charakterystycznej utworu wokalnego (czyli tzw. hooka), tutaj nazwanej dominantą, którą może być określona struktura, np. lista pytań, lub tematyka, np. rozstanie.

mantycznej oba teksty łączy tylko myśl wiodąca — brak bezpośrednich podobieństw na poziomie elementów leksykalnych czy stylistycznych.

Kolejną widoczną zmianą jest różna struktura obu utworów — w wersji angielskiej mamy dwie zwrotki, melorecytację, w której podmiot liryczny odwołuje się do pewnych aspektów toposu *theatrum mundi*, oraz powtórzenie fragmentu drugiej zwrotki kończące utwór. Wersja polska ma wyraźniejszy układ stroficzny, w którym dwie zwrotki przeplatają się z refrenem. Brakuje również fragmentu recytowanego. Taki układ w tekście polskim wzmacnia pozytywny przekaz żeńskiego podmiotu lirycznego, który wyraża wiarę w powrót ukochanego z momentem przyjscia pierwszego majowego deszczu, przywołującego pozytywne wspomnienia.

W warstwie muzycznej, czyli instrumentacji oraz melodii wokalne, jest kilka zmian, które świadczą o przekładzie intergatunkowym, inter- i intramodalnym. Utwór angielski można określić jako balladę z pogranicza rock'n'rolla oraz popu, podczas gdy utwór polski jest przykładem utworu reprezentującego muzykę popularną czy estradową. W obu przypadkach cechy gatunkowe utworów odpowiadają stylistykom ich wykonawców i tym samym naturalnie wpisują się w ich dotychczasowe repertuary.

Utwór Presleya śpiewany jest do akompaniamentu wyłącznie gitary klasycznej. W czasie melorecytacji w tle słychać z kolei wokalizę, czyli podstawowymi modalnościami jest język naturalny w formie mówionej/śpiewanej oraz muzyka instrumentalna. W utworze polskim obok wspominanych modalności występują także inne, związane przede wszystkim z wprowadzeniem medium wizualnego, czyli ruch, gesty, mimika oraz znaki wizualne składające się na scenografię w studio nagraniowym. Świadczy to o przekładzie na poziomie intermodalnym.

Zmiany między modalnościami zastosowanymi zarówno w tekście wyjściowym, jak i docelowym wskazują także na przekład intramodalny. W utworze polskim wykorzystano więcej instrumentów niż w oryginale — w tle słychać akompaniament małej orkiestry telewizyjnej pod batutą Tadeusza Suchockiego, z czego najbardziej wyraźny jest dźwięk trąbki, zwłaszcza jako instrumentalne solo, które zastępuje melorecytację obecną w oryginale. Zmiany widoczne są także w tonacjach — w wersji angielskiej mamy do czynienia z tonacją C-dur, a w wersji polskiej — z tonacją Eb-dur w pierwszej części i tonacją E-dur od drugiej zwrotki¹⁹. Jeśli przyjąć tezę, zgodnie z którą tonacjom faktycznie można przypisać określone znaczenia czy zabarwienia ekspresyjne²⁰, wówczas powyższe tonacje można odnieść do opozycji ja-

¹⁹ Analiza za opracowaniem nutowym dostępnym w bazie M. Stankiewicz, M. Stankiewicz: *Strefa muzyka*. <http://strefamuzyka.pl> [dostęp: 11.01.2024].

²⁰ I. Iwańska: *Jasność i ciemność, czyli tonacje krzyżkowe i bemolowe*. „Teoria Muzyki” 2018,

sność–ciemność („czysta” tonacja C-dur oraz E-dur z czterema krzyżykami i z drugiej strony bemolowa tonacja Eb-dur). Widać zatem, że dobór i zmiany tonacji mogą nie być tylko i wyłącznie podyktowane warunkami wokalnymi wykonawców, ale także ogólną wymową utworu — Presley w swoim wyznaniu może sprawiać wrażenie nieco naiwnego młodego mężczyzny, podczas gdy Santor, wykonująca utwór z uśmiechem na ustach, wydaje się coraz szczęśliwsza i pewniejsza siebie, kiedy to wyraża wiarę w powrót ukochanego, szczególnie widoczną w drugiej części utworu.

Wrażenia te potęgują również indywidualne cechy wykonawców i sposób interpretacji — głęboki i ciepły baryton Presleya z subtelnym vibrato oraz płynna artykulacja przywodzą na myśl rzewność i wyjątkową wrażliwość. U Santor na pierwszy plan wysuwa się przede wszystkim nieskazitelny i czysty głos, jak również duża swoboda wykonania (piosenkarka często nie śpiewa równo). Daje to poczucie pewności siebie i lekkości, co kontrastuje z uczuciową wersją w języku angielskim. W wykonaniu Santor pojawiają się także melizmaty, co podyktowane jest przede wszystkim stylem piosenkarki i co pozwala zniwelować jedyną różnicę w liczbie sylab (pięciosylabowa fraza *and picture me there* oraz czterosylabowa *przypomni ci*). Oprócz tego pod względem aspektów prozodycznych utwory są niemalże identyczne.

Na uwagę zasługuje także decyzja o powierzeniu polskiego utworu kobiecie, która jest jednak uzasadniona, jeśli spojrzeć na status obojga wykonawców. Pozycja Presleya w świecie muzyki (i nie tylko) została ugruntowana już wcześniej przed 1960 rokiem, dlatego wydaje się, że wykonanie polskiej wersji jego piosenek musiało zostać przypisane osobie o podobnym statusie w kręgu kultury docelowej. Kydryński zapowiada Santor, mówiąc, że polską wersję przeboju wykona „pieśniarka pieśniarek”, co swoją drogą prezenter uważa za informację zbędną.

W przypadku polskiego utworu mamy także dodatkową warstwę wizualną, czyli możemy mówić o przekładzie intermedialnym. Medium audialne oryginału zostaje wzbogacone o medium wizualne, które dopełnia całość kompozycji. Na nagraniu widzimy wyłącznie piosenkarkę ubraną w płaszcz, przechadzającą się po symbolicznym parku (ławka oraz prosta grafika widoczna w tle, także rysowana na żywo w trakcie nagrania), rozglądającą się dookoła. Santor sprawia wrażenie rozmarzonej, ale jest radosna, o czym może świadczyć uśmiech na jej twarzy.

Zaprezentowana analiza multimodalna polskiego przekładu piosenki *Are You Lonesome Tonight* potwierdza, że zmiany zostały dokonane we wszystkich warstwach utworu wokalnego, czyli w warstwie słownej, muzycznej,

wykonawczej oraz wizualnej. Analiza przypadku wskazuje na złożony, polisemiotyczny i multimodalny charakter utworu wokalnego, a co za tym idzie — na wielowymiarowość operacji przekładowych. Jeśli odwołamy się do terminologii zaproponowanej przez K. Kaindla²¹, możemy stwierdzić, że w przekładzie omówionym w tekście mamy do czynienia z przekładem interkulturowym (przejście z kultury amerykańskiego rock'n'rolla do kultury polskiej muzyki estradowej i telewizyjnej), interlingwalnym (oczywista zmiana na poziomie języków naturalnych), intergatunkowym (ballada utrzymana w nurcie rock'n'rolla i piosenka z nurtu muzyki rozrywkowej), intramodalnym (zmiany w obrębie zastosowanych modalności, czyli języka naturalnego, głosów czy aranżacji muzycznej), intermodalnym (dodatkowe instrumenty w wersji polskiej) oraz intermedialnym (dodatkowe medium wizualne w utworze w wykonaniu Santor). Ponadto można stwierdzić, że wszystkie operacje czy zmiany są powiązane i wyraźnie widać, że jedna pociąga za sobą kolejną — zmiana na poziomie wykonawcy wymagała zmian na poziomie tonacji, treści czy aranżacji muzycznej. Dzięki temu powstał spójny i kompletny tekst docelowy, który funkcjonalnie i sytuacyjnie odpowiadał nowemu kontekstowi. W wyniku mediacji interkulturowej rzewne wyznanie mężczyzny powracającego ze służby wojskowej zostało zaprezentowane jako konstatacja kobiety pewnej uczuć ukochanego.

Obok tych licznych zmian można wskazać również zasadnicze podobieństwa między utworami, które naturalnie wykraczają poza poziom ekwiwalencji semantycznej, ale które świadczą o pewnej symetrii, a tym samym o realizacji postulatów Toury'ego koniecznych do zaistnienia przekładu²². Zachowana została dominanta tematyczna, prozodia, linia melodyczna oraz istotne cechy aranżacji muzycznej, w tym tempo, sposób artykulacji, dynamika czy metrum.

Te podobieństwa mogą jednak nie wystarczyć, żeby ostatecznie sklasyfikować utwór w języku polskim: odpowiedź na pytanie „Czy można w tym przypadku mówić o przekładzie?” będzie zapewne zależała od tego, jak zdefiniujemy sam obiekt badań przekładoznawstwa oraz inne istotne pojęcia, w tym chociażby pojęcie tekstu. Jeśli obiekt badań ograniczymy do przekładu właściwego, w którym zasadniczą rolę odgrywa głównie (lub tylko) warstwa słowna, wówczas omawiany przypadek może stanowić co najwyżej przykład adaptacji czy trawestacji utworu muzycznego z racji braku ekwiwalencji semantycznej. Jeśli z kolei przekład będziemy rozumieć jako produkt pewnej manipulacji, to decydująca będzie próba rekonstrukcji

²¹ K. Kaindl: *A Theoretical Framework for a Multimodal...*, s. 60.

²² G. Toury: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam–Philadelphia 1995, s. 33–34.

tw. dominanty translatorskiej²³, która w tym wypadku mogła zakładać zachowanie ekwiwalencji przede wszystkim na poziomie formalno-muzycznym i stworzenie tekstu piosenki, która wpisywałaby się w repertuar wykonawcy utworu docelowego. Wreszcie jeśli uznamy, że przekład zachodzi na poziomie wszystkich systemów znaczących danego tekstu, a ekwiwalencja może być rozumiana jako wynik pewnej mediacji znaczeń oparty zarówno na istotnych podobieństwach, jak i różnicach²⁴, to omawiany przykład jest wynikiem procesu transferu o wymiarze semiotycznym, a nie tylko językowym. Wydaje się, że ta ostatnia perspektywa jest konieczna do uchwycenia pojęcia multimodalności w przekładzie, ponieważ pozwala rozpatrywać go jednocześnie na wielu płaszczyznach znaczeniowych i w sposób całościowy.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarczyk A.: *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*. Warszawa 2008.
- Franzon J.: *The Liberal Mores of Pop Song Translation: Slicing the Source Text Relation Six Ways*. W: *Song Translation: Lyrics in Contexts*. Red. J. Franzone, A.K. Greenall, S. Kvam, A. Parianou. Berlin 2021, s. 83–121.
- Iwańska I.: *Jasność i ciemność, czyli tonacje krzyżkowe i bemolowe*. „Teoria Muzyki” 2018, nr 12, s. 105–125.
- Kaindl K.: *Musiktheater*. W: *Handbuch Translation*. Red. M. Snell-Hornby, H.G. Höning, P. Kussmaul, P.A. Schmitt. Tübingen 1998, s. 258–261.
- Kaindl K.: *A Theoretical Framework for a Multimodal Conception of Translation*. W: *Translation and Multimodality. Beyond Words*. Red. M. Boria, Á. Carreres, M. Noriega-Sánchez, M. Tomalin. London–New York 2020, s. 49–70.
- Kaindl K., Desblache L.: *Music Translation Map. Translating Music*. <http://www.translatingmusic.com/styled-6/index.html> [dostęp: 04.01.2024].
- Każmierczak M.: *Od przekładu intersemiotycznego do intersemiotycznych aspektów tłumaczenia*. „Przekładaniec” 2017, nr 34, s. 7–35.
- Kress G.: *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. New York 2010.
- Kress G., van Leeuwen T.: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London–New York 1996.
- Iedema R.: *Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych*. W: *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*. Red. A. Duszak, G. Kowalski. Kraków 2013, s. 197–227.
- Low P.: *Translating Song: Lyrics and Texts*. London–New York 2017.
- Rędzioch-Korkuz A.: *Translation as Dialogue of Constraints. A General Theory of Translation*. Warszawa 2021.

²³ A. Bednarczyk: *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*. Warszawa 2008.

²⁴ A. Rędzioch-Korkuz: *Translation as Dialogue of Constraints...*, s. 256–257.

- Stankiewicz M., Stankiewicz M.: *Strefa muzyka*. <http://strefamuzyka.pl> [dostęp: 11.01.2024].
- Torresi I.: *Advertising*. W: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Red. M. Baker, G. Saldanha. London–New York 2009, s. 6–10.
- Toury G.: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam–Philadelphia 1995.
- Tuominen T., Jiménez Hurtado C., Ketola A.: *Why Methods Matter: Approaching Multimodality in Translation Research*. „Linguistica Antverpiensia: New Series — Themes in Translation Studies” 2018, nr 17, s. 1–21.

ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ

MULTIMODALITY AND TRANSLATION AS EXEMPLIFIED BY SINGABLE TRANSLATION

Summary

The article demonstrates the implications of the concept of multimodality for translation. Even though multimodality seems one of the leading concepts of contemporary translation studies, it is usually signalled marginally. Meanwhile, a truly multimodal analysis of translation highlights its semiotic character and helps to move beyond a static and outdated concept of translation proper understood as a process limited to interlingual transfer. As exemplified by the analysis of a Polish singable translation of the song *Are You Lonesome Tonight*, a multimodal approach to translation reveals the complexity of translation, which includes deliberate transfer operations at the level of language, culture, genre, mode and medium, all of which help to create a coherent and adequate target text.

Keywords: multimodality, singable translation, genre, medium, mode

АННА РЕНДЗИОХ-КОРКУЗ

МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТЬ В ПЕРЕВОДЕ НА ПРИМЕРЕ МЕЛИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА

Резюме

В статье показано значение понятия мультимодальности в переводческом анализе. Несмотря на то, что это понятие кажется одним из основных терминов в современном переводоведении, оно обычно используется в общем смысле, без какого-либо фактического отражения в методологии. Применение мультимодального анализа в переводе позволяет указать семиотическую природу переводческих операций и, следовательно, выйти за рамки статического и устаревшего определения верного перевода, понимаемого прежде всего как процесс, ограниченный межъязыковым трансфером. На основе анализа польского мелического перевода песни *Are You Lonesome Tonight*, можно сказать, что мультимодальный подход показывает сложность перевода, который состоит из намеренных операций на уровне языка, культуры, жанра, модальности и средств передачи информации. Это именно благодаря многомерности этих операций создаётся связный и адекватный текст.

Ключевые слова: мультимодальность, мелический перевод, жанр, средства передачи информации, модальность

MIRA CZARNECKA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1712-52008>

TRANSFERRED IN TRANSLATION: *LADY AUDLEY'S SECRET* —
THE STORY OF A MURDERESS OR THE STORY OF SOCIAL INJUSTICE?

The article is the result of the author's reflections accompanying the translation into Polish of *Lady Audley's Secret*, a Victorian sensation novel by Mary Elizabeth Braddon, exploring the issue of the novel's possible reception by contemporary Polish readers. *Lady Audley's Secret* was published for the first time in 1862; the translation into Polish was commissioned and published by Zysk i S-ka Wydawnictwo in 2016, under the title *Tajemnica Lady Audley*. Lady Audley, the protagonist, is a young woman who — having been born into a relatively unwealthy family and having experienced many difficulties in her earlier life — becomes the wife of Sir Michael Audley. Soon, her happiness is threatened, as the dark secrets of the woman's past are at risk of being revealed. Lady Audley undertakes to fight for her happiness. In the end, however, her misdeeds are exposed and she becomes imprisoned in an asylum, where she subsequently dies. Will her story be understood by the reader as the story of a transgressor — a murderess, or maybe as the story of social injustice, with the protagonist being a victim of social rules, which allowed her no hope or choice? To establish the possible reception of the novel by the Polish contemporary audience, various readings of sensation novels in the 19th through the 21st century, both in England and Poland, will be considered. The feminist perspective, including the feminist translation theory approach, will be adopted.

Mary Elizabeth Braddon was a sensation novelist who was active as a writer and editor in the 1860s and 1870s. As Beth Palmer notes in the introduction to *Women's Authorship and Editorship in Victorian Culture*, the writer was “opportunistic and business-minded enough to capitalize on, if

not form, popular literary trends”¹. Braddon wrote varying types of ‘sensational’ fiction, which she serialized in her monthly magazine *Belgravia*. The author’s novels found enormous, mainly, but not exclusively, middle-class audiences throughout Britain and its colonies. Throughout her career, she wrote eighty novels and her success came with her literary debut — *Lady Audley’s Secret*².

According to Beth Palmer, for most of the 20th century, the sensation genre has been critically described as a publishing phenomenon that appeared on the literary scene in the early 1860s and inspired emotional critical reactions, only to die out within approximately a decade. It was a strange vista that contrasted with the progressive narrative of the Victorian realist canon. The enormous popularity and literary and cultural influence of Braddon’s sensational fiction was toned down by what some contemporaries saw as its morally and aesthetically questionable nature³. Richard Altick, in *Victorian People and Ideas: A Companion for the Modern Reader of Victorian Literature*, writes that the “Victorian mind had its roots deep in eighteenth-century, not romantic, soil”. This is where the restrictive social values and practices attributed to the Victorians originated⁴. Robin Gilmour, in the essay *The Novel in the Age of Equipose*, argues likewise that the interest the Victorian sensation novel holds today lies less in its power to shock than in the way it shadows and subverts the sunlit world of domestic realism. The author claims that although novels like Mary Elizabeth Braddon’s *Lady Audley’s Secret* have features peculiar to their time, such as a preoccupation with the domestic ‘crimes’ of bigamy and adultery, they belong in the wider view to the strain of gothic in English fiction which the novel of manners never quite succeeded in banishing⁵.

Elaine Showalter in *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Brontë to Lessing*, published for the first time in 1977, claims that in the development of all literary subcultures, such as black, Jewish, Canadian, or Anglo-Indian, three major stages can be distinguished: first, the stage of *imitation* and *internalization* of the prevailing modes of dominant tradition, then the phase of *protest* against those standards and the *advocacy of minority rules*, and finally the stage of *self-discovery* and a search for *identity*.

¹ B. Palmer: *Women’s Authorship and Editorship in Victorian Culture. Sensational Strategies*. New York 2011, p. 2.

² J. Sutherland: *The Stanford Companion to Victorian Fiction*. Stanford 1989, p. 80.

³ B. Palmer: *Women’s Authorship and Editorship in Victorian Culture...*, p. 2.

⁴ R. Altick: *Victorian People and Ideas: A Companion for the Modern Reader of Victorian Literature*. New York–London 1973, p. 8.

⁵ R. Gilmour: *The Novel in the Age of Equipose*. In: *The Victorian novel*. Ed. H. Bloom. Philadelphia 2004, pp. 103–145.

She names those three stages in reference to women's writing as: *Feminine*, *Feminist* and *Female*. Emphasizing that these are not rigid categories and that the stages overlap, Showalter proposes the following timeline: the Feminine phase from the appearance of male pseudonyms in the 1840s to the death of George Elliot in 1880; the Feminist phase from 1880 to 1920, and the Female phase from 1920 to the present⁶. That places the publications of *Lady Audley's Secret* in 1862, still in the Feminine period but on the side of the Feminist one. Showalter observes that due to the restrictive education, feminine novelists in Victorian society had been deprived of the language and the consciousness to express themselves. Despite that, the scholar claims, the sensation novelists, including Mary Braddon, explored genuinely radical female protest against marriage and women's economic oppression, although still in the framework of feminine conventions that demanded the erring heroine's destruction⁷. Showalter further notices that in her writing, Braddon was critical of the feminine heroine's world. Although, like other sensationalists, she was still a feminine novelist, who had to operate within the Victorian conventions and stereotypes, she was able to move beyond the code of renunciation and submission that informed earlier fiction. She rewrote the feminine tradition, challenging the myth of the happy which was an important phase of protest against the status quo that precedes a coming to feminist consciousness. As in her private life, Braddon had to be very resourceful and forbearing; in her writing, she satirized the sentimental codes of feminine weakness and affection and the romantic belief in tragic passion⁸.

Much of the 19th century witnessed Feminists reworking and rethinking the conventional ideas and images as a way of articulating and gaining widespread acknowledgment of their views. The central issue that had to be dealt with in the 19th century was the middle-class assumption that the proper location for women was in the home, providing care, nurturance, and comfort for a family. All this came to be termed 'woman's mission'⁹. It has to be remembered, however, that in its origins and its out-look, mid-Victorian feminism was a middle-class movement, drawing many of its ideas from the liberal economic and political beliefs that were so important for the middle-class, and making extensive use also of a distinctively middle-class ideal of womanhood¹⁰. The 'new woman' debate in the 1890s raised a high-profile

⁶ E. Showalter: *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton–New Jersey 1999 (1977), p. 13.

⁷ Ibidem, pp. 27–29.

⁸ Ibidem, pp. 162, 164.

⁹ B. Caine: *English Feminism 1780–1980*. Oxford–New York 2004 (1997), pp. 82–82.

¹⁰ Ibidem, p. 89.

question about whether or not women wished to reject marriage and family ties. Feminist interventions in this debate, both in fiction and in terms of discussions about femininity, marriage, sexuality, and women's autonomy, added a new dimension to feminist theory¹¹. When discussing the sensation novels of the 1860s, Patricia Ingham in *The Language of Gender and Class. Transformation in the Victorian Novel*, published in 1996, points to another important change, which was the culmination of a long-drawn-out linguistic shift in narrative discourse, namely the rewriting of the fallen woman. One defining and novel feature of the near/non/real adulteresses is that they are not working class, as was the case in the past. In the sensation novels of the 1860s sexual transgression was boldly made the pivot of the narrative, outrageously detached from the working class. At worst, the heroines were, like Lady Audley of 'the poorer middle classes'¹².

In 2005, Winifred Hughes, in an essay *The Sensation Novel*, observes, in turn, that while the pioneering critics, especially feminists, were inclined to emphasise the sensation novel's boldness in matters of female sexuality and gender roles, recent criticism has also looked more extensively at the novels' counterbalancing strains of conservatism, most often as embodied in the endings, so that for example Lady Audley's death could be read a triumph of justice. The sensationalists' reliance on normative conventions of marriage or repentant death has been seen as undoing or trying to undo all the earlier trespasses and rebellion¹³. A similar hypothesis is put forward by Elizabeth Tilley in the essay *Gender and Role-Playing in "Lady Audley's Secret"*, accompanying the 2012 edition of the novel. The critic claims, nevertheless, that although Braddon seems to have accepted the social necessity for a traditional happy ending, in which the family expels the offending member, here Lady Audley, the text itself rebels against this necessity. Although Lady Audley's fight to break away from the constraints of class and gender ultimately fails, Tilley suggests that Braddon buried, not so deep, the clues about how to read her novel. The ambiguity of the text's morality and the confusion of roles and genres point out an ultimate dissatisfaction with the confines of Victorian Realism — of Victorian society as a whole¹⁴.

Pamela Gilbert, in an essay *Feminism and the Canon: Recovery and Reconsideration of Popular Novelists*, written in 2009, argues on the other hand

¹¹ B. Caine: *English Feminism 1780–1980...*, p. 133.

¹² P. Ingham: *The Language of Gender and Class. Transformation in the Victorian Novel*. London–New York 1996, pp. 22, 130–131.

¹³ W. Hughes: *The Sensation Novel*. In: *A Companion to the Victorian Novel*. Eds. P. Brantlinger, W.B. Thesing. Malden–Oxford 2005 (2002), p. 276.

¹⁴ E. Tilley: *Gender and Role-Playing in Lady Audley's Secret*. In: E. Braddon: *Lady Audley's Secret*. New York–London 2012, pp. 483, 489–490.

that the sensation novel was often interpreted by nineteenth-century critics as, in some sense, a novel of protest — and read so. In the late twentieth century, Lady Audley was transformed in the eyes of her readers from a monster of evil to a victim of patriarchy striking out against her oppressors. From there it was just a short step to her incarnation as a feminist heroine. This interpretation, according to Gilbert, is not at all true to the plot of the novel and very likely not Braddon's intention. In trying to determine the results of research by scholars committed to working on feminist questions and on women authors of the Victorian period, Gilbert considers Braddon the novelist, whose relation to what is now called feminism was "more vexed", however, the scholar emphasises that Braddon often also engaged with what we would consider feminist aims, and provided the ground for those aims to be articulated. Moreover, the researchers have to think of the ways that readers used these texts, both then and now, to launch their own critique of power relations, a critique that was never simply about gender but always about class and race and other nodes of identification as well¹⁵.

The reader first meets the protagonist of *Lady Audley's Secret* as the wife to Sir Michael Audley. Soon, it is revealed that lady Audley, before she met Sir Michael, had been a governess, Lucy Graham. She was universally liked by her employers and everybody whom she met. As Sir Michael's nephew, Robert Audley, is carrying out an investigation to find George Talboys, his lost friend, he discovers that lady Audley had formerly been the wife of George, Helen Talboys, née Maldon. As the woman's secret is at risk of being disclosed, she pushes George down the well, thinking him dead. However, the man survives. At length, Robert Audley is able to solve the mystery, and having escaped the fire set to an inn housing him by the terrified my lady, he forces her to confess all her misdeeds to Sir Michael.

In her soliloquy, when talking about her early life, she discloses to Sir Michael her fear of poverty and the desire to find a wealthy husband as the only option available to her to escape a life of misery:

I learned that my ultimate fate in life depended upon my marriage, and I concluded that if I was indeed prettier than my schoolfellows, I ought to marry better than any one of them¹⁶.

She calls Mr. George Talboys, a cornet in a dragoon regiment, and her subsequent husband, "the wandering prince". She is open about declaring

¹⁵ P. Gilbert: *Feminism and the Canon: Recovery and Reconsideration of Popular Novelists*. In: *Antifeminism and the Victorian Novel. Rereading Nineteenth-Century Women Writers*. Ed. T. Wagner. Amherst–New York 2009, pp. 29–31.

¹⁶ E. Braddon: *Lady Audley's Secret*..., p. 379.

that her love depended on the level of financial security that her husband was able to provide and that is why she loved Sir Michael more than she loved her first husband:

I think I loved him as much as it was in my power to love anybody; not more than I have loved you, Sir Michael — not so much, for when you married me you elevated me to a position that he could never have given me¹⁷.

The feminine reader cannot but sympathise with the protagonist, her choices for the future being very limited and the society offering her no other opportunities to live her life.

At the same time, the life of the woman is dismissed very easily by the upper-class men surrounding her. The chapter in which Lady Audley is taken to the asylum in Belgium is titled: “Buried Alive”, yet Robert Audley declares that this penitence — i.e., life in seclusion, in the asylum — is not worse than the life of the king’s daughter:

[...] as many a good and holy woman in this Catholic country freely takes upon herself, and happily endures unto the end. The solitude of your existence in this place will be no greater than that of a king’s daughter, who, flying from the evil of the time, was glad to take shelter in a house as tranquil as this¹⁸.

Robert declares that to have acted differently concerning Lady Audley would have rendered him a ‘traitor to society’:

I have done that which I thought just to others and merciful to you,’ Robert answered, quietly; ‘I should have been a traitor to society had I suffered you to remain at liberty after — after the disappearance of George Talboys and the fire at Castle Inn¹⁹.

Lady Audley’s actions have become a threat to male, upper-class society and especially the three men — her husband, Robert Audley, and Sir Michael Audley. They decide that she is too dangerous and threatening to themselves to acknowledge and let her be a member of society. When it turns out that George has survived, Lady Audley is not released from the asylum; her existence remains a moral embarrassment to the family and Robert is worried about the possibility of a Chancery suit which might reflect negatively on his uncle’s reputation.

The last chapter of the novel entitled “At Peace” presents an idyllic, if not a hypocritical, picture of the family sometime after the turbulent events:

¹⁷ Ibidem, p. 380.

¹⁸ Ibidem, p. 422.

¹⁹ Ibidem.

Two years have passed since [...]; and Mr Audley's dream of a fairy cottage has been realised between Teddington Lock and Hampton Bridge, where, amid a little forest of foliage, there is a fantastical dwelling place of rustic woodwork, whose latticed windows look out upon the river²⁰. [...]

Other people come to the cottage near Teddington. A bright, merry-hearted girl, and a gray-bearded gentleman, who has survived the trouble of his life, and battled with it as a Christian should²¹.

The death of Lady Audley in her place of confinement is announced to the reader in euphemistic words:

It is more than a year since a black-edged letter, written upon foreign paper, came to Robert Audley, to announce the death of a certain Madame Taylor, who had expired peacefully at Villebrumeuse, dying after a long illness, which Monsieur Val describes as a *maladie de langueur*.*

*Anaemia, but also, more generally, listlessness²².

The critical opinions of researchers quoted above on the perception of the main heroine by the readers of *Lady Audley's Secret* are varied and have evolved over time. However, they seem to point to the negative evaluation of society and a feeling of sympathy or at least understanding for Lady Audley. The question arises: what possible reception may be of the novel by the Polish contemporary readers? Before the question is addressed, the feminist approach to translation and feminism as a social phenomenon in Poland will be briefly presented.

The relevance of gender questions for translation was first articulated in terms of emotional affinities, claims Sherry Simon in the preface to *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*²³. Women translators wondered why they were working on texts that suddenly seemed alien to them, texts whose premises they could not share. These individual reactions reflected a widespread intellectual preoccupation with identity and language. Over the years, the critique of sexism in language has moved from largely corrective and action-oriented attention to vocabulary to a broader examination of the symbolic power of the feminine in language. Attention has shifted from the critical analysis of a single linguistic code to the conceptual terms regulating the intervention of individual and collective subjects within speech and writing²⁴. The most compelling questions for translation

²⁰ Ibidem, p. 478.

²¹ Ibidem, p. 479.

²² Ibidem.

²³ S. Simon: *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London–New York 2005, p. X.

²⁴ Ibidem, pp. X, 7.

studies and feminism remain: how are social, sexual, and historical differences expressed in language and how can these differences be transferred across languages? What kinds of fidelities are expected of women and translators — in relation to the more powerful terms of their respective hierarchies? Translation, we know, refers to a process of interlinguistic transfer. Translators communicate, re-write, and manipulate a text in order to make it available to a second language public. Thus, they can use language as cultural intervention, as part of an effort to alter expressions of domination, whether at the level of concepts, of syntax, or of terminology²⁵.

Simon presents three practices of feminist translation as identified by Luise von Flotow: supplementing, which compensates for the differences between languages and calls for interventionist moves by the translator; prefacing and footnoting, which have practically become routine in feminist translation and “hijacking”, i.e., the appropriation of a text whose intentions are not necessarily feminist by the feminist translator through, for example, avoiding the use of male generic terms where they appeared in the original²⁶. The principles of feminist translation are, says Simon, best illustrated when applied to texts that call for an active process of rewriting. Simon asks, however, what happens to the feminist translator when she is faced with less writerly texts, or, worse, texts which are aesthetically or ideologically antipathetic to her as, the reader realises, is the case with *Lady Audley's Secret*?

In answering the question, Simon quotes Garol Maier, who believes that women translators should get “under the skin” of both antagonistic and sympathetic works. In so doing, they become independent, “resisting” interpreters of these works²⁷. However, none of the practices described by von Flotow was applied in the translation into Polish of *Lady Audley's Secret*. What kind of opinions on the figure of the main heroine will Polish readers form, drawing on their general knowledge and sociocultural background? Will their reactions be similar to the response of the contemporary Anglo-Saxon readers? Having a look at the development and the current state of feminism in Poland will help formulate an answer.

The traditions of feminism as a socio-political movement in Poland are long. Stanisław Jędrzak in *Modernizm i Feminizm. Postacie kobiece w literaturze polskiej i obcej* (Modernism and Feminism. Women Figures in Polish and Foreign Literatures), describes three waves of feminism on the Polish territories in the 19th century: the least prominent wave in the period preceding the November Uprising (1831), a slightly more prominent wave in

²⁵ Ibidem, pp. 7–8.

²⁶ Ibidem, pp. 21–22.

²⁷ Ibidem, pp. 28–29.

the period between the November and the January Uprising (1863), and the most prominent wave in the positivism period (following the January Uprising up to the 1890s). Of the particular waves, each had its central feminine figures. These were respectively: Klementyna Hoffmanowa née Tańska and Eleonora Ziemięcka; Narcyza Żmichowska; and for the third wave, Warsaw positivists, including Eliza Orzeszkowa. The discussions surrounding the issue of feminism revived in the Polish territories in the following century: in modernism, in the interwar period, at the beginning of the 1950s, and finally, in the postmodernist era, from the 1990s on²⁸.

In the translators' commentary to *Słownik teorii feminizmu*, a translation into Polish of the *Dictionary of Feminist Theory* compiled by Maggie Humm and published in Poland in 1993, the translators, Bożena Umińska and Jarosław Mikos, explain that the dictionary constitutes a map of a continent which has existed in the intellectual world for the past thirty years, but is quite unknown in Poland. The translators observe that in Poland, the majority of women speaking publicly at the time felt obliged to declare that they were not feminists. The reason was an almost complete lack of literature that could inform the readers what it meant to be a feminist²⁹.

The beginning of the 21st century brought many new publications on feminism in Poland. In 2000 a volume of collected works, *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury* (Feminist Literary Criticism. Sister to the Theory and History of Literature), edited by Grażyna Borkowska and Liliana Sikorska was published. In the introduction, Borkowska stated that since the beginning of the 1990s, articles informing about a feminist branch of literary criticism had been appearing among others in "Teksty Drugie", "Res Publica Nowa", "Kresy", "Exlibris" or "Pogranicze"; also, several books presenting the feminist point of view had been published. The scholar noted that, initially, the research was received as a joke or something exotic due to among others: low interest in the aspect of European thought which advocated a turn toward the category of gender; associating feminist literary criticism with feminist ideology; apprehension of the intellectual and social demands put forward by feminism, and finally, seeing this type of research as a niche, on the account of claims that the research tools offered by the feminist literary criticism were not congruous with the Polish culture³⁰.

²⁸ S. Jedynak: *Trzecia fala feminizmu w Polsce, czyli w kręgu inspiracji Johna Stuarta Milla Poddaństwa kobiet*. In: *Modernizm i Feminizm. Postacie kobiece w literaturze polskiej i obcej*. Ed. E. Łoch. Lublin 2001, pp. 53–59.

²⁹ M. Humm: *Słownik teorii feminizmu* (*Dictionary of Feminist Theory*). Trans. B. Umińska, J. Mikos. Warszawa 1993, p. 3.

³⁰ *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*. Eds. G. Borkowska, L. Sikorska. Warszawa 2000, p. 7.

Other important publications in Poland on the topic of feminism include: *O kobiecie w literaturze przełomu XIX i XX wieku* (About Woman in the Literature at the Break of the 19th and the 20th Centuries) by Jadwiga Zacharska (2000), volume *Modernizm i feminizm: postacie kobiece w literaturze polskiej i obcej* edited by Eugenia Łoch (2001) and mentioned above, *Miniatury: czytanie i pisanie "kobiece"* (Miniatures: "Feminine" Reading and Writing) by Krystyna Kłosińska (2006) and last but not least, *Feministyczna Krytyka literacka* (Feminist Literary Criticism) by the same author (2010).

Based on the presented review, one might assume that by now, the ideas of feminism in Poland have crystalised themselves and have assumed a definite shape. Is that enough for the Polish readers to read between the lines of Lady Audley's story and see the social injustice through the seeming morality of society?

Agnieszka Setecka in her essay titled *Romans — przejaw zwycięstwa czy klęski kobiet? O romansie dawniej i dziś* (Romance — Woman's Victory or Defeat? Romance in the Past and Now) defines 'romance' as the type of novel popular in the 19th century, with its main topic being a love affair. This description can surely be also applied to the 'sensational' novel, which *Lady Audley's Secret* is. Today, Setecka claims, the term 'romance' is usually used to refer to a light novel of substandard quality, evolving around a love affair. Having analysed various forms of romance over the years and having compared it against a "serious" or "real" novel, Setecka goes on to say that romance seems to be communicating two types of information, one overt and the other covert or encoded. That is why it is friendly towards women — although it might communicate a hostile ideology, just showing the world from the perspective of a woman seems to be a kind of protest against the dominating culture, exponential of masculine supremacy, and masculine point of view³¹.

This conclusion regarding the suspected effect of romance on contemporary Polish readers seems to coincide with the various scholarly interpretations of the impact of the English sensation novel presented so far. It may thus justify the author's opinion that the translation of *Lady Audley's Secret* reaching the hands of Polish readers may provoke and inspire intellectual reformation, in the same way it did with the English audience, considering even the less advanced state of feminist literary criticism in Poland.

³¹ A. Setecka: *Romans — przejaw zwycięstwa czy klęski kobiet? O romansie dawniej i dziś*. In: *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*. Eds. G. Borkowska, L. Sikorska. Warszawa 2000, pp. 188, 191.

BIBLIOGRAPHY

- Braddon E.: *Lady Audley's Secret*. New York–London 2012.
- Braddon E.: *Tajemnica lady Audley*. Trans. M. Czarnecka. Poznań 2016.
- Bratlinger P., Thesing W.: *A Companion to the Victorian Novel*. Malden–Oxford 2007 (2002).
- Caine B.: *English Feminism 1780–1980*. Oxford–New York 2004 (1997).
- Gilbert P.: *Feminism and the Canon: Recovery and Reconsideration of Popular Novelists*. In: *Antifeminism and the Victorian Novel. Rereading Nineteenth-Century Women Writers*. Ed. T. Wagner. Amherst–New York 2009, pp. 19–33.
- Gilmour R.: *The Novel in the Age of Equipoise*. In: *The Victorian novel*. Ed. H. Bloom. Philadelphia 2004, pp. 103–145.
- Hughes W.: *The Sensation Novel*. In: *A Companion to the Victorian Novel*. Eds. P. Bratlinger, W.B. Thesing. Malden–Oxford 2005 (2002), pp. 260–278.
- Humm M.: *Słownik teorii feminizmu (Dictionary of Feminist Theory)*. Trans. B. Umińska, J. Mikos. Warszawa 1993.
- Ingham P.: *The Language of Gender and Class. Transformation in the Victorian Novel*. London–New York 1996.
- Jedynak S.: *Trzecia fala feminizmu w Polsce, czyli w kręgu inspiracji Johna Stuarta Milla Poddaństwa kobiet*. In: *Modernizm i Feminizm. Postacie kobiece w literaturze polskiej i obcej*. Ed. E. Łoch. Lublin 2001, pp. 53–59.
- Krytyka feministyczna. *Siostra teorii i historii literatury*. Eds. G. Borkowska, L. Sikorska. Warszawa 2000.
- Modernizm i Feminizm. Postacie kobiece w literaturze polskiej i obcej*. Ed. E. Łoch. Lublin 2001.
- Palmer B.: *Women's Authorship and Editorship in Victorian Culture. Sensational Strategies*. New York 2011.
- Richard A.: *Victorian People and Ideas: A Companion for the Modern Reader of Victorian Literature*. New York–London 1973.
- Setecka A.: *Romans — przejaw zwycięstwa czy klęski kobiet? O romansie dawniej i dziś*. In: *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*. Eds. G. Borkowska, L. Sikorska. Warszawa 2000, pp. 187–200.
- Showalter E.: *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton–New Jersey 1999 (1977).
- Simon S.: *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London–New York 2005.
- Sutherland J.: *The Stanford Companion to Victorian Fiction*. Stanford 1989.
- Tilley E.: *Gender and Role-Playing in Lady Audley's Secret*. In: E. Braddon: *Lady Audley's Secret*. New York–London 2012, pp. 481–489.

MIRA CZARNECKA

TRANSFERRED IN TRANSLATION: *LADY AUDLEY'S SECRET* —
THE STORY OF A MURDERESS OR THE STORY OF SOCIAL INJUSTICE?

Summary

The article is the result of the author's reflections accompanying the translation into Polish of *Lady Audley's Secret*, a Victorian sensation novel by Mary Elizabeth Braddon, exploring the issue of the novel's possible reception by contemporary Polish readers. *Lady Audley's Secret* was published for the first time in 1862; the translation into Polish was commissioned and published by Zysk i S-ka Wydawnictwo in 2016, under the title *Tajemnica Lady Audley*. Lady Audley, the protagonist, is a young woman who — having been born into a relatively unwealthy family and having experienced many difficulties in her earlier life — becomes the wife of Sir Michael Audley. Soon, her happiness is threatened, as the dark secrets of the woman's past are at risk of being revealed. Lady Audley undertakes to fight for her happiness. In the end, however, her misdeeds are exposed and she becomes imprisoned in an asylum, where she subsequently dies. Will her story be understood by the reader as the story of a transgressor — a murderess, or maybe as the story of social injustice, with the protagonist being a victim of social rules, which allowed her no hope or choice? To establish the possible reception of the novel by the Polish contemporary audience, various readings of sensation novels in the 19th through the 21st century, both in England and Poland, will be considered. The feminist perspective, including the feminist translation theory approach, will be adopted.

Keywords: Victorian novel, feminist translation theory, feminist literary criticism

MIRA CZARNECKA

ZACHOWANE W PRZEKŁADZIE: *TAJEMNICA LADY AUDLEY* —
HISTORIA MORDERCZYNI CZY SPOŁECZNEJ NIESPRAWIEDLIWOŚCI?

Streszczenie

Artykuł powstał na kanwie autorefleksji tłumaczki towarzyszących przekładowi na język polski wiktoriańskiej powieści *Lady Audley's Secret* autorstwa Mary Elizabeth Braddon i traktuje o możliwym odbiorze jej przesłania przez współczesnych polskich czytelników. *Lady Audley's Secret* ukazała się w 1862, a jej przekład na język polski pod tytułem *Tajemnica Lady Audley* został wydany przez Zysk i S-ka Wydawnictwo w 2016 roku. Lady Audley, tytułowa bohaterka, jest młodą kobietą, pochodzącą z niezbyt zamożnej rodziny, która po licznych perypetiach życiowych poślubia sir Michaela Audleya. Niestety, pomyślność bohaterki wkrótce zostaje zagrożona, gdy na jaw wychodzą mroczne sekrety z jej przeszłości, co skłania ją do desperackich kroków. Ostatecznie lady Audley zostaje zdemaskowana i umieszczona w domu dla obłąkanych, gdzie umiera. Czy jej historia zostanie odebrana przez współczesnych czytelników w Polsce jako historia przestępczyni i morderczyni, czy też jako historia społecznej niesprawiedliwości, gdyż społeczeństwo nie dało bohaterce szansy na uczciwe życie? Aby określić możliwy odbiór powieści przez współczesnych polskich czytelników, omówione zostały różne odczytania powieści wiktoriańskiej w XIX, XX i XXI wieku, zarówno w Anglii, jak i w Polsce z uwzględnieniem perspektywy feministycznej, w tym feministycznej teorii przekładu.

Słowa kluczowe: powieść wiktoriańska, feministyczna teoria przekładu, feministyczna krytyka literacka

CHRISTIAN JAKOB ALTMANN

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7547-6036>

HETERONIMY W POLSKIM I CZESKIM PRZEKŁADZIE
POWIEŚCI *HERZTIER* HERTY MÜLLER

WPROWADZENIE

Herta Müller, urodzona w 1953 roku na terenie ówczesnej Rumuńskiej Republiki Ludowej wśród mniejszości niemieckiej, zwanej *Szwabami Banackimi*¹, jest osobą niezwykle na niemieckiej scenie literackiej. Wynika to między innymi ze stosowanego przez nią jedyne go w swoim rodzaju języka, który charakteryzuje się wysokim stopniem obrazowości i przede wszystkim wykorzystaniem w pełni potencjału, jaki tkwi w języku niemieckim². Niezwykła jest także tematyka jej twórczości, w tym temat jednej z jej pierwszych powieści *Herztier* (rok pierwszego wydania: 1994), która opowiada o totalitaryzmie w komunistycznej Rumunii z punktu widzenia subiektywnego narratora (narratorki).

Tłumacze zmuszeni są do uwzględnienia doświadczeń kulturowych, biograficznych i artystycznych autorki jako ramy poznawczo-interakcyjnej po to, by zastosować w przekładzie odpowiedni scenariusz aktualizujący sens

¹ Por. niem. *Banater Schwaben*. Z powodu możliwych negatywnych skojarzeń po polsku nazywani są również *Niemcami Banackimi*. Na temat historii tej mniejszości por.: A. Hinz: *Die Entstehung der Banater Schwaben*. Hamburg 2015.

² I nie tylko w nim — ważną rolę w kształtowaniu idiolektu autorki odgrywają również języki trzecie, takie jak język rumuński i dialekt banacki. Na temat wyjątkowości prozy Herty Müller por.: N.O. Eke (red.): *Herta Müllers Werke im Spiegel der Kritik (1982–1990)*. W: *Die Erfundene Wahrnehmung: Annäherung an Herta Müller*. Paderborn 1991. O wpływie języka rumuńskiego na język powieści *Herztier* por.: A. Ellinger: *Zur Bedeutung des rumänischen Hintergrunds in Herta Müllers Roman Herztier*. „Temeswarer Beiträge zur Germanistik” 2014, nr 11, s. 201–221.

utworu. Jest to jednak utrudnione, gdy w języku przekładu brakuje dokładnego heteronimu albo istnieje jedynie kilka niedokładnych heteronimów, czyli według Edwarda Balcerzana „bezpośrednich równoważników znaczeniowych słowa oryginału”³ czy według słownika języka niemieckiego *Duden* „wyrazu, który wobec innego wyrazu wykazuje duże semantyczne podobieństwo, lecz różni się od niego w jakimś aspekcie merytorycznym”⁴. Najczęstszą przyczyną takich sytuacji są różnice na styku konwencji kulturowych, językowych i literackich między językiem źródłowym a docelowym, które wynikają w dużej mierze z tego, że „uświadamiane widzenie świata” realizowane jest w każdym języku inaczej, w zależności od uwarunkowań kulturowych, społecznych i historycznych⁵. W tekstach literackich, gdzie zwielokrotniona jest symbolizacja treści i o wartości tych tekstów decyduje „wartość poetycka”, czyli „funkcja autorskiej umiejętności dobieierania jednostek o różnym stopniu skonwencjonalizowania”⁶, takich różnic jest więcej.

ZJAWISKO PÓŁ ZNACZENIOWYCH W PRZEKŁADZIE

Koncepcja heteronimu jest nierozzerwalnie związana ze zjawiskiem pół znaczeniowych, ponieważ właśnie na poziomie ich zgodności określany jest stopień ekwiwalencji w przekładzie. Heteronim stanowi bowiem jedynie ten wycinek pola znaczeniowego, który jest równocześnie polem nakładających się znaczeń słowa oryginału i jego (potencjalnego) tłumaczenia. Tym samym nasuwa się wniosek, że heteronimia najlepiej oddaje istotę przekładu, będąc swoistym kompromisem w stosunku do oryginału, a nie jego wiernym odzwierciedleniem⁷. Zagadnieniu pola znaczeniowego dużo uwagi poświęcił Edward Balcerzan, upatrując przyczyny trudności pojawiających się przy okazji tłumaczenia tekstów o wysokim stopniu poetyckości w odmiennym zakresie pół znaczeniowych w różnych językach⁸. Z tego powodu tłumacz musi dokonywać dewerbalizacji tekstu, wychwytyjąc w głowie jego sens, dzięki czemu jest w stanie znaleźć w języku docelowym wyraz, który posiada jak najbardziej zbliżone pole znaczeniowe. W zależności od rodzaju

³ E. Balcerzan: *Zagadnienie „pola znaczeniowego” w badaniu przekładów poetyckich*. W: *Literatura z literatury — strategie tłumaczy*. Red. P. Fast. Katowice 1998, s. 42–44.

⁴ *Duden*. <http://www.duden.de/rechtschreibung/Heteronym> [dostęp: 25.04.2024].

⁵ E. Tabakowska: *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. Tłum. A. Pokojka. Kraków 2001, s. 48.

⁶ Tamże, s. 42.

⁷ Por. tamże.

⁸ E. Balcerzan: *Zagadnienie „pola znaczeniowego”...*, s. 41–54.

heteronimu dochodzi do „uszczegółowieni[a]” czy też „uogólnienia świata przedstawionego”⁹.

Czołowy amerykański kognitywista Ronald Langacker w swoich pracach również porusza kwestię centrum i peryferii semantycznych pojęć. Jedną z jego teorii dotyczy zjawiska profilowania. Podobnie jak heteronimia, profilowanie danego wyrazu oznacza podkreślenie jakiejś jego cechy szczególnej, czyli zabieg będący podstawą takiej ekwiwalencji w przekładzie, która oparta jest na kompromisie. Profil jakiegoś wyrażenia to nic innego niż „desygnowany przez dane wyrażenie obiekt, na którym ogniskuje się dana konceptualizacja”, natomiast elementem będącym w centrum zainteresowania tłumacza poszukującego ekwiwalencji w przekładzie jest baza, czyli „niezbędny do zrozumienia profilu kontekst”¹⁰. Po znalezieniu wspólnej bazy tłumacz wybiera wyrażenie o jak najbardziej zbliżonej „wyrazistości poznawczej”¹¹. Wyrazistość ta zbiega się koncepcyjnie z poziomem uszczegółowienia¹², który decyduje o charakterze obrazowanej treści.

Różnicę między poziomami uszczegółowienia ujawniają przekłady powieści *Herztier* Herty Müller na języki polski i czeski, w których często tak charakterystycznym dla języka oryginału złożeniom odpowiadają wyrażenia uni- albo multiwerbizujące¹³. Przykładem ukazującym tę zależność jest wyraz „Leichenpfleger”¹⁴, w obu przekładach¹⁵ wyrażony za pomocą multiwerbizmu: „posługacz w kostnicy” (pl.)¹⁶ i „ošetřovatel mrtvol” (cz.)¹⁷. Podczas gdy autorka uszczegóławia zarówno czynność, jaką osoba w tym zawodzie wykonuje (por. „pflegen” — ‘pielęgnować’), sposób działania i jej przedmiot („Leiche” — ‘nieboszczyk’), przekład na język polski obrazuje jedynie czynność („posłużyć”) oraz — za pomocą frazy przymkowej — miejsce jej wykonywania („w kostnicy”). Tłumaczka na język czeski postanowiła natomiast

⁹ Tamże, s. 46.

¹⁰ Tamże, s. 54.

¹¹ Tamże, s. 53.

¹² R. Langacker: *Gramatyka kognitywna*. Tłum. E. Tabakowska et al. Kraków 2009, s. 71.

¹³ Na temat mało produktywnego paradygmatu złożzeń w języku polskim por.: K. Handke: *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich*. Wrocław 1976, s. 5. Również „w języku czeskim złożzeń jest dużo mniej niż słów derywowanych, są to głównie rzeczowniki i przymiotniki. Występują głównie w nazwach specjalistycznych”. Por. I. Bozděchová, R. Wagner: *Kompozitum*. W: *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. Red. P. Karlík et al. 2017. <https://www.czechency.org/slovník/KOMPOZITUM> [dostęp: 25.04.2024].

¹⁴ H. Müller: *Herztier*. Frankfurt am Main 2007, s. 72.

¹⁵ Przekład na język polski pod tytułem *Sercątko* dokonany przez Alicję Buras i wydany w 2003 roku oraz przekład na język czeski pod tytułem *Srdce bestie* dokonany przez Radkę Denemarkovą i wydany w 2011 roku.

¹⁶ H. Müller: *Sercątko*. Tłum. A. Buras. Wołowiec 2009, s. 61.

¹⁷ H. Müllerová: *Srdce bestie*. Tłum. R. Denemarková. Praha 2011, s. 61.

trzymać się oryginalnego poziomu uszczegółowienia, dzięki czemu obrazowana treść jest bardziej zbliżona do oryginału („ošetřovatel” — ‘Pfleger’ + „mrtvola” — ‘Leiche’). Mimo że struktura słowotwórcza się różni, gdyż w czeskim przekładzie mamy do czynienia z relacją posiadania wyrażaną konstrukcją dopełniaczową, a w oryginale ze złożeniem, ich cechą wspólną jest „inherentna asymetria relacji między punktami odniesienia”¹⁸, gdyż w obu przypadkach zmiana relacji spowodowałaby zmianę znaczenia (por. **Pflegerleiche* i **mrtvola ošetřovatele*).

NIEPRZEKŁADALNOŚĆ KULTUROWA

Jedną z odmian heteronimów jest tzw. zerowy heteronim, który dotyczy sytuacji, w której „słowo oryginału nie ma w języku przekładu swego heteronimu”¹⁹, a więc znalezienie wspólnej bazy jest najbardziej utrudnione. Rozwiązaniem translatorskim w takich przypadkach może być „przeniesienie do przekładu słowa nieprzekładalnego, albo odnalezienie ekwiwalentu, który może zastąpić idiom”²⁰. Poszukiwanie ekwiwalencji może jednak zawsze odbywać się tylko jako poszukiwanie „tego, co «uniwersalne», a zatem przekładalne”. Gdy nie sposób znaleźć uniwersalności, tłumacz ma do czynienia z „nieprzekładalnością denotacji”²¹, a więc z sytuacją, w której element znaczący nie przystaje do rzeczywistości pozajęzykowej, gdyż brakuje odniesienia w postaci elementu znaczonego. Stopień heteronimii danego przekładu można także wyjaśnić za pomocą tak zwanej „wariancji stylistycznej”²², czyli odmiennego sposobu konstrukcji danej sceny oraz określić „nieprzekładalności kulturowej”²³ i „nieprzekładalności językowej”²⁴, które zadomowiły się w polskim środowisku translatologicznym za sprawą czołowego polskiego przekładoznawcy Krzysztofa Hejwowskiego.

Do pierwszej kategorii — do której ograniczymy się w niniejszym wywodzie — Hejwowski zalicza te przypadki, gdzie „specyficzność kulturowa” nastrocza trudności przekładowe, na przykład nazwy własne charakterystyczne i istniejące tylko w danym kręgu kulturowym, obyczaje i przyzwyczajenia,

¹⁸ R. Langacker: *Gramatyka kognitywna...*, s. 673.

¹⁹ E. Balcerzan: *Zagadnienie „pola znaczeniowego”...*, s. 45.

²⁰ Tamże, s. 45–46.

²¹ E. Balcerzan: *Czym jest nieprzekładalność — faktem praktyki translatorskiej czy zmyśleniem teoretyków?* W: *Przekład artystyczny a współczesne teorie translatologiczne*. Red. P. Fast. Katowice 1998, s. 65–66.

²² E. Tabakowska: *Językoznawstwo kognitywne...*, s. 50.

²³ K. Hejwowski: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa 2007, s. 71.

²⁴ Tamże, s. 105.

cytaty i aluzje pozostające w związku z rodzimą literaturą i przez to zrozumiałe tylko w jej kontekście, a także elementy nacechowane historycznie²⁵. Dodaje jednak od razu, że przeświadczenie o nieprzekładalności kulturowej wynika z błędnych oczekiwań niektórych teoretyków przekładu. Tekst jest bowiem nieprzekładalny tylko wtedy, kiedy celem tłumacza jest „identyczność doświadczenia”²⁶, a ono w przypadku elementów nacechowanych kulturowo musi się różnić. Przekład takich tekstów siłą rzeczy jest więc bardziej egzotygujący²⁷, gdyż w przeciwnym razie jego najważniejsza funkcja, czyli poszerzenie horyzontu poznawczego czytelnika sekundarnego, straciłaby na znaczeniu. Niemożliwe jest zatem uzyskanie pełnej ekwiwalencji, a w przekład tekstów kulturowych wpisane są pewne „straty”²⁸.

NIEPRZEKŁADALNOŚĆ NEOLOGIZMÓW

Nieprzekładalność neologizmów również należy zaliczyć do nieprzekładalności kulturowej, ponieważ wynika z braku zbliżonych schematów wyobrażeniowych, którym struktury obecne w języku jedynie nadają kierunek. Ich podstawową cechą jest także nieprzekładalność denotacji wynikająca z różnic w doświadczeniu mentalnym odbiorców sekundarnych.

Doskonale pokazuje to twórczość Herty Müller, w której neologizmy odgrywają wiodącą rolę kreującą obraz świata przedstawionego. Choć wiele z nich posiada (nieproduktywną w językach przekładu) strukturę złożeni, ich względna nieprzekładalność wcale nie ma tylko podłoża językowego. Pokazuje to doskonale porównanie przekładu tytułu powieści *Herztier* na języki polski i czeski. Podczas gdy polska tłumaczka zastosowała uniwerbizację i stworzyła wyraz pod kilkoma względami kłopotliwy, *Sercątko*, czeska tłumaczka zdołała znaleźć uniwersalność i dokonać przekładu o podobnym poziomie uszczegółowienia i strukturze zgodnej z duchem języka czeskiego, *Srdce bestie*.

W polskiej wersji tytułu poprzez formant słowotwórczy charakterystyczny dla zdrobnień „-ątko” oznaczający prototypowo ‘młode’ tłumaczka mylnie przypisała temu stworzeniu atrybut ‘słodkości, uroku, niewielkiego rozmiaru’. Odebrała mu tym samym oryginalnej szorstkości i poczucia za-

²⁵ Tamże, s. 71–72.

²⁶ Tamże, s. 73.

²⁷ Termin wprowadzony do dyskursu naukowego przez Lawrence’a Venutiego jako *foreignization* (w opozycji do *domestication*). Por. L. Venuti: *Translator’s Invisibility: A History of Translation*. London 1995.

²⁸ K. Hejwowski: *Kognitywno-komunikacyjna...*, s. 74.

grożenia wynikających z kontrastu semantycznego między rzeczownikiem „Herz” (‘serce’), uosobieniem ‘człowieczeństwa’, a „Tier” (‘zwierzę’), czyli symbolem ‘popędu’ i ‘dzikości’. Zamiast napięcia semantycznego obecnego między członami *Herz* i *Tier* w oryginale jedynym elementem znaczonym w języku polskim jest *serce*. Uniwerbizacja wywołuje tu więc niepożądaną harmonię²⁹.

Czeska wersja tytułu z kolei pokazuje wyjście z nieprzekładalności. *Srdce bestie* jest bowiem wyrazem dwuczłonowym, czyli tworem językowym zbliżonym do oryginału pod względem struktury i przede wszystkim semantyki, na którą składają się dwa elementy znaczone, tj. „srdce” (‘serce’) i „bestie” (‘bestia’). Choć desygnat w przypadku drugiego członu się różni, konotacja jest zbliżona i wspólnie oba człony wywołują podobne napięcie semantyczne, jak w oryginale.

Nieprzekładalność językowa jest więc jednocześnie nieprzekładalnością kulturową, gdyż wprowadzie system językowy (tych) języków słowiańskich jako taki pozwoliłby na stworzenie neologicznych złożeń, lecz ich niski stopień idiomatyczności, będącej wynikiem interakcji kultury z językiem, skłania tłumaczki do zastosowania odmiennych struktur, przy czym jedynie w przypadku przekładu czeskiego oryginalny poziom uszczegółowienia został zachowany.

Do opisu zerowych heteronimów może posłużyć także pojęcie odmienego oglądu rzeczywistości, a więc fakt, że język ogranicza naszą „ramę oglądu”³⁰, czyli nasze „pole widzenia” uwarunkowane przez doświadczenie mentalne. Każdy użytkownik języka ma przy tym swoją subiektywną ramę oglądu, dzięki której lepiej albo gorzej rozumie dane wyrażenie. Gdy użytkownicy danego języka nie mają doświadczenia mentalnego, związanego z danym wyrażeniem, nie mieści się ono w ich ramie oglądu.

NIEPRZEKŁADALNOŚĆ OKREŚLEŃ TOPONIMICZNYCH

Przykładem ilustrującym nieprzekładalność kulturową jest pozornie jednoznaczny przymiotnik i przysłówek „schwäbisch”. Pozornie dlatego, że takie określenie toponimiczne może odnosić się do przynajmniej dwóch regionów, do regionu „Schwaben” (‘Szwabia’) w południowozachodnich Niemczech oraz „Banatschwaben” (‘Szwabia Banacka’) w rumuńskim Banacie. Biorąc

²⁹ Na temat odpowiedników niemieckich złożeń w języku polskim por.: J. Jeziorski: *Substantivische Nominalkomposita des Deutschen und ihre polnischen Entsprechungen*. Wrocław 1983, s. 80–81.

³⁰ R. Langacker: *Gramatyka kognitywna...*, s. 95.

jednak pod uwagę kontekst, w jakim rozgrywa się akcja wszystkich utworów Herty Müller, nietrudno wskazać, o który region chodzi, oczywiście o „Banatschwaben”. Kłopotliwe jest dopiero tłumaczenie wyrazu „schwäbisch”, na przykład na języki polski i czeski. W ich przypadku może bowiem dojść do różnego rodzaju interferencji wynikających z nacechowania stylistycznego polskiego określenia „szwabski” oraz czeskiego „švábský”, choć niezupełnie z tych samych powodów³¹. W języku polskim rzeczownik „Szwab” jest pejoratywnym, pogardliwym określeniem Niemca, a dopiero w dalszej kolejności nazwą mieszkańca wyżej wymienionych regionów. Pierwsze znaczenie zachowało się przykładowo również w czasowniku „oszwabić”, który oznacza tyle co ‘kłamać, zmyślać, oszukiwać’³², przemawia więc przezeń wyraźna aluzja do rzekomego charakteru Niemców. Przysłówek „po szwabsku” może zatem określać albo czyjeś „niemieckie” zachowanie, albo język czy dialekt, jakim się posługuje.

Taki przypadek możemy zaobserwować w następującym fragmencie pochodzącym z *Herztier*: „Der Schofför spricht Deutsch, nicht nur Hochdeutsch, sogar Schwäbisch”. W polskim przekładzie zdanie to brzmi następująco: „Szofer mówi po niemiecku, nie tylko zwykłą niemczyzną, ale nawet po szwabsku”³³. Polski czytelnik na podstawie swojego doświadczenia mentalnego może zrozumieć kolokację „po szwabsku” jako oznaczenie mówienia niemczyzną gorszej jakości na podstawie wyjaśnienia „nie tylko zwykłą niemczyzną”, przy czym konotowana jest dodatkowo negatywna cecha osoby mówiącej, wynikająca z przynależności do „szwabskiej” grupy społecznej czy etnicznej. W drugiej kolejności może ją skojarzyć z oznaczeniem mowy Szwabów zamieszkujących region Szwabii w południowo-zachodnich Niemczech. Bez gruntownej wiedzy pozajęzykowej nie będzie jednak w stanie odpowiednio transkodować tej kolokacji jako mowy Szwabów Banackich.

Poza wspomnianym już pejoratywnym, pogardliwym określeniem Niemca czeski przekład „Řidič mluví německy, nejen spisovnou němčinou, ale dokonce švábský”³⁴ przynosi jeszcze dodatkowe, produktywne znaczenie rzeczownika „šváb”, a mianowicie ‘karaluch’³⁵ (znaczenie to

³¹ Trzeba jednak zaznaczyć, że znaczenie „Banatschwaben” stanowi również dla odbiorcy oryginału pewną obcość, ponieważ dotyczy regionu na ogół niekojarzącego mu się z kulturą niemiecką.

³² *Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/szwabski.html> [dostęp: 25.04.2024].

³³ H. Müller: *Sercątko...*, s. 64.

³⁴ H. Müllerová: *Srdce bestie...*, s. 65.

³⁵ B. Havránek: *Slovník spisovného jazyka českého*. <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledat=&heslo=%C5%A1v%C3%A1b&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> [dostęp: 15.06.2019].

przypisywane jest również polskiemu określeniu „szwab”, ale jego zasięg użycia jest dużo mniejszy, bo jedynie gwarowy³⁶). Jednakże końcówka określenia „švábsky” pozwala czeskiemu czytelnikowi bez większych problemów zrozumieć ten wyraz jako oznaczenie mowy. Jest to bowiem końcówka przysłówka oznaczającego najczęściej mowę albo język, jakim ktoś się posługuje, co unaocznia zresztą porównanie z innymi tego typu określeniami: „mluvit německy” (‘mówić po niemiecku’), „mluvit česky” (‘mówić po czesku’). Mimo wszystko czeski odbiorca, podobnie jak ten polski, zmagą się z niewystarczającą wiedzą kulturową, co nie pozwala mu na poprawne odczytanie tego przysłówka.

Pomimo częściowo zerowej ekwiwalencji pokazane przekłady wniosły coś cennego do tego aktu komunikacji międzykulturowej. Doszło do poszerzenia horyzontu poznawczego dzięki obecnym w przekładach konotacjom, które bez czeskiego i polskiego oglądu rzeczywistości nie wyszłyby na jaw, czym również oryginał w wyniku sprzężenia zwrotnego ulega wzbogaceniu. Wzbogacenie to polega na rozszerzeniu semantyki przysłówka „schwäbisch”, możliwym jedynie dzięki odmienności schematów wyobrażeniowych w językach przekładu.

PODSUMOWANIE

Skutki braku heteronimów w przekładzie z języka niemieckiego na języki polski i czeski zostały unaocznione na przykładzie wyrazów złożonych, neologizmów i określeń toponimicznych obecnych w *Herztier* Herty Müller. Reprezentatywność tej powieści wynika z wyjątkowego traktowania języka przez autorkę, przez co znalezienie rozwiązań translatorskich nabiera większego znaczenia niż w przypadku innych dzieł. Charakter pokazanych przykładów, zwłaszcza tłumaczenia tytułu powieści, skłania do określenia tych sytuacji za pomocą terminu nieprzekładalności kulturowej, która powoduje konieczność użycia odmiennych środków wyrazu i zmniejszenie się poziomu uszczegółowienia. W konsekwencji odbiorca sekundarny nie może wczuć się w oryginalną konceptualizację, gdyż język pozornie nie pozwala na zachowanie oryginalnych konotacji. Zdarza się również, że brakuje heteronimu o takiej samej strukturze, wtedy konieczna jest wariacja semantyczna, która wprawdzie powoduje, że przekład staje się w pewnym stopniu interpretacją, jednak zachowana jest idiomatyczność. Mając do czynienia z określeniami toponimicznymi, tłumacz musi uwzględnić różnice w zna-

³⁶ Słownik języka polskiego. <https://sjp.pl/szwab> [dostęp: 25.04.2024].

jomości biografii autora w kulturze wyjściowej i docelowej. Z powodu takiej rozbieżności i w takich przypadkach może zajść konieczność stosowania amplifikacji wyjaśniającej.

BIBLIOGRAFIA

Literatura podmiotu

Müller H.: *Herztier*. Frankfurt am Main 2007.

Müller H.: *Sercątko*. Tłum. A. Buras. Wołowiec 2009.

Müllerová H.: *Srdce bestie*. Tłum. R. Denemarková. Praha 2011.

Literatura przedmiotu

Balcerzan E.: Czym jest nieprzekładalność — faktem praktyki translatorskiej czy zmyśleniem teoretyków? W: *Przekład artystyczny a współczesne teorie translologiczne*. Red. P. Fast. Katowice 1998, s. 57–71.

Balcerzan E.: Zagadnienie „pola znaczeniowego” w badaniu przekładów poetyckich. W: *Literatura z literatury — strategie tłumaczy*. Red. P. Fast. Katowice 1998, s. 41–54.

Eke N.O. (red.): *Herta Müllers Werke im Spiegel der Kritik (1982–1990)*. W: *Die Erfundene Wahrnehmung: Annäherung an Herta Müller*. Paderborn 1991.

Ellinger A.: Zur Bedeutung des rumänischen Hintergrunds in Herta Müllers Roman *Herztier*. „Temeswarer Beiträge zur Germanistik” 2014, nr 11, s. 201–221.

Handke K.: *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich*. Wrocław 1976.

Hinz A.: *Die Entstehung der Banater Schwaben*. Hamburg 2015.

Hejwowski K.: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa 2006.

Jeziorski J.: *Substantivische Nominalkomposita des Deutschen und ihre polnischen Entsprechungen*. Wrocław 1983.

Langacker R.: *Gramatyka kognitywna*. Tłum. E. Tabakowska et al. Kraków 2009.

Tabakowska E.: *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. Tłum. A. Pokoj-ska. Kraków 2001.

Venuti L.: *Translator's Invisibility: A History of Translation*. London 1995.

Źródła internetowe

Bozděchová I., Wagner R.: *Kompozitum*. W: *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. Red. P. Karlík et al. 2017. <https://www.czechency.org/slovník/KOMPOZITUM>.

Havránek B.: *Slovník spisovného jazyka českého*. 2011. <https://ssjc.ujc.cas.cz/>.

Słownik języka polskiego. <http://sjp.pl>.

CHRISTIAN JAKOB ALTMANN

HETERONYMS IN POLISH AND CZECH TRANSLATIONS OF THE NOVEL *HERZTIER* BY HERTA MÜLLER

Summary

This article aims to demonstrate the potential of the concept of heteronymy for the description of translation in the German-Polish-Czech language triangle on the material of translations of Herta Müller's *Herztier* into Polish and Czech. In particular, situations where differences at the interface of cultural, linguistic and literary conventions cause untranslatability are analyzed, specifically compound words, neologisms and toponymic terms. Their transfer into the target languages requires different means of expression and results in a reduced level of detail.

Keywords: heteronym, semantic field, Herta Müller, compound words, cultural untranslatability

КРИСТИАН ЯКОБ АЛЬТМАНН

ГЕТЕРОНИМЫ В ПОЛЬСКОМ И ЧЕШСКОМ ПЕРЕВОДАХ РОМАНА *HERZTIER* ГЕРТЫ МЮЛЛЕР

Резюме

Целью данной статьи является демонстрация потенциала концепции гетеронимии для описания перевода в немецко-польско-чешском языковом треугольнике на материале переводов романа *Herztier* Герты Мюллер на польский и чешский языки. Особое внимание уделяется ситуациям, когда различия на стыке культурных, языковых и литературных конвенций вызывают непереводаемость. Предметом анализа являются сложные слова, неологизмы и топонимы, перенос которых в целевые языки требует различных средств выражения и приводит к снижению уровня детализации.

Ключевые слова: гетероним, семантическое поле, Герта Мюллер, сложные слова, культурная непереводаемость

KATARZYNA WOREK

Uniwersytet Bielsko-Bialski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9544-5536>

TŁUMACZENIE NEOLOGIZMÓW W POWIEŚCI J.K. ROWLING
HARRY POTTER AND THE PHILOSOPHER'S STONE NA JĘZYK HISZPAŃSKI I POLSKI

W szybko rozwijającym się świecie potrzebujemy coraz więcej słów, aby móc łatwo opisać to, co nas otacza. Nowe wyrazy przydają się wówczas, gdy chcemy stworzyć inną od naszej rzeczywistość, co ma miejsce w powieściach, szczególnie fantastycznych. Prezentowanie nowego świata wiąże się z koniecznością nazwania jego elementów. W tym celu autorzy posługują się neologizmami, które pozwalają nazwać to, co do tej pory nienazwane, nadać pewne cechy postaci, miejscu bądź rzeczy, a także zbudować atmosferę całej powieści. Autor co prawda może posługiwać się już istniejącymi słowami, jednak to dzięki nowemu nazewnictwu możliwe jest wykreowanie czegoś zupełnie innego, oryginalnego. Czym zatem są neologizmy? Teresa Tomasziewicz (2004) podaje, że neologizm to nowe, stworzone słowo¹, a Peter Newmark (1988) definiuje neologizmy jako zupełnie nowe jednostki leksykalne lub takie, które zyskują nowe znaczenie i które przyciągają uwagę czytelnika². Jerzy Pieńkos (2003) twierdzi, że „język literacki nie jest równoznaczny z językiem naszych codziennych rozmów, ale służy do tworzenia rzeczywistości szczególnej, tzn. artystycznej, będącej owocem wyobraźni artysty”³. Neologizmy dają zatem możliwość stworzenia nowego świata, który wydaje się zupełnie inny od tego, w którym żyjemy. Pozwalają rozwijać wątki powieści, poszerzając znacznie zakres tego, co nam znane, wykorzystując wyobraźnię autora, a następnie czytelników.

¹ T. Tomasziewicz: *Terminologia tłumaczenia*. Poznań 2004, s. 65.

² P. Newmark: *A Textbook of Translation*. London–New York 1988, s. 140.

³ J. Pieńkos: *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków 2003, s. 82.

Tomaszkiewicz wyróżnia dwa rodzaje neologizmów. Pierwszy z nich to neologizmy słowotwórcze, do tworzenia których wykorzystuje się istniejące już w języku zasoby, takie jak przedrostki lub przyrostki⁴. Pozwalają one nazywać nowe przedmioty, zjawiska czy sytuacje słowem do tej pory nieznanym. Do drugiej grupy zalicza neologizmy znaczeniowe (inaczej neosemantyzmy), czyli wyrazy, które są już znane, ale w danym kontekście nabierają zupełnie innego znaczenia. Warto nadmienić, że zapożyczenia również mogą stanowić neologizm⁵.

Prawdopodobnie jednym z największych problemów, z jakimi mierzy się tłumacz, jest znalezienie ekwiwalentu dla obiektów i wydarzeń, które nie są znane w kulturze odbiorcy, a co za tym idzie, nie istnieje słowo czy wyrażenie w jego języku, które byłoby od razu rozpoznawalne jako odpowiednik obcego wyrazu⁶. Neologizmy mogą być tłumaczone na wiele sposobów, a ich natura sprawia, że tłumacz musi się wykazać kreatywnością w przekładzie, podobnie jak wykazuje się nią autor tworzący nowy wyraz. Choć w poszukiwaniu właściwego ekwiwalentu neologizmu słowniki bywają pomocne, to jednak autor oryginału może tworzyć nowe słowa, wykorzystując istniejące, lecz nadając im zupełnie inne znaczenie. W związku z tym kluczowe będzie rozpoznanie funkcji, jaką dane słowo pełni w tekście oryginału, a następnie przeniesienie go do tekstu docelowego tak, aby funkcja pozostała niezmienną, mimo zmian formy czy czasami stworzenia zupełnie nowego wyrażenia. Newmark wyróżnia jedenaście technik tłumaczenia neologizmów⁷:

- 1) Przeniesienie obcego słowa do języka docelowego;
- 2) Neologizm w języku docelowym;
- 3) Słowo pochodne w języku docelowym;
- 4) Naturalizacja;
- 5) Tłumaczenie uznane;
- 6) Ekwiwalent funkcjonalny;
- 7) Termin opisowy;
- 8) Tłumaczenie dosłowne;
- 9) Kombinacja technik;
- 10) *Through-translation*;
- 11) Internacjonalizm.

Harry Potter to postać z serii siedmiu powieści J.K. Rowling, które stały się światowym bestsellerem. Pierwsza część, *Harry Potter and the Philoso-*

⁴ T. Tomaszewicz: *Terminologia...*, s. 65.

⁵ Tamże.

⁶ M.L. Larson: *Meaning-based Translation. A Guide to Cross-Language Equivalence*. Boston 1998, s. 179. Tłumaczenie własne.

⁷ P. Newmark: *A Textbook...*, s. 150.

pher's Stone, która jest przedmiotem niniejszych badań, została opublikowana w 1997 roku. Powieść pokazuje bogaty świat wartości, jest również ciekawym zbiorem tworów językowych. Autorka opisuje elementy magiczne, które nie istnieją w otaczającym nas świecie, a więc użycie neologizmów jest w tej powieści nieuniknione. Słowa te tworzą niepowtarzalną atmosferę i stanowią element mogący przenieść czytelnika w zupełnie inny wymiar. Bez neologizmów trudno byłoby opisać rzeczywistość tak różną od naszej, w której znajduje się tyle ponadnaturalnych postaci czy przedmiotów. Tłumacz, który dostaje w ręce taką powieść, ma przed sobą dość duże, ale również ciekawe wyzwanie: odtworzyć magiczny świat tak, by pokazać czytelnikom języka docelowego to samo, co anglojęzycznym czytelnikom pokazała Rowling. Z tłumaczeniem powieści na język hiszpański zmierzyła się Alicia Dellepiane Rawson (ur. 1938). Jej tłumaczenie ukazało się w roku 1999, a więc dwa lata po premierze książki⁸. Tłumacz wersji polskiej, Piotr Polkowski (1939–2019), jest znany głównie z tłumaczenia Harry'ego Pottera, a sławę przyniosło mu w szczególności tłumaczenie nazw własnych czy gier słownych. Przełożył również wiele książek dla dzieci i młodzieży⁹.

Celem naszego badania jest przestudiowanie neologizmów pojawiających się w pierwszej części serii o Harrym Potterze oraz ich tłumaczeń na język hiszpański (*Harry Potter y la piedra filosofal*) oraz polski (*Harry Potter and the Philosopher's Stone*). Pierwszym zadaniem jest zidentyfikowanie neologizmów w tekście oryginalnym, co wymaga szczegółowej lektury, by, oprócz tych najbardziej znanych przykładów, odnaleźć również ciekawe i niekoniecznie oczywiste neologizmy. Kolejnym krokiem jest zidentyfikowanie ekwiwalentów w tekstach docelowych oraz porównanie technik zastosowanych przez tłumaczy. Następnym zadaniem jest próba interpretacji decyzji translatorskich. Pytanie, które nasuwa się podczas analizy przykładów, brzmi: w jaki sposób tłumaczyć neologizmy, by zachowały funkcję pełnioną w tekście oryginalnym?

Na samym początku warto wspomnieć słowo, które przewija się przez całą powieść. Człowieka, który nie ma zdolności magicznych i nie może ich u siebie rozwinąć, nazywa się *mugolem*. Wobec takiej osoby stosuje się także środki ostrożności, aby nie zauważyła nic „magicznego”¹⁰. Ponadto w powieści wiele

⁸ L. López Armas: *Entrevista a Alicia Dellepiane Rawson, traductora literaria de "Harry Potter y la piedra filosofal"*. „Laura Traducción”, 07.03.2018. <https://www.lauratraduccion.net/2018/03/en-estos-posts-entrevistare-los-mejores.html> [dostęp: 20.01.2024].

⁹ Andrzej Polkowski, „Harry Potter Fandom”, data ostatniej modyfikacji 11.01.2023. https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Andrzej_Polkowski [dostęp: 20.01.2024].

¹⁰ *Mugol*, „Harry Potter Fandom”, data ostatniej modyfikacji: 17.07.2023. <https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Mugol?action=history> [dostęp: 20.01.2024].

razy zostaje wspomniane, że użycie magii w obecności mugoli jest zakazane. W poniżej przytoczonym fragmencie Hagrid tłumaczy Harry'emu znaczenie tego wyrazu.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
'A Muggle ,' said Hagrid. 'It's what we call non-magic folk like them. An' it's your bad luck you grew up in a family o' the biggest Muggles I ever laid eyes on.' (s. 57) ¹¹	— Un muggle — respondió Hagrid —. Es como llamamos a la gente «no-mágica» como ellos. Y tuviste la mala suerte de crecer en una familia de los más grandes muggles que haya visto. (s. 55) ¹²	— Mugol — odrzekł Hagrid. — Tak nazywamy zwykłych, pozamagicznych gościów. Niestety, miałeś pecha dorastać w rodzinie największego mugola , jakiego oglądały moje oczy. (s. 61) ¹³

Cambridge Dictionary podaje, że *muggle* to osoba, której brakuje jakiegś szczególnej umiejętności. Natomiast poniżej, przy tym samym haśle pisanym wielką literą znajduje się opis odnoszący się bezpośrednio do powieści J.K. Rowling, według którego jest to osoba pozbawiona magicznych mocy¹⁴. Można więc powiedzieć, że autorka nadaje istniejącemu już wyrazowi dodatkowe znaczenie, tworząc tym samym neologizm znaczeniowy, który, jak się okazuje, zostaje nawet włączony do słownika i tym samym wchodzi do użycia poza powieścią. Co za tym idzie, można dyskutować, czy takie słowo jest jeszcze neologizmem. Do hiszpańskiej wersji wyraz pozostał przeniesiony bez zmian, poza pisownią (małą literą) oraz dodaniem rodzajników, co wynika z adaptacji do zasad języka docelowego. Polkowski natomiast dokonuje subtelnych zmian: posługuje się naturalizacją, gdyż słowo *mugol* brzmi bardziej „naturalnie” w języku polskim. Jednocześnie można założyć, że jest to słowo pochodne, gdyż brzmi całkiem podobnie do oryginału. Dzięki niewielkiej adaptacji polskiemu czytelnikowi łatwiej przeczytać ten wyraz, natomiast zmiana nie wpływa na całościowy odbiór. Tłumacze posłużyli się tutaj odmiennymi technikami, ale zachowali pierwotną funkcję neologizmu.

Jako że Harry wchodzi w świat magii dotychczas mu nieznaną, zostaje zapoznany z przeróżnymi elementami nowego życia, m.in. z tym, jak używa się pieniędzy. Funkcja monet pozostaje niezmienna, ponieważ również służą

¹¹ Wszystkie przykłady z wersji angielskiej pochodzą z: J.K. Rowling: *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London 1997.

¹² Wszystkie przykłady z wersji hiszpańskiej pochodzą z: J.K. Rowling: *Harry Potter y la piedra filosofal*. Tłum. A. Dellepiane Rawson. Barcelona 1997.

¹³ Wszystkie przykłady z wersji polskiej pochodzą z: J.K. Rowling: *Harry Potter i kamień filozoficzny*. Tłum. A. Polkowski. Poznań 1997.

¹⁴ *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/muggle> [dostęp: 20.01.2024].

one do płacenia. Jednakże używa się tutaj innej waluty, zupełnie jakbyśmy byli za granicą.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
And all the time there had been a small fortune belonging to him, buried deep under London. Hagrid helped Harry pile some of it into a bag. 'The gold ones are Galleons ,' he explained. 'Seventeen silver Sickles to a Galleon and twenty-nine Knuts to a Sickle , it's easy enough [...]' (s. 81)	Y durante todo aquel tiempo, una pequeña fortuna enterrada debajo de Londres le pertenecía. Hagrid ayudó a Harry a poner una cantidad en una bolsa. — Las de oro son galeones — explicó —. Diecisiete sickles de plata hacen un galeón y veintinueve knuts equivalen a un sickle , es muy fácil. (s. 73)	A przez cały czas, głęboko pod Londynem, leżała ukryta ta mała fortuna, należąca do niego — do Harry'ego Pottera! Hagrid pomógł mu zgarnąć trochę monet do torby. — Te złote to galeony — wyjaśnił. — Siedemnaście srebrnych syklów to jeden galeon , a dwadzieścia dziewięć knutów to sykl . To łatwe. (s. 84)

Można przypuszczać, że autorka specjalnie używa wielkiej litery w pi-sowni tych nazw, aby podkreślić ich wyjątkowość. Kontekst pozwala nam wydedukować, że słowa te odnoszą się do pieniędzy, ponieważ bohaterowie znajdują się w banku, a Hagrid wyjaśnia Harry'emu wartość każdej z monet. W języku angielskim istnieją słowa *galeon* oraz *sickle*, jednak mają zupełnie inne znaczenie. *Galeon*, według *Cambridge Dictionary*, odnosi się do rodzaju łodzi¹⁵, natomiast *sickle* wskazuje na narzędzie — sierp¹⁶. Można zatem zaobserwować, że to wyrazy już istniejące, które zdobywają nowe znaczenie, niemające nic wspólnego ze swoim pierwotnym znaczeniem słownikowym¹⁷. *Knut* to natomiast zupełnie nowy wytwór autorki, powstały na potrzeby powieści.

Tłumacze nie zmieniają wiele w przytoczonych przykładach. W przypadku nazwy *Galleons* możemy powiedzieć o naturalizacji w obu wariantach tłumaczenia, ponieważ i w języku polskim, i w języku hiszpańskim słowo zostaje dostosowane do ortografii i wymowy: w obu tłumaczeniach znika jedno „l”, a w hiszpańskim dodatkowo pojawia się akcent graficzny nad „o”. Wymowa natomiast pozostaje bez zmian. Nazwa jednostki *Sickle* w hiszpańskim przekładzie zostaje przeniesiona w niezmienionej formie. Tłumaczka zapisuje angielskie słowo kursywą, podkreślając pochodzenie z innego języ-

¹⁵ *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/galleon> [dostęp: 24.01.2024].

¹⁶ *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sickle> [dostęp: 27.01.2024].

¹⁷ Czyli wspomniane wcześniej neosemantyzmy.

ka. Ciekawa sytuacja zachodzi w języku polskim, gdzie tłumacz nie używa zapożyczenia ani nie posługuje się tłumaczeniem dosłownym. Polkowski używa słowa *sykl*, co można potraktować jako termin funkcjonalny, ponieważ wyraz ten odnosi się do dawnej monety żydowskiej¹⁸. Może to pomóc czytelnikowi w skojarzeniu danego terminu ze środkiem płatniczym, mimo iż tekst oryginału odnosi się do zupełnie innego rodzaju pieniędzy, bo przecież bohaterowie znajdują się w świecie magicznym. Z drugiej strony, jeśli spojrzymy na dane tłumaczenie w kategorii formy i zwrócimy uwagę na wymowę, która brzmi całkiem podobnie, można powiedzieć, że polski tłumacz posłużył się naturalizacją. Nazwa trzeciej jednostki monetarnej, w oryginale *Knuts*, w wersji hiszpańskiej zostaje zapożyczona. Przeniesione słowo nie dostosowuje się do języka docelowego, lecz, podobnie jak *Sickle*, zostaje zapisane małą literą oraz kursywą. W wersji polskiej natomiast w tym przypadku również zastosowano naturalizację: słowo jest praktycznie niezmienione, ale dostosowuje się do zasad deklinacji języka polskiego. Podobnej obserwacji można dokonać w przypadku poprzednich przykładów, a w tekście tłumaczenia istnieją formy odmienione: *knutów*, *galeony*, *syklów*. Ta technika sprawia, że słowa wydają się wejść w język docelowy „naturalnie”, jak gdyby należały do niego od początku.

W powyższych przykładach obserwujemy wiele różnych technik tłumaczeniowych, ale można zauważyć, że funkcja neologizmów zostaje zachowana. Dodatkowo kontekst pozwala wywnioskować, że mowa o pieniądzach. Zmiany w tłumaczeniach są subtelne, nie wpływają na odbiór i dzięki temu teksty docelowe nie oddalają się za bardzo od oryginału, jednocześnie dostosowując się do języków przekładu, by ułatwić czytelnikom lekturę.

Kiedy wchodzimy już w świat Hogwartu, pojawia się wiele ciekawych elementów magicznej rzeczywistości, które musiały otrzymać jakąś nazwę. Są to przedmioty magiczne, które z pozoru należą do świata realnego, mają jednak właściwości nadprzyrodzone. Świat czarodziejów nie mógłby istnieć bez tych elementów, a dzięki nim rzeczywistość przedstawiona w powieści jest lepiej zilustrowana i bardziej oddziałuje na wyobraźnię czytelnika. Niecodzienne właściwości tych przedmiotów pomagają odbiorcy wczuć się w świat pełen magii, a ich oryginalność dodatkowo podkreśla kreatywność autorki, a co za tym idzie, wzbudza kreatywność tłumaczy.

Pierwszym przykładem, nad którym warto się pochylić, jest zwierciadło znajdujące się w szkole, które pokazuje osobie w nie patrzącej to, co chce zobaczyć. Potrafi wzbudzić ogromne pokłady emocji nie tylko w bohaterze, ale także w czytelnikach oraz, oczywiście, w tłumaczach, którzy muszą poradzić

¹⁸ Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/sykl.html> [dostęp: 24.01.2024].

sobie z tego typu „zagadką” językową. Autorka tworzy bardzo kreatywną nazwę na poziomie formalnym języka: *Mirror of Erised* — słowo *Erised* czytane od tyłu to *desire*, co oznacza ‘pragnienie’¹⁹, więc można sklasyfikować dany neologizm jako słowotwórczy. Ponadto, w odróżnieniu od *mugola*, który pojawia się w słowniku i powszechnym użyciu, nazwa zwierciadła nie funkcjonuje poza powieścią, więc jest to zupełnie inny rodzaj neologizmu.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
So [...] you [...] have discovered the delights of the Mirror of Erised . (s. 229)	Entonces [...] has descubierto las delicias del espejo de Oesed . (s. 182)	Tak więc i ty [...] odkryłeś rozkosze Zwierciadła Ain Eingarp . (s. 221)
There was an inscription carved around the top: Erised stra ebru oy tube cafru oyt on wohsi . (s. 223)	Tenía una inscripción grabada en la parte superior: Oesed lenoz aro cut edon isara cut se onotse . (s. 178)	Na szczycie ramy widniał napis: AIN EINGARP ACRESO GEWTEL AZ RAWTA WTE IN MAJ IBDO . (s. 216)

Nazwa ciekawie łączy się z naturą danego przedmiotu: można łatwo dostrzec, że *erised* to lustrzane odbicie słowa *desire*. Tłumacze obu wersji językowych posługują się podobną strategią, tworząc tym samym neologizm w języku docelowym. Polkowski nazywa zwierciadło *Ain Eingarp*. Z początku oka brzmi to nieco egzotycznie, ale po chwili możemy zauważyć, że jest to lustrzane odbicie *pragnienia*, z tym że czytane od tyłu i dodatkowo podzielone na dwa słowa, być może dla łatwiejszego odbioru przez czytelnika. Podobna sytuacja zachodzi w języku hiszpańskim, gdzie słowo *Oesed* czytane od tyłu to *deseo* — czyli właśnie pragnienie. Ciekawe jest również zdanie widniejące na szczycie ramy lustra. Na pierwszy rzut oka wygląda jak tekst w języku obcym, ale to nic innego jak opis funkcji zwierciadła, który także przeczytamy od tyłu. Tłumacze przekładają inskrypcję na języki docelowe i również zapisują ją wspak. Można powiedzieć, że ten neologizm nie wymaga wielkiej kreatywności, a nawet wydaje się „narzucać” regułę, według której należy go przełożyć, by zachować jego funkcję.

Kolejnym przykładem magicznego przedmiotu jest prezent, który Neville otrzymał od swojej babci, czyli *przypominajka* — magiczna kula mająca wskazywać poprzez zmianę koloru na czerwony, że o czymś się zapomniało. Czytelnik powieści wie, że Neville jest osobą roztargnioną, dlatego ten przedmiot wydaje się być idealnym prezentem dla niego. Rowling wprowadza w tym momencie magiczny przedmiot o szczególnych właściwościach

¹⁹ *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-polish/desire> [dostęp: 24.01.2024].

i nazywa tę kulę *Remembrall*. W słowie tym można rozpoznać dwa komponenty, co wskazuje od razu na rodzaj neologizmu — czasownik *remember* ('pamiętać') oraz rzeczownik *all* ('wszystko'). Z drugiej strony można zastanawiać się, czy nie jest to połączenie czasownika *remember* z rzeczownikiem *ball*, który wskazywałby na okrągły kształt „przypominajki”. Obie te możliwości interpretacji nazwy sugerują jednak, czego możemy się po tym przedmiocie spodziewać.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
'It's a Remembrall !' he explained. 'Gran knows I forget things — this tells you if there's something you've forgotten to do. Look, you hold it tight like this and if it turns red — oh ...' His face fell, because the Remembrall had suddenly glowed scarlet, '...you've forgotten something ...' (s. 155)	— ¡Es una recordadora ! — explicó —. La abuela sabe que olvido cosas y esto te dice si hay algo que te has olvidado de hacer. Mirad, uno la sujeta así, con fuerza, y si se vuelve roja... oh... — se puso pálido, porque la recordadora súbitamente adquirió un brillo escarlata — es que has olvidado algo. (s. 128)	— To przypominajka ! — wyjaśnił. — Babcia wie, że wciąż o czymś zapominam, a ta kulka daje znać, że czegoś zapomniało się zrobić. Zobaczcie, trzyma się ją mocno... o, tak... i jeśli zrobi się czerwona... — twarz mu się wydłużyła, bo przypominajka nagle zmieniła barwę na szkarłatną — ...to znaczy, że o czymś się zapomniało... (s. 155)

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że tłumacze tworzą neologizmy w języku docelowym, jednak warto sięgnąć do słowników, co pozwoli dokonać pewnych obserwacji. W słowniku języka polskiego możemy znaleźć słowo *przypominajka*: 'potocznie: przedmiot lub oprogramowanie przypominające o urodzinach, imieninach i innych ważnych okazjach'²⁰. W powieści nazwa ta ma jednak o wiele szersze znaczenie, a sam przedmiot posiada ponadto właściwości magiczne. Widzimy, że w pewnym stopniu wpisuje się w przytoczoną definicję, jednak zakres jego działania nie ogranicza się tylko do przypominania o ważnych wydarzeniach. Można powiedzieć, że tłumacz posłużył się ekwiwalentem funkcjonalnym, wybierając słowo wzbudzające w czytelnikach skojarzenia zgodne z przekazem oryginalnym. Wersja hiszpańska również od razu przywodzi na myśl to, czym może być dany przedmiot, gdyż słowo *recordar* oznacza 'przypominać'. Według słownika języka hiszpańskiego istnieje słowo *recordadora*, ale występuje jako przymiotnik, natomiast w danym kontekście mamy do czynienia z rzeczownikiem²¹. Tłu-

²⁰ Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pl/przypominajka> [dostęp: 24.01.2024].

²¹ *Diccionario de la lengua española*. <https://dle.rae.es/recordador> [dostęp: 24.01.2024].

maczka zmienia tylko kategorię gramatyczną słowa, tworząc w ten sposób wyraz o innym znaczeniu.

Nie potrzeba jednak słowników, aby zrozumieć znaczenie przetłumaczonych neologizmów. Oba wyrazy odnoszą się do czynności przypominania, a tłumacze, posługując się przytoczonymi nazwami, zachowują pierwotną funkcję przedmiotu i pozwalają czytelnikowi ją zrozumieć bez dodatkowych opisów.

Powieść tak „magiczna” jak „Harry Potter” nie tylko jest pełna magicznych przedmiotów — znajdziemy w niej także wiele nazw własnych, które również można zaliczyć do kategorii nowych tworów. Na początku warto zwrócić uwagę na postać Irytka.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
'Peeves,' Percy whispered to the first-years. 'A poltergeist.' [...] 'You want to watch out for Peeves ,' said Percy, as they set off again. 'The Bloody Baron's the only one who can control him, he won't even listen to us Prefects [...]' (s. 137–138)	— Peeves —susurró Percy a los de primer año —. Es un <i>poltergeist</i> . [...] —Debéis tener cuidado con Peeves — dijo Percy mientras seguían avanzando —. El Barón Sanguinario es el único que puede controlarlo, ni siquiera nos escucha a los prefectos. (s. 115–116)	— To Irytek — szepnął Percy do pierwszoroczniaków- <i>Poltergeist</i> . [...] — Musicie się wystrzegać Irytka — powiedział Percy, kiedy ruszyli dalej. — Boi się tylko Krwawego Barona. Nie słucha nawet nas, prefektów. (s. 139)

Irytek to imię wyjątkowego i irytującego ducha, jak sama nazwa wskazuje. Jako ciekawostkę można dodać, że Irytek pojawia się tylko w książkach, nie odzwierciedlono jego postaci w filmach. Według *Cambridge Dictionary* słowo *peeve* oznacza irytować kogoś²². W tym przypadku mamy do czynienia z neologizmem słowotwórczym. Angielska nazwa od razu wskazuje na pewne cechy charakterystyczne tej postaci, które później z łatwością rozpoznaje się w kontekście. Można założyć, że ten neologizm odgrywa ważną rolę, ponieważ określa postać. Hiszpańska tłumaczka decyduje się nie tłumaczyć neologizmu, stosuje więc przeniesienie — *Peeves* występuje w wersji hiszpańskiej bez zmian. W wersji polskiej natomiast pojawia się nazwa, która w żaden sposób nie przypomina oryginalnego słowa; Polkowski tworzy neologizm w języku docelowym. Nowy twór nie pochodzi od oryginalnego neologizmu, ale można powiedzieć, że powstaje w podobny sposób — również od czasownika *irytować*, czyli ekwiwalentu angielskiego *peeve*. Polscy

²² *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/peeve> [dostęp: 24.01.2024].

czytelnicy mogą z nazwy *Irytek* wywnioskować, że będzie to postać wzbudzająca określone odczucia. Dodatkowo zdrobnienie sprawia, że czytelnik nie będzie jej postrzegać jako niebezpiecznej czy złej, lecz przyjdzie mu do głowy zabawny duszek, który dokucza bohaterom powieści, co dokładnie odzwierciedla jego naturę. Natomiast hiszpańscy czytelnicy, nie znając czasownika *peeve*, nie mają możliwości, by połączyć od razu nazwę z charakterem ducha. W tym przypadku jedynie kontekst pozwoli im na poznanie tej postaci. Być może tłumaczcze zależy bardziej, by zachować nazwę oryginalną, nie zmieniając tworu autorki, ale rezygnuje tym samym z możliwości natychmiastowego rozpoznania ducha po samej nazwie.

Warto przytoczyć także imię pewnego zwierzęcia, które odgrywało niesamowicie ważną rolę w pierwszej części powieści.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
Every time they passed the third-floor corridor, Harry, Ron and Hermione would press their ears to the door to check that Fluffy was still growling inside. (s. 245)	Cada vez que pasaban por el pasillo del tercer piso, Harry, Ron y Hermione apoyaban las orejas contra la puerta, para comprobar si Fluffy todavía gruñía allí dentro. (s. 195)	Za każdym razem, kiedy przechodzili obok korytarza na trzecim piętrze, Harry, Ron i Hermiona przykładali uszy do drzwi, żeby sprawdzić, czy Puszek wciąż za nimi powarkuje. (s. 237)

Oryginalne słowo *fluffy* ('puszysty', 'pluszowy'²³) kojarzy się z czymś delikatnym, włochatym, kochanym, co przywołuje na myśl jakieś zwierzątko domowe, przykładowo pieska. I słusznie, ponieważ nazwa odnosi się do „pieska”, którego zadaniem było pilnowanie tytułowego Kamienia Filozoficznego. Neologizm słowotwórczy (*fluffy* jest przymiotnikiem, a tu staje się rzeczownikiem) użyty przez autorkę ma zabawny wydźwięk, ponieważ tego typu imię pasowałoby raczej do małego zwierzęcia, a nie do trzygłowego potwora, który, pełniąc tak ważną funkcję, musi być duży i niebezpieczny. Hiszpańska tłumaczka, podobnie jak w poprzednim przykładzie, decyduje się na przeniesienie słowa bez zmian i zapisanie go kursywą. Czytelnicy tekstu docelowego spotykają się z oryginalnym imieniem zwierzęcia. Stwierdzenie, że efekt się gubi byłoby subiektywne, bo tak naprawdę zależy to od znajomości słowa *fluffy*, które wydaje się być bardziej rozpoznawalne niż wspomniane wcześniej *peeve*. Mimo wszystko można jednak zastanawiać się, dlaczego tłumaczka nie stworzyła hiszpańskiego odpowiednika imienia, które mogłoby brzmieć dość ciekawie. W polskiej wersji tłumacz używa sło-

²³ *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-polish/fluffy> [dostęp: 08.08.2024].

wa, które istnieje w języku polskim i wzbudza podobne skojarzenia. Jedno ze znaczeń w *Słowniku języka polskiego* brzmi następująco: 'miękkie owłosienie ciała ssaków'²⁴. Polkowski wybiera termin funkcjonalny, aby uzyskać ten sam efekt, co w tekście oryginalnym. Nazwanie dużego i groźnego stworzenia *Puszkciem* odzwierciedla absurd przedstawiony w języku angielskim.

Na podstawie tych dwóch przykładów widzimy, że tłumacz polski skupił się na funkcji nazw własnych, natomiast tłumaczka hiszpańska pozostała wierna formie, co nie ułatwia czytelnikom rozpoznania cech postaci, ale za to zbliża ich do imion oryginalnych.

Słowa złożone również dają możliwość tworzenia neologizmów i w oryginalnej wersji powieści można odnaleźć mnóstwo tego typu przykładów. Ciekawym neologizmem będzie nazwa pomieszczenia z latającymi kluczami, które autorka nazwała po prostu *flying-key room*.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
'No, listen — get back and get Ron — grab brooms from the flying-key room , they'll get you out of the trapdoor and past Fluffy [...]' (s. 307)	— No, escucha: vuelve, busca a Ron y coge las escobas del cuarto de las llaves voladoras . Con ellas podréis salir por la trampilla evitando a Fluffy. (s. 240)	— Tak, posłuchaj mnie. Wróć i zajmij się Ronem. Weźcie miotły z komnaty z uskrzydłonymi kluczami . Pozwolą wam unieść się tym szybek aż do klapy w podłodze i przelecieć nad Puszkciem. (s. 295)

Nazwa jest krótka, zwięzła, kreatywna i określa cechy nazwanej komnaty. Mimo iż nie jest to słowo zupełnie nowe, lecz powstałe z już istniejących elementów, można je zaklasyfikować jako neologizm słowotwórczy, ponieważ określa coś magicznego i nieistniejącego w naszym świecie i jest wytworem autorki. Ponadto, jako że nie jest to element rzeczywistości, w której funkcjonujemy, tłumacze nie znajdują ekwiwalentu słownikowego danego złożenia, więc muszą w takiej sytuacji albo stworzyć swój neologizm, albo posłużyć się inną techniką. W wersji hiszpańskiej znajdziemy *cuarto de las llaves voladoras*, co dosłownie znaczy „komnata latających kluczy”, w wersji polskiej zaś pojawia się *komnata z uskrzydłonymi kluczami*. Można założyć, że tłumacze posłużyli się tłumaczeniem uznanym poszczególnych elementów, jednak nie zapisali ich jako jednego określenia połączonych pauzą. Ten przypadek jest ciekawy, bo chociaż nazwa odnosi się do czegoś nieistniejącego i jest pewnego rodzaju nowym wytworem, to jednak nie stanowi wyzwania dla tłumaczy. Przełożenie tego słowa złożonego nie wymaga tworzenia neologizmu.

²⁴ *Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pwn.pl/sjp/puszek;2513473.html> [dostęp: 24.01.2024].

Kolejnym przykładem kreatywnego neologizmu znalezionej w powieści może być *spokesgoblin*. Słowo wywołuje skojarzenia ze słowem *spokesperson*, co tłumaczymy jako *rzecznik*.

wersja angielska	wersja hiszpańska	wersja polska
'But we're not telling you what was in there, so keep your noses out if you know what's good for you,' said a Gringotts spokesgoblin this afternoon. (s. 151)	«Pero no vamos a decirles qué había allí, así que mantengan las narices fuera de esto si saben lo que les conviene», declaró esta tarde un duende portavoz de Gringotts. (s. 125)	„Nie możemy jednak powiedzieć, co w niej było, więc przestańcie węszyć, bo źle to się dla was skończy” — powiedział dziś po południu rzecznik goblinów . (s. 151)

Autorka, zastąpiwszy *person* przez *goblin*, tworzy nowe wyrażenie. Można powiedzieć, że użycie *person* ('osoba') w tym kontekście nie byłoby zasadne z tego powodu, że goblin nie jest postrzegany jako człowiek, lecz jako inne stworzenie. Powstały neologizm przyciąga uwagę i podkreśla kreatywność Rowling. W tłumaczeniach czytelnik nie odnajduje neologizmów. Tłumacze decydują się na tłumaczenie uznane: *rzecznik goblinów* oraz *un duende portavoz* (wyrażenie o podobnym znaczeniu jak w języku polskim). Wybrane określenia podkreślają naturę danej postaci, jednak tłumacze nie tworzą nowego słowa, by ją wprowadzić. Podane przykłady pokazują, że nie zawsze konieczne jest tłumaczenie neologizmu innym neologizmem, by zachować charakter powieści, szczególnie, gdy mamy do czynienia z postacią drugoplanową.

Jak wynika z obserwacji, stworzenie świata w powieści fantastycznej wymaga od autora kreatywności i wiąże się z wprowadzeniem do tekstu wielu nowych nazw. J.K. Rowling stworzyła niesamowity, magiczny świat i przemysłała każdy szczegół, tak więc użycie neologizmów było konieczne i sprawiło, że powieść jest oryginalna i pozwala czytelnikowi „wejść” w świat przedstawiony. Analizując przytoczone powyżej przykłady, można odpowiedzieć na pytanie postawione na początku: w jaki sposób tłumaczyć neologizmy, by zachowały funkcję pełnioną w tekście oryginalnym?

Kluczowe jest zaobserwowanie, jaką funkcję pełnią poszczególne neologizmy w tekście oryginalnym oraz ustalenie, czy jest to wytwór zupełnie nowy, czy też słowo już istniejące, które nabrało w danym kontekście nowego znaczenia. Następnie istotne będzie wybranie odpowiedniej techniki i zastanowienie się, czy w danym przypadku lepiej będzie przenieść słowo bez zmian, posłużyć się elementem uznanym w kulturze docelowej czy może stworzyć neologizm w języku docelowym. Na podstawie przeanalizowanych przykładów można stwierdzić, że efektywne przełożenie neologizmów na

inny język jest możliwe, choć wymaga od tłumacza kreatywności i poszukiwania adekwatnych rozwiązań. Przełożenie tego typu wyrazów często wiąże się z odnalezieniem równowagi między wiernością, pięknem i funkcjonalnością powieści. Wytwory wyobraźni w powieściach fantastycznych są bardzo ważne i nie powinno się ich pomijać, lecz przedstawiać w sposób zrozumiały i jasny. Przytoczone przykłady pokazują, że wybór technik, które można zastosować, jest ogromny. Pomimo odmiennych decyzji podejmowanych przez tłumaczy powieści można zauważyć, że w tłumaczeniach zostaje zachowany najważniejszy cel — czytelnik jest w stanie zidentyfikować i zrozumieć to, co nowe, wykreowane, wyobrażone i „magiczne”.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzej Polkowski, „Harry Potter Fandom”, data ostatniej modyfikacji 11.01.2023. https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Andrzej_Polkowski [dostęp: 20.01.2024].
- Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org> [dostęp: 24.01.2024].
- López Armas L.: *Entrevista a Alicia Dellepiane Rawson, traductora literaria de “Harry Potter y la piedra filosofal”*. “Laura Traducción”, 07.03.2018. <https://www.lauratraduccion.net/2018/03/en-estos-posts-entrevistare-los-mejores.html> [dostęp: 20.01.2024].
- Mugol, „Harry Potter Fandom”, data ostatniej modyfikacji: 17.07.2023. <https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Mugol?action=history> [dostęp: 20.01.2024].
- Newmark P.: *A Textbook of Translation*. London–New York 1988.
- Rowling J.K.: *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*. London 1997.
- Rowling J.K.: *Harry Potter i kamień filozoficzny*. Tłum. A. Polkowski. Poznań 1997.
- Rowling J.K.: *Harry Potter y la piedra filosofal*. Tłum. A. Dellepiane Rawson. Barcelona 1997.
- Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pl> [dostęp: 24.01.2024].
- Tomaszkiewicz T.: *Terminologia tłumaczenia*. Poznań 2004.

KATARZYNA WOREK

TRANSLATION OF NEOLOGISMS IN J.K. ROWLING'S *HARRY POTTER AND THE PHILOSOPHER'S STONE*
INTO SPANISH AND POLISH

Summary

Harry Potter and the Philosopher's Stone by J.K. Rowling is a novel full of neologisms used for naming people, places and items unknown in our reality. As a result, translation of the book is a challenge for a translator. This paper aims to analyse the chosen examples of neologisms from the original version with their translations into Polish and Spanish. The analysis is based on the Peter Newmark's division of the translation techniques. It can be assumed that neologisms in the fantastic novels constitute a very important aspect that cannot be omitted. Maintenance of their original function is the key to adequate translation.

Keywords: neologisms, fantasy, neologisms translation, literary translation

КАТАЖИНА ВОРЕК

ПЕРЕВОД НЕОЛОГИЗМОВ В РОМАНЕ ДЖ.К. РОУЛИНГ *HARRY POTTER AND THE PHILOSOPHER'S STONE* НА ИСПАНСКИЙ
И ПОЛЬСКИЙ ЯЗЫКИ

Резюме

Harry Potter and the Philosopher's Stone (*Gappu Pommer i filozofski kamień*) Дж.К. Роулинг — это роман, наполненный неологизмами, которые используются для обозначения людей, мест и предметов, неизвестных в нашей реальности. Перевод этого романа представляет собой вызов для переводчика. Цель данной статьи — проанализировать выбранные примеры неологизмов в оригинальной версии и сравнить их переводы на польский и испанский языки. Анализ основан на классификации переводческих техник Питера Ньюмарка. Можно сделать вывод, что неологизмы в фантастических романах являются важным аспектом, который нельзя игнорировать. Сохранение их первоначальной функции — ключ к адекватному переводу.

Ключевые слова: неологизмы, фэнтези, перевод неологизмов, литературный перевод

RUSLANA KORSHUNOVA

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7916-8022>

ПОЭТОНИМЫ В ПЕРЕВОДАХ *O KRASNOLUDKACH I SIEROTCE MARYSI*
МАРИИ КОНОПНИЦКОЙ НА РУССКИЙ И УКРАИНСКИЙ ЯЗЫКИ

Перевод функционирующих в художественных текстах имён собственных, которые называются также *поэтонимами* или *литературными онимами*, представляет собой одну из особых трудностей и требует определённого подхода. Это связано с тем, что оним, выбранный или придуманный автором, вторичен по отношению к системе имён и названий, которая принята в данном языке и в данной культуре: он формируется на основе существующих правил в зависимости от намерений создателя текста. Автор часто использует имя собственное как знаковый элемент культуры с разнообразными ассоциативными связями, которые могут раскрываться в контексте произведения. Кроме того, наряду с другими элементами произведения имена собственные становятся частью организованной и взаимосвязанной системы художественных средств.

Дополнительными особенностями характеризуется передача имён собственных в художественной литературе, предназначенной для детей и юношества. Именно целевая аудитория, по сути, является главным основанием для выделения изданий такого типа. В центре внимания здесь находится особый и единственный в своём роде реципиент — ребёнок, со своими потребностями, которые являются ориентирами для писателей, работающих в рамках детской литературы. В свою очередь, переводчик может предположить, что взрослый адресат в некой степени ознакомлен с культурой языка оригинала (особенно если мы говорим о соседствующих или широко известных культурах), тогда как

в случае с детьми, прежде всего младшими, таких знаний мы не можем ожидать. Отметим также, что в переводческой практике детской литературы ограничено использование сносок, которое лишь в отдельных случаях может быть приемлемым решением главным образом в текстах для детей старшего школьного возраста.

ТЕХНИКИ И СТРАТЕГИИ ПЕРЕВОДА ИМЁН СОБСТВЕННЫХ

Согласно Яну Ван Коилли (Jan Van Coillie), лингвисту, занимавшемуся анализом перевода детской литературы, имена собственные в текстах для детей выполняют следующие функции: информативную, воспитательную, эмоциональную, креативную, развлекательную и эстетическую¹.

Роман Левицки выделяет две основные техники перевода имён собственных: собственно перевод ('właściwe tłumaczenie') и перенос ('przenoszenie'), называемый также транспозицией ('transpozycja') или транслокацией ('translokacja'). В качестве переводческой техники он выделяет также деонимизацию ('deonimizacja'), которая применяется в случае названий, не имеющих значимого веса в тексте, что позволяет избежать проблемы подбора эквивалента в кругу собственных имён за счёт расширения единиц перевода².

Кшиштоф Хейвовски в своей книге *Iluzja przekładu* в главе о переводе имён собственных ссылается на следующие техники перевода, приводимые Яном Ван Коилли:

- неперевод, воспроизведение, копирование ('non-translation, reproduction, copying');
- неперевод с дополнительным объяснением ('non-translation plus additional explanation');
- замена личного имени общим существительным (replacement of a personal name by a common noun');
- фонетическая или морфологическая адаптация ('phonetic or morphological adaptation to the target language');
- замена на эквивалент на целевом языке ('replacement by a counterpart in the target language [exonym]');
- замена на более известное имя из исходной культуры или имя с международной популярностью, при сохранении функции ('replacement by a more widely known name from the source culture or an internationally known name with the same function');

¹ K. Hejwowski: *Iluzja przekładu*. Katowice 2015, с. 144.

² R. Lewicki: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin 2022, с. 288.

- замена на имя/фамилию из целевой культуры ('replacement by another name from the target language [substitution]');
- перевод имён/фамилий с особыми коннотациями ('translation [of names with a particular connotation]');
- замена на имя/фамилию с другими или дополнительными коннотациями ('replacement by a name with another or additional connotation');
- опущение ('delation')³.

Существуют разные причины, по которым переводчик обращается к той или иной переводческой технике и стратегии. Во-первых, характер онима — «чуждость» или сложность в произношении — может склонить переводчика к модификации имени собственного. Стоит при этом подчеркнуть, что имена реального мира чаще подлежат замене, нежели фантастического. Во-вторых, на выбор влияют также звуковая окраска и игра слов. В-третьих, Ян Ван Коилли обращает внимание на «текстуальные факторы»⁴ и значение культурного контекста, т.е. чем шире он представлен, являясь в художественном тексте важным элементом, тем больше вероятность, что в переводе имена собственные будут заменены, к примеру, этимологическими эквивалентами. Кроме того, значимым элементом, влияющим на переводческие решения, являются иллюстрации, на которых очень часто размещены разные надписи. И последнее, на выбор переводчика влияют его знания, опыт и мировоззрение⁵.

Необходимо отметить, что в случае единиц, обладающих культурными коннотациями, как это наблюдается в отдельных именах собственных, нельзя ожидать идентичной реакции реципиента оригинала и перевода, даже если мы говорим о близости культур и языков. При введении в переводной текст экзотизмов сошлёмся на «кулинарную метафору» Кшиштофа Хейвовского, который приравнивает их к «приправам/пряностям», утверждая, что «переводчик должен чувствовать, чтобы этой приправы было не много, не мало, а столько, сколько в оригинальном рецепте»⁶. Роль переводчика заключается не в том, чтобы редактировать словесную базу текста или корректировать авторские взгляды, а в том, чтобы максимально приблизить их реципиенту, сделать более доступными и понятными⁷.

³ К. Hejwowski: *Iluzja przekładu...*, с. 152–155. Перевод наш — Р.К.

⁴ Там же, с. 156.

⁵ Там же, с. 156–157.

⁶ К. Hejwowski: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa 2006, с. 93–94. Перевод наш — Р.К.

⁷ Там же.

ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА VS РЕЦИПИЕНТ-РЕБЁНОК

В воспитании ребёнка значительную роль играет искусство, в том числе литература. Литература помогает ребёнку расширить знания на тему человека, его поведения и норм, которые существуют в определённом обществе. Кроме того, она развивает такой навык, как сопереживание за судьбу другого человека и развивает качества человечности. Литература даёт возможность фантазировать и путешествовать в разные части не только реального, но и фантастического миров⁸. Взрослые должны сделать так, чтобы интерес ребёнка к книге не был эффектом морального давления на него, а его самостоятельным выбором.

Контакт ребёнка с книгой происходит уже с раннего детства. Малышей в книгах привлекают главным образом невербальные элементы, среди прочего цвет, объём, фактура, иллюстрации разного рода. Более старших детей начинает интересовать прежде всего содержание книги.

В польской среде разграничиваются возрастные категории детей в кругу предназначенной для них литературы. В своей книге *Literatura dla dzieci. Funkcje. Kategorie. Gatunki* Зофья Адамчик выделяет следующие категории:

- приобщение к чтению: до 3 лет, в основном книги-игрушки и книги с иллюстрациями;
- дошкольный возраст: от 3 до 6–7 лет, в основном сказки и рифмованная поэзия;
- младший школьный возраст: от 7 до 9–10 лет, переход от фантастической литературы к реалистической, на этом этапе начинается разделение на прозу для мальчиков и девочек;
- старший школьный возраст: от 10 до 13 лет, интерес девочек и мальчиков к чтению реалистических книг, заметная дифференциация вкусов девочек (социально-бытовая и психологическая проза, романы для девочек) и мальчиков (приключенческая, путевая и военная литература);
- подростковый период: от 13 до 16 лет, более сильный интерес к лирической поэзии, особенно личностной, связанный с эмоциональным развитием подростков, а также к экзистенциальной и философской прозе, позволяющей молодым людям искать ответы на вопросы о смысле жизни;

⁸ Е. Manasterska-Wiącek: *Polska poezja dla dzieci w przekładach na język rosyjski. Na podstawie wierszy Juliana Tuwima i Jana Brzechwy*. Lublin 2009, с. 14.

— ранняя юность: от 16 до 19 лет, характеризуется интересом к молодёжным и универсальным книгам⁹.

Исследовательница также обращает внимание на то, что основной проблемой польского издательского рынка является частое отсутствие указания на возрастную категорию в книгах для детей и молодёжи. Последствием этого является неправильный выбор книг для младших читателей, что влияет на процесс восприятия, понимания и интерпретации произведения¹⁰.

Предметом исследования в настоящей работе является сказочная повесть Марии Конопницкой *O krasnoludkach i o sierotce Marysi* (1896) и её перевод на русский язык — *О гномах и сиротке Марисе*, осуществлённый в 1988 году Натальей Подольской, а также украинский перевод 1985 года — *Про гномів і сирітку Марисю*, который был совершён поэтессой и переводчицей Марией Пригарой¹¹.

Обратим сразу внимание на возрастные категории адресатов, для которых предназначено данное произведение. В оригинальной польской версии мы находим информацию, что это «utwór dla dzieci», т.е. произведение для детей, однако более конкретные указания на их возраст отсутствуют.

Вместе с тем в русской версии определяется предназначённость книги для младшего школьного возраста, а в украинской — для среднего школьного возраста. Отметим, что «младший школьный возраст: от (6) 7 до 10–11 лет (1–4 классы). Ведущая деятельность — учение, обязанность учиться, приобретать знания»¹². В свою очередь, «средний школьный возраст: от 11–12-ти до 14–(15) лет (5–9 классы). Ведущей деятельностью в этом возрасте становится общение со сверстниками»¹³. Таким образом, на выбор возрастной категории может влиять то, что именно мы хотим развить у ребёнка и какие его психологические особенности считаем наиболее важными в контексте конкретной книги.

⁹ Z. Adamczykowa: *Literatura dla dzieci. Funkcje. Kategorie. Gatunki*. Warszawa 2001, с. 37.

¹⁰ Там же, с. 36.

¹¹ Все примеры далее приводятся по изданиям: М. Konopnicka: *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Kraków 2016; Мария Конопницкая: *О гномах и сиротке Марисе; Отфрид Пройслер: Крабат; Джеймс Крюс: Мой прадедушка, герои и я*. Ред. Г.Ф. Фролова, Перев. Н. Подольской (пол.), А. Исаевой и Э. Ивановой (нем.). Москва 1988; М. Конопницка: *Про гномів і сирітку Марисю*. Перев. М. Пригары. Київ 1976.

¹² *Возрастные особенности детей школьного возраста*. [www.na-lenskoj.ru/news/2354-#:~:text=Средний%20школьный%20возраст%3A%20or%2011%20\(10-11%20классы\)](http://www.na-lenskoj.ru/news/2354-#:~:text=Средний%20школьный%20возраст%3A%20or%2011%20(10-11%20классы)) [доступ: 15.10.2023].

¹³ Там же.

ПОЭТОНИМЫ В ПОВЕСТИ-СКАЗКЕ МАРИИ КОНОПНИЦКОЙ *O krasnoludkach i sierotce Marysi*
В АСПЕКТЕ ИХ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ И УКРАИНСКИЙ ЯЗЫКИ

В настоящей статье обратим внимание на то, какие стратегии при передаче имён собственных в литературе для детей являются доминирующими и какие переводческие техники востребованы в этой области на примере русского и украинского переводов сказочной повести Марии Конопницкой *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Стоило бы сказать несколько слов о самом произведении и его авторе. Мария Конопницкая — польская писательница и поэтесса, в творчестве которой описываются страдания своего народа. Особое внимание она уделяла трагическим судьбам детей, гибнущим от голода, холода и чёрствости окружающего мира. Несмотря на то, что её книги были написаны более ста лет тому назад, многое в них актуально и до настоящего времени: это протест против равнодушия к чужим проблемам, любовь и жалость к детям, лишённым сердечного внимания взрослых. В своей повести-сказке *O krasnoludkach i sierotce Marysi*, изданной в 1896 году, писательница использует поэтические средства и фантастические мотивы, вместе с тем показывая суровый реализм жизни. Она выражает, с одной стороны, боль за простой народ, но, с другой, также веру в величие человека и неизвестные добрые силы. В рассматриваемом нами произведении встречаются два мира — реальный и фантастический, что послужит основанием для классификации имён собственных. Здесь нами будут проанализированы имена персонажей вымышленного мира. Подчеркнём, что подход к переводу номинаций фантастических героев может отличаться от переводческих решений при передаче антропонимов персонажей, соотносимых с реальным миром.

В работе проанализируем выбранные нами имена главных персонажей сказочной повести Марии Конопницкой, образы которых заимствованы из фольклора — гномов *król Błystek*, *Koszalek-Opalek*, *Sikorek*, *Biedronek*, *paż Krężolek*, а также таких героев, как *lis Sadełko* и лягушка *Półpanek*.

Существует традиционный образ гномов, который широко популярен в западноевропейской мифологии. Чаще всего это существа с чудесными свойствами, например, они тайно помогают людям. В произведении Конопницкой каждый гном имеет своеобразную личность и социальный характер, что отражается, в частности, на уровне их имён. Начнём анализ с названия персонажа, который появляется уже на первой странице, а именно — *król Błystek*. Здесь и далее в первой

колонке приводится имя из сказки Конопницкой, во второй — соответствие на русском языке, в третьей — на украинском.

król Błystek	король Светлячок	король Блиstek
--------------	------------------	----------------

Król Błystek — гном с длинной седой бородой. Он носит поношенную пурпурную мантию, которая, прослужив ему несколько веков, утратила своё величие. Он суров, но мудр и справедлив. В тексте приводится следующее описание персонажа:

Ale król Błystek nie mógł się odziewać tak ubogo i tak pospolicie. On zimą i latem musiał nosić purpurową szatę, która od wieków służąc królom Krasnoludków, dobrze już była wytarta i wiatr przez nią świsnął. [...] W kryształowym pałacu, wiadomo, ognia palić nie można. Jakże?! Jeszcze by wszystko potrzaskało: posadzki i mury. Grzał się tedy król Błystek przy blasku złota i srebra, przy płomieniach brylantów, wielkich jak skowrończe jaja, przy tęczach, które promyk dziennego światła zapalał w kryształowych ścianach tronowej sali, przy iskrach lecących z długich mieczów, którymi wywijają dzielne Krasnoludki, tak z wrodzonego męstwa, jak i dla rozgrzewki¹⁴.

Его имя связано со словом *błyśk* — ‘вспышка, проблеск’, но также ‘блеск, сияние’, поскольку король должен излучать свет. В русском переводе в качестве соответствия применяется наименование *король Светлячок*. Имя существительное *светлячок* является уменьшительно-ласкательной формой существительного *светляк* ‘насекомое с жесткими надкрыльями, жук, светящийся в темноте’¹⁵. В организме светляков выделяются определённые вещества, которые при взаимодействии с кислородом начинают светиться¹⁶. В русском переводе имя также может использоваться в ироническом значении, поскольку всем хорошо известно, что король должен «освещать дорогу государству». Таким образом, данное название вписывается в ассоциативный ряд, выстроенный в оригинале. В переводе на украинский язык появляется номинация *король Блиstek*, т.е. транскрипция имени. Данное имя в украинском языке также соотносится со светом, так как название *Блиstek* происходит от слова *блиск* ‘яскраве сяяння, світіння’. Кроме того, *блиск* в переносном плане означает ‘тільки одн., перен., розм. багатство, розкіш, пишнота’¹⁷, что также непосредственно соотносится с королем, поскольку, как известно, статус короля предполагает богатство, роскошь.

¹⁴ М. Konopnicka: *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Kraków 2016, с. 6.

¹⁵ *Светляк*. noun_ru.academic.ru/9062/светляк [доступ: 15.10.2023].

¹⁶ Почему светлячки светятся. <https://i-fakt.ru/pochemu-svetlyachki-svetyatsya/> [доступ: 30.01.2024].

¹⁷ *Блиск*. <https://slovnkyk.me/dict/vts/блиск> [доступ: 15.10.2023].

Следующий герой, *Koszalek-Opalek*, — старый гном с седой бородой, в очках и лысый, учёный летописец, который собирал и записывал легенды. Он был облачён в мантию с капюшоном, к поясу у него была пристёгнута чернильница, на плече он носил гусиное перо, а на спине — книги. Этот персонаж — пародия на учёного, далёкого от реальной жизни.

Koszalek-Opalek	Чудрило-Мудрило	Кошалеk-Опалек
-----------------	-----------------	----------------

Имя *Koszalek-Opalek* является частью фразеологизма *pleść koszalki-opałki* со значением ‘pleść bzdury, mówić niedorzeczności’¹⁸. Этот фразеологизм довольно редко употребляется в современном польском языке, однако, во времена создания повести он мог быть более популярен. При переводе на русский язык применяется замена имени, основанная на языковой игре и создающая эффект комизма. Гном совершал разные непродуманные поступки (к примеру, помогал хитрой лисе и не заметил, что наступила зима, поэтому остался жить среди людей), а кроме того, очень любил выдумывать разные истории. Эти характеристики обуславливают появление слов, которые происходят от глаголов *чудить* (‘совершать нелепые, странные поступки; дурить’¹⁹) и *мудрить* (‘делать что-л. излишне сложно, искать более сложные решения чего-л., пренебрегая простыми и ясными путями’²⁰). Кроме того, в русском переводе сохраняется рифмованный характер имени, что дополнительно подчёркивает игровое начало. В свою очередь, в переводе на украинский язык продолжается традиция транскрибирования имён, при этом у украинского читателя данное имя не будет вызывать никаких ассоциаций. Вместе с тем сохранение рифмы отражает здесь характерные для текстов для детей элементы смеховой культуры.

Следующие примеры иллюстрируют перевод имён, которые представляют собой названия с изменённым грамматическим родом.

Sikorek	Синичка	Синичка
Biedronek	Букашка	Сонечко

Sikorek и *Biedronek* — второстепенные герои повести, описания внешности которых отсутствуют. Имя *Sikorek* является словом с из-

¹⁸ Pleść KOSZALKI-OPALKI. https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/Plesc_KOSZALKI_OPALKI [доступ 15.10.2023].

¹⁹ Чудить. kartaslov.ru/значение-слова/чудить [доступ: 15.10.2023].

²⁰ Мудрить. kartaslov.ru/значение-слова/мудрить [доступ: 15.10.2023].

менённым грамматическим родом существительного женского рода *sikorka* — ‘синица’, а название *Biedronek* — это модификация существительного женского рода *biedronka* — ‘божья коровка’. На русский и украинский языки имя *Sikorek* было переведено с помощью уменьшительно-ласкательной формы от названия *синица*, т.е. как *Синичка* и *Синичка* соответственно, при этом в переводных языках существительное употребляется в женском роде. Наименование *Biedronek* на русский язык было переведено с помощью гиперонима *Букашка* со значением ‘всякое маленькое, мелкое насекомое’. Отметим, что данное слово используется, в частности, как обращение к детям, что могло также повлиять на выбор переводчика. На украинский язык данное слово было переведено при помощи существительного среднего рода *Сонечко*, которое означает 1) ‘ум. от сонце; 2) *насек.* божья коровка’²¹, т.е. второе значение непосредственно соотносится с исходным польским.

Рассмотрим также перевод названия *Krężolek*, которое в польском языке происходит от слова *krąg* (‘*linia mająca kształt koła; też: przedmiot w takim kształcie; płaszczyzna lub płaski przedmiot w kształcie koła*’²²).

Krężolek	Колобок	Кружалко
----------	---------	----------

Интересным является перевод на русский язык, где появляется название *Колобок*. Колобок — это персонаж одноимённой восточнославянской народной сказки, изображаемый в виде пшеничного хлеба шарообразной формы и одновременно головы, который сбежал от испёкших его бабушки и дедушки, от разных зверей (зайца, волка и медведя), но был съеден лисой. Таким образом, переводчик внёс в текст аллюзии к иной сказке, которая в польской среде не очень известна, однако для русского реципиента является очень близкой. В переводе на украинский язык используется имя *Кружалко*, что является уменьшительно-ласкательной формой к слову *кружало* (‘те саме, що круг; дерев’яна або металева дуга, на якій зводять круглі частини будівлі (арку, склепіння тощо); деталь машини, механізму тощо, яка має форму круга, кільця; диск’²³). Следовательно, в каждом из переводов содержатся ссылки на слово *круг* (*коло*), но переводчик на русский язык дополнительно вводит аллюзию на сказку.

Примером изменения грамматического рода, обусловленного как системой принимающего языка, так и архетипическими образами культуры, также может послужить перевод имени *lis Sadelko*.

²¹ *Сонечко*. slovnkyk.me/dict/vts/сонечко [доступ: 15.10.2023].

²² *Krąg*. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kr%C4%85g.html> [доступ: 15.10.2023].

²³ *Кружало*. <http://sum.in.ua/s/kruzhalo> [доступ: 15.10.2023].

lis Sadelko	лиса Сладкоежка	лис Саделко
-------------	-----------------	-------------

Lis Sadelko — хитрый и коварный, убийца деревенской домашней птицы, обманул летописца Чудрила-Мудрила. В польском языке лисе приписывают следующие свойства: ловкость, сообразительность, лживость, вороватость, лицемерие, осторожность, терпение, эгоизм, себялюбие, жадность, сладострастие, злонамеренность, мстительность и т.д. Все эти черты находят своё отражение в следующих фразеологических выражениях: *chytry lis*, *stary lis*, *farbowany lis*, *szczwany lis*. В польской среде также известным является *Lisek Chytrusek*, зверь мужского пола, интригант и врун²⁴. В украинской лингвокультуре название зверя функционирует в равной степени как в мужском роде, так и женском.

В русских текстах культуры более распространённой формой является существительное женского рода *лиса*, что повлияло на перевод и в данном произведении. Необходимо подчеркнуть, что в переводах на русский и украинский языки подбор существительных *лиса* и *лис* не является случайным, поскольку в каждой литературе существует свой литературный персонаж, с которым ассоциируется лис. В русском языке это *Лиса Патрикеевна* (*Лисичка-сестричка*, *кума-лиса*) — одна из главных героинь русских народных сказок.

Образ лисы постоянный. Она рисуется как лживая, хитрая обманщица: обманывает мужика, прикинувшись мёртвой крадёт рыбу из саней, обманывает волка (*Лиса и волк*); обманывает петуха (*Кот, петух, и лиса*); выгоняет зайца из лубяной избы (*Лиса и заяц*); меняет гусочку на овечку, овечку на бычка, крадёт мёд (*Медведь и лиса*). Во всех сказках она лживая, мстительная, хитрая, расчётливая, злопаятная, ловкая, жестокая. Но в некоторых сказках лиса сама обманывается (*Лиса и журавль*, *Лиса-исповедница*), а в одной сказке погибает от собственной глупости, надев кувшин на голову, тонет в реке (*лиса и кувшин*)²⁵.

В украинской этнокультуре приводится следующее описание *лиса* или *лисицы* «хищное млекопитающее семейства собачьих с ценным рыжим или серебристым мехом и с длинным пушистым хвостом; символ хитрости, ловкости, лживости, коварства, лицемерия, злонамеренности»²⁶. В украинской литературе таким известным геро-

²⁴ О. Малыс: *Карнавальный мир Бориса Акунина в польских переводах*. В: *Przestrzenie przekładu*. Ред. J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa. Katowice 2016, с. 65.

²⁵ *Образ лисы в народных сказках*. <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/vospitatelnaya-rabota/2016/02/08/issledovatel'skaya-rabota> [доступ: 15.10.2023].

²⁶ В. Жайворонок: *Знаки української етнокультури*. Київ 2006, с. 334. Перевод — Р.К.

ем является *Лис Микита* — персонаж украинских сказок Ивана Франко *Лис Микита*, (русс. *Лис Никита*), *Фарбований лис* (русс. *Крашенный лис*), сборника *Коли ще звірі говорили* (русс. *Когда еще звери говорили*). Писатель представляет Лиса как настоящего лиса, который всю жизнь занимался кражами. Он был хитрым и сообразительным, что помогало ему обходить все неприятности. Однажды, спасаясь, он попал в бочку с краской, и стал окрашенным в синий цвет. Сначала он даже извлекал из этого пользу, потому что звери избрали его царём, ежедневно кормили, потому что боялись. Но такая фальшивая жизнь не могла длиться долго, настоящая Лисья сущность была разоблачена во время лесного концерта. Звери увидели, кто их обманывал всё время, и разорвали Лиса Никиту в клочья²⁷.

Стоит заметить, что И. Франко и М. Конопницкая жили в один период и были ознакомлены с творчеством друг друга. Данный факт сказывается и на образе лиса, представленного в творчестве каждого из них, и приобретает схожие черты:

— концепт *лис* является полисемантическим, поскольку в семантической структуре скрываются похожие смыслы: хитрый, лицемерный, льстивый, опасный;

— акцентируется внимание на месте проживания зверя — лес;

— создаётся понятный и близкий детям образ *лиса*, вводя в текст свойственную для зверя любовь к гусям, уткам и курам, ради которых он готов рисковать всем;

— используются имена прилагательные *бедный, бедняга, несчастный*, чтобы показать не столь сочувствие, сколь ироническое отношение к лису.

Однако в повести-сказке Конопницкой лис в большей степени негативно маркирован, поэтому основными компонентами символического значения являются подлость, коварство, жестокость, жадность, лицемерие, которые коннотируют осуждение, неприятие. В сказке Франко компонентами соответствующего символического значения являются прежде всего хитрость, ловкость, отчаянность, сообразительность, которые коннотируют снисходительное, ироническое отношение к этому зверю²⁸.

Таким образом, мы видим, что в русской и украинской литературах существуют разные прототипы лисы и лиса, что влияет на восприятие

²⁷ *Образ Лиса Микити*. <https://dovidka.biz.ua/obraz-lisa-mikiti/> [доступ: 15.10.2023].

²⁸ Т. Vilchynska, Н. Bachynska, О. Verbovetska: *Концептуалізований образ лиса у творках для дітей Марії Конопницької та Івана Франка: лінгвокогнітивний аналіз*. „Białorutenistyka Białostocka” 2022, т. 14, с. 193–210.

героя, т.е. меняются фоновые знания о нём и модифицируется его роль в произведении.

Следует также обратить внимание на то, что имя *Sadetko* (от слова *sadło* ‘zwierzęca tkanka tłuszczowa; słonina’²⁹) при переводе на украинский язык транслитерируется как *Саделко*. В украинском языке существует несколько синонимом к слову *сало*, а именно *свинячий жир*, (*витоплене*) *смалець*, *солонина*, (*овече коров’яче*) *лій*, *здір*. К примеру, слово *солонина* могло бы использоваться в качестве основы для создания украинского эквивалента — *лис Солонинко*, что создавало бы эффект, подобный применению исходного имени. В свою очередь, перевод на русский язык основывается на лексической замене — переводчик использует существительное *Сладкоежка* со значением ‘человек, который является любителем сладких блюд и сладостей’³⁰. Несмотря на то, что лиса в произведении не является сторонницей сладких блюд, применение функционального соответствия следует признать удачным, поскольку название сохраняет комический эффект, указывая на то, что лиса любит хорошо поесть.

Последним анализируемым нами примером является перевод имени *Półpanek*.

Półpanek	Вродебарин	Полупанек
----------	------------	-----------

Półpanek — лягушка, убеждённая в своём исключительном музыкальном таланте. От гордости и высокомерия она в конце концов лопнула, и бабке-травнице пришлось её зашивать. *Półpanek* в польском языке означает ‘średnio zamożny szlachcic udający wielkiego pana’³¹. Согласно Анне Вежбицкой, многослойные имена на *-ek* могут быть сентиментальными и анти-сентиментальными, и приравниваются к женским именам с окончанием на *-ka*. В результате такие имена воспринимаются как грубые и даже пейоративные³². В переводе на русский язык появляется название *Вродебарин* — оно состоит из слов *вроде* и *барин*, т.е. как будто барин. Каждое из слов одного целого несёт в себе отдельное значение: *вроде* — ‘наподобие, в виде кого-то/чего-то’³³ и *барин* — ‘1) лицо, принадлежавшее к привилегированным (чиновным, аристократическим) слоям общества дореволюционной России; 2) хо-

²⁹ *Sadło*. <https://sjp.pwn.pl/sjp/sadlo;2518809.html> [доступ: 26.11.2023].

³⁰ *Сладкоежка*. <https://gramota.ru/poisk?query=сладкоежка&mode=slovari> [доступ: 15.10.2023].

³¹ *Półpanek*. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/p%C3%B3%C5%82panek.html> [доступ: 26.11.2023].

³² А. Вежбицкая: *Язык. Культура. Познание*. Москва 1996, с. 183–188.

³³ *Вроде*. kartaslov.ru/значение-слова/вроде [доступ: 26.11.2023].

зяин, господин по отношению к прислуге в дореволюционной России; 3) *разг.* о человеке, который уклоняется от труда, перекладывает свою работу на других³⁴. Такое название соотносится с двумя отдельными частями слова в польском языке, но его вторая часть не обладает дополнительным смыслом, как в польском языке. При переводе на украинский язык было подобрано название — *Полупанек*, которое, так как и в русском языке, состоит из двух частей — префикса *полу-* и имени существительного *пан*. Префикс *полу-* означает ‘половина целого’, синонимичным ему является префикс *napів-*, тогда как *пан* — ‘1) в старой Польше, Литве, а также в дореволюционное время на Украине и в Белоруссии помещик, дворянин; 2) хозяин, господин по отношению к прислуге, к подчиненным в дореволюционное время на Украине и в Белоруссии; 3) вежливое обращение к мужчине (в Польше, Чехословакии, Литве)’³⁵. Такое название соотносится с двумя отдельными частями слова в польском языке, но его вторая часть не обладает той же эмоциональной окраской, как в польском языке, и является перенесением названия в целевой язык.

Подытоживая, отметим, что перевод всегда является своего рода мистификацией, создавая искусственные условия для «освоения» в целевой культуре³⁶. Интересным предметом исследований является детская литература, где передача элементов «чуждой» культуры подчиняется специфическим правилам, учитывающим в значительной степени возрастную категоризацию адресатов, а также традиции переводческой практики в области литературы для детской аудитории.

Описываемые нами имена собственные героев фантастического мира относятся, в частности, к гномам, которые в тексте являются осмысляющей силой природы. В связи с этим их имена при переводе также соотносятся с семантикой польских названий, например, *Sikorek* — *Синичка* — *Синичка*, *Biedronek* — *Букашка* — *Сонечко*. В русском переводе появляются аллюзии на восточнославянский фольклор, как, например, *Krężolek* — *Колобок*, что, может быть, имеет своё обоснование в том, что в русской среде книга предназначена для детей младшего школьного возраста. Выбор рода для названий животного, *лиса* или *лис*, был обусловлен его прототипичностью в русской и украинской культуре, тогда как в польской и украинской литературе слово *лис* имеет значительно больше общих характеристик благодаря твор-

³⁴ *Барин*. kartaslov.ru/значение-слова/барин [доступ: 26.11.2023].

³⁵ *Пан*. kartaslov.ru/значение-слова/пан [доступ: 26.11.2023].

³⁶ E. Manasterska-Wiącek: *Dyfuzja i paradyfuzja w przekładach literatury dla dzieci*. Lublin 2015, с. 221.

честву М. Конопницкой и И. Франко. Перевод имени *król Błystek* был осуществлён при помощи динамического эквивалента, который бы передал первоначальные намерения автора. В русском языке появилось название *Светлячок*, которое непосредственно связано со светом, а в украинском — *Блистек*, в основе которого лежит слово *блиск*, содержащее коннотации со светом. Имя *Koszalek-Opalek* является частью фразеологизма *pleść koszalki-opalki*, который в современном польском языке редко употребляется. При переводе на русский язык была предпринята попытка воссоздания языковой игры и комизма при помощи слов *чудить* и *мудрить*, что в большей степени воздействует на читателя, чем транслитерация в украинском языке, где текст перенасыщен элементами чуждости. В обоих случаях теряются семантические значения исходного языка, однако в русском языке текст благодаря такому переводу становится более близким и понятным молодому адресату. Последний пример перевода имени собственного лягушки *Róŕpaneek* на русский язык демонстрирует, что можно воспроизвести исходный эффект языковой игры и комизма при помощи соединения слов *вроде* и *барин*, при этом указывая на приближённые фоновые знания.

Таким образом, на основании вышеприведённых примеров мы увидели, что русский перевод более одомашнен и отличается от украинского тем, что переводчик переводил имена собственные. С одной стороны, некоторые имена собственные из-за этого приобрели иные коннотации и эмоциональную окрашенность, но, с другой стороны, это сделало перевод более понятным реципиенту. Украинский перевод, в свою очередь, экзотизирован, поскольку имена собственные переносятся при помощи транслитерации или транскрипции, в результате чего в тексте появляется переизбыток «чуждости». Представленные примеры показывают, что самой важной задачей переводчика детской литературы является отражение когнитивной базы высказывания наиболее приближённым к оригиналу способом.

ЛИТЕРАТУРА

Источники материала

- Konopnicka M.: *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Kraków 2016.
 Конопницька М.: *Про гномів і сирітку Марисю*. Перев. М. Пригары. Київ 1976.
 Мария Конопницкая: *О гномах и сиротке Марысе; Отфрид Пройслер: Крабат; Джеймс Крюс: Мой прадедушка, герои и я*. Ред. Г.Ф. Фролова. Перев. Н. Подольской (пол.), А. Исаевой и Э. Ивановой (нем.). Москва 1988.

Бібліографія

- Adamczykowa Z.: *Literatura dla dzieci. Funkcje. Kategorie. Gatunki*. Warszawa 2001.
- Hejwowski K.: *Iluzja przekładu*. Katowice 2015.
- Hejwowski K.: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa 2006.
- Lewicki R.: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin 2022.
- Łuc I.: Nazwy własne w literaturze młodzieżowej Małgorzaty Musierowicz jako tekstowy komponent wartościowania. „Prace Językoznawcze” 2018, nr XX/3, s. 103–121.
- Manasterska-Wiącek E.: *Dyfuzja i paradyfuzja w przekładach literatury dla dzieci*. Lublin 2015.
- Manasterska-Wiącek E.: *Polska poezja dla dzieci w przekładach na język rosyjski. Na podstawie wierszy Juliana Tuwima i Jana Brzechwy*. Lublin 2009.
- Narodowe Centrum Kultury. <https://nck.pl/> [доступ: 15.10.2023].
- Slovník.me. <https://slovník.me/> [доступ: 12.10.2023].
- Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/> [доступ: 12.10.2023].
- Vilchynska T., Bachynska H., Verbovetska O.: Концептуалізований образ лиса у творах для дітей Марії Конопницької та Івана Франка: лінгвокогнітивний аналіз. „Białorutenistyka Białostocka” 2022, т. 14, с. 193–210.
- Вежибцкая А.: *Язык. Культура. Познание*. Москва 1996.
- Возрастные особенности детей школьного возраста. [www.na-lenskoj.ru/news/2354#:~:text=Средний%20школьный%20возраст%3A%20от%2011,\(10-11%20классы\)](http://www.na-lenskoj.ru/news/2354#:~:text=Средний%20школьный%20возраст%3A%20от%2011,(10-11%20классы)) [доступ: 12.10.2023].
- Грамота.ру. <https://gramota.ru/> [доступ: 15.10.2023].
- Жайворонок В.: *Знаки української етнокультури*. Київ 2006.
- Картаслов.ру — Карта слов и выражений русского языка. <https://kartaslov.ru/> [доступ: 12.10.2023].
- Малыса О.: Карнавальный мир Бориса Акунина в польских переводах. В: *Prze-strzenie przekładu*. Ред. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa. Katowice 2016, с. 61–71.
- Образ Лиса Микити. <https://dovidka.biz.ua/obraz-lisa-mikiti/> [доступ: 15.10.2023].
- Образ лисы в народных сказках. <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/vospitatel-naya-rabota/2016/02/08/issledovatel'skaya-rabota> [доступ: 15.10.2023].
- Почему светлячки светятся. <https://i-fakt.ru/pochemu-svetlyachki-svetyatsya/> [доступ: 30.01.2024].
- Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). <https://sum.in.ua/> [доступ: 12.10.2023].

RUSLANA KORSHUNOVA

POETONYMS IN THE TRANSLATIONS OF MARIA KONOPNICKA'S *O KRASNOLUDKACH I SIEROTCE MARYSI*
INTO RUSSIAN AND UKRAINIAN

Summary

This article is devoted to translation of proper names from the fictional world of Polish children's literature into Ukrainian and Russian. The source material was Maria Konopnicka's story *O krasnoludkach i sierotce Marysi* (1909) and its Ukrainian and Russian translations. The article considers individual proper names of the representatives of the fictional world as król Błystek, Koszałek-Opalek, Sikorek, Biedronek, Krężolek, lis Sadełko, Półpanek, which are interesting from the translator's point of view. The research has shown that the Russian translation uses the technique of translation domestication, while the Ukrainian translation is an example of partial exoticisation due to the preservation of Polish names.

Keywords: translation, proper names, translation techniques and strategies, children's literature, Maria Konopnicka

RUSLANA KORSHUNOVA

POETONOMINY W TŁUMACZENIACH *O KRASNOLUDKACH I SIEROTCE MARYSI* MARII KONOPNICKIEJ NA JĘZYK ROSYJSKI
I UKRAIŃSKI

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest tłumaczeniu nazw własnych z zakresu fikcyjnego świata polskiej literatury dziecięcej na język ukraiński i rosyjski. Źródłem materiału była baśń literacka Marii Konopnickiej *O krasnoludkach i sierotce Marysi* (1909) oraz jej ukraińskie i rosyjskie tłumaczenia. W artykule rozpatrzono poszczególne nazwy własne przedstawicieli świata fikcyjnego — król Błystek, Koszałek-Opalek, Sikorek, Biedronek, Krężolek, lis Sadełko, Półpanek, które są interesujące z translatorskiego punktu widzenia. Przeprowadzone badania pokazały, że w tłumaczeniu na język rosyjski wykorzystywana jest technika udomowienia przekładu, podczas gdy tłumaczenie na język ukraiński jest przykładem częściowej egzotyzacji ze względu na zachowanie nazw polskich.

Słowa kluczowe: tłumaczenie, nazwy własne, techniki i strategie tłumaczeniowe, literatura dziecięca, Maria Konopnicka

JAKUB BOBER

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4200-2683>

ASPEKT PRZEKŁADOWY BLISKOŚCI JĘZYKOWEJ I KULTUROWEJ
(WŁADIMIR SOROKIN *ДЕНЬ ОПРИЧНИКА* I *САХАРНЫЙ КРЕМЛЬ*)

W 2010 roku opublikowano ukraińskie przekłady dwóch powieści Władimira Sorokina: *День опричника* (pol. *Dzień oprycznika*) i *Сахарный Кремль* (pol. *Cukrowy Kreml*). Władimir Sorokin, przez wielu uważany za ikonę rosyjskiej literatury postmodernizmu, ponownie zaszokował świat, przedstawiając „model rosyjskiej demokracji” w formie satyrycznej. W powieściach odnajdujemy bogate opisy aktów przemocy i realiów życia w państwie, które odgrodziło się murem od reszty świata. Literaturoznawcy uznają te utwory za specyficzne i niezwykle oryginalne opowieści o przyszłości, która czeka Rosję pod autorytarnymi rządami. Są one także interpretowane jako wizja „chorej Rosji, która wyzdrowiała”¹, ponieważ poprzez brutalne rozprawienie się z opozycją za pomocą opryczniny, kraj powrócił do surowej monarchii, w której nieposłuszni obywatele są represjonowani. W omawianych utworach Ukraina również odegrała ważną rolę. Sam autor powieści publicznie często wypowiada się w bardzo krytyczny sposób na temat rosyjskiej władzy, wyraźnie zaś aprobuje i wspiera dążenia dawnych republik Związku Radzieckiego do niezależności, kultywowania przez nie swojej kultury oraz języka. Bywał w Kijowie nie raz, w tym w 2010 roku, gdy prezentowano jego dwie powieści w przekładzie ukraińskim. Na język ukraiński Władimira Sorokina przetłumaczył znany współczesny pisarz ukraiński, urodzony w Charkowie — Saszko Uszkalow.

Nasuwa się jednak pytanie, czego może oczekiwać od ukraińskiej wersji *Dnia oprycznika* czy *Cukrowego Kremla* ukraiński czytelnik? Czy między

¹ A. Polak: „Dzień Oprycznika” Władimira Sorokina, czyli o chorej Rosji, która „wyzdrowiała”. W: *Choroba — ciało — dusza w literaturze i kulturze*. Red. J. Tymieniecka-Suchanek. Katowice 2017, s. 319–331.

Ukrainą a Rosją występuje na tyle silna i zauważalna bliskość kulturowa, która, być może, nie potrzebuje tłumaczenia? Te wątpliwości, wynikające z bliskiego sąsiedztwa dwóch krajów i powiązań historycznych, nie są niczym nadzwyczajnym. Ponad trzydzieści lat temu Zygmunt Grosbart oznajmił, że badania przekładoznawcze prowadzi się głównie dla języków średnio odległych, jak polski i angielski, niemiecki czy angielski i francuski, z całkowitym niemal pominięciem zagadnień w ramach wspólnot kulturowych². Wspólnota, rozumiana jako grupa językowa obejmująca języki, np. polski, czeski i słowacki, nie wzbudza wątpliwości użytkowników tych języków dotyczących silnych powiązań kulturowych. Z kolei wątpliwości miałyby wzbudzać kulturowa obcość, która w przypadku języków spokrewnionych może się wydawać znikoma. A przecież „przekład ma służyć oswajaniu obcości, a tłumacz przyjmuje na siebie rolę mediatora pomiędzy kulturami”³. Bliskość geograficzna i historyczna wcale nie musi jednak świadczyć o bliskości kulturowej, a współczesne podobieństwo kultur należy określać na podstawie wielu złożonych czynników, na co zwraca uwagę w swoich pracach Benedict Ruth⁴.

Według Andrzeja Szpocińskiego istnieją dwa rodzaje kultur bliskich — bliskie „z wyboru” i bliskie w znaczeniu geograficzno-przestrzennym⁵. Kultura bliska „z wyboru” wynika z fascynacji tą kulturą oraz świadczy o przekonaniu o jej powinowactwie ideologicznym lub uznaniu dla wartości przez nią kreowanych⁶. Potwierdzeniem tezy mówiącej, że bliskość kulturowa nie zależy od bliskości geograficznej, jest według badacza pozycja kultury francuskiej w Polsce. Przez wiele wieków (oświecenie, XIX i XX w.) kultura ta odgrywała u nas rolę pierwszoplanową, pozostając punktem odniesienia dla kultur innych narodów. Obecnie pozycję tę zajmują kultura amerykańska i angielska. Kultura polska natomiast nigdy nie posiadała aż tak silnej pozycji w tych krajach⁷. Biorąc pod uwagę ów schemat bliskości kulturowej z wyboru i w znaczeniu geograficzno-przestrzennym, kultura ukraińska i rosyjska będą reprezentować to drugie znaczenie. Szpociński proponuje zaś w takim przypadku użycie określenia „kultura sąsiedzka” zamiast „kultura bliska”⁸.

² L. Spyłka: *Bliskość kulturowa a przekład w obrębie literatury polskiej i słowackiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2012, t. 3, cz. 1, s. 184–189.

³ J. Brzozowski, A. Jastrzębska: *Od redakcji*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2015, r. XXI, nr 1 (27), s. 7–8.

⁴ R. Benedict: *Wzory kultury*. Tłum. J. Prokopiuk. Warszawa 1999, s. 77, 78.

⁵ L. Spyłka: *Bliskość kulturowa a przekład...*, s. 184–189.

⁶ A. Szpociński: *Inni wśród swoich. Kultury artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*. Warszawa 1999, s. 81–140.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

Trudna i bolesna historia Ukrainy oraz Rosji nie stworzyła dobrej atmosfery do postrzegania ich kultur jako „bliskie”, lecz jako kultury sąsiedzkie. Historia ta odcisnęła także piętno na języku, m.in. w postaci silnego wpływu języka rosyjskiego na ukraiński. Ponadto ukraińska specyfika językowa wykazuje cechy postkolonialne — „gdzie język dawnego imperialnego centrum nie jest tylko przezroczystym środkiem komunikacji. Każde użycie języka rosyjskiego jest uwikłane w zależności władzy i znaczenia symboliczne”⁹. Postkolonialnym produktem językowym jest do dziś używany *surżyk*, czyli mieszanka leksyki ukraińskiej i rosyjskiej, wymawiana zgodnie z zasadami języka ukraińskiego. Ta hybryda językowa dla jednych jest niepożądanym elementem „zaśmiecającym” język ukraiński rosyjskimi wstawkami w postaci słów i elementów gramatycznych. Wiele osób wykorzystuje go jednak w codziennej komunikacji, nie znając często w zaawansowanym stopniu norm poprawnościowych żadnego z tych dwóch języków. Ukraina i Rosja posiadają wspólne dziedzictwo w postaci Rusi Kijowskiej, języka cerkiewnosłowiańskiego i pochodzącego od niego słownictwa. Postrzeganie tych dwóch krajów i dwóch języków jako bliskie zawsze wywoływało kontrowersje, zwłaszcza w obecnych warunkach. Głównym problemem jest zawłaszczanie przez Rosję dziedzictwa językowo-kulturowego, które należy również do Ukrainy.

Rozpętana w 2022 roku przez rosyjskiego dyktatora wojna z całą pewnością jeszcze bardziej pogłębi przepaść między tymi dwoma krajami, a mówienie o bliskości kulturowej między Ukrainą i Rosją wywołuje dzisiaj ogromne emocje. Napięcia te mogłaby w pewnym stopniu załagodzić literatura postmodernistyczna reprezentowana przez Władimira Sorokina. Choć sam autor uważa, że odpowiedzialność za wojnę spada również i na niego, książki, które pisze, mogą stać się pewnego rodzaju mostem nad tą potężną przepaścią¹⁰. Z drugiej jednak strony obie powieści zostały przetłumaczone na długo przed rosyjską inwazją, kiedy używanie języka rosyjskiego na terytorium Ukrainy było wręcz czymś rutynowym. Jakie były zatem przesłanki, aby dokonać przekładu na język ukraiński postmodernistycznych dzieł rosyjskiego pisarza i dlaczego wybrano akurat te? Sam autor podczas prezentacji *Dnia oprycznika* w Kijowie wyjaśnił to w następujący sposób:

— *Dzień oprycznika* — to powieść o Rosji i tamtejszych realiach. Jak Pan przewiduje, czy zmieni się jej istota w ukraińskim przekładzie?

⁹ K. Kotyńska: „Trzeci język” w przekładzie: szczególny przypadek obcości nieobcej. „Studia Ukrainica Posnanensia” 2021, nr 9 (2), s. 117–133.

¹⁰ „Мы все виноваты. Не только Путин и его команда”. Владимир Сорокин — о войне в Украине и коллективной ответственности россиян, 29.01.2023. <https://www.currenttime.tv/a/my-vse-vinovyat-ne-tolko-putin-i-ego-komanda-vladimir-sorokin-o-voyne/32237409.html> [dostęp: 21.04.2024].

— Rosyjskiemu czytelnikowi trudno jest przyswoić tę książkę i nigdy nie wiesz, jakiej reakcji się spodziewać. A „wejście w skórę” ukraińskiego czytelnika ogólnie nie jest proste. Ale to bardzo ciekawe i wspomniana kwestia pozostaje dla mnie otwarta. Uważam, że polega to na mentalności naszych dwóch narodów, które bardzo się różnią. Takie kolektywne ruchy jak oprycznina są bardziej charakterystyczne dla Rosji.

— Dlaczego konieczne było ukraińskie tłumaczenie powieści *Dzień oprycznika* i *Cukrowy Kreml*, skoro współczesny ukraiński czytelnik może czytać te utwory w oryginale?

— *Dzień oprycznika* został przetłumaczony na 20 języków. Ostatnio został nawet wydany w języku hebrajskim i bułgarskim. Dlaczego zatem miałby się nie ukazać w ukraińskim? W tej kwestii mam stanowisko czysto bibliofilskie: będzie jeszcze jedna przetłumaczona książka, którą można postawić na półce. Książka jest jak statek, który najpierw trzeba wymyślić, potem narysować, zbudować, następnie umieścić na wodzie. A jeśli statek płynie i nie tonie, to już płynie bez ciebie. Ta książka stała się sławna cztery lata temu, więc niech teraz płynie przez Ukrainę¹¹ [tłum. J.B.].

Pomimo tego, że powieść ma duży potencjał do zachęcenia tłumacza do opracowania wersji ukraińskojęzycznej, można jednocześnie podejrzewać, że przełożone dzieło nie będzie znacznie odbiegać od oryginału. Podejście ukraińskiego tłumacza ilustruje fragment, w którym w oryginale pojawia się transformacja popularnego frazeologizmu:

— На трех «роллс ройсах» ездил. Что верно, то верно — три «роллс ройса» были у Урусова: золотой, серебряный и платиновый.

— А таперича на чем же он поедет? — спрашивает Ероха.

— **На хромой козе** электрической! — отвечает Замося. Хохочем¹².

Władimir Sorokin w swoim utworze użył zmodyfikowanego frazeologizmu, którego postać kanoniczna brzmi *на кривой козе не подъедешь* (na kulawej kozie nie podjedziesz), co odnosi się do człowieka pysznego i aroganckiego, z którym trudno nawiązać jakikolwiek kontakt¹³. W przytoczonym powyżej dialogu oprycznicy śmieją się ze swojego kolegi, który rozbił trzy samochody marki Rolls-Royce i, jak to ujęli, „będzie teraz jeździć na kulawej kozie elektrycznej”. W ukraińskim tłumaczeniu pojawia się wariant zbieżny z rosyjskim oryginałem:

— На трьох «роллс ройсах» їздив.

Що правда, то правда — три «роллс ройси» були в Урусова: золотий, срібний і платиновий.

— А тепер на чому він поїде? — Питає Єроха.

¹¹ Владимир Сорокин (интервью). „Буквоїд”, 03.11.2010. <https://ru-sorokin.livejournal.com/153050.html> [dostęp: 23.04.2024].

¹² В. Сорокин: *День опричника*. Москва 2017, s. 203.

¹³ Л.И. Козырев: „Кривая коза” в зеркале языка. W: *Язык и социум: Материалы VII Международной научной конференции*. Ч. 2. Минск 2007, s. 46–48.

— На кульгавій козі електричний! — Відповідає Замося.
Регочемо¹⁴.

Pokrywające się w dwóch językach frazeologizmy, oczywiście, o niczym jeszcze nie świadczą, bowiem w innych parach bardziej oddalonych od siebie języków istnieją podobne zbieżności. Powstaje jednak pytanie, dlaczego tłumacz, mając do wyboru różne techniki przekładowe oraz możliwości języka docelowego, pozostawił ten frazeologizm niemal w nienaruszonej postaci. Związek wyrazowy *кривая коза* (ukr. *крива коза*) zakorzenił się trwale w obu językach, czemu dają wyraz liczne źródła, zarówno rosyjskie, jak i ukraińskie¹⁵. W zaistniałych okolicznościach ten oraz pozostałe przykłady omawiane w niniejszym artykule mogłyby stać się przedmiotem sporów, który z języków — ukraiński czy rosyjski — jest źródłem tego frazeologizmu, jak również innych wybranych do analizy konstrukcji językowych.

Władimir Sorokin, pisząc *День опричника* i *Сладковий Кремль*, „wskrzesił” panującą w XVI wieku opryszczkę, przenosząc ją do realiów XXI wieku, a dokładniej do 2028 roku. Autor zadbał o to, aby dzięki dynamicznej akcji, a także często pojawiającym się w tekście powieści archaizmom, czytelnik poczuł atmosferę rosyjskiego średniowiecza. Archaizmy w analizowanych utworach wielokrotnie są powtarzane w dialogach oraz opisach, co utrzymuje „średniowieczny” klimat powieści do ostatnich stron książki, czytelnik zaś z pewnością zapamięta charakterystyczne, przestarzałe dziś słownictwo. Archaizmy wraz z licznymi potocyzmami pojawiającymi się w tekście tworzą bogatą mieszaninę stylu wysokiego i niskiego, co stało się jednym ze znaków rozpoznawczych twórczości Władimira Sorokina. Jako przykład może posłużyć staro-cerkiewno-słowiańska wersja współczesnego słowa *только* (‘tylko’) — *только*, które w oryginale zostało użyte aż 36 razy (*День опричника*), np.:

Только вот что: семью не калечить, понял?¹⁶

Только закрыта она за ненадобностью¹⁷.

Только ущерб их роднит: Зуфар и Цао немые, а Иван глухой. Мудро это не только для Бати, но и для них — крепче спят баншикиопричные, дольше живут¹⁸.

¹⁴ В. Сорокин: *День опричника*. Харків 2010, s. 159.

¹⁵ Почему говорят „На кривой козе не подъехать” и „Конь не валялся”? <https://www.culture.ru/s/vopros/na-krivoy-koze-ne-podyekhat-i-kon-ne-valyalsya/> [dostęp: 11.08.2024]; Ж.В. Краснобаева-Чорна: *Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі*. Вінниця 2018, s. 39. https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/58/1/Krasnobaeva-Chorna_2018_Pidruchnyk.pdf [dostęp: 11.08.2024].

¹⁶ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 8.

¹⁷ Там же, s. 92.

¹⁸ Там же, s. 199.

W języku ukraińskim wyraz ten również występuje w takiej samej postaci: *только* lub *толькома*¹⁹. Tłumacz jednak zdecydował się na zastąpienie go współczesnym i neutralnym *тільки* ('tylko'):

Тільки ось що: сім'ю не калічити, зрозумів?²⁰

Тільки зачинена вона, бо непотрібна²¹.

Тільки вади їх ріднять: Зуфар і Цао німі, а Іван глухий. Мудро це не тільки для Баті, але й для них — міцніше сплять банщики опричні, довше живуть²².

Ogółem w przekładzie słowo *тільки* pojawia się 35 razy, a jeden raz omawiany archaizm *только* został przetłumaczony za pomocą również nie-nacechowanego stylistycznie słowa *щойно*²³.

Archaizmem, który także wielokrotnie pojawia się w obu utworach, jest *надобно*. Słowo to we współczesnym literackim języku rosyjskim jest zastąpione przez krótsze *надо* ('trzeba'). W rosyjskim oryginale *Dnia oprычника* wyraz *надобно* został użyty 23 razy, np.:

Только ратников **надобно** поплечистей подобрать и митрополита порослее, поосанистей²⁴.

А Государь все видит, все слышит. И знает — кому и что **надобно**²⁵.

Podobnie jak omówione wcześniej *только*, także i wyraz *надобно* był słowem używanym w języku staroukraińskim. Wydany pod koniec lat 70. słownik języka staroukraińskiego wyjaśnia znaczenie słowa *надобно* jako 'potrzebnie', 'trzeba'²⁶. Z kolei we współczesnym słowniku objaśniającym języka ukraińskiego z 2009 roku można znaleźć wyraz *надоба* oznaczający 'konieczność' lub 'potrzebę'; słowo to jest oznaczone jako dialektyzm²⁷. W tym przypadku tłumacz ponownie dokonał transformacji stylistycznej, zamieniając zastosowany w oryginale archaizm współcześnie używanymi ukraińskimi wyrazami *треба* oraz *слід* ('trzeba'):

¹⁹ Д.Г. Гринчишин: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т.* Київ 1977, s. 435.

²⁰ В. Сорокін: *День опричника...*, s. 15.

²¹ Тамże, s. 74.

²² Тамże, s. 157.

²³ Тамże, s. 34, 35, 69, 74, 75, 88, 104, 108, 113, 114, 129, 130, 143, 145, 149, 151, 152, 154, 157, 160, 164, 166, 171, 177, 181.

²⁴ В. Сорокін: *День опричника...*, s. 67.

²⁵ Тамże, s. 110.

²⁶ Д.Г. Гринчишин: *Словник староукраїнської мови...*, s. 13.

²⁷ В.Т. Бусел: *Великий тлумачний словник сучасної української мови.* Київ–Ірпінь 2009, s. 713.

Тільки ратників **слід** плечистіших підібрати й митрополита вищого, ставнішого²⁸.
А Государ усе бачить, усе чує. І знає — кому й що треба²⁹.

W ukraińskim przekładzie wykorzystano 18 razy wyraz *треба*, 2 razy wyraz *слід* oraz po 1 razie *ненотрібна* i *маю сказати*³⁰.

Również i w drugiej części dylogii — *Цукровым Кремлю* autor wykorzystał słowa *токмо* (użyte 74 razy) oraz *надобно* (użyte 40 razy), np.:

В школу **токмо** завтра йти. Неделю отдыхала Марфушенька³¹.
Как **токмо** вечером прогорела печка, поворошила кочерга угольки, выгребла золу³².

I podobnie jak poprzednio, tłumacz zdecydował się na zastosowanie leksemów powszechnie używanych w języku ukraińskim, jak *тільки-но* ('dopiero') i *щойно* ('dopiero co', 'przed chwilą'). Tłumacz również i w tym miejscu stosuje transformacje stylistyczne, dobierając współczesne ekwiwalenty:

До школи **тільки-но** завтра йти. Цілий тиждень відпочивала Марфушенька³³.
Щойно ввечері прогріла пічка, поворошила коцюба вуглики, вигребла попіл³⁴.

Na wszystkie 74 użycia słowa *токмо* w oryginale, w przekładzie ukraińskim pojawia się 57 razy *тільки* ('tylko'), 4 razy *лиш*, 1 raz *лише* ('jedynie'), 2 razy *щойно* ('dopiero co')³⁵. W pozostałych fragmentach wyraz ten pominięto. W odniesieniu do słowa *надобно*, w ukraińskim przekładzie zostały wykorzystane ekwiwalenty: *треба* (33 razy), *слід* (3 razy), *нотрібен* (1 raz), *негоже* (1 raz)³⁶. W jednym z fragmentów omawiany archaizm został zupełnie pominięty, na co pozwoliła konstrukcja gramatyczna zastosowana w tekście przekładu.

Analogiczną decyzję tłumaczeniową można zaobserwować, analizując kolejny archaizm *танеperича* (*теперь* — 'teraz'), pojawiający się w rosyjskim

²⁸ В. Сорокін: *День опричника...*, s. 54.

²⁹ Тамże, s. 88.

³⁰ В. Сорокін: *День опричника...*, s. 16, 18, 23, 24, 32, 47, 54, 74, 83, 86, 88, 93, 95, 98, 103, 109, 111, 115, 116, 122, 152, 181.

³¹ В. Сорокін: *Сахарный Кремль*. Москва 2008, s. 6.

³² Тамże, s. 27.

³³ В. Сорокін: *Цукровий Кремль*. Харків 2010, s. 5.

³⁴ Тамże, s. 45.

³⁵ Тамże, s. 5, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 27, 29, 32, 34, 35, 47, 48, 49, 50, 53, 56, 57, 68, 88, 106, 108, 109, 111, 119, 120, 122, 131, 132, 135, 136, 137, 140, 142, 143, 144, 152, 153, 159, 164, 166, 181, 183, 192, 196, 201, 202, 210, 214, 217.

³⁶ В. Сорокін: *Цукровий Кремль...*, s. 11, 13, 18, 23, 30, 32, 34, 37, 58, 107, 108, 111, 122, 123, 124, 125, 133, 138, 139, 142, 143, 155, 164, 199, 209.

oryginał. W *Dniu oprycznika* został użyty 2 razy, a w *Cukrowym Kremlu* 10 razy, np.:

— А **таперича** на чем же он поедет?³⁷

А **таперича** стали жечь с деревнями вместе, чтобы земский за своих тягловых ответ держал. Понял?³⁸

А то **таперича** токмо в понедельник...³⁹

Uwagę zwraca drugi przytoczony przykład, w którym tłumacz zrekompensował stratę potocznym ukraińskim wyrazem *утямив* (*утямити* — ‘zrozumieć’). Natomiast w trzecim — zamieniono dwa powtarzające się często archaizmy — *таперича* i *токмо* na ukraińskie *інакше* (‘inaczej’) oraz *тільки* (‘tylko’):

— А тепер на чому він поїде?⁴⁰

А тепер стали разом із селами палити, аби земський за своїх тяглових відповідав.

Утямив?⁴¹

Інакше тільки в понеділок...⁴²

W pozostałych wystąpieniach wyraz *таперича* został przełożony z wykorzystaniem słów: *менер* (8 razy), *менеречки* (1 raz). W jednym przypadku tłumacz pominął omawiany wyraz⁴³.

W analizowanych utworach istotną rolę odgrywają również potoczmy, które w zestawieniu z archaizmami tworzą wspomnianą wcześniej postmodernistyczną mieszkankę stylów. Przykładem może posłużyć pojawiające się jeden raz w *Dniu oprycznika* i dwa razy w *Cukrowym Kremlu* potoczne *пошто* (‘po co’):

Пошто не бережете здоровье свое?⁴⁴

— **Пошто** смеетесь? Я точно видал вас в Вятке⁴⁵.

— В такую глухомань? **Пошто?**⁴⁶

Ukraiński tłumacz konsekwentnie zastępuje je neutralnymi *чому* (‘czemu’, ‘dlaczego’) oraz *чого* (‘czego’, ‘czemu’):

³⁷ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 203.

³⁸ В. Сорокин: *Сахарный Кремль...*, s. 21.

³⁹ Там же, s. 97.

⁴⁰ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 159.

⁴¹ В. Сорокин: *Цукровый Кремль...*, s. 32.

⁴² Там же, s. 196.

⁴³ В. Сорокин: *Цукровый Кремль...*, s. 15, 32, 33, 34, 37, 196, 210, 211.

⁴⁴ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 235.

⁴⁵ В. Сорокин: *Сахарный Кремль...*, s. 61.

⁴⁶ Там же.

Чому не бережете здоров'я своє?⁴⁷

Чого смієтесь? Я вас точно у В'ятці бачив⁴⁸.

W analizowanych utworach uwagę zwracają również liczne nazwy realiów lub nazwy własne, charakterystyczne dla kultury oryginału, np. wyraz *мурмолка*. W *Dniu oprычника* jeden z bohaterów, rozprawiając się z żoną zabitego przedstawiciela szlachty, zsuwa na potylicę czapkę *мурмолку* (*мурмолка*):

— Хороша стервь! — Охлоп сплевывает, заламывает на затылок *мурмолку*⁴⁹.

Jest ona nakryciem głowy noszonym niegdyś w carskiej Rosji przez bojaków⁵⁰. Co ciekawe, tłumacz decyduje się na zastąpienie jej nazwy ukraińskim słowem o pochodzeniu węgierskim *магерка*, które przyjęło się również w języku polskim — *magierka*. Ma niewiele wspólnego z oprычнина, bowiem magierka była popularnym w Polsce nakryciem głowy w czasach Stefana Batorego⁵¹ i w zależności od regionu przybierała różne formy:

— Гарна, стерво! — Охлоп спльовує, зсовує на потилицю *магерку*⁵².

W omawianych powieściach nie brakuje intertekstualnych nawiązań do Ukrainy. Interesującym zabiegiem autora okazało się zmienione nazwisko jednego ze znanych krytyków literackich — Andrieja Nemzera⁵³. Zasłynął on również z krytyki Władimira Sorokina, zarzucając mu, że postmodernista nie ma własnego stylu, a tym samym nie ma nic ciekawego i nowego do zaproponowania czytelnikowi⁵⁴. Sorokin w swojej powieści jednego z bohaterów nazywa w sposób wyraźnie nawiązujący do nazwiska krytyka — *Ананий Мемзер*:

Над квадратом сим парят трое укрупненных: седобородый председатель Писательской палаты Павел Олегов с неизменно страдальческим выражением одутловато-

⁴⁷ В. Сорокін: *День опричника...*, s. 184.

⁴⁸ В. Сорокін: *Цукровий Кремль...*, s. 121.

⁴⁹ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 36.

⁵⁰ В. Даль: *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва 1956, s. 360.

⁵¹ W. Doroszewski: *Słownik języka polskiego*. <https://doroszewski.pwn.pl/haslo/magierka/> [dostęp: 15.05.2024].

⁵² В. Сорокін: *День опричника...*, s. 15.

⁵³ Andriej Nemzer (ur. 1957) jest krytykiem literackim, autorem recenzji, artykułów i książek analizujących literaturę przełomu XX i XXI wieku. Publikował w czołowych rosyjskich czasopismach literackich. Jest członkiem Związku Pisarzy Rosyjskich.

⁵⁴ A. Paluch: *Представление российских элит через призму ономастической языковой игры (на материале повести В. Сорокина День опричника)*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica” 2020, nr 13, s. 60.

го лица и два его еще более седых и угрюмо-озабоченных заместителя — **Ананий Мемзер** и Павло Басиня⁵⁵.

W ukraińskim przekładzie modyfikacja nazwiska zostaje zachowana bez niemal żadnej ingerencji tłumacza. Ponadto w języku ukraińskim nazwisko *Memzer* może wywoływać pewne skojarzenia u czytelników. Jak słusznie zauważyła Anna Paluch, chodzi o początek nazwiska *MEM3 (MEMZ)*, czyli *Мелитопольский моторный завод* — *Melitopolska Fabryka Silników*⁵⁶. Fabryka ma długą tradycję, została założona jeszcze w 1908 roku a mieści się w Melitopolu w obwodzie zaporoskim. Od 2022 roku miasto znajduje się pod okupacją wojsk rosyjskich. Umieszczenie nazwiska znanego krytyka w takiej postaci było niewątpliwie udanym zabiegiem stylistycznym, który bez ingerencji tłumacza może zostać właściwie odebrany również w przekładzie:

Над квадратом цим висить трійко більшеньких: сивобородий голова Письменицької Палати Павло Олегові із незмінно страдницьким виразом одутлого обличчя і два його ще більш сивих і похмуро-заклопотаних заступники — **Ананий Мемзер** і Павло Басиня⁵⁷.

Nawiązania do języka ukraińskiego nie zabrakło również w *Cukrowym Kremlu*. W opowiadaniu pt. *Харчевание*, przetłumaczonym na język ukraiński jako *Обід* ('obiad')⁵⁸, jednym z bohaterów akcji jest młody chłopak *Sawczenko* mówiący po ukraińsku:

— Це ще не тринадцять, хлопче, — устало усміхнувся жилистий, носатий Савченко і став стряхивать с рук у ведро прилипший раствор, поглядывая в чистое, безоблачное небо. — Да тільки нє бачу я архангелів. А дє ж вони?⁵⁹

Wypowiedziane przez tego bohatera słowa zostały zapisane alfabetem rosyjskim, zapis oddaje jednak ukraińskie brzmienie wypowiedzi. Taki zabieg wywołuje u odbiorcy oryginału wrażenie obcości, które zanika w przekładzie, który zrównuje ukraińskojęzyczny dialog z narracją w języku, również, ukraińskim:

— Це ще не тринадцята, хлопче, — втомлено посміхнувся жиливий носатий Савченко й почав струшувати з рук у відро прилиплий розчин, позираючи в чисте, безхмарне небо. — Та тільки не бачу я архангелів. А де ж вони?⁶⁰

⁵⁵ В. Сорокин: *День опричника...*, s. 63.

⁵⁶ A. Paluch: *Представление российских элит...*, s. 60–61.

⁵⁷ В. Сорокін: *Цукровий Кремль...*, s. 51.

⁵⁸ В. Сорокин: *Сахарный Кремль...*, s. 39; В. Сорокін: *Цукровий Кремль...*, s. 70.

⁵⁹ В. Сорокин: *Сахарный Кремль...*, s. 39.

⁶⁰ В. Сорокін: *Цукровий Кремль...*, s. 71.

W ostatnich przytoczonych przykładach, w których znajdują się nawiązania do Ukrainy, wydaje się, że tłumacz nie musiał podejmować niemal żadnych zabiegów, aby przekazać treść w języku docelowym. Po raz kolejny może to wzbudzać wątpliwości dotyczące potrzeby przekładu na tak „bliiski” język. Jednak zastanawiając się nad metodami tłumaczenia użytych przez autora oryginału archaizmów, które w tłumaczeniu zostały oddane za pomocą neutralnych i typowych dla współczesnego języka ukraińskiego ekwiwalentów, może zrodzić się pytanie — dlaczego tłumacz nie zdecydował się na zastosowanie bardziej adekwatnych wariantów, które oddałyby również specyficzny styl analizowanego tekstu. Władimir Sorokin często wykorzystuje słownictwo archaiczne, którego pochodzenia należy doszukiwać się w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, a ten jest wspólnym źródłem obu języków — rosyjskiego i ukraińskiego. Kwestia ta od dawna wywołuje niemałe spory, bowiem Ukraina zarzuca Rosji przywłaszczanie elementów kulturowych i językowych wywodzących się ze wspólnego źródła, czyli Rusi Kijowskiej. Próbuąc odnaleźć w języku ukraińskim wyrażenia archaiczne, aby oddać zabieg stylistyczny polegający na mieszaniu stylów, zapewne użyto by tych samych wyrazów. To mogłoby sugerować brak wysiłku ze strony tłumacza, a podjęte decyzje tłumaczeniowe mogłyby wydać się banalne. Zamiast tego tłumacz zastosował transformację stylistyczną, zamieniając archaizmy na słownictwo powszechnie używane w języku ukraińskim. Tym samym, pokazał, że w tak bliskiej przestrzeni kulturowo-językowej przetłumaczony tekst nie musi posiadać tych samych form, których ukraiński czytelnik, zwłaszcza reprezentujący młode pokolenie może nie zrozumieć.

Na podstawie analizy tekstu przekładu nie można jednoznacznie stwierdzić, czy ukraiński tłumacz kierował się takimi intencjami, lecz można przypuszczać, że odchodząc od archaizmów, w pewnym stopniu zmanifestował odrębność używanego współcześnie języka ukraińskiego od rosyjskiego.

Kwestia bliskości kulturowej Rosji i Ukrainy to bardzo złożony problem, zwłaszcza w kontekście trwającego konfliktu zbrojnego. Obecnie Rosja nie uznaje Ukrainy za odrębne państwo, a język ukraiński był przez wieki marginalizowany. W obliczu rosyjskiej agresji nastąpiło jednak ożywienie w kultywowaniu tradycji języka ukraińskiego. Niestety, sytuacja ta nie sprzyja powstawaniu przekładów prozy rosyjskiej na język ukraiński, a to właśnie one mogłyby wyraźniej zaznaczyć odrębność językową.

BIBLIOGRAFIA

- Benedict R.: *Wzory kultury*. Tłum. J. Prokopiuk. Warszawa 1999.
- Brzozowski J., Jastrzębska A.: *Od redakcji*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2015, r. XXI, nr 1 (27), s. 7–8.
- Doroszewski W.: *Słownik języka polskiego*. <https://doroszewski.pwn.pl/haslo/magierka/> [dostęp: 15.05.2024].
- Grosbart Z.: *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (Na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*. Łódź 1984.
- Kotyńska K.: „Trzeci język” w przekładzie: szczególny przypadek obcości nieobcej. „Studia Ukrainica Posnanensia” 2021, nr 9 (2), s. 117–133.
- Paluch A.: *Представление российских элит через призму ономастической языковой игры (на материале повести В. Сорокина День опричника*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica” 2020, nr 13, s. 59–69.
- Polak A.: „Dzień Oprycznika” Władimira Sorokina, czyli o chorej Rosji, która „wyzdrowiała”. W: *Choroba — ciało — dusza w literaturze i kulturze*. Red. J. Tymieniecka-Suchanek. Katowice 2017, s. 319–331.
- Sorokin W.: *Cukrowy Kreml*. Warszawa 2015.
- Sorokin W.: *Dzień oprycznika*. Warszawa 2008.
- Spyrka L.: *Bliskość kulturowa a przekład w obrębie literatury polskiej i słowackiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2012, t. 3, cz. 1, s. 184–199.
- Szpociński A.: *Inni wśród swoich. Kultury artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*. Warszawa 1999.
- Бусел В.Т.: *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь 2009.
- Владимир Сорокин (интервью). „Буквоїд”, 03.11.2010. <https://ru-sorokin.livejournal.com/153050.html> [dostęp: 23.04.2024].
- Гринчишин Д.Г.: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т*. Київ 1977.
- Даль В.: *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва 1956.
- Козырев И.: „Кривая коза” в зеркале языка. W: *Язык и социум: Материалы VII Международной научной конференции*. Ч. 2. Минск 2007.
- Краснобаева-Чорна Ж.В.: *Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі*. Вінниця 2018. https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/58/1/Krasnobaieva-Chorna_2018_Pidruchnyk.pdf [dostęp: 11.08.2024].
- „Мы все виноваты. Не только Путин и его команда”. Владимир Сорокин — о войне в Украине и коллективной ответственности россиян, 29.01.2023. <https://www.currenttime.tv/a/my-vse-vinovyat-ne-tolko-putin-i-ego-komanda-vladimir-sorokin-o-voynе/32237409.html> [dostęp: 21.04.2024].
- Почему говорят „На кривой козе не подъехать” и „Конь не валялся”? <https://www.culture.ru/s/vopros/na-krivoy-koze-ne-podyekhat-i-kon-ne-valyalsya/> [dostęp: 11.08.2024].
- Сорокин В.: *День опричника*. Москва 2017.

Сорокин В.: *Сахарный Кремль*. Москва 2008.

Сорокін В.: *День опричника*. Харків 2010.

Сорокін В.: *Цукровий Кремль*. Харків 2010.

JAKUB BOBER

TRANSLATIONAL ASPECT OF LANGUAGE AND CULTURAL CLOSENESS

(VLADIMIR SOROKIN *ДЕНЬ ОПРИЧНИКА* AND *САХАРНЫЙ КРЕМЛЬ*)

Summary

The article attempts to analyze the issues of translating Vladimir Sorokin's two novels *День опричника* (*Day of the Oprichnik*) and *Сахарный Кремль* (*Sugar Kremlin*) into Ukrainian. Attention is paid to the linguistic and cultural ties between Russia and Ukraine and how they influence the Ukrainian reader's perception of Sorokin's postmodernist literature. Also emphasized are the controversial issues surrounding the translation of Russian literature into a closely related language and the challenges arising from the political relations between the two countries.

Keywords: linguistic proximity, cultural proximity, Russian postmodernism, Ukrainian language

ЯКУБ БОБЕР

ПЕРЕВОДСКИЙ АСПЕКТ ЯЗЫКОВОЙ И КУЛЬТУРНОЙ БЛИЗОСТИ

(ВЛАДИМИР СОРОКИН *ДЕНЬ ОПРИЧНИКА* И *САХАРНЫЙ КРЕМЛЬ*)

Резюме

В статье предпринимается попытка проанализировать вопросы перевода двух романов Владимира Сорокина *День опричника* и *Сахарный Кремль* на украинский язык. Внимание уделяется языковым и культурным связям между Россией и Украиной и тому, как они влияют на восприятие украинским читателем постмодернистской литературы Сорокина. Также подчёркиваются спорные вопросы, связанные с переводом российской литературы на близкородственный язык, и вызовы, вытекающие из политических отношений между обеими странами. Ключевые слова: языковая близость, культурная близость, русский постмодернизм, украинский язык

MARIA LUKOSEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4908-584X>

JĘZYKOWE ASPEKTY DEDUKCJI W ADAPTACJACH FILMOWYCH UTWORÓW ARTHURA CONANA DOYLE'A

Powstanie gatunku kryminału związane jest z twórczością Edgara Allana Poeego, który opracował cechy gatunkowe tego rodzaju literatury oraz stworzył pierwowzór nowego głównego bohatera — detektywa¹. Od pierwszej połowy XIX wieku pojawia się zatem coraz więcej powieści, których fabuła koncentruje się na rozwiązaniu zbrodni. Analizowane w niniejszym artykule utwory Arthura Conana Doyle'a są przykładem klasycznej angielskiej powieści kryminalnej.

Wiele tekstów literackich przybiera obecnie inne formy, takie jak filmy pełnometrażowe, seriale bądź gry komputerowe. Perspektywa ta otwiera szerokie możliwości interpretacyjne, co zapewnia żywotność pierwowzoru, ale również, co istotne z punktu widzenia tłumaczenia — zachowuje je zarówno dla kultury źródłowej, jak i docelowej.

Jednym z przykładów utworów wpisujących się w omówione powyżej zjawisko są powieści A. Conana Doyle'a z cyklu o Sherlocku Holmesie. Wartość estetyczna oraz podatność na modyfikacje gatunkowe, w tym w aspekcie audiowizualnym, zagwarantowały zainteresowanie przygodami detektywa z Baker Street.

Liczne ekranizacje utworów Conana Doyle'a zaczęły być jednak z czasem coraz bardziej przewidywalne oraz nie przyciągały już takiej uwagi publiczności. Najnowsze adaptacje przygód Sherlocka Holmesa cechują się m.in. grą z czasem i miejscem akcji, postawami bohaterów i stylem ich wypo-

¹ О.Ю. Осьмухина: *Образ героя-детектива: специфика интерпретации литературой и современным кинематографом*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2019, т. 12, вып. 2, s. 389.

wiedzi². Te mechanizmy można odnaleźć w różnych filmach oraz serialach przedstawiających nowe wcielenia Sherlocka Holmesa, np. *The Adventures of Sherlock Holmes* (1984), reż. Michael Cox (wierna adaptacja wybranych opowiadań Conana Doyle’a, uważana jest za jedno z najlepszych wcieleni Holmesa); *Enola Holmes* (2020), *Enola Holmes 2* (2022), reż. Harry Bradbeer (Enola Holmes — siostrzenica Sherlocka — wykorzystuje swoje zdolności do rozwiązywania zagadek. Film nie jest związany z opowiadaniem Doyle’a, mimo to sam detektyw pojawia się w roli bohatera drugoplanowego, a język głównej bohaterki wyraźnie nawiązuje do sposobu wypowiadania się Sherlocka Holmesa); *Miss Sherlock* (2018), reż. Junichi Mori, Taki Yusuke, Takashi Matsuo (adaptacja opowiadań Conana Doyle’a, w której miejscem akcji staje się Tokio, a Holmes i Wato-san są kobietami).

Wśród najnowszych adaptacji należy wspomnieć o brytyjskim serialu *Sherlock* (2010–2017), wyprodukowanym przez stację BBC, którego akcja rozgrywa się w XXI wieku, a tytułowy bohater i John Watson wykorzystują nowoczesne technologie, aby pomóc policji w rozwiązywaniu złożonych spraw kryminalnych. W związku z umiejscowieniem akcji w innych ramach czasowych odbiorcy mają do czynienia z nowym wcieleniem Sherlocka Holmesa, który tylko w pewnym stopniu obdarzony jest cechami i sposobem zachowania swojego literackiego pierwowzoru. Cechą wspólną obu wizerunków Sherlocka jest charakterystyczny proces dedukcji, czyli „usystematyzowany proces myślowy, w którym wniosek wynika logicznie z przesłanek”³.

Przedstawienie procesów myślowych bohatera zajmuje ważne miejsce w utworach Conana Doyle’a. W niniejszym artykule przedmiotem analizy jest wspomniany powyżej serial *Sherlock* oraz film *Sherlock Holmes* (2009, reż. Guy Ritchie). W wybranych adaptacjach filmowych sposób myślenia bohatera odzwierciedlony jest na ekranie najczęściej za pomocą napisów dodawanych w procesie postprodukcji lub w dźwiękowej warstwie narracyjnej.

W serialu *Sherlock* napisy zawierające przesłanki do rozwiązania zagadki pojawiają się w trakcie pracy Sherlocka nad konkretną sprawą, najczęściej podczas oględzin ciała ofiary. Proces dedukcji bohatera odzwierciedlony jest za pomocą pojawiających się na ekranie przymiotników, rzeczowników i różnego rodzaju związków wyrazowych odnoszących się do śladów zbrodni, które dostrzega wyłącznie sam detektyw. Dzięki temu zabiegowi twórcy filmowi osiągają efekt asymetrii wiedzy pomiędzy bohaterami — uczestnikami kon-

² T. Tomasiak: *Maszyna ruszyła. Sherlock Holmes jako bohater kultury popularnej (od modernizmu do postmodernizmu)*. W: *Tropy literatury i kultury popularnej (II)*. Red. S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska. Olsztyn 2016, s. 95.

³ A. Wawrzonkiewicz-Słomka: *Wnioskowanie dedukcyjne, wnioskowanie redukcyjne, rozumowanie przez analogię*. „Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne” 2011, nr 2, s. 83.

kretniej sceny — a widzom, którzy jako jedyni posiadają pełny dostęp do myśli Holmesa. Taki nieszablonowy sposób narracji, w której uczestniczy odbiorca, sprzyja utrzymaniu jego uwagi i poszukiwaniu przez niego własnych tropów.

Widoczne w kadrze napisy mogą stanowić problem w procesie tłumaczenia audiowizualnego. W artykule przeanalizowane zostaną przekłady na język polski i rosyjski scen z elementami dedukcji Sherlocka, które pochodzą z dwóch współczesnych adaptacji tekstów Conana Doyle’a — serialu *Sherlock* (z uwzględnieniem odcinków *A Scandal in Belgravia*, *The Hounds of Baskerville*, *The Reichenbach Fall*, *The Sign of Three*) oraz filmu *Sherlock Holmes*. Przedmiotem badań będą tłumaczenia wykonane technikami napisów, dubbingu oraz *voice-over*.

Przykłady zapisu spostrzeżeń Sherlocka Holmesa zostaną przedstawione w tabelach zawierających wersję oryginalną — angielską, dwie wersje tłumaczenia na język polski (napisy i *voice-over*) oraz rosyjski przekład wykonany techniką dubbingu.

ODCINEK: A STUDY IN PINK/STUDIUM W RÓŻU/ЭТЮД В РОЗОВЫХ ТОНАХ

angielski	polski (napisy)	polski (<i>voice-over</i>)	rosyjski (dubbing)
left-handed	LEWORĘCZNA	leworęczna	левша
Rache, German (n.) — revenge	RACHE — PO NIEMIECKU: ZEMSTA	Rache — po niem. zemsta	Rache — Немецкий (сущ.) — месть
Rachel	RACHEL	Rachel	Rachel РЭЙЧЕЛ
wet x2	MOKRE X2	mokre x2	влажное x2
dry	SUCHE	suche	сухой
clean x4	CZYSTY X4	czyste x4	чистый/чистая x4
dirty x2	BRUDNE X2	brudne x2	грязное x2
unhappily married +10 years	NIESZCZĘŚLIWA MĘŻATKA 10-LETNI STAŻ	nieszczęśliwa mężatka, 10-letni staż	несчастливый брак +10 лет
regularly removed	CZĘSTO ZDEJMOWANE	często zdejmowana	регулярно снималось
serial adulterer	NIEJEDNO-KROTNIE ZDRADZIŁA	niejedno-krotnie zdradziła	периодические измены

W przedstawionych powyżej obu polskich wersjach układów translacyjnych tłumaczenia napisów postprodukcyjnych są prawie identyczne. Jedy-
na różnica między nimi polega na tym, że w przypadku tłumaczenia wy-

konanego za pomocą napisów spostrzeżenia Sherlocka zapisane są dużymi literami, aby odróżnić je od replik dialogowych bohaterów, co jest jednym z wymogów związanych z przygotowywaniem napisów filmowych. Warto zauważyć, że wszystkie nazwane elementy są podkreślone także odpowiednimi chwytami operatorskimi, takimi jak zbliżenie. Oryginalny napis w języku angielskim jednocześnie nie znika z ekranu, co może odciągnąć uwagę widza od warstwy obrazowej filmu.

W rosyjskiej wersji dubbingowej oryginalne napisy zostają zastąpione rosyjskimi ekwiwalentami, dzięki czemu napisy na ekranie nie dublują się, jak ma to miejsce w polskiej wersji napisowej. Wszystkie myśli Sherlocka zostają więc oddane w analogicznej formie, zgodnie z zamysłem twórców serialu.

W języku polskim i rosyjskim, w przeciwieństwie do angielskiego, przyimiotniki oraz imiesłowy odmieniają się przez rodzaje, w związku z czym ich forma musi zgadzać się z rodzajem rzeczownika, do którego się odnoszą (związek zgody). Na ekranie pojawiają się zatem formy *влажное* i *сухой*, odnoszące się odpowiednio do *пальто* i *зонтик*. W polskiej wersji językowej mamy do czynienia np. z połączeniem z imiesłowem *często zdejmowane* dotyczącym obrączki ślubnej. Co ciekawe, imiesłów występuje w rodzaju nijakim, mimo że ruch kamery jednoznacznie wskazuje na obiekt (wspomnianą obrączkę), która jest rodzaju żeńskiego.

ODCINEK: THE HOUNDS OF BASKERVILLE/DEMONY BASKERVILLE/
ГОНЧИЕ БАСКЕРВИЛЯ

angielski	polski (napisy)	polski (voice-over)	rosyjski (dubbing)
hound	HOUND PIES	hound pies	хаунд/hound
Liberty	---	---	Либерти
Bell	---	---	Колокол
fraternite pattern	---	---	Братство Паттерн
Liberty pattern	---	---	Либерти Паттерн
Liberté	---	---	Свобода
Égalité	---	---	Равенство
Fraternité	---	---	Братство
Liberty Bell	---	---	Колокол Свободы
LibertyBellMarch	---	---	МаршКолокол-Свободы
JohnPhilipSousa	---	---	ДжонФилипСуза
India	---	---	Индия
Ingolstadt	---	---	Ингольштадт
Indium atomic number = 49	---	---	Индий атомный номер 49

Ridgeback	---	---	Риджбек
Wolfhound	---	---	Вольфхаунд
Hound Dog	---	---	Hound Dog
Liberty	---	---	Либерти
Indiana	---	---	Индиана
H.O.U.N.D.	---	---	Х.А.УН.Д.

Powyższe fragmenty dotyczące sposobu myślenia Sherlocka poprzedzają scenę wyjaśniającą działanie stosowanej przez detektywa mnemotechniki. Miejscem przechowywania potrzebnych wiadomości jest stworzony przez Holmesa *pałac myśli*. Widzowie uzyskują możliwość przyjrzenia się, w jaki sposób Sherlock porusza się po wspomnianym miejscu. Korzystanie z pałacu przypomina bowiem przeszukiwanie encyklopedii lub wyszukiwarki internetowej.

W wersji rosyjskiej, dzięki zastąpieniu oryginalnych napisów przetłumaczonymi, widzowie uzyskują pełny dostęp do toku myślenia detektywa oraz szerokiego zakresu posiadanych przez niego informacji. W polskiej wersji językowej przetłumaczony zostaje wyłącznie wyraz *hound* jako *hound pies*. Pojawienie się obok siebie transferu oryginału i jego polskiego ekwiwalentu może być związane z rolą, jaką odgrywają one w analizowanym odcinku. W polskich tłumaczeniach opowiadania Conana Doyle’a *The Hound of the Baskervilles* rzeczownik *hound* tłumaczony jest właśnie jako *pies*. W analizowanym serialu oryginalny wyraz *hound* odgrywa kluczową rolę, pomagając rozwiązać skomplikowaną sprawę Henry’ego Knighta. Pozostałe pojawiające się na ekranie teksty mogą zostać zrozumiane przez polskojęzycznego widza bez tłumaczenia, ponieważ są zakorzenione w przestrzeni kulturowej Polaków (hasła z języka francuskiego Liberté, Égalité, Fraternité czy nazwy własne w języku angielskim, np. India, Indiana).

Kadr 1: Sherlock, *The Hounds of Baskerville*, 2012
Napisy postprodukcyjne odzwierciedlające proces dedukcji
zachodzący w głowie Sherlocka Holmesa

ODCINEK: THE SIGN OF THREE/3HAK TPËX/ZNAK TROJGA

angielski	polski (napisy)	polski (voice-over)	rosyjski (dubbing)
designer	---	---	---
table	stół	stół	дизайнерский стол
art?	---	---	искусство?
chair	fotel	fotel	кожаное кресло
seat	---	---	---
leather	skóra	skóra	---
sleeeeep	---	---	спааать
thing	---	---	---
speaker	---	---	---
hi tech thing	drogi sprzęt	drogi sprzęt	какая-то хайтековская колонка
death?	śmierć?	śmierć?	смерть?
skull?	czaszka?	czaszka?	череп?
deaded?	---	---	умер?
wood?	drewno?	drewno?	дерево?
pipe/tube/wotsit?	---	---	труба/трубка/что это??
thingamabob?	---	---	непойми чего?
egg?	jajko?	jajko?	яйцо?
chair?	---	---	кресло?
sitty thing?	siedzisko?	siedzisko?	штука чтоб сидеть?
nurse?	---	---	медсестра?
client?	klientka?	klientka?	клиент?
victim?	ofiara?	ofiara?	жертва?
cardigan	---	---	вязаная кофта

Представленные выше фрагменты są częścią sceny związanej z wieczorem kawalerskim, na którego potrzeby Sherlock oblicza, ile alkoholu może spożyć wraz z Johnem, aby nie być pijanym. Wyliczenia okazują się jednak błędne, a bohaterowie odczuwają na sobie skutki spożycia alkoholu. Mimo to przyjmują klientkę, która prosi ich o natychmiastową pomoc. Napisy w tabeli dotyczą oględzin mieszkania, lecz odzwierciedlają także funkcjonowanie mózgu Holmesa w stanie nietypowego dla bohatera zatrucia alkoholem. Detektyw skupia więc swoją uwagę na typowych obiektach znajdujących się w pomieszczeniu. Ponadto przy prawie każdym słowie pojawia się znak zapytania, co wskazuje na niepewność detektywa względem przeprowadzanych obserwacji. Sherlock, zwykle używający terminów specjalistycznych,

w przedstawionej sytuacji posługuje się nieformalnymi i slangowymi wyrazami, takimi jak *thingamabob* lub *wotsit*, co kontrastuje z charakterystycznym dla niego sposobem formułowania myśli.

W wersjach polskich tłumaczeniu podlegają wyłącznie wybrane napisy wyjściowe, co może wynikać z ograniczeń technicznych typowych dla tłumaczeń audiowizualnych. Tłumacz musiał dokonać wyboru, które napisy są priorytetowe i powinny zostać przełożone. Z jednej strony przetłumaczył wybrane rzeczowniki (nazwy bytowe i nazwy związane z wątkami kryminalnymi), z drugiej zaś pominął istotne w tej scenie wyrażenia potoczne, czasowniki oraz wyrazy, które mogą być zrozumiałe bez tłumaczenia lub powtarzają się.

W rosyjskim tłumaczeniu konsekwentnie zostają przekazane wszystkie wątki dotyczące procesu myślowego Sherlocka. Tłumacz umiejętnie łączy też niektóre elementy w logiczny ciąg asocjacyjny, porządkując w ten sposób chaotyczne myśli bohatera, np. zamiast osobnych napisów *designer* i *table* na ekranie wyświetla się jeden napis *дизайнерский столук*. Zabieg ten, choć w mniejszym stopniu odciąga uwagę widza od obrazu, nie oddaje w pełni intencji autorów.

Inny sposób przedstawienia procesów myślowych zostaje wykorzystany w filmie *Sherlock Holmes* z 2009 r. (reż. Guy Ritchie), który, podobnie jak serial *Sherlock*, ukazuje nowe wcielenie słynnego detektywa z Baker Street. W odróżnieniu od serialowego, filmowy Sherlock w większym stopniu wykorzystuje jednak siłę fizyczną niż zdolności dedukcyjne.

Wgląd w sposób myślenia detektywa zapewniają sceny prezentujące wybrane walki toczne przez detektywa. W takich momentach mamy do czynienia z ujęciem typu *slow motion*, które dokładnie przedstawia kolejne ruchy oraz ciosy wyprowadzane przez Holmesa. Oprócz tego w momencie zbliżenia na wybrane części ciała, w które celuje detektyw, słyszalny jest jego głos z *off-u* opisujący poszczególne działania.

angielski	polski	rosyjski
Head cocked to the left. Partial deafness in ear.	Głowę zwraca w lewo. Niedosłysz.	Голова задрана в лево. Частичная глухота на правое ухо.
<i>First point of attack.</i> <i>Two. Throat. Paralyse</i> vocal cords . Stop screaming.	Pierwsze uderzenie. Dwa. Struny głosowe, żeby nie wrzasnął.	Первое место для удара. Второе — горло. Парализовать голосовые связки. Перестанет кричать.

<i>Three.</i> Got to be heavy drinker. Floating rib to the liver. <i>Four.</i> Finally, drag the left leg. Fist the patella .	Trzy. Z pewnością pije, cios w wątrobę. I cztery, powłóczy lewą nogą. Pięścią w żebra.	Третье — должно быть, он много пьет. Удар по печени. И четвертое — волочит левую ногу. В коленную чашечку.
Summary prognosis: Conscious in 90 seconds Martial efficacy: quarter of an hour at best. Full faculty of recovery, unlikely.	Konkluzja: Przytomność po 1,5 minuty. Powrót do dawnej sprawności — wątpliwe.	Прогноз: очнется через 12 секунд, сможет драться в лучшем случае через четверть часа, полное выздоровление? Маловероятно.

W przedstawionych powyżej fragmentach uwagę zwraca nagromadzenie terminów z dziedziny anatomii (*patella, liver, vocal cords, floating rib*) wskazujących na poszczególne części ciała, w które planuje uderzyć detektyw. Ponadto pojawiają się liczebniki główne oraz porządkowe (*first, two, three, four*). Hierarchizują one schematy myślowe oraz podkreślają logikę działań Sherlocka. W trakcie procesu zachodzącego w głowie Holmesa pojawiają się również dokładne dane liczbowe, określające m.in. moment ocknięcia się mężczyzny, którego detektyw zamierza ogłuszyć.

W wersji polskiej oraz rosyjskiej prawie wszystkie wymienione powyżej elementy zostają zachowane, co pozwala na dokładne przedstawienie zamysłu twórców wersji oryginalnej. W rosyjskim wariantcie niektóre niuanse uległy jednak transformacji. Odzwierciedla to przykład dotyczący powrotu do przytomności ogłuszonego przez Holmesa mężczyzny, gdyż w rosyjskim przekładzie detektyw stwierdza, że nastąpi to po 12 sekundach (w oryginalne — po 1,5 minuty). Podobny zabieg mógł być podyktowany dążeniem do jak najlepszego dopasowania tekstu tłumaczenia do ruchu ust aktorów, jednak wspomniana decyzja zmienia wyobrażenie widzów o skutkach danego ciosu. Taki zabieg jest szczególnie niebezpieczny, gdy modyfikowane fragmenty tekstu tłumaczenia odnoszą się do zjawisk, które mają swoje, np. naukowe, uzasadnienie.

angielski	polski	rosyjski
This mustn't register on an emotional level.	Nie mogą się dać ponieść emocjom.	Нужно контролировать свои эмоции.

First, distract target. Then block his blind jab . Counter with cross to the left cheek.	Najpierw odwrócenie uwagi. Następnie blokada i cios w lewy policzek.	Сначала отвлечь жертву. Потом блокировать его джеб прямым кроссом в щеку.
Discombobulate. Dazed, he'll attempt a wild haymaker . Employ the elbow block. And body shot. Block thorough left. Weaken right jaw. Now fracture. Break cracked ribs.	Wprawić go w konsternację, by walnął jak cepem. Blokada łokciem i cios w korpus. Blok lewego sierpowego. Osłabić stawy szczęki. Złamać. To samo z żebrami.	Сбить с толку. От шока он начнет махать руками, выставить блок и удар в корпус. Блок слева. Удар в челюсть. И перелом.
Traumatize, solar plexus . Dislocate jaw entirely. Heel kick to diaphragm .	Cios w splot słoneczny. Wybić szczękę. Piętą w podbrzusze.	Взломать ребра, ударить под дых, полностью выбить челюсть. И удар с такой в диафрагму.
In summary: jaw fractured, three ribs cracked, four broken, diaphragm haemorrhaging .	W sumie: Dzwonienie w uszach. Pęknięta szczęka. 4 złamane żebra, krwotok wewnętrzny.	В результате: звон в ушах, челюсть выбита, 3 ребра треснуты, 4 сломанных, кровоизлияние в диафрагме.
Physical recovery: 6 weeks. Full psychological recovery: 6 months. Capacity to spit at back of head... Neutralized.	Regeneracja fizyczna: 6 tygodni. Psychiczna — 6 miesięcy. Ochota na płucie na tył głowy — brak.	Физическое восстановление — 6 недель. Полное психологическое восстановление — 6 месяцев. Возможность плевать в затылок нейтрализована.

Przytoczone fragmenty ponownie ilustrują przewidywany przebieg walki. W analizowanej scenie pojawia się słownictwo z zakresu anatomii oraz problemów zdrowotnych (*diaphragm haemorrhaging*, *solar plexus*), które zostaje oddane we wszystkich tłumaczeniach. Warto jednak zwrócić uwagę na liczne przykłady słownictwa specjalistycznego związanego z boksem (*haymaker*, *jab*, *cross*), które w większości zostają przetłumaczone na język polski oraz rosyjski. W polskiej wersji językowej wykonanej za pomocą techniki *voice-over* zauważalne jest skrócenie tekstu przy jednoczesnym zachowaniu najważniejszych informacji oryginału.

W omawianych materiałach audiowizualnych zaobserwować można różne sposoby odzwierciedlenia procesów myślowych Sherlocka Holmesa. W serialu *Sherlock* wykorzystano napisy postprodukcyjne, które eksponują możliwości umysłu Sherlocka. Sherlock analizuje otaczającą go rzeczywistość, a zebrane dane utrwala w swojej pamięci. Procesom dedukcyjnym towarzyszą gesty przesuwania otaczających bohatera zbiorów wiadomości za pomocą dłoni, co jednoznacznie kojarzy się z gestami wykonywanymi na urządzeniach posiadających ekran dotykowy.

W filmie *Sherlock Holmes* procesy myślowe są przedstawione w inny sposób — za pomocą opisów narracyjnych. Dotyczą one m.in. oceny przeciwnika i jego możliwości oraz ograniczeń natury fizycznej. Można zauważyć, że wśród procesów myślowych, do których uzyskują wgląd widzowie, przeważają elementy związane z walką. Skupienie się na tych elementach służy podkreśleniu, że stworzony przez Conana Doyle’a bohater znał sztukę walki, tzw. baritsu⁴.

Sposób przedstawiania dedukcji Sherlocka Holmesa związany jest również z czasem akcji poszczególnych filmów. Serial *Sherlock*, którego akcja rozgrywa się w XXI wieku, wymaga dostosowania do realiów współczesnego świata, tj. do rozwiązań technologicznych — stąd nawiązania do gestów wykonywanych przy obsłudze ekranów dotykowych. Z kolei bohater filmu umiejscowionego w wiktoriańskim Londynie myśli w sposób podobny do bohatera powieści Conana Doyle’a, a więc prowadzi monolog wewnętrzny.

W tym miejscu warto zauważyć, że warstwa wizualna filmu pozostaje niezmienna, a pozostawienie na ekranie nieprzetłumaczonych napisów można potraktować jako pewnego rodzaju transfer. Widz zdoła bowiem przeczytać napisy postprodukcyjne w ich oryginalnej wersji, mimo że nie są one uwzględnione w tłumaczeniu na język docelowy.

W polskich przekładach serialu *Sherlock* można w związku z powyższym dostrzec znaczną liczbę pominień, co może wynikać także ze specyfiki technik tłumaczenia audiowizualnego — napisów i *voice-over*. Ponadto pominienia w tłumaczeniu dotyczą m.in. zakorzenionych w dzisiejszej polskiej kulturze jednostek angielskich widzianych na ekranie.

Przeanalizowany rosyjski wariant został wykonany techniką dubbingu, która z kolei pozwoliła na umieszczenie na ekranie odpowiedników wszy-

⁴ Nowy system samoobrony łączący rozwiązania pochodzące z europejskich oraz daleko-wschodnich sztuk walki został stworzony przez Edwarda Williama Bartona-Wrighta. Na jego cześć ten system walki został nazwany *bartitsu*. Co ciekawe, Conan Doyle w opowiadaniu *The Adventure of the Empty House* popełnił jednak literówkę, przekształcając *bartitsu* w *baritsu*.

kich napisów postprodukcyjnych w języku rosyjskim — w tym układzie translacyjnym tekst angielski nie jest wyświetlany na ekranie. Taka technika tłumaczenia pozwala na przesunięcia semantyczne w toku procesu dedukcji, które są niezauważalne dla widza.

Jak pokazuje przeprowadzona analiza, twórcy wykorzystują różne sposoby przedstawienia procesów myślowych bohatera filmowego, jednak nie wszystkie techniki tłumaczenia audiowizualnego mogą w pełni odwzorować zamysł twórców.

BIBLIOGRAFIA

- Stachowicz J.: *Sherlock — umysł skryptyczny wśród nowych mediów*. „Kultura Współczesna. Teoria. Interpretacje. Praktyka” 2017, t. 97 (4), s. 66–78.
- Tomasik T.: *Maszyna ruszyła. Sherlock Holmes jako bohater kultury popularnej (od modernizmu do postmodernizmu)*. W: *Tropy literatury i kultury popularnej (II)*. Red. S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska. Olsztyn 2016, s. 95–114.
- Wawrzonkiewicz-Słomka A.: *Wnioskowanie dedukcyjne, wnioskowanie redukcyjne, rozumowanie przez analogię*. „Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne” 2011, nr 2, s. 81–93.
- Осьмухина О.Ю.: *Образ героя-детектива: специфика интерпретации литературой и современным кинематографом*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2019, т. 12, вып. 2, s. 389–393.

MARIA LUKOSEK

LINGUISTIC ASPECTS OF DEDUCTION IN FILM ADAPTATIONS OF THE WORKS OF ARTHUR CONAN DOYLE

Summary

The article examines the ways in which thought processes are depicted in contemporary adaptations of A. Conan Doyle's works. The exemplification material consists of the *Sherlock* series, the 2009 *Sherlock Holmes* film and their Polish and Russian translations. The study makes it possible to examine how thought processes are shaped in the 3 different language versions. All the collected material was enriched by a short analysis of the non-verbal elements that form a film.

Keywords: audiovisual translation, Sherlock Holmes, thinking processes

МАРИЯ ЛУКОСЕК

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕДУКЦИИ В АДАПТАЦИЯХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ

Резюме

Настоящая статья посвящена представлению мыслительных процессов в современных адаптациях, основанных на рассказах А. Конан Дойля. Иллюстративным материалом являются сериал *Sherlock* и фильм *Sherlock Holmes* 2009 г., а также их польский и русский переводы. Исследование позволяет показать, каким образом формируются мыслительные процессы в трёх разных языковых версиях. Собранный материал дополнен кратким анализом невербальных элементов, присущих фильму.

Ключевые слова: аудиовизуальный перевод, Шерлок Холмс, мыслительные процессы

PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY

ALICJA BAŃCZYK

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2873-9870>

TŁUMACZENIE TEKSTÓW ORZECZEŃ SĄDÓW FRANCUSKICH NA JĘZYK POLSKI — PODSTAWOWE PROBLEMY

WSTĘP

Zagadnienie tłumaczenia tekstów specjalistycznych jest niezwykle złożone. Dużą trudność stanowi sam fakt, iż teksty te są zbiorem bardzo niejednorodnym i można je podzielić na wiele grup, a w stosunku do każdej z nich należy przyjąć odmienne strategie tłumaczeniowe. Jedną z tych grup stanowią teksty z dziedziny prawa, które w polskiej tradycji dzielimy na prawne i prawnicze¹. Nawet jeśli w innych językach podobny podział nie istnieje, to nie jest poprawne założenie, że teksty z dziedziny prawa są zbiorem jednorodnym. Claude Bocquet dzieli bowiem teksty, które możemy zaklasyfikować jako „prawnicze” (*juridiques*) na trzy podzbiory: teksty normatywne (*les textes normatifs*), teksty decyzji (*les textes des décisions*), czyli takie, gdzie normy prawne zostają zastosowane oraz teksty omawiające treść norm prawnych, które badacz określa mianem doktryny (*les textes qui exposent le contenu des règles de droit*)². Gérard Cornu natomiast wyróżnia dyskurs legislacyjny (*le discours législatif*), dyskurs zwyczajowy (*le discours coutumier*) oraz dyskurs orzecznictwa (*le discours juridictionnel*)³.

Niniejszy artykuł poświęcony zostanie zagadnieniu przekładu tekstów orzeczeń sądowych z języka francuskiego na polski. Jako że co do zasady

¹ Rozróżnienie to nie istnieje w większości języków europejskich, do polskiej nauki wprowadził je B. Wróblewski i od tamtego czasu jest ono stosowane, por. B. Wróblewski: *Język prawny i prawniczy*. Kraków 1948.

² C. Bocquet: *La traduction juridique: fondement et méthode*. Bruxelles 2008, s. 10.

³ G. Cornu: *Linguistique juridique*. Paris 2005, s. 333–407.

uznaje się je za podgrupę tekstów prawniczych, to wydaje się, że kwestie związane z ich przekładem można omawiać przy użyciu narzędzi stosowanych do przekładu języka prawniczego ogólnego. Już na postawie przytoczonej powyżej klasyfikacji C. Bocqueta można bowiem dostrzec, że teksty orzeczeń sądowych nie istnieją nigdy w oderwaniu od tekstu normatywnego i ich treść związana jest bezpośrednio z treścią norm. Wiele wyrażen będzie się zatem powtarzać w przypadku obu typów tekstów i problemy tłumaczeniowe niekiedy będą w związku z tym zbieżne.

Jednakże dokonując przekładu tego typu tekstów, należy jednocześnie zwracać uwagę na pewne odrębności, jakie przejawia ten typ dyskursu prawniczego. G. Cornu dostrzega poważną różnicę, jaką stanowi fakt, iż — w przeciwieństwie do aktów prawa materialnego — teksty orzeczeń realizują prawo, nie mają już zatem cech takich jak generalność i abstrakcyjność, są bowiem skierowane do konkretnego podmiotu i dotyczą sytuacji, w której dany podmiot się znajduje w określonym momencie⁴. Wiele zagadnień odnoszących się do tłumaczeń prawniczych nie znajdzie w związku z tym zastosowania w przypadku orzeczeń. Anna Jopek-Bosiacka także zwraca uwagę na specyfikę tego typu tekstów i używany w nich język nazywa „językiem prawniczym praktyki orzeczniczej”⁵, zaznaczając, że w dużej mierze warunkowany jest on przez typ postępowania, w jakim dochodzi do wydania orzeczenia.

Zagadnienie przekładu tekstów orzeczeń wydaje się być kwestią złożoną ze względu na odrębności terminologiczne i brak odpowiedników niektórych pojęć w języku docelowym, a także z uwagi na fakt, że każdy kraj ma własny „styl orzekania” warunkujący styl, w jakim sporządzane są orzeczenia. Hein Kötz w swoich pracach wiązał te odrębności z cechami narodowymi związanymi z różnymi tradycjami prawnymi⁶.

Zdaniem Doriny Irimia to właśnie teksty orzeczeń sądowych są najczęściej tłumaczonymi spośród tekstów prawniczych⁷. Choć można polemizować z tym twierdzeniem wobec dużej ilości umów transgranicznych oraz wielojęzycznych aktów prawnych np. wydawanych przez Unię Europejską, to zagadnienie przekładu orzeczeń sądowych wydaje się nabierać coraz większego znaczenia wobec rosnącej liczby spraw sądowych z czynnikiem międzynarodowym. Biorąc pod uwagę mnogość różnych rodzajów orze-

⁴ Tamże, s. 334.

⁵ A. Jopek-Bosiacka: *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa 2006, s. 210.

⁶ Cyt. za J.L. Halpérin: *Les styles judiciaires, des traditions nationales ?* „Droit et société” 2015, 91 (3), s. 492.

⁷ D. Irimia: *La traduction des actes judiciaires*. „Revue Langues, cultures et sociétés” 2019, 1 (5), s. 94.

czeń, jakie występują w prawie francuskim, w artykule zostanie omówiona tylko jedna z kategorii wyróżnionych przez G. Cornu, tj. wyroki spełniające dwa warunki: zostały wydane w sprawach spornych i rozstrzygają sprawę co do jej istoty⁸. Z analizy zostaną zatem wyłączone postanowienia, które nie rozstrzygają sprawy co do jej istoty i których specyfika jest w związku z tym nieco odmienna.

PROBLEMY WYNIKAJĄCE ZE STOSOWANEJ TERMINOLOGII

Język używany w orzeczeniach sądowych jest bardzo charakterystyczny. Wśród jego cech D. Imiria wymienia precyzyjność niepozostawiającą miejsca na jakąkolwiek niejasność, skondensowanie, a także elegancję i wyważenie⁹. Stosowana w orzeczeniach terminologia jest charakterystyczna dla danego kraju, odzwierciedlając organizację wymiaru sprawiedliwości, zwyczaj jego funkcjonowania i kompetencje poszczególnych organów.

Już samo tłumaczenie wyrażań podstawowych dla orzeczeń odpowiadających pojęciu opisanych wyżej wyroków, czyli w języku francuskim *jugement* i *arrêt*, na język polski może być skomplikowane. W polskiej tradycji prawnej nie ma jednak rozróżnienia nazw wyroków wydawanych przez różne sądy. We Francji natomiast co do zasady *jugements* wydają sądy pierwszej instancji (prócz *cour d'assises*, które jest sądem pierwszej instancji orzekającym w przypadku najpoważniejszych zbrodni, zagrożonych karą pozbawienia wolności większą niż 20 lat oraz *cour criminelle*, który sędzi zbrodnie zagrożone karą od 15 do 20 lat pozbawienia wolności), zaś *arrêts* wydają sądy instancji wyższych oraz *cour d'assises* i *cour criminelle*. Można również dostrzec, że podział ten powiązany jest z nazewnictwem sądów¹⁰ i te, które noszą nazwę *tribunal*, wydają *jugements*, zaś te, które zostały nazwane *cour* — *arrêts*. Niezależnie od tego podziału wydaje się, że poprawnym tłumaczeniem obu tych terminów na język polski byłby *wyrok*, gdyż niepotrzebne zdaje się poszukiwanie terminów dodatkowych, jeśli definicje obu terminów odpowiadają właśnie wyrokowi, zaś polski język prawny nie rozróżnia wyroków według kryterium znaczenia sądu i jego pozycji.

Problematiczny jest również przekład terminów procesowych, którym w języku polskim odpowiada więcej znaczeń niż w języku francuskim.

⁸ G. Cornu: *Linguistique juridique...*, s. 335.

⁹ D. Imiria: *La traduction des actes...*, s. 96.

¹⁰ Zob. na temat nazw sądów francuskich i ich tłumaczeń A. Bańczyk: *Tłumaczenie nazw sądów polskich na język francuski — między egzotyzacją a domestykacją*. W: *Przestrzenie przekładu* 6. Red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa, G. Wilk. Katowice 2022, s. 219.

Najlepszym przykładem jest tu czasownik *condamner*, który w większości słowników tłumaczony jest jako *skazywać*¹¹. Jednakże, jak słusznie wskazuje w swoim *Słowniku terminologii prawniczej* Aleksandra Machowska, czasownik ten może w kontekście prawniczym oznaczać również *zasądzić*¹². Użycie podczas przekładu słownika nieprawniczego grozi zatem popełnieniem dużego błędu tłumaczeniowego. Ponadto co do zasady o wyborze polskiego odpowiednika czasownika *condamner* powinien decydować rodzaj procedury, z jaką tłumacz ma w danym przypadku do czynienia. W procedurze karnej zwykle mamy do czynienia ze *skazaniem*, zaś w cywilnej z *zasądzeniem* i wówczas czasownik ten łączy się z takimi sformułowaniami jak: *zasądzić od X kwotę Y na rzecz Z*. Poprawne przełożenie czasownika *condamner* na język polski wymagać będzie zatem od tłumacza pewnej znajomości prawa celem rozpoznania rodzaju postępowania. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje także francuskie wyrażenie *condamner quelqu'un aux dépens*, które odnosi się do kosztów procesu, obciążających co do zasady stronę przegraną niezależnie od rodzaju procedury. W każdym przypadku należałoby przetłumaczyć je jako *obciążyć kogoś kosztami procesu*.

Podobne trudności, jak czasownik *condamner*, może sprawić czasownik *rejeter*, który można przetłumaczyć na język polski zarówno jako *oddalić*, jak i *odrzucić*. Wyrazy te, wbrew pozorom, nie są synonimami i właściwy ich wybór przez tłumacza ma fundamentalne znaczenie dla dobrego zrozumienia wyroku. Odrzucenie w polskim języku prawnym i prawniczym następuje bowiem, gdy żądanie nie zostało rozpatrzone merytorycznie lub z przyczyn formalnych (por. art. 373 § 1 k.p.c.), zaś oddalenie następuje dopiero po rozpoznaniu merytorycznym, np. ze względu na brak dowodów (por. art. 385 k.p.c.). Prawidłowe tłumaczenie francuskiego terminu *rejeter* znów wymaga od tłumacza znajomości prawa, gdyż to tłumacz powinien zorientować się, o jakim etapie postępowania mowa w danym orzeczeniu i wywnioskować, czy mowa o odrzuceniu, czy raczej oddaleniu. Z tego powodu również niezwykle trudno jest przełożyć zdania zawierające czasownik *rejeter*, które zostały wyrwane z kontekstu.

Problematyczne są również terminy procesowe, które nie mają odpowiedników w języku polskim lub których tłumaczenie powinno być opisowe. Cechą charakterystyczną prawniczego języka francuskiego jest bowiem tworzenie krótkich i precyzyjnych terminów. W kontekście postępowania sądowego chodzi przede wszystkim o nazwy stron, które co do zasady identyfikuje się w orzeczeniach poprzez deskrypcję dwustopniową¹³, a za-

¹¹ Por. *Wielki słownik francusko-polski*. Red. J. Dobrzyński i in. Warszawa 1983, s. 315.

¹² A. Machowska: *Słownik terminologii prawniczej francusko-polski*. Warszawa 2013, s. 190.

¹³ A. Jopek-Bosiacka: *Przekład prawniczy...*, s. 211.

tem nie tylko za pomocą imienia i nazwiska bądź nazwy jednostki organizacyjnej, ale także poprzez określenie pełnionej przez nie roli procesowej, co zdaniem K. Marczyka ma zapewnić jednoznaczność¹⁴. Terminy takie jak *demandeur* (powód) czy *défendeur* (pozwany) nie powinny sprawić tłumaczowi problemów. Istnieją jednak inne, których poprawne przełożenie wymaga większej refleksji. Wydaje się, że to zwłaszcza postępowanie apelacyjne w języku francuskim wykształciło bardzo dużo trudno przetłumaczalnych terminów¹⁵. Wśród nich na uwagę zasługują już podstawowe terminy z zakresu postępowania apelacyjnego: *appellant*, *intimé*, *confirmer* oraz *infirmier*.

Interesujące jest, że we francuskim postępowaniu apelacyjnym deskrypcja uczestników postępowania stosowana jest w oderwaniu od tej, jaka była przyjęta w postępowaniu pierwszej instancji. Nie ma bowiem znaczenia, czy ktoś był wcześniej powodem czy pozwanym, a fakt, czy to on złożył apelację od wyroku pierwszej instancji. Pomocne w zorientowaniu się, o kogo chodzi, są bez wątpienia zastosowane formy wyrazowe. W przypadku tych dwóch wyrazów nie mamy do czynienia z sufiksacją, która jest tradycyjnym sposobem tworzenia terminów prawniczych¹⁶, a konwersją. Urzeczownikowienniu w tym przypadku uległy dwa imiesłowy, z których jeden miał charakter czynny (*appellant*), a drugi bierny (*intimé*). Logiczne wydaje się, że strona, która w postępowaniu odegrała rolę aktywną poprzez złożenie apelacji, będzie opisana za pomocą imiesłowu o charakterze czynnym.

Słowniki, które stają przed wyzwaniem proponowania odpowiedników tych terminów, wskazują rozmaite rozwiązania. W przypadku słowa *appellant* *Wielki słownik francusko-polski*, który nie jest słownikiem specjalistycznym, jako pierwszy podaje odpowiednik *apelujący*, który nie jest terminem prawniczym. W drugiej kolejności sugeruje zaś użycie wyrażenia opisowego *ten kto apeluje (do wyższej instancji)*¹⁷. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że czasownik *apelować* nie jest terminem prawnym i poprawniejsze jest użycie *wnosić apelację* (por. art. 369 § 1 k.p.c., art. 445 § 1 k.p.k.). Żadna z propozycji w *Wielkim słowniku* nie pochodzi zatem z języka prawniczego. A. Machowska proponuje natomiast kilka polskich odpowiedników: *apelujący, wnoszący apelację, wnoszący odwołanie, odwołujący się*¹⁸. Również Jerzy Piękos podaje odpowiedniki *odwołujący się od wyroku, strona odwołująca*

¹⁴ K. Marczyk: *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem)*. W: *Język. Prawo. Społeczeństwo*. Red. E. Małinowska. Opole 2004, s. 159.

¹⁵ D. Irímia: *La traduction...*, s. 96.

¹⁶ Por. G. Cornu: *Linguistique juridique...*, s. 157.

¹⁷ *Wielki słownik francusko-polski...*, s. 86.

¹⁸ A. Machowska: *Słownik terminologii...*, s. 71.

się od wyroku¹⁹. Można zastanowić się ponadto, czy w przypadku tego słowa poprawne mogłoby być zastosowanie wyrazu zapożyczonego np. z postępowania administracyjnego (art. 32 p.p.s.a.) czy postępowań przed TSUE (art. 21 protokołu w sprawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dołączonego do TFUE) i przełożyć *appellant* jako *skarżący*. Wydaje się jednak, że takie tłumaczenie może być mylące dla odbiorcy doelowego i najpoprawniejszą wersją byłoby *wnoszący/wnosząca apelację*, by zagwarantować jednoznaczność, o której pisze Marczyk.

Drugi z terminów, czyli *intimé*, nie ma natomiast ekwiwalentu w języku polskim. *Wielki słownik francusko-polski* nie podaje żadnego odpowiednika tego terminu. Aleksandra Machowska w swoim słowniku proponuje tłumaczenie *intimé* jako *strony przeciwnej w postępowaniu apelacyjnym*. To tłumaczenie może jednak być mylące ze względu na to, że każda ze stron może być określona jako *przeciwna*. Co do zasady w postępowaniu przed sądami apelacyjnymi mówi się po prostu o *apelacji powoda*, *apelacji pozwanego*, *apelacji oskarżonego*; strony określa się zatem, zachowując ich role procesowe z pierwszej instancji. Wydaje się więc, że w przypadku tego słowa poprawne będzie właśnie tłumaczenie opisowe, z tym, że najpoprawniejsze wydaje się określenie *osoba odpowiadająca na apelację*. W prawie polskim osoba, która apelacji nie wniosła, ma wszak prawo wnieść odpowiedź na wystosowane w apelacji zarzuty (art. 373¹ k.p.c., art. 428 k.p.k.).

Innymi przykładami są czasowniki *confirmer* i *infirmer*, które odnoszą się do postępowania apelacyjnego. Czasowniki te nie pojawiają się w słowniku A. Machowskiej w znaczeniu procesowym, przy czym czasownik *confirmer* ma tam kilka odpowiedników, które należą jednak do innych dziedzin prawa. W prawie polskim sąd co do zasady *utrzymuje w mocy wyrok pierwszej instancji* lub *uchyla wyrok pierwszej instancji*, względnie go zmienia (art. 456 k.p.k.; w postępowaniu cywilnym nie *utrzymuje się* wyroku pierwszej instancji w mocy, ale *oddala apelację*, art. 385 k.p.c.). We francuskim prawie wystarczy zaś użycie jednego z tych dwóch czasowników. Wydaje się, że trudno jest szukać jednego terminu, który mógłby oddać znaczenie poszczególnych czasowników i należy również w tym przypadku zastosować tłumaczenie opisowe.

Kolejnym zagadnieniem, które zasługuje na omówienie, jest kwestia przekładu czasowników operacyjnych, czyli tych, za pomocą których w wyrokach przytaczane są argumenty stron, treść ich zeznań, a także rozmaite okoliczności związane ze stanem faktycznym sprawy i prowadzonym dotychczas postępowaniem. W języku francuskim są to przede wszystkim

¹⁹ J. Pieńkos: *Słownik terminologiczny: prawo, ekonomia, handel, stosunki międzynarodowe*. Kraków 2002, s. 102.

czasowniki takie jak: *indiquer*, *ajouter*, *arguer*, *alléguer*, *affirmer*, *avancer*, *réitérer*, *répliquer*, *soutenir* oraz *exposer*. Każdemu z nich da się przypisać odpowiednik w języku polskim, co ilustruje tabela 1.

indiquer	wskazywać
ajouter	dodawać
arguer	wykazywać, dowodzić
alléguer	przytaczać
affirmer	twierdzić
avancer	twierdzić, przedkładać
réitérer	powtarzać
répliquer	odpowiadać
soutenir	utrzymywać

Tabela 1

Pomimo tego wydaje się, iż wszystkie te czasowniki można tak naprawdę przetłumaczyć za pomocą czasowników takich jak: *twierdzić*, *utrzymywać*, *podnosić*. Zdaje się bowiem, że w ich przypadku można zerwać z zasadą obowiązującą w tłumaczeniu prawniczym, zgodnie z którą na jeden termin może przypadać tylko jedno tłumaczenie. Czasowniki te same w sobie nie mają bowiem znaczenia prawnego ani konkretnej treści i pełnią jedynie funkcję porządkującą. Możliwe jest zatem przetłumaczenie ich za każdym razem inaczej, tak by jak najlepiej oddać styl wypowiedzi i dopasować się do kontekstu.

PROBLEMY TŁUMACZENIOWE ZWIĄZANE ZE STRUKTURĄ ORZECZEŃ

Na początku warto zastanowić się nad zagadnieniem struktury wewnętrznej orzeczeń. Jest ona o tyle interesująca, że Francja była pierwszym krajem na świecie, który uregulował tę strukturę prawnie²⁰. Dokonano tego już w artykule 15. tytułu V ustawy z 16–24 sierpnia 1790 r., który stanowił, że:

redakcja tekstów orzeczeń, tak w postępowaniu apelacyjnym, jak i w pierwszej instancji będzie obejmowała cztery odrębne części. W pierwszej wymienione zostaną nazwy stron i ich rola. W drugiej precyzyjnie opisane zostaną fakty i stosowane prawo.

²⁰ J.L. Halpérin: *Les styles judiciaires...*, s. 492.

W trzeciej przytoczone zostaną skutki faktów, których istnienie stwierdził sąd oraz motywy na podstawie których orzeczono. Czwarta część w końcu zawierać będzie rozstrzygnięcie²¹.

Struktura ta co do zasady została zachowana do dnia dzisiejszego i części te łatwo dają się wyodrębnić.

W prawie polskim struktura jest zupełnie inna. Określa ją art. 413 § 1 k.p.k., który ma brzmienie:

Każdy wyrok powinien zawierać:

- 1) oznaczenie sądu, który go wydał, oraz sędziów, ławników, oskarżycieli i protokolanta;
- 2) datę oraz miejsce rozpoznania sprawy i wydania wyroku;
- 3) imię, nazwisko oraz inne dane określające tożsamość oskarżonego;
- 4) przytoczenie opisu i kwalifikacji prawnej czynu, którego popełnienie oskarżyciel zarzucił oskarżonemu;
- 5) rozstrzygnięcie sądu;
- 6) wskazanie zastosowanych przepisów ustawy karnej.

W przypadku postępowań cywilnych należy odwołać się zaś do artykułu 325 k.p.c., który doprecyzowuje, jakie elementy powinna zawierać sentencja wyroku w sprawie cywilnej:

Sentencja wyroku powinna zawierać wymienienie sądu, sędziów, protokolanta oraz prokuratora, jeżeli brał udział w sprawie, datę i miejsce rozpoznania sprawy i wydania wyroku, wymienienie stron i oznaczenie przedmiotu sprawy oraz rozstrzygnięcie sądu o żądaniach stron.

W związku z powyższym widoczne jest zatem, że o ile wspólne dla obu krajów jest określenie stron postępowania i rozstrzygającego w danej sprawie sądu, a także podanie rozstrzygnięcia, o tyle wyrok polski zasadniczo może ograniczać się do samego rozstrzygnięcia (sentencji), które podawane jest w pierwszej jego części. O sporządzenie uzasadnienia i doręczenie wyroku wraz z nim należy dodatkowo wnieść i nie jest ono szczegółowo ustrukturyzowane ustawowo. Przepisy postępowania wskazują jedynie, że w uzasadnieniu należy wskazać, jakie fakty sąd uznał za udowodnione (jak również dłaczego innym faktom odmówił mocy dowodowej) oraz jaka jest podstawa prawna wyroku (art. 424 § 1 k.p.k., art. 327¹ k.p.c.).

Francuski wyrok ma zatem zupełnie odwróconą strukturę w porównaniu z polskim. Z punktu widzenia rozumienia treści francuskiego wyroku najważniejsza zdaje się być ostatnia część, zawierająca rozstrzygnięcie i to ona powinna zdeterminować treść części ją poprzedzających. Wydaje się w związku z tym, że przekład takiego wyroku należy rozpocząć od ostatniej

²¹ Cyt. za: J.L. Halpérin: *Les styles judiciaires...*, s. 492 (tłum. własne).

części, by następnie móc uniknąć nieporozumień związanych z różnymi od-cieniami znaczeniowymi poszczególnych terminów prawnych. To bowiem z ostatniej części wynika, w jakim kontekście zostały one użyte i jakie tak naprawdę należy nadać im znaczenie w języku polskim.

Interesujące z punktu widzenia struktury orzeczeń jest ponadto zagad-nienie sposobu prowadzenia rozumowania we francuskiej praktyce orzecz-niczej. Podczas gdy w prawie polskim brakuje określonych formuł języko-wych służących do porządkowania wypowiedzi, etapy rozumowania sądu francuskiego tradycyjnie wprowadza się przez formuły takie jak *attendu que* lub *considérant que*²², które stanowią nieodłączny element struktury każdego orzeczenia sądowego. Zdaniem G. Cornu formuły te można uznać za syno-nimy, choć pierwsza, zdaniem badacza, wskazuje bardziej na rezultat rozu-mowania sądu, druga zaś zarówno na rezultat, jak i proces myślowy, który do niego doprowadził²³. Do tego katalogu należy dodać również spójnik *que*, który niekiedy pojawia się sam na początku kolejnego akapitu. Formuły te zostają w orzeczeniach powtórzone wiele razy, a każde ich użycie wskazuje na kolejny argument lub etap rozumowania. Zagadnienie ich tłumaczenia jest bardzo interesujące. Z jednej strony wyrażenia te zdają się pełnić bardzo ważną funkcję porządkującą. Każde wprowadzenie jednej z przytoczonych formuł wskazuje wszak, że mamy do czynienia z kolejnym odrębnym argu-mentem. Wyrażenia te można byłoby przetłumaczyć jako *zważywszy na fakt, biorąc pod uwagę, że* itd. Z drugiej jednak strony może wydać się, że tekst w wersji polskiej nabiera przez nie ciężkości i staje się sztuczny.

Zastosowanie tych konstrukcji ilustruje poniższy fragment wyroku, w którym podkreślone zostały elementy strukturyzujące wypowiedź, które jednak same w sobie nie wnoszą nowych elementów do treści:

Attendu qu'aux termes de ses conclusions, Monsieur X... réclame la résolution de la vente [...] **Attendu** cependant, **que** l'ensemble de ces conclusions sont essentiellement affirmées de Monsieur X [...].

Attendu qu'aux termes de ses conclusions, Monsieur X réclame la restitution du matériel ancien [...]

Attendu qu'aux termes de ses conclusions et des débats, la société DUCHANGE réclame [...]

Attendu que la demande d'exécution provisoire est sans objet [...] ²⁴

Autorka niniejszego opracowania dokonała dwóch przekładów tego frag-mentu. Pierwszy zachowuje oryginalną strukturę, zaś drugi pozbywa się wy-

²² G. Cornu: *Linguistique juridique...*, s. 342.

²³ Tamże.

²⁴ Wyrok Jurisdiction de proximité de Vanves z dnia 2 września 2008 roku (RG No 91-08-000006).

rażeń porządkujących. Ich zestawienie obok siebie ukazuje, że drugi tekst w języku polskim brzmi naturalniej, gdy po prostu akapity następują po sobie, co ilustruje tabela 2.

Biorąc pod uwagę, że zgodnie z przedstawionymi przez siebie wnioskami X wnosi o rozwiązanie umowy sprzedaży [...] Biorąc jednocześnie pod uwagę, że większość wniosków pochodzi od X [...] Biorąc pod uwagę, że w świetle swoich wniosków X wnosi o zwrot poprzedniego sprzętu [...] Biorąc pod uwagę, że w świetle wniosków i przedstawionych przed i podczas rozprawy spółka Duchange wnosi o... Zważywszy na fakt, że żądanie tymczasowego wykonania jest bezpodstawne [...]	Zgodnie z przedstawionymi przez siebie wnioskami X wnosi o rozwiązanie umowy sprzedaży [...] Większość wniosków pochodzi od X [...] W świetle swoich wniosków X wnosi o zwrot poprzedniego sprzętu [...] W świetle wniosków i przedstawionych przed i podczas rozprawy spółka Duchange wnosi o [...] Żądanie tymczasowego wykonania jest bezpodstawne [...]
---	--

Tabela 2

Interesujące jest również, że w cytowanym wyroku omawiane wyrażenia porządkują nie tylko etapy rozumowania sądu, ale też argumenty wysuwane przez strony, co ilustruje poniższy fragment, będący rozwinięciem poprzedniego:

Attendu qu'aux termes de ses conclusions, Monsieur X... réclame la résolution de la vente [...] en estimant, notamment, **qu'il** n'était pas informé des modifications du matériel par la société DUCHANGE [...], **qu'il** n'a pas récupéré les données de son ancien matériel, **que** l'ordinateur n'était pas adapté à ses besoins professionnels, **que** ce matériel était l'objet de critiques des professionnels de la micro-informatique, **que** le module anti-virus était inefficace et **que** le prix était inférieur de plus de 500 euros à celui offert par un autre distributeur [...].

Wydaje się, że samo tłumaczenie występującego w podanych fragmentach *que* jako *że* nie będzie stylistycznie poprawne i nie pozwoli na dobre zorientowanie się odbiorcy w zarzutach wysuwanych przez X. Należy zadać sobie zatem pytanie, czy nie należałoby jednego długiego zdania, które w języku francuskim brzmi poprawnie, rozbić w tłumaczeniu na kilka krótszych, które będą prostsze w odbiorze. Różnice pomiędzy tymi dwoma strategiami tłumaczeniowymi prezentuje tabela 3:

Zgodnie z przedstawionymi przez siebie wnioskami X wnosi o rozwiązanie umowy sprzedaży [...], podnosząc w szczególności, że nie był poinformowany o modyfikacjach sprzętu przez spółkę DUCHANGE, że nie odebrał danych ze swojego starego sprzętu, że komputer nie był dostosowany do jego potrzeb zawodowych, że ten sprzęt był obiektem krytyki ze strony profesjonalistów w dziedzinie mikro-informatyki, że moduł antywirusowy był nieskuteczny, że cena była niższa o ponad 500 euro w stosunku do tej zaoferowanej przez innego dystrybutora. (tłum. własne)	Zgodnie z przedstawionymi przez siebie wnioskami X wnosi o rozwiązanie umowy sprzedaży [...], podnosząc w szczególności, że nie był poinformowany o modyfikacjach sprzętu przez spółkę DUCHANGE. Ponadto X dodaje, że nie odebrał danych ze swojego starego sprzętu, a także że komputer nie był dostosowany do jego potrzeb zawodowych. Co więcej, sprzęt był obiektem krytyki ze strony profesjonalistów w dziedzinie mikro-informatyki, zaś moduł antywirusowy był nieskuteczny. W końcu X podnosi, że cena była niższa o ponad 500 euro w stosunku do tej zaoferowanej przez innego dystrybutora. (tłum. własne)
---	---

Tabela 3

PODSUMOWANIE

Na podstawie powyższych rozważań można wyciągnąć kilka wniosków ogólnych odnoszących się do przekładu tekstów francuskich orzeczeń na język polski.

Trudności związane z używanym w orzecznictwie słownictwem można zminimalizować przez dobrą znajomość zasad rządzących procedurą sądową we Francji. Tłumacz, który rozumie, z jakim postępowaniem ma do czynienia, może uniknąć wielu problemów związanych z istnieniem wyrazów, które w języku polskim mają więcej niż jeden odpowiednik. W sytuacjach, gdy niemożliwe jest znalezienie prostego odpowiednika, należy uciec się do tłumaczenia opisowego, które dokładnie odda instytucję, której dotyczy dany fragment.

Wydaje się także, że tłumacze tekstów francuskich orzeczeń sądowych powinni dążyć do tego, by w możliwie prosty sposób przełożyć skomplikowane struktury charakterystyczne dla języka francuskiego. W tym celu można stosować zdania krótsze niż w języku francuskim i dodawać wyrazy łączące tam, gdzie jest to niezbędne.

BIBLIOGRAFIA

- Bańczyk A.: *Tłumaczenie nazw sądów polskich na język francuski — między egzotyzacją a domestykacją*. W: *Przestrzenie przekładu* 6. Red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa, G. Wilk. Katowice 2022, s. 209–220.
- Bocquet C.: *La traduction juridique: fondement et méthode*. Bruxelles 2008.
- Cornu G.: *Linguistique juridique*. Paris 2005.
- Halpérin J.L.: *Les styles judiciaires, des traditions nationales?* „Droit et société” 2015, 91 (3), s. 491–504.
- Irimia D.: *La traduction des actes judiciaires*. „Revue Langues, cultures et sociétés” 2019, 1 (5), s. 93–101.
- Jopek-Bosiacka A.: *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa 2006.
- Machowska A.: *Słownik terminologii prawniczej francusko-polski*. Warszawa 2013.
- Marczyk K.: *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem)*. W: *Język. Prawo. Społeczeństwo*. Red. E. Malinowska. Opole 2004, s. 157–166.
- Pieńkos J.: *Słownik terminologiczny: prawo, ekonomia, handel, stosunki międzynarodowe*. Kraków 2002.
- Wielki słownik francusko-polski*. Red. J. Dobrzyński i in. Warszawa 1983.
- Wyrok Jurisdiction de proximité de Vanves z dnia 2 września 2008 roku (RG No 91-08-000006).

ALICJA BAŃCZYK

TRANSLATION OF THE TEXTS OF FRENCH COURT DECISIONS INTO POLISH — BASIC PROBLEMS

Summary

This article discusses the difficulties connected with translating judgments of French courts into Polish. At the beginning, it shows the positioning of judgments among normative and doctrinal texts as well as their linguistic features. Then, lexical difficulties are shown, with particular emphasis on the stage of French appeal proceedings, which developed a characteristic vocabulary that has no equivalents in Polish. The second part of the article discusses the difficulties connected with the structure of French judgments and the use of characteristic terms ordering the content.

Keywords: legal translation, court judgments, legal French

АЛИЦИЯ БАНЬЧИК

ПЕРЕВОД ФРАНЦУЗСКИХ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ НА ПОЛЬСКИЙ ЯЗЫК — ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Резюме

В данной статье рассматриваются трудности, связанные с переводом на польский язык решений французских судов. Предметом анализа являются решения, вынесенные по спорным делам и разрешающие дело по существу. Сначала представлено место данного типа решений среди нормативных и доктринальных текстов и их лингвистические особенности. Следовательно показаны лексические трудности, с которыми сталкивается их переводчик. Особое внимание уделяется стадии апелляционного производства во Франции, для которой сформировался особый словарь, не имеющий эквивалентов в польском языке. Во второй части статьи описаны трудности, связанные со структурой французских судебных решений и использованием терминов типичных для организации их содержания.

Ключевые слова: юридический перевод, французский юридический, судебные решения

МАРЕК ХОВАНЕЦ

Прешовский университет в Прешове
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7191-5695>

НАЗВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ КАК ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА (В СЛОВАЦКО-РУССКОМ ПЛАНЕ)

Межгосударственное сотрудничество может быть реализовано в разных сферах общественных отношений, деятельности отдельных органов государственной власти двух (или более) государств, организаций или должностных лиц. Одной из наиболее ценных форм такого взаимодействия, подтверждающей взаимное уважение государств-партнёров, является сотрудничество органов юстиции данных государств при расследовании (уголовных) дел и осуществлении правосудия (оказание правовой помощи по уголовным делам). Условием такого взаимодействия является присутствие квалифицированного переводчика, обеспечивающего профессиональную коммуникацию субъектов правовых систем двух государств [в нашем случае — Словацкой Республики (СР) и Российской Федерации (РФ)], причём такого рода переводческую деятельность в рамках СР вправе осуществлять переводчик, уполномоченный на то Минюстом Словакии на основе особой аккредитации. Таким переводчиком является и автор данной статьи, поэтому представленный анализ терминов словацкого уголовного права с точки зрения их перевода на русский язык является описанием решения им аутентичной переводческой проблемы.

При выполнении данной миссии переводчик должен понимать, что его задача — осуществление такого языкового посредничества, результатом которого станет текст на переводящем языке,

коммуникативно равноценный оригиналу, причём его коммуникативная равноценность проявляется в его отождествлении рецепторами перевода с оригиналом в функциональном, содержательном и структурном отношении¹.

¹ В.Н. Комиссаров: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990, с. 44–45.

Другими словами, переводчик исходит из того, что перевод —

однонаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному («переводческому») анализу первичного текста создаётся вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде; процесс, характеризующийся установкой на передачу коммуникативного эффекта первичного текста, частично модифицируемой различиями между двумя языками, двумя культурами и двумя коммуникативными ситуациями².

Приведённые тезисы, несомненно, распространяются также на перевод юридических документов, являющихся объектом нашего исследования. Речь идёт о таких документах правоприменительной практики, как «документы — решения индивидуального характера»³ или «forenzné komunikáty»⁴. Предметом переводческого анализа послужили юридические термины как обобщённые наименования юридических понятий, отличающиеся смысловой однозначностью и функциональной устойчивостью⁵. Именно данные языковые единицы часто являются неотъемлемой составной частью коммуникативного эффекта, поскольку в них зафиксирована основная семантическая нагрузка переводимого документа, т.е. они являются инвариантом перевода. При их передаче на целевой язык переводчик заменяет термин исходного языка термином целевого языка (выбирая наиболее адекватный при наличии нескольких эквивалентов), а при отсутствии эквивалента он заимствует переводимый термин путём транскрипции или транслитерации, либо создаёт новый термин с помощью калькирования, пословного перевода и описательного перевода⁶. При этом переводчик имеет в виду, что подбираемые или создаваемые им термины на целевом языке должны отвечать таким требованиям, как систематичность, независимость от контекста, однозначность, соотношение между значениями термина в целом и значениями его составных частей, точность и краткость⁷. Применение такого подхода является предпо-

² А.Д. Швейцер: *Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты*. Москва 1988, с. 75.

³ А.Ф. Черданцев: *Логико-языковые феномены в юриспруденции*. Москва 2012, с. 27–30.

⁴ O. Škvareninová, E. Abrahámová: *Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov*. Bratislava 2006, с. 45.

⁵ Ср. В.М. Нестерович: *Проблемы перевода юридических терминов*. «Право и управление. XXI век» 2011, № 2 (19), с. 77–79. <http://pravo.mgimo.ru/razdely/nauchnaya-zhizn/problemy-perevoda-yuridicheskikh-terminov> [доступ: 15.10.2023].

⁶ Ср. С.В. Гринёв-Гриневиц: *О терминологических аспектах научно-технического перевода*. «Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика» 2011, № 6, т. 2, с. 75–77. <https://vestnik-mgou.ru/Articles/View/5188> [доступ: 07.09.2023].

⁷ Ср. В.С. Лотте: *Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики*. Москва 1961, с. 72–78.

сылкой выполнения адекватного перевода, значит, перевода, обеспечивающего прагматические задачи переводческого акта на максимально возможном уровне эквивалентности, соблюдающего нормы и узус переводящего языка, отвечающего жанрово-стилистическим требованиям к текстам данного типа, соответствующего конвенциональной норме перевода и тем самым оправдывающего ожидания и надежды коммуникантов⁸, т.е. «перевыражени[я], перекодировани[я]» исходного юридического документа⁹.

Итак, предметом переводческого анализа выступают юридические термины уголовного права СР, являющиеся названиями процессуальных действий досудебного уголовного производства, которые направлены на ограничение свободы лиц, подозреваемых или обвиняемых в совершении преступления — *zadržanie, cela policajného zaistenia / cela predbežného zadržania, zatknutie, väzba, zaistenie*. Назначение и проведение данных действий установлены основным уголовно-процессуальным законом СР — законом № 301/2005 Свода законов «*Trestný poriadok Slovenskej republiky*» [Уголовно-процессуальный кодекс Словацкой Республики (УПК СР)].

Представим варианты перевода отдельных выражений, предлагаемые доступными (специальными) переводными словацко-русскими словарями:

Zadržanie, zadržaný, zadržať, cela predbežného zadržania

zadržanie — задержание, арест; *zadržanie podozrivej osoby* — задержание подозреваемого лица¹⁰; *zadržanie* — задержание, арест; *zadržanie zločincsa* — задержание преступника¹¹;

zadržaný — задержанный¹²;

zadržať — задержать, арестовать; *zadržať osobu podozrivú zo spáchania trestného činu* — задержать лицо, подозреваемое в совершении преступления¹³; *zadržať* — задержать¹⁴;

⁸ Ср. В.Н. Комиссаров: *Теория перевода...*, с. 233.

⁹ И.С. Алексеева: *Введение в переводоведение*. Санкт-Петербург 2004, с. 7.

¹⁰ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník* — Словацко-русский юридическо-экономический словарь. Bratislava 2000, с. 235.

¹¹ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský, slovensko-ruský veľký slovník*. Bratislava 2011, с. 1299.

¹² T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 235; Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, с. 1299.

¹³ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 235.

¹⁴ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník*. Banská Bystrica 1999, с. 295; Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, с. 1299; L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Díl: *Vy-Ž* — Большой словацко-русский словарь. VI т.: *Vy-Ž*. Bratislava 1995, с. 253.

cela predbežného zadržania — камера предварительного заключения¹⁵; *cela predbežného zadržania* — камера предварительного заключения, КПЗ¹⁶;

zatknutie, zatknutý, zatknúť, väzba

zatknutie — арест¹⁷; *zatknutie* — арест, лишение свободы¹⁸;

zatknutý — арестованный¹⁹; *zatknutý* — арестованный, задержанный, арестант, задержанный²⁰; *zatknutý* — арестованный, задержанный²¹; *zatknutý* — арестованный, арестант²²;

zatknúť — арестовать, произвести арест, задержать²³; *zatknúť* — арестовать, задержать, взять под стражу²⁴; *zatknúť* — арестовать, задержать²⁵;

väzba — арест, заключение (под стражу), содержание под стражей; *predbežná al. vyšetrovacia väzba* — предварительное заключение, подследственный арест, следственный изолятор²⁶; *väzba* — арест, заключение; *vyšetrovacia väzba* — предварительное заключение; *byť vo väzbe* — сидеть под арестом, быть в заключении; *vziať do vyšetrovacej väzby* — посадить под арест, заключить под стражу²⁷; *väzba* — арест; *byť vo väzbe* — находиться под арестом; *prepustiť z väzby* — освободить из-под стражи; *súdna väzba* — содержание под стражей²⁸; *väzba* — арест, заключение; *vyšetrovacia väzba* — предварительное заключение; *dať do väzby* — арестовать, взять под арест²⁹;

¹⁵ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, c. 235.

¹⁶ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, c. 708.

¹⁷ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, c. 244; V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, c. 312; L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel..., c. 412.

¹⁸ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, c. 1319.

¹⁹ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, c. 244.

²⁰ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, c. 313.

²¹ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, c. 1319.

²² L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel..., c. 412.

²³ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, c. 244.

²⁴ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, c. 312.

²⁵ L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel..., c. 412; D. Kollár, V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Vasilievová: *Slovensko ruský slovník — Словацко-русский словарь*. Bratislava–Moskva 1976, c. 664.

²⁶ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, c. 214.

²⁷ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, c. 253; J. Benkovičová, P. Ďurčo, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel: T–Vú — Большой словацко-русский словарь. V т.: T–Vú. Bratislava 1993, c. 332.

²⁸ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, c. 1237.

²⁹ D. Kollár, V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Vasilievová: *Slovensko ruský slovník...*, c. 582.

zaistenie, zaistiť

zaistenie — задержание, *арест*³⁰; *zaistenie* — задержание, *арест*; *zaistenie zločinca* — задержание преступника³¹; *zaistenie* — арестование, заключение³²; *zaistiť* — задержать, *арестовать*³³; *zaistiť* — задержать, *арестовать*; *zaistiť páchatela* — задержать преступника³⁴; *zaistiť* — задержать, взять под стражу, *арестовать*³⁵; *zaistiť* — задержать, *арестовать*, взять ал. заключить под стражу³⁶.

Как мы видим, для перевода указанных словацких терминов словарями предлагаются практически одни и те же выражения русского языка, являющиеся синонимами: *арест*, *задержание*, *заключение под стражу*; *арестант*, *заключённый*; *арестованный*, *заключённый*; *арестовать*, *задержать*, *посадить*, *посадить (бросить) в тюрьму (за решётку)*; *взять под арест*, *подвергнуть аресту*, *взять (заключить) под стражу (офиц.)*³⁷. Переводческую проблему, причём не только на этапе подбора русского эквивалента, но уже на этапе восприятия подлинника (т.е. значения словацких терминов), усугубляет факт, что, согласно словарю синонимов словацкого языка, и анализируемые нами словацкие выражения являются синонимами:

zaistiť 1. úradne vziať do vyšetrovacej väzby • zatknúť: *zlodeja už zaistili, zatkli* • *zadržat* (chytiť pre trestný čin): *vraha zadržali na úteku* • *zobrať* • *vziať* (násilím odviesť): *zobrali, vzali ho priamo na ulici* • *internovať* (obmedziť slobodu pohybu): *internovať niekoho na nútený pobyt* • *subšt.* *zbalit*: *polícia ho zbalila*³⁸.

Более того, в одном из переводных словарей (как раз в самом актуальном по году издания) в качестве варианта перевода одного из терминов предложено устаревшее слово: *zaistenie* — *арестование*, *заключение*³⁹, *арестование* — устар. действие по значению глагола *арестовать*⁴⁰.

³⁰ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 236.

³¹ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, с. 296; L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel..., с. 286.

³² Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, с. 1303.

³³ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 236.

³⁴ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, с. 296–297; L. Balážová, J. Benkovičová, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel..., с. 286.

³⁵ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, с. 1303.

³⁶ D. Kollár, V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Vasilievová: *Slovensko ruský slovník...*, с. 646.

³⁷ З.Е. Александрова: *Словарь синонимов русского языка: практический справочник*. Москва 2001, с. 19.

³⁸ *Synonymický slovník slovenčiny*. Red. M. Pisárčiková. Bratislava 2004, с. 901.

³⁹ Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský...*, с. 1303.

⁴⁰ *Викисловарь*. <https://ru.wiktionary.org/wiki/арестование> [доступ: 03.10.2023].

Поскольку, согласно процитированным выше тезисам, перевод является межкультурной коммуникацией, задача юридического перевода — перекодировать содержание исходного (словацкого) юридического документа на язык целевой правовой системы и таким образом передать коммуникативный эффект переводимого документа. Под этим подразумевается понять переводимый текст (в плане установления называемых использованными в нём терминами правовых институтов, юридических последствий, процессуальных действий и пр.) и применить в переводе (русские) термины, называющие аналогичные правовые институты, процессуальные действия. Поэтому кроме лингвистических аспектов (которые в данном случае совсем не помогли решить нам проблему перевода), как на этапе восприятия исходного документа, так и при выборе языковых средств переводящего языка, переводчик должен учитывать также экстралингвистические аспекты перевода. При юридическом переводе ценными источниками экстралингвистической информации являются нормативные правовые акты, регулирующие избрание и реализацию процессуальных действий (мер), называемых анализируемыми словацкими терминами (УПК СР и УПК РФ, законы о полиции обоих государств и др.) и проведённая переводчиком на их основе юридическая компаративистика.

Zadržanie является кратковременным ограничением свободы лица, подозреваемого либо обвиняемого в совершении преступления, застигнутого при совершении преступления, причём такое лицо называется понятиями *zadržaná osoba*, *zadržaný*; соответствующее действие, осуществляемое сотрудником полиции, обозначается глаголом *zadržať* (т. 3 гл. 4 ч. 1 УПК СР; Закон «О полиции СР»; Закон «О прокуратуре СР»). Аналогичной мерой процессуального принуждения, применяемой в отношении подозреваемого в совершении преступления органом дознания, дознавателем, следователем в РФ, является *задержание подозреваемого*; действие по применению данной меры обозначается глаголом *задержать*, а подвергнутое данной мере лицо — *задержанное лицо, задержанный* (гл. 12 УПК РФ; ст. 14 Закона «О полиции»; ст. 5 Закона «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений»; ст. 33 Закона «О прокуратуре РФ»).

Cela policajného zaistenia (разд. 4 гл. 3 Закона «О полиции») — место временного ограничения свободы для лиц:

zadržaná osoba, zatknutá osoba na základe príkazu na zatknutie [т.е. приказа, вынесенного судом — примечание М.Х.], *osoba prevzatá policajtom na vykonanie procesných*

úkonov z väzby, z výkonu trestu odňatia slobody, alebo osoba, ktorá má byť dodaná do väzby alebo výkonu trestu odňatia slobody (ч. 2 ст. 42 Закона «О полиции СР»).

Отметим, что в полицейском и юридическом жаргонах существует инициальная аббревиатура данного выражения — *CPZ, cépezetka*⁴¹, причём на (правоприменительной) практике, в том числе в судебных решениях, она часто расшифровывается как: *CPZ — cela predbežného zadržania*⁴², что отражено и в цитированных нами словарях. Необходимо добавить, что в словацком юридическом сообществе существует мнение, что термин *cela predbežného zadržania* является более точным, чем термин *cela policajného zaistenia* в силу того, что лишь на первом этапе общего срока применения данной меры решения по временному ограничению свободы (с согласия прокурора) принимает сотрудник полиции, на втором этапе — судья. В РФ местами, предназначенными для содержания под стражей задержанных по подозрению в совершении преступлений, являются *изоляторы временного содержания* (ст. 9 Закона «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений»⁴³) — *ИВС*, имевшие раньше название *КПЗ — камера предварительного заключения*⁴⁴.

Zatknutie — временное ограничение свободы лица (по решению суда), которому было предъявлено обвинение в совершении преступления и в отношении которого была принята мера пресечения *väzba* при наличии достаточных обоснований полагать, что обвиняемый скроется от уголовного преследования, повлияет на свидетелей, экспертов, соучастников преступления либо продолжит заниматься преступной деятельностью. Значит, *zatknutie* — «мера пресечения, направленная на обеспечение участия в уголовном производстве, которую можно избрать лишь в отношении обвиняемого»⁴⁵, т.е. лица, которому было предъявлено обвинение в совершении преступления.

⁴¹ P. Bartalošová, M. Dzúr, O. Orgoňová, M. Vajsábel: *Slovník policajných profesionalizmov*. Red. P. Bartalošová, O. Orgoňová. Bratislava 2021, с. 31.

⁴² *Rozsudky pre výraz: cela predbežného zadržania* — База решений судов СР. <https://www.judikaty.info/najvyssi-sud-sr-jaspi/cela-predbezneho-zadrzania/?sort=date> [доступ: 30.01.2024].

⁴³ См. также Д.В. Варламьева: *Правовое положение лиц, пребывающих в следственных изоляторах и изоляторах временного содержания в условиях глобализации и влияния международных стандартов*. «Вопросы науки и образования» 2018, № 14 (26), с. 49. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36276375> [доступ: 11.01.2024].

⁴⁴ *Что такое КПЗ (камера предварительного заключения)?* <http://ugolovnyi-expert.com/chto-takoe-kpz/> [доступ: 20.05.2023].

⁴⁵ *Slovník právnických termínov pre verejnosť*. Red. M. Imrichová. Prešov 2015, с. 239 [пер. М.Х.].

В этой связи стоит отметить, что в УПК РФ данная мера отнесена к отдельной подгруппе процессуальных мер, называемых не менее сложным с точки зрения перевода (хотя и в обратном направлении — на словацкий язык) термином *мера пресечения*, являвшимся предметом одного из наших предыдущих исследований⁴⁶. Для обозначения лица, в отношении которого избрана данная мера пресечения, законодательством предусмотрены понятия *zatknutá osoba*, *zatknutý*; также употребляется соответствующий словацкий глагол *zatknúť* (ст. 71–76 УПК СР; Закон «О полиции СР»). *Заключение под стражу* — предусмотренная УПК РФ мера пресечения, избираемая дознавателем, следователем, судом обвиняемому, подозреваемому (основания: скрытие от расследования, продолжение преступной деятельности, угрозы свидетелю и другим участникам уголовного производства, уничтожение доказательств, иное воспрепятствование производству по уголовному делу) (ст. 97, 108 УПК РФ). Лицо, в отношении которого применена данная мера, обозначается как *заключённый под стражу* (ст. 48 Конституции РФ⁴⁷) или как *лицо, заключённое под стражу* (Закон РФ «Об учреждениях и органах, исполняющих уголовные наказания в виде лишения свободы»⁴⁸); последнее выражение употребляется также в юридическом жаргоне, напр., в документах (разъяснениях), издаваемых органами Прокуратуры РФ и Минюстом РФ. Для обозначения действия по реализации данной меры применяется выражение *заклЮчить под стражу*. Однако в современном российском юридическом жаргоне для наименования этой процессуальной меры активно употребляется унаследованный из УПК РСФСР термин *арест* — заключение под стражу в качестве меры пресечения (п. 16 ст. 34 УПК РСФСР) — напр., в поручении Президента РФ (юриста по образованию) Верховному суду РФ и Генпрокуратуре РФ о «сокращени[и] оснований для прод-

⁴⁶ См. М. Хованец: *Межкультурные аспекты перевода юридического термина «мера пресечения» на словацкий язык*. В: *Актуальные проблемы современного языкознания и методики преподавания языка: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора В.Г. Головина, Елец, 21–22 ноября 2023 года*. Елец 2023, с. 177–182. <https://elibrary.ru/item.asp?id=59742246> [доступ: 22.12.2023].

⁴⁷ См. также Д.В. Варламьева: *Правовое положение лиц...*, с. 49.

⁴⁸ См. также С.Х. Шамсунов: *Особенности допроса осужденных (лиц, заключённых под стражу) при расследовании пенитенциарных преступлений*. В: *Уголовный процесс и криминалистика: теория, практика, дидактика: сборник материалов VIII Всероссийской научно-практической конференции*. Рязань 2023, с. 248–249; Е.Л. Никитин, М.Н. Кустов: *Прокурорский надзор за исполнением законов администрациями органов и учреждений, исполняющих наказание, мест содержания задержанных и заключённых под стражу*. Санкт-Петербург 2023, с. 22.

ления срока содержания под стражей (ареста) в качестве меры пресечения в отношении лиц, подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений в сфере предпринимательской деятельности» (Перечень поручений по реализации Послания Президента РФ от 27.02.2019 г.), а также в разъяснениях юридических консультаций⁴⁹. Следует отметить, что в терминологии уголовного права РФ существует термин *арест* (ст. 54 УК РФ), однако он не относится к уголовно-процессуальному праву, значит, называет не вид меры пресечения, а вид наказания, и, соответственно, перенаправляет нас из досудебного в судебное производство по уголовному делу.

Väzba — мера пресечения (т.е. не санкция), избираемая для обеспечения присутствия обвиняемого в уголовном судопроизводстве (т. 1 гл. 4 ч. 1 УПК СР; Закон «О пребывании под стражей»). Аналогом в уголовно-процессуальном праве РФ выступает *заключение под стражу* (в качестве меры пресечения) и *следственный изолятор* (в качестве места для осуществления данной меры) (ст. 8 Закона «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений»).

Zaistenie — то же что *zadržanie* и одновременно родовое понятие, охватывающее как *zadržanie*, так и *zatknutie / väzba* (ст. 19 Закона «О полиции СР»); распространяется также на имущество — *Zaistenie osôb a vecí* (название главы 4 УПК СР). Лицо или имущество, подвергнутые данной мере, обозначаются выражениями *zaistená osoba*, *zaistený majetok*. Аналогичную ситуацию можно заметить и в терминологии законодательства РФ, где *содержание под стражей* (ст. 5 Закона «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений») выступает родовым понятием, охватывающим задержание подозреваемого (гл. 12 разд. 4 ч. 1 УПК РФ), т.е. кратковременное ограничение свободы, а также заключение под стражу (ст. 108, 109 гл. 13 разд. IV УПК РФ). *Лицо, содержащееся под стражей*⁵⁰, *наложение ареста на имущество* (ст. 115 УПК РФ) — названия результатов, юридических последствий применения данной меры.

На основе проведённого сопоставительного анализа положений законодательства СР и РФ, выявившего их сходства и отличия, мы по-

⁴⁹ Чем отличается задержание от ареста. Памятка журналистам. <https://upraweb.ru/stati/chem-otlichaetsya-zaderzhanie-ot-aresta-pamyatka-zhurnalistam> [доступ: 20.05.2023].

⁵⁰ Прокуратура Кемеровской области — Кузбасса: Сроки содержания под стражей при избрании лицам меры пресечения в виде заключения под стражу на досудебной и судебной стадиях уголовного судопроизводства. https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_42/activity/legal-education/explain?item=49773765 [доступ: 20.01.2024].

лагаем, что при переводе анализируемых нами словацких терминов на русский язык переводчику следует воспользоваться приёмом субституции (в некоторых случаях одновременно с экспликацией). В результате мы предлагаем следующие варианты перевода:

zadržanie — задержание (подозреваемого), т.е. не арест и не заключение,
zadržaná osoba / zadržaný — задержанное лицо / задержанный,
zadržat — задержать,
cela policajného zaistenia — изолятор временного содержания (ИВС),
zatknutie — заключение под стражу,
zatknutá osoba / zatknutý — лицо, заключённое под стражу,
zatknúť — заключить под стражу,
väzba — заключение под стражу (мера пресечения), следственный изолятор (место для осуществления данной меры),
zaistenie (в узком значении: *zadržanie*) — задержание,
zaistenie (в широком значении: *zadržanie* и *zatknutie / väzba*) — содержание под стражей,
zaistená osoba (в узком значении: *zadržaná osoba*) — задержанное лицо,
zaistená osoba (в широком значении) — лицо, содержащееся под стражей,
zaistenie vecí — наложение ареста на вещь / имущество,
zaistená vec — вещь, на которую наложен арест.

Представленные варианты перевода (термины-эквиваленты), на наш взгляд, способствуют достижению цели перевода — обеспечению профессиональной межкультурной коммуникации представителей правопорядка СР и РФ (с установкой на рецептора перевода — российского судью, прокурора). Данные варианты перевода мы считаем адекватным переводом словацких юридических терминов, так как они обладают такими свойствами, как однозначность, функциональная устойчивость, относительная независимость от контекста. Они отвечают вышеприведённым нормативным требованиям к полноценному переводу: норме эквивалентности, жанрово-стилистической норме (использование языковых средств, присущих соответствующим жанру и стилю законодательства РФ), норме переводческой речи, прагматической норме перевода (передача коммуникативного эффекта словацкого юридического документа) и конвенциональной норме перевода (приведённые русские термины-эквиваленты являются полноправными представителями словацких терминов в правопорядке РФ). Соблюдение указанных норм словарными вариантами перевода нельзя констатировать, так как в них не выполнены прагматическая и конвенциональная нормы, а эквивалентность достигнута на определённом уровне.

Наше исследование показало, что для достижения адекватности перевода юридического документа (выполнения прагматической

функции перевода) переводчику необходимо учитывать не только лингвистические аспекты переводческого процесса, но и экстралингвистические. Мы полагаем, что лишь такой подход позволит переводчику выполнить задачу, ради которой был осуществлён перевод.

ЛИТЕРАТУРА

- Александрова З.Е.: *Словарь синонимов русского языка: практический справочник*. Москва 2001.
- Алексеева И.С.: *Введение в переводоведение*. Санкт-Петербург 2004.
- Варламьева Д.В.: *Правовое положение лиц, пребывающих в следственных изоляторах и изоляторах временного содержания в условиях глобализации и влияния международных стандартов*. «Вопросы науки и образования» 2018, № 14 (26), с. 49–51. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36276375> [доступ: 11.01.2024].
- Викисловарь. <https://ru.wiktionary.org/wiki/арестование> [доступ: 03.10.2023].
- Гринёв-Гриневич С.В.: *О терминологических аспектах научно-технического перевода*. «Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика» 2011, № 6, т. 2, с. 74–78. <https://vestnik-mgou.ru/Articles/View/5188> [доступ: 07.09.2023].
- Комиссаров В.Н.: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990.
- Лотте В.С.: *Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики*. Москва 1961.
- Нестерович В.М.: *Проблемы перевода юридических терминов*. «Право и управление. XXI век» 2011, № 2 (19), с. 77–79. <http://pravo.mgimo.ru/razdely/nauchnaya-zhizn/problemy-perevoda-yuridicheskikh-terminov> [доступ: 15.10.2023].
- Никитин Е.Л., Кустов М.Н.: *Прокурорский надзор за исполнением законов администрациями органов и учреждений, исполняющих наказание, мест содержания задержанных и заключённых под стражу*. Санкт-Петербург 2023.
- Хованец М.: *Межкультурные аспекты перевода юридического термина «мера пресечения» на словацкий язык*. В: *Актуальные проблемы современного языкознания и методики преподавания языка: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора В. Г. Головина, Елец, 21–22 ноября 2023 года*. Елец 2023, с. 177–182. <https://elibrary.ru/item.asp?id=59742246> [доступ: 22.12.2023].
- Черданцев А.Ф.: *Логико-языковые феномены в юриспруденции*. Москва 2012.
- Шамсунов С.Х.: *Особенности допроса осужденных (лиц, заключённых под стражу) при расследовании пенитенциарных преступлений*. В: *Уголовный процесс и криминалистика: теория, практика, дидактика: сборник материалов VIII Всероссийской научно-практической конференции*. Рязань 2023, с. 248–252.

- Швейцер А.Д.: *Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты*. Москва 1988.
- Прокуратура Кемеровской области — Кузбасса: *Сроки содержания под стражей при избрании лицам меры пресечения в виде заключения под стражу на досудебной и судебной стадиях уголовного судопроизводства*. https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_42/activity/legal-education/explain?item=49773765 [доступ: 20.01.2024].
- Чем отличается задержание от ареста. Памятка журналистам. <https://upra-web.ru/stati/chem-otlichaetsya-zaderzhanie-ot-aresta-pamyatka-zhurnalistam> [доступ: 20.05.2023].
- Что такое КПЗ (камера предварительного заключения)? <http://ugolovnyi-expert.com/chto-takoe-kpz/> [доступ: 20.05.2023].
- Balázsová L., Benkovičová J., Grigorjanová T., Jarošová A., Masárová M., Petrufová M., Sakanová K., Šebestová A.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. VI. Diel: Vy–Ž — *Большой словацко-русский словарь*. VI т.: Vy–Ž. Bratislava 1995.
- Bartalošová P., Dzúr M., Orgoňová O., Vajsábel M.: *Slovník policajných profesionalizmov*. Red. P. Bartalošová, O. Orgoňová. Bratislava 2021.
- Benkovičová J., Ďurčo P., Jarošová A., Masárová M., Petrufová M., Sakanová K., Šebestová A.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. V. Diel: T–Vú — *Большой словацко-русский словарь*. V т.: T–Vú. Bratislava 1993.
- Grigorjanová T., Kollár D.: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník — Словацко-русский юридическо-экономический словарь*. Bratislava 2000.
- Kamenská V.: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník*. Banská Bystrica 1999.
- Kedy ide podozrivý do cely predbežného zadržania a kedy do vyšetrovacej väzby? <https://www.paneurouni.com/blog/kedy-ide-podozrivy-do-cely-predbezneho-zadrzania-a-kedy-do-vysetrovacej-vazby/> [доступ: 25.05.2023].
- Kolektív Lingea: *Rusko-slovenský, slovensko-ruský veľký slovník*. Bratislava 2011.
- Kollár D., Dorotjaková V., Filkusová M., Vasilievová E.: *Slovensko ruský slovník — Словацко-русский словарь*. Bratislava–Moskva 1976.
- Rozsudky pre výraz: *cela predbežného zadržania* — База решений судов СР. <https://www.judikaty.info/najvyssi-sud-sr-jaspi/cela-predbezneho-zadrzania/?sort=date> [доступ: 30.01.2024].
- Slovník právnických termínov pre verejnosť*. Red. M. Imrichová. Prešov 2015.
- Synonymický slovník slovenčiny*. Red. M. Pisárčiková. Bratislava 2004.
- Škvareninová O., Abrahámová E.: *Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov*. Bratislava 2006.

Нормативные правовые акты

- Кодекс РСФСР от 27.10.1960 г. 6/н Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1/page/1> [доступ: 13.09.2023].
- Перечень поручений по реализации Послания Президента РФ от 27.02.2019 г. <http://www.kremlin.ru/acts/assignments/orders/59898> [доступ: 02.10.2023].

- Федеральный закон «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений» от 15.07.1995 № 103-ФЗ (последняя редакция). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7270/ [доступ: 02.10.2023].
- Федеральный закон «О прокуратуре Российской Федерации» от 17.01.1992 № 2202-1 (последняя редакция). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_262/ [доступ: 02.10.2023].
- Федеральный закон «О полиции» от 7 февраля 2011 № 3-ФЗ (последняя редакция). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110165/ [доступ: 02.10.2023].
- Федеральный закон от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 25.12.2023) (с изм. и доп., вступ. в силу с 30.12.2023). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [доступ: 15.01.2024] — Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ).
- Федеральный закон от 18.12.2001 № 174-ФЗ (ред. от 25.12.2023). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [доступ: 15.01.2024] — Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК РФ).
- Zákon č. 153/2001 Z. z. z 28. marca 2001 (Časová verzia predpisu účinná od 07.03.2023) o prokuratúre Slovenskej republiky. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/153/20230601> [доступ: 02.10.2023] — Закон «О Прокуратуре Словацкой Республики».
- Zákon č. 171/1993 Z. z. zo 6. júla 1993 (Časová verzia predpisu účinná od 07.03.2023) o Policajnom zbore Slovenskej republiky. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1993/171/20230307#> [доступ: 02.10.2023] — Закон «О Полиции Словацкой Республики».
- Zákon č. 221/2006 Z. z. z 15. marca 2006 (Časová verzia predpisu účinná od 01.01.2023) o výkone väzby. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2006/221/20230101> [доступ: 02.10.2023] — Закон «О пребывании под стражей».
- Zákon č. 301/2005 Z. z. z 24. mája 2005 (Časová verzia predpisu účinná od 01.10.2023) Trestný poriadok Slovenskej republiky. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20231001> [доступ: 02.10.2023] — Уголовно-процессуальный кодекс Словацкой Республики (УПК СР).

MAREK CHOVANEC

NAMES OF CRIMINAL PROCEDURE ACTIONS AS A TRANSLATION PROBLEM (IN THE SLOVAK-RUSSIAN PLAN)

Summary

This article examines the applied problem of legal translation, namely the translation of the names of procedural actions of Slovak criminal proceedings into the Russian language. In the translation process, the author conducts a comparative analysis of the legal institutions provided for by the Slovak and Russian codes of criminal procedure, since these legal acts are the source of adequate translation solutions or a means of finding them.

Keywords: criminal process, detention, arrest, preventive measures, legal translation

MAREK CHOVANEC

NAZWY CZYNNOŚCI PROCESOWYCH JAKO PROBLEM TŁUMACZENIOWY (W ASPEKCIE SŁOWACKO-ROSYJSKIM)

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest problemowi w tłumaczeniu prawniczym, jakim jest przekład na język rosyjski nazw czynności procesowych słowackiego postępowania karnego. W procesie tłumaczenia autor przeprowadza analizę porównawczą instytucji prawnych uregulowanych w słowackim i rosyjskim kodeksie postępowania karnego, ponieważ te akty prawne są źródłem odpowiednich rozwiązań tłumaczeniowych lub sposobem na ich znalezienie.

Słowa kluczowe: proces karny, zatrzymanie, tymczasowe aresztowanie, środek zapobiegawczy, tłumaczenie prawne

BADANIA KONFRONTATYWNE A PRZEKŁAD

ЗДЕНЬКА НЕДОМОВА

Остравский университет
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1875-0021>

КОСМЕТОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ

В истинной красоте всегда есть изъясн.
Фрэнсис Бэкон

ВСТУПЛЕНИЕ

Мотивацией для выбора темы нашей статьи стало несколько юбилеев, отмечаемых в связи с косметикой и косметологией в 2023 году в Чешской Республике. В 1958 году был основан Институт медицинской косметики, который стал первым медицинским учреждением, направленным на комплексный уход за внешностью и здоровьем. Институт помог решить многие серьёзные косметологические проблемы, связанные с производством косметики, но прежде всего он стал базой для развития научного подхода к косметологии. В 60-е годы (1966) появилось первое косметическое средство чешской марки Dermacol — тональный крем Dermacol Make-up Cover, который оказался одним из первых в мире сильно кроющим тональным кремом своего рода. Крем до сегодняшнего дня сохраняет лидерство среди тональных основ и пользуется большой популярностью у гримёров и визажистов при маскировке любых недостатков кожи. Лицензия на его производство была уже в 1969 году продана в Голливуд. У истоков тонального крема стояла первая чешская визажист — Ольга Кноблехова, сотрудник Института медицинской косметики, отметившая в 2023 году юбилей 90-летия.

И в XXI веке название фирмы Dermacol¹, которое возникло из двух слов (*derma* + *color*), представляет синоним для совершенного макияжа, в чём убедились не только женщины, но и мужчины 60 стран мира.

¹ <https://www.dermacol.cz/> [доступ: 10.09.2023].

Ассортимент включает приблизительно 1000 разных косметических средств для лица, тела и волос. Делится на 7 категорий: 1. Декоративная косметика; 2. Уход за лицом; 3. Уход за кожей тела; 4. Солнцезащитные средства; 5. Уход за волосами; 6. Парфюмерия; 7. Косметика для мужчин.

Объектом рассмотрения в данной статье является сопоставление косметологической лексики в русском и чешском языках с точки зрения её системного описания и сравнения как основа переводческих проблем в этой сфере. Материалом для наблюдений и анализа является лексика разных областей косметологии. Она извлекалась только из русских учебных пособий по косметологии², вне нашего внимания остались рекламные тексты и сайты косметических компаний. Выборка составила 1154 русские лексические единицы (ЛЕ) и их чешские эквиваленты. Кроме того, в качестве материала исследования были использованы также тексты чешских учебных пособий³ и *Velký lékařský slovník*⁴, ставшие источником для формирования базы чешских эквивалентов.

КОСМЕТОЛОГИЯ И КОСМЕТОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

Рассмотрение специфики косметологической лексики в современной лингвистике, как правило, связано с обсуждением косметологического дискурса (КД). В этой связи можно выделить несколько лингвистических проблем, касающихся данной сферы исследования. Первая проблема связана с определением статуса косметологического дискурса. Вторая касается лексической основы этого дискурса, что и определяет внимание к его номинативной лексической наполненности. Третья проблема, возникающая в связи с анализом косметологических лексических единиц, объясняется интернациональной спецификой косметологического дискурса. Поэтому возникает задача выяснения межъязыковых отношений в данной сфере, что непосредственно приводит нас к проблеме перевода косметологической терминологии.

² Д.А. Азизова, Р.Г. Хафизов, Т.Т. Фаизов, А.К. Житко, И.И. Ахметов: *Основы медицинской косметологии лица для стоматологов*. Казань 2019; В.П. Федотов, В.А. Бочаров, Е.Ю. Корецкая и др.: *Основы практической косметологии*. Запорожье 2016.

³ V. Rozsivalová a kol.: *Kosmetika I*. Praha 2010; V. Rozsivalová a kol.: *Kosmetika II*. Praha 2011; K. Teplá a kol.: *Kosmetika III*. Praha 2001.

⁴ *Velký lékařský slovník*. Ред. М. Vokurka, J. Hugo. Praha 2009.

Одно из самых широких и конкретных определений ключевого понятия *косметология* дано, по нашему мнению, в пособии сотрудников Казанского университета:

Косметология [...] — это научная дисциплина, изучающая методы диагностики, лечения заболеваний, профилактики, устранения косметических недостатков кожи, врожденных и приобретенных дефектов головы, лица и тела, а также осуществляющая проверку на безвредность косметических средств, создаваемых и выпускаемых косметической промышленностью. Косметология тесно связана с другими медицинскими дисциплинами — с дерматологией, стоматологией, хирургией, трихологией, физиотерапией, фитотерапией, ароматерапией, а также с биологией, физиологией, химией, физикой. Фактически косметология сегодня — это объединение множества дисциплин и прикладного мастерства. По содержанию и виду медицинской деятельности косметология является разделом дерматовенерологии. По методологическим подходам косметология подразделяется на терапевтическую и хирургическую⁵.

Для процесса специального перевода в области косметологии важно, что в чешской среде косметологию понимают несколько иначе.

1. *Velký lékařský slovník* даёт следующее определение данного термина:

косметология в качестве научной дисциплины изучает биологию кожи с акцентом на её внешний вид; является специальностью на стыке дерматологии (*korektivní dermatologie*), пластической (эстетической) хирургии и химии (исследование и производство косметических средств, проверка их качества и способов применения)⁶.

2. В пособии *Косметология*⁷ можем прочитать, что косметология — это научная косметика, она использует научные знания разных наук (естественных, медицинских, химических и др.) и её результаты применяются в косметике. Целью косметологии является исследование и производство косметических средств, контроль их качества и оптимальное применение. Благодаря управлению качеством одновременно обеспечивается охрана её потребителя. Косметология связана с косметикой. На возникновение косметологии в качестве научной дисциплины повлияло бурное развитие косметики в 30-е годы XX века.

3. Косметологическое общество Чешской Республики (*Kosmetologická společnost České republiky*)⁸ организует специальные семинары, направ-

⁵ Д.А. Азизова, Р.Г. Хафизов, Т.Т. Фаизов, А.К. Житко, И.И. Ахметов: *Основы...*, с. 4.

⁶ *Velký...*, с. 509 [пер. З.Н.].

⁷ Ср. J. Zubrová, H. Havlová: *Kosmetologie 2019*. <https://www.vovcr.cz/portal/topic/157?-displayType=blocks> [доступ: 10.09.2023].

⁸ *Kosmetologická společnost ČR*. <https://www.kosmetologie.cz/> [доступ: 10.09.2023].

ленные на обсуждение актуальных тем, связанных главным образом с исследованием, опытным производством, тестированием косметического сырья и косметических средств в соответствии с действующим законодательством ЕС. Общество даёт возможность обмена опытом и новыми знаниями между производителями, поставщиками сырья и научно-исследовательскими учреждениями (лабораториями, вузами и институтами), занимающимися данной проблемой.

В чешской среде эквивалентом термина *медицинская косметология* является термин *korektivní a estetická dermatologie*, для *консервативной и профилактической косметологии* применяется выражение *konzervativní a preventivní dermatologie*. Кроме того, в чешском языке иногда для неё употребляют эквивалент *kosmetika* (*бытовая косметология* — *domácí kosmetika*, *лечебная косметология* — *léčebná kosmetika*) или другие эквиваленты (*диагностическая косметология* — *kosmetická diagnostika*, *diagnostika pleti*, *меатральная косметология* — *karnevalová a divadelní kosmetika*, *divadelní líčení a líčidla*, *хирургическая косметология* — *dermatologická chirurgie*, *аппаратная косметология* — *přístrojové ošetření pleti*). Сам термин *kosmetologie* в чешском языке используют только непосредственно по отношению к косметике, её исследованию, производству и применению. Он не относится к медицине (диагностике и лечению косметических недостатков кожи).

В лингвистике с косметологией связано и понятие косметологического дискурса (КД). Научных работ в данной области пока немного. Об этом новом виде дискурса, ранее не подвергавшемся специальному рассмотрению, впервые заговорила в 2015 году Елена Вавилова. Она понимает его в качестве одного из видов институциональных дискурсов,

основной темой которого является внешность человека, а именно здоровье и внешняя красота отдельных частей тела, напр. кожи лица, шеи, рук и т.д., что позволяет отнести этот дискурс к телесным дискурсам. Однако в отличие от медицинского дискурса (с основными концептами *болезнь/здоровье*) ключевыми концептами КД являются *красота*, *молодость* и *здоровье*. Кроме того, цель КД — не только доказать важность красоты, но привлечь внимание аудитории к косметическим средствам, выпускаемым компанией, и побудить покупать эти средства. Эта интенция сближает КД с рекламным дискурсом. [...] Список ситуаций, в которых реализуется КД, достаточно определен, но может быть продолжен: диалог врача-косметолога и клиента, менеджера отдела косметики и покупателя, дискурс сайтов косметических компаний, буклетов косметических фирм и пр.⁹

Определяя характер косметологической лексики, Фаина Косицкая и Ирина Зайцева трактуют КД следующим образом:

⁹ Е.Н. Вавилова: *Косметологический дискурс: постановка проблемы*. «Вестник ТГПУ» 2015, № 4 (157), с. 124–125.

КД — это тип профессиональной коммуникации, связанный с оказанием косметологических услуг и созданием (изобретением), производством (технологией), рекламой, защитой, оценкой, маркетингом (продажей) косметической продукции¹⁰.

Валентина Собянина считает, что косметологический дискурс

стоит на стыке сразу нескольких актуальных направлений лингвистики — профессиональной коммуникации, терминоведения, языка для специальных целей и рекламного дискурса. [...] Значительную часть косметологической лексики составляют термины и профессионализмы¹¹.

Относительно характера косметологической лексики Косицкая и Зайцева констатируют, что она

формирует разветвленную терминосистему, объединяющую общелитературную лексику и специальные термины. Лексический состав специального языка косметологии неоднороден. Лексико-семантическое ядро составляют общенаучная и узкоспециальная терминология. При изучении терминологии в области косметологии выявляются тенденции непрерывного развития и обогащения терминосистемы данной сферы [...] ¹².

О том, что косметология как наука зародилась в начале XX века и поэтому терминология данной области была сформирована в недавнем времени и до сих пор находится в процессе своего обогащения, утверждают также Оксана Родачева и Ольга Кузьмина¹³.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФАКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

В статье мы поставили задачу провести всесторонний анализ фактического материала, обратить внимание на сопоставительное рассмотрение чешских эквивалентов косметологической лексики, которые могут вызывать проблемы в процессе перевода.

С семантической точки зрения весь фактический материал (1154 ЛЕ) можно разделить на одиннадцать тематических групп с разным

¹⁰ Ф.Л. Косицкая, И.Е. Зайцева: *Французский косметологический дискурс в сфере профессиональной коммуникации*. «Вестник ТГПУ» 2017, № 6 (183), с. 20–24.

¹¹ В.А. Собянина: *О некоторых лексических особенностях немецкого косметологического дискурса в сети Интернет*. «Вестник МГПУ. Серия: Филология, теория языка, языковой образование» 2019, № 3 (35), с. 33–41.

¹² Ф.Л. Косицкая, И.Е. Зайцева: *Французский...*, с. 22.

¹³ Ср. О.О. Родачева, О.Д. Кузьмина: *Англоязычные термины в области косметологии и их перевод на русский язык*. «Terra Linguae» 2017, вып. 3, с. 144–147.

количественным составом лексических единиц: I. Части тела и анатомические термины (18,6% от всего материала; 214 ЛЕ); II. Косметические средства (16,9%; 196 ЛЕ); III. Болезни, заболевания и проявления на коже (13,9%; 161 ЛЕ); IV. Действия (13,8%; 160 ЛЕ); V. Косметические процедуры, научные области, процессы (12,2%; 139 ЛЕ); VI. Свойства и качества (10,2%; 118 ЛЕ); VII. Лекарства, препараты, вещества (7,4%; 86 ЛЕ); VIII. Косметические аксессуары и приборы (3,8%; 43 ЛЕ); IX. Профессии и лица (1,4%; 17 ЛЕ); X. Растения и лекарственные травы (0,9%; 11 ЛЕ); XI. Места и помещения (0,7%; 9 ЛЕ).

Анализ частеречной принадлежности показал, что в нашем материале преобладают субстантивные словосочетания со стержневым словом существительным, поэтому существительные как часть косметологической номенклатуры доминируют (88%; 1016 ЛЕ); самостоятельные прилагательные (6,1%; 70 ЛЕ) отмечаются только в тематической группе VI. Свойства и качества, а глаголы в качестве стержневого слова глагольных словосочетаний (5,9%; 68 ЛЕ) нами зарегистрированы в группах IV. Действия, V. Косметические процедуры. Они отмечают процессуальные явления.

Анализ морфологической оформленности собранных нами лексических единиц показал, что наиболее ярко различия в них проявляются в расхождении категории рода обоих языков: 1. Русским выражениям мужского рода соответствуют в чешском языке слова женского рода, причём речь идёт о разных семантических группах (II. Косметические средства: *спонж для макияжа* — *houbička na make up*, *шпатель для косметики* — *kosmetická špachtle*; III. Болезни: *гипергидроз* — *hyperhidróza*, *демодекоз* — *demodikóza*, *дерматит* — *dermatitida*, *напез* — *paréza*; V. Косметические процедуры: *вакуумный лимфодренаж* — *vakuová lymfodrenáž*, *антицеллюлитный массаж* — *anticelulitidní masáž*, *маникюр* — *manikúra*, *аппаратный педикюр* — *přístrojová pedikúra*). 2. Также им могут соответствовать чешские единицы среднего рода (*себум* — *sebum*, *маз*, *серум* — *sérum*, *перинеурий* — *perineurium*, *тоник* — *tonikum*). 3. Русская косметологическая лексика женского рода наоборот имеет чешский эквивалент мужского рода (III. Болезни: *атерома* — *aterom*, *гемангиома* — *hemangiom*, *наппилома* — *papilom*, *атопическая экзема* — *atopický ekzém*, *мозоль* — *mozol*, *пора* — *pór*, *чесотка* — *svrab*; V. Косметические средства: *прозрачная пудра* — *transparentní pudr* и др.).

В русском материале встречаются и несклоняемые единицы, которым в чешском языке соответствуют склоняемые эквиваленты (III. Болезни: *акне* — *akné*, *витилиго* — *vitaligo*; VII. Лекарства, препараты, вещества: *крем жожоба* — *jojobový krém*, *масло авокадо* — *avokádový olej*,

масло жожоба — *jojobový olej*, масло манго — *mandlový olej*, масло ши — *bambucké máslo*), но от них в русском языке образуются склоняемые прилагательные (алоинный лист — *list aloe*, какаовое масло — *kakaové máslo*).

С точки зрения структурной организации номенклатурной косметологической терминологии в нашем материале отмечаются моноксемные (47,5%), билексемные (46,3%) и полилексемные единицы (6,2%). Необходимо обратить внимание на отдельные структурные типы, так как они могут вызывать проблемы в работе переводчика. Так, русские моноксемные единицы соответствуют билексемным в чешском языке (брашинг — *suché kartáčování*, дезинфектант — *dezinfekční látka*, массажер — *masážní přístroj*, мыльница — *krabička na mýdlo*, скула — *lícní kost*). Сюда же можно отнести и отмеченные нами примеры русских композитов, соответствующих чешским эквивалентам в виде составных наименований (ароматообразование — *tvorba vůně*, вибромассаж — *vibrační masáž*, жизнедеятельность — *životní funkce*, пигментообразование — *tvorba pigmentu*). В нашем материале встречаются и чешские однословные эквиваленты билексемных русских примеров (роговое вещество — *rohovina*, косметические средства — *líčidla*) и наоборот (гипергидроз — *nadměrné pocení*, отшелушивание — *olupování kůže*).

Группу билексемных лексических единиц можно подразделить на единицы без предлога (они образуют 91,1% данного типа) и единицы с предлогом (8,9%) с преобладающим предлогом *для* (именно в группе II. Косметические средства) с разными эквивалентами в чешском языке: 1. Билексемный эквивалент без предлога (косметика для волос — *vlasová kosmetika*, крем для бритья — *holící krém*, крем для загара — *opalovací krém*, крем для лица — *pleťový krém*, пена для укладки — *pěnové tužidlo*, подводка для глаз — *oční linky*, пудра для тела — *tělový pudr*, тени для век — *oční stíny*). 2. В чешском эквиваленте встречается другой предлог (*на*): бальзам для губ — *balzám na rty*, блеск для губ — *lesk na rty*, лак для волос — *lak na vlasy*, лак для ногтей — *lak na nehty*, маска для волос — *maska na vlasy*, пена для бритья — *pěna na holení*, тени для бровей — *stíny na obočí*, клей для ресниц — *lepidlo na řasy*, кусачки для ногтей — *kleštičky na nehty*, пилочка для ногтей — *pilníček na nehty*, выпрямитель для волос — *žehlička na vlasy*). В русских билексемных сочетаниях с предлогом выступают и другие предлоги: *за* (уход за ногтями — *péče o nehty*, ухаживать за собой — *dbát o sebe*), *от* (крем от морщин — *krém proti vráskám*, шампунь от перхоти — *šampón proti lupům*, чёрный от загара

— *opálený dohněda*), но (мастер по педикюру — *pedikér*) с другими предложениями в чешском языке (предлоги *o*, *proti*).

В рамках полилексемных примеров доля беспредложных единиц представляет 77,1%, а с предлогом 22,9%. Беспредложные русские единицы имеют подобные чешские эквиваленты (механическая шлифовка кожи — *mechanické broušení pleti*, дерматбразе, болевые раздражения кожи — *bolestivé podráždění kůže*, скопление жировой ткани — *nahromadění tukové tkáně*, электрический косметический утюг — *elektrická kosmetická žehlička*), но встречаются также билексемные чешские эквиваленты (мамовая губная помада — *matná rtěnka*, фактор защиты SPF — *SPF faktor*).

В группе полилексемных единиц с предлогом также преобладают те с предлогом *для* и с чешскими эквивалентами без предлога (*средство/жидкость для снятия макияжа* — *odličovač*, *жидкость для снятия лака* — *odlakovač*, *молочко для снятия макияжа* — *odličovací mléko*, *тампоны для снятия макияжа* — *odličovací tampony*, *укрепляющая тушь для ресниц* — *posilující řasenka*, *женьшевый крем для лица* — *ženšepový pleťový krém*, *палетка теней для глаз* — *paleta očních stínů*) или в чешском языке выступают с предлогом *на* (*косметическая точилка для карандашей* — *kosmetické strouhátko na tužky*, *тонизирующий гель для губ* — *tonizující gel na rty*), а также встречается более простой вариант с тем же предлогом (*щипчики для завивки ресниц* — *kleštičky na řasy*). Кроме того, нами зарегистрированы полилексемные единицы с другими, в обоих языках совпадающими предлогами: *между* (*липидная прослойка между клетками* — *lipidová vrstva mezi buňkami*), *на* (*пигментированные линии на коже* — *pigmentované čáry na kůži*) и *под* (*цветная база под макияж* — *podkladová báze pod make up*).

Возможно скромные, но показательные результаты нашего анализа сигнализируют о серьезной переводческой проблеме, которая возникает в этой сфере деятельности. Необходимо напомнить, что по мнению Павла Рыбина¹⁴, в процессе перевода специальных научных текстов на первый план выходит в рамках профессиональной компетенции переводчика (помимо свободного владения двумя и более языками, техники перевода и личностных характеристик) именно знание области предмета речи. В данном случае перевод предполагает эрудицию, знакомство с темой переводимого текста, знание терминологии, используемой в конкретной предметной области (косметологии), а также различий в терминологических системах двух стран. Софья Билоус, Татьяна Кузнецова и Татьяна Табакова¹⁵ в своей статье о струк-

¹⁴ Ср. П.В. Рыбин: *Теория перевода*. Москва 2007, с. 47.

¹⁵ Ср. С.П. Билоус, Т.И. Кузнецова, Т.Г. Табакова: *Структурно-семантические особен-*

турно-семантических особенностях косметологической терминологии констатируют, что невозможно представить успешное развитие косметологии в современном мире без активного сотрудничества и международного обмена опытом в данной сфере. В связи с этим, актуальное значение приобретает также выполнение качественного перевода текстов в области косметологии. Таким образом, проделанный нами анализ затронул важные аспекты становления и развития косметологического дискурса и его лексической основы в сопоставительном аспекте.

ЛИТЕРАТУРА

- Азизова Д.А., Хафизов Р.Г., Фаизов Т.Т., Житко А.К., Ахметов И.И.: *Основы медицинской косметологии лица для стоматологов*. Казань 2019.
- Билоус С.П., Кузнецова Т.И., Табакова Т.Г.: *Структурно-семантические особенности косметологической терминологии на материале русского и английского языка*. «Успехи в химии и химической технологии» 2020, № 10 (233), с. 64–66.
- Вавилова Е.Н.: *Косметологический дискурс: постановка проблемы*. «Вестник ТГПУ» 2015, № 4 (157), с. 124–125.
- Косицкая Ф.Л., Зайцева И.Е.: *Французский косметологический дискурс в сфере профессиональной коммуникации*. «Вестник ТГПУ» 2017, № 6 (183), с. 20–24.
- Родачева О.О., Кузьмина О.Д.: *Англоязычные термины в области косметологии и их перевод на русский язык*. «Terra Linguae» 2017, вып. 3, с. 144–147.
- Рыбин П.В.: *Теория перевода*. Москва 2007.
- Собянина В.А.: *О некоторых лексических особенностях немецкого косметологического дискурса в сети Интернет*. «Вестник МГПУ. Серия: Филология, теория языка, языковое образование» 2019, № 3 (35), с. 33–41.
- Федотов В.П., Бочаров В.А., Корецкая Е.Ю. и др.: *Основы практической косметологии*. Запорожье 2016.
- Rozsivalová V. a kol.: *Kosmetika I*. Praha 2010.
- Rozsivalová V. a kol.: *Kosmetika II*. Praha 2011.
- Teplá K. a kol.: *Kosmetika III*. Praha 2001.
- Velký lékařský slovník*. Ред. М. Vokurka, J. Hugo. Praha 2009.
- Zubrová J., Havlová H.: *Kosmetologie*. 2019. <https://www.vovcr.cz/portal/topic/157?-displayType=blocks> [доступ: 10.09.2023].

ности косметологической терминологии на материале русского и английского языка. «Успехи в химии и химической технологии» 2020, № 10 (233), с. 64–66.

ZDENKA NEDOMOVÁ

COSMETOLOGICAL VOCABULARY IN RUSSIAN AND CZECH LANGUAGES

Summary

The object of consideration is a comparison of cosmetology vocabulary in the Russian and Czech languages from the point of view of translation problems in this area. Discussion of the specifics of cosmetology vocabulary is also connected with the definition of cosmetology discourse. The article presents the results of a comprehensive analysis of factual material, drawing attention to a comparative examination of Czech equivalents of cosmetology vocabulary, which can cause problems in the translation process.

Keywords: cosmetology vocabulary, cosmetology discourse, special translation, Russian language, Czech language

ZDENKA NEDOMOVÁ

SŁOWNICTWO Z ZAKRESU KOSMETOLOGII W JĘZYKU ROSYJSKIM I CZESKIM

Streszczenie

Przedmiotem rozważań jest porównanie leksyki z zakresu kosmologii w języku rosyjskim i czeskim pod kątem problemów tłumaczeniowych w tej dziedzinie. Omówienie specyfiki danego słownictwa jest również związane ze zdefiniowaniem dyskursu kosmologicznego. W artykule przedstawiono wyniki kompleksowej analizy materiału faktograficznego, skupiono się na porównaniu czeskich ekwiwalentów słownictwa kosmetycznego, które mogą sprawiać problemy w procesie przekładu.

Słowa kluczowe: leksyka kosmetyczna, dyskurs kosmologiczny, tłumaczenie specjalistyczne, język rosyjski, język czeski

ЛУКАШ ПЛЕСНИК

Остравский университет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2680-0837>

ЧЕШСКИЕ СООТВЕТСТВИЯ РУССКИХ КОНСТРУКЦИЙ
С АНАЛИТИЧЕСКИМ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫМ
(НА ПРИМЕРЕ ТЕРМИНОВ ИТ-СФЕРЫ И ИНТЕРНЕТ-ПРОСТРАНСТВА)

Аналитические прилагательные (АП) можно рассматривать с точки зрения семантического, словообразовательного или морфемного определения, однако не менее интересным является также их анализ с точки зрения перевода, сопоставляя их с аналогичными выражениями других языков. В настоящей статье мы попытаемся представить самые продуктивные АП современного русского языка ИТ-сферы и интернет-пространства, указать их лексико-семантические особенности, и, главным образом, уделить внимание возможностям их перевода на чешский язык.

АП представляют собой неизменяемые лексические компоненты, носящие атрибутивный характер по отношению к управляемому слову, как правило, имени существительному. Вопрос об АП в русском языке открыл в конце 60-х гг. XX в. Михаил Панов, рассматривая термины и терминологическую лексику. По его мнению,

длинные составные термины выгодно строить с точки зрения регулярности системы и невыгодно с точки зрения употребительности. Это напряжение ликвидируется в терминологических системах благодаря возможности строить словосочетания несколько другого плана — при помощи аналитических форм прилагательных и особых аналитических частиц¹.

Лингвист считал данный тип сочетаний слов очень активным и перспективным способом образования терминов, а в качестве при-

¹ Русский язык и советское общество. Социолого-лингвистическое исследование. Лексика современного русского литературного языка. Ред. М.В. Панов. Москва 1968, с. 155.

мера привёл целый ряд агглютинативных элементов типа *био...*, *диа...*, *видео...*, *гидро...*, *интер...*, *макро...*, *микро...*, *радио...*, *супер...*, *термо...* и др. Подробное теоретическое обоснование М.В. Панов представил в начале 70-х гг. XX в., выделив 19 разрядов АП. Он подвёл содержательную теоретическую базу, подчёркивая, что в класс АП, наряду с неизменяемыми прилагательными, входят также интернациональные части сложных слов типа *кино...*, *радио...*, *теле...*, морфемы, как *гос...*, *пед...*, *проф...*, первые части сложных слов типа *лже...*, *хлебо...*, *стекло...*, а также некоторые аббревиатуры (*СКЧ-двигатель*), наречия (*яйцо всмятку*) и предложно-именные сочетания (*академия после работы*)². Одно из самых точных определений АП даёт Елена Маринова, отмечая, что

аналитическим прилагательным считается неизменяемая языковая единица, обозначающая непроцессуальный признак и выполняющая в пост- или препозиции (при любом варианте написания, включая слитное) атрибутивную функцию по отношению к имени существительному³.

Е.В. Маринова также утверждает, что в плане выражения ряд АП совпадает с существительными, указывая таким образом на процесс конверсии:

В русском языке практически каждое иноязычное существительное может «конверсироваться» — выступать в роли АП. [...] Регулярность конверсии «существительное → аналитическое прилагательное» является проявлением усилившейся на рубеже XX–XXI вв. тенденции к аналитизму⁴.

Сфера употребления АП в современном русском языке широка, они встречаются в области науки, техники, экономики, транспорта или культуры⁵. В целях нашего исследования мы выбрали АП ИТ-сферы и интернет-пространства, так как они, по нашему мнению, относятся к числу самых продуктивных аналитических лексических компонентов в современном русском языке. Также следует отметить, что АП образуют в сочетании с управляемыми ими существительными особые аналити-

² Ср. М.В. Панов: *Об аналитических прилагательных*. В: *Фонетика. Фонология. Грамматика: К 70-летию А.А. Реформатского*. Ред. Ф.П. Филин. Москва 1971, с. 240–253.

³ Е.В. Маринова: *Вопрос об аналитических прилагательных в отечественной и зарубежной лингвистике*. «Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского» 2010, № 4 (2), с. 628.

⁴ Там же, с. 629.

⁵ Ср. L. Plesník: *Typologická charakteristika tzv. analytických adjektiv (na příkladovém materiálu ruštiny, češtiny a polštiny)*. Ostrava 2019, с. 107–114, 124–129.

ческие конструкции (АК), которым стоит уделить внимание при переводе на другие языки. АП, точнее АК с АП указанных выше тематических областей часто находят отражение в многочисленных специальных текстах, содержащих особую терминологическую лексику. Такого типа тексты требуют при переводе отдельного внимания. Итак, прежде чем затронуть вопрос о переводе АК с АП ИТ-сферы и интернет-пространства, необходимо вкратце коснуться проблематики специального перевода.

Стоит отметить, что, по мнению Вилена Комиссарова, выделяются два основных вида перевода согласно двум классификациям: жанрово-стилистической и психолингвистической. Жанрово-стилистическая классификация подразумевает два основных типа перевода: художественный и информационный, т.е. специальный⁶. В.Н. Комиссаров дальше утверждает, что

наряду с общими чертами, обусловленными единым лингвистическим механизмом переводческой деятельности, отдельные виды перевода могут иметь и важные специфические особенности: модифицировать процесс перевода, придавать особое значение достижению эквивалентности на высшем уровне или, напротив, допускать отклонения от максимально возможной степени смысловой общности, включать некоторые элементы адаптивного транскодирования и т.п.⁷.

По словам Сергея Тюленева, при специальном переводе, т.е. переводе текстов с научно-технической составляющей, очень важен этап подготовительной работы.

Во время подготовки к переводу научной статьи или брошюры, книги или другого вида научно-технического текста переводчик должен вникнуть в тему, проблематику и способы выражения этой темы (термины, характерные обороты)⁸.

Для переводчика дальше важны также структура высказывания, строение текста и способы использования характерных лексических компонентов. К числу такого рода компонентов можно отнести АП в рамках АК, которые имеют в целом ряде текстов современного русского языка своё незаменимое место. Итак, резюмируя вопрос о специальном переводе, можно использовать определение Марии Илюшкиной, которая отмечает, что специальный перевод — это

перевод текстов, основная функция которых — сообщать сведения. Это материалы научного, делового, общеполитического, бытового характера. Сюда же следует от-

⁶ Ср. В.Н. Комиссаров: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990, с. 94–108.

⁷ Там же, с. 94.

⁸ С.В. Тюленев: *Теория перевода*. Москва 2004, с. 230.

нести и перевод тех детективных рассказов, описаний путешествий, очерков, где преобладает чисто информационное повествование⁹.

Большинство текстов из области науки, техники, экономики, транспорта или культуры, содержащие сравнительно часто АК с АП, следует воспринимать в качестве текстов информационного характера, поэтому таким же способом придётся к ним подходить, переводя их из языка-источника на целевой язык.

Лексику ИТ-сферы и интернет-пространства можно считать неотъемлемой частью текстов информационного характера. Данная лексика считается весьма продуктивной во всех её разновидностях. Её широкому распространению служат современные информационные технологии, которые

позволяют огромному числу простых пользователей свободно общаться, публично выражая свои мысли в письменном виде. Появилась возможность непосредственно познакомиться с культурами и языками других стран. Межъязыковое и межкультурное взаимодействие России и других государств не может не отражаться на процессе языкового развития¹⁰.

Лексика ИТ-сферы и интернет-пространства становится в последние годы предметом ряда специальных исследований¹¹, в ней

привычными становятся не просто отдельные лексические единицы, но и сочетания типа *интернет-газета*, *онлайн-новости*, *SMS-сообщение*, *мультимедиа техника*, т.е. нетипичные для русского языка грамматические конструкции, в состав которых входят неизменяемые определители¹².

Особый класс лексики ИТ-сферы и интернет-пространства образуют также АП, выступающие составной частью многочисленных

⁹ М.Ю. Илюшкина: *Теория перевода: основные понятия и проблемы*. Екатеринбург 2015, с. 12.

¹⁰ Ю.В. Рощина: *Лексика, связанная с современными информационными технологиями, и процесс анализирования русской грамматики*. В: *Язык, сознание, коммуникация. Сборник статей*. Ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Москва 2004, с. 156.

¹¹ Ср. М.Ю. Сидорова: *Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение*. Москва 2006; Г.Н. Трофимова: *Языковой вкус интернет-эпохи в России. Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты*. Москва 2009; *Современный русский язык в интернете*. Ред. Я.Э. Ахапкина, Е.В. Рахилина. Москва 2014; М.В. Ахметова, В.И. Беликов: *Русский язык и новые технологии*. Москва 2014; А.В. Должикова, В.В. Барабаш: *Русский язык в Интернете: личность, общество, коммуникация, культура*. Москва 2017.

¹² Ю.В. Рощина: *Лексика...*, с. 156.

АК. Мы составили на основе новейших лексикографических источников современного русского языка список самых продуктивных АП ИТ-сферы и интернет-пространства: *ИТ...*, *аудио...*, *блог...*, *ботнет...*, *веб...*, *видео...*, *вики...*, *гейм...*, *гугл...*, *интернет...*, *онлайн...*, *офлайн...*, *спам...*, *троллинг...* и *фишинг...* Словообразовательная продуктивность данных лексических компонентов демонстрируется также высоким количеством их вхождений в Национальном корпусе русского языка (НКРЯ)¹³. Этот список составлен на материале трёх словарей иноязычной лексики, т.е. *Нового словаря иностранных слов* Елены Захаренко, Любови Комаровой и Ии Нечаевой 2008 г.¹⁴, *Словаря новейших иностранных слов* Екатерины Шагаловой 2017 г.¹⁵ и *Современного словаря иностранных слов* Леонида Крысина 2020 г.¹⁶ Примеры АК, содержащие вышеуказанные АП, мы собрали из НКРЯ, точнее из Газетного корпуса НКРЯ (центральные СМИ)¹⁷. Переводческий анализ данных лексических компонентов на чешский язык осуществлён на основе *Русско-чешского и чешско-русского большого словаря* издательства Lingea¹⁸, соответствующие эквиваленты мы отыскивали также при помощи Чешского национального корпуса, точнее его приложения KonText, обоснованного на корпусе syn2020¹⁹.

Ниже представлен семантико-переводческий (русско-чешский) анализ АК, содержащих АП ИТ-сферы и интернет-пространства. Полученные АП мы сгруппировали по тематическому принципу в 5 групп: первая группа — *ИТ...*, вторая группа — *аудио...*, *видео...*, третья группа — *онлайн...*, *офлайн...*, четвёртая группа — *блог...*, *веб...*, *вики...*,

¹³ По состоянию на август 2023 г. Газетный корпус НКРЯ (центральные СМИ) фиксирует: *ИТ* — 10 777 текстов с 19 065 примерами, *аудио* — 2708 текстов с 3208 примерами, *блог* — 14 655 текстов с 20 757 примерами, *ботнет* — 134 текста с 259 примерами, *веб* — 5431 текст с 7342 примерами, *видео* — 52 610 текстов с 74 158 примерами, *вики* — 763 текста с 1162 примерами, *гейм* — 2009 текстов с 3854 примерами, *гугл* — 250 текстов с 333 примерами, *интернет* — 117 530 текстов с 213 147 примерами, *онлайн* — 33 223 текста с 48 075 примерами, *офлайн* — 1263 текста с 1650 примерами, *спам* — 3807 текстов с 5777 примерами, *троллинг* — 370 текстов с 511 примерами и *фишинг* — 312 текстов с 456 примерами.

¹⁴ Ср. Е.Н. Захаренко, Л.Н. Комарова, И.В. Нечаева: *Новый словарь иностранных слов*. Москва 2008.

¹⁵ Ср. Е.Н. Шагалова: *Словарь новейших иностранных слов*. Москва 2017.

¹⁶ Ср. Л.П. Крысин: *Современный словарь иностранных слов*. Москва 2020.

¹⁷ Ср. Национальный корпус русского языка. Газетный корпус (центральные СМИ). <https://ruscorpora.ru/search?search=CgQyAggDMAE%3D> [доступ: август 2023].

¹⁸ Ср. Kolektiv Lingea: *Rusko-český, česko-ruský velký slovník*. Brno 2009.

¹⁹ Ср. *Český národní korpus. KonText (syn2020)*. <https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=syn2020> [доступ: август 2023].

гейм..., гугл..., интернет..., пятая группа — ботнет..., спам..., троллинг..., фишинг...

АП **ИТ...** [относящийся к ИТ (от англ. *Information Technology* ‘информационные технологии’) < технологии, обеспечивающие сбор, хранение, обработку, защиту, передачу и получение информации]²⁰, ср. *ИТ-гигант* — *IT kolos / IT gigant*, *ИТ-компания* — *IT společnost*, *ИТ-предприниматель* — *podnikatel v oblasti IT*, *ИТ-преступление* — *trestný čin v oblasti IT*, *ИТ-специалист* — *IT odborník / IT specialista* и др. В современном русском языке встречается также вариантная кириллическая запись АП **ИТ...**, т.е. **ИТ...**, однако её словообразовательная продуктивность меньше, ср. *ИТ-бизнес* — *IT byznys*, *ИТ-лидер* — *IT lídr*, *ИТ-продукция* — *IT výroba*, *ИТ-рынок* — *IT trh*, *ИТ-сектор* — *IT sektor / IT úsek / IT oddělení* и др.

АП **аудио...** [относящийся к аудио (от лат. *audire* ‘слышать’) < тот, который относится или к слуху, или к звукозаписи, к звукозаписывающей и звуковоспроизводящей аппаратуре]²¹, ср. *аудиозапись* — *zvuková nahrávka*, *аудиоконтент* — *zvukový obsah*, *аудиопроигрыватель* — *audio přehrávač*, *аудиосервис* — *zvukový servis / audio servis*, *аудиофайл* — *zvukový soubor / audio soubor* и др. АП **видео...** [относящийся к видео (от лат. *video* ‘вижу’) < тот, который указывает или на принадлежность слова к области изображения электрических сигналов, или на связь с видеозаписью]²², ср. *видеодатчик* — *video snímač*, *видеодокумент* — *video dokument*, *видеоинсталляция* — *video instalace*, *видеопособие* — *video příručka*, *видеотрансляция* — *video přenos* и др.

Подавляющее большинство конструкций с АП **аудио...** записывается в русском языке слитно, исключение составляют лишь единичные примеры, которые пишутся через дефис, ср. *аудио-коннектор* — *audio konektor*, *аудио-сигнал* — *audio signál*. Аналогично АК с АП **аудио...**, также большинство АК с АП **видео...** записывается слитно, исключение составляют лишь АК *видео-арт* и сложные АК, состоящие из двух АП, ср. *видео-диско-клуб* — *video diskotekový klub*, *видео-пресс-конференция* — *video tisková konference*, *видео-конференц-связь* — *video konferenční spojení* и др., фиксирующиеся с помощью дефисного написания. При переводе на чешский язык соответствует русскому АП **аудио...** или его аналогичный эквивалент *audio*, или полная форма имени прилагательного *zvukový*; русскому АП **видео...** соответствует

²⁰ Ср. Е.Н. Шагалова: *Словарь...*, с. 565.

²¹ Ср. Е.Н. Захаренко, Л.Н. Комарова, И.В. Нечаева: *Новый...*, с. 101.

²² Ср. там же, с. 169.

тоже неизменяемая лексема *video*, хотя записывающаяся, как правило, отдельно. Перевод сложных АК с двумя АП осуществляется так, что первое АП *видео...* переводится с помощью того же самого неизменяемого компонента, однако второе АП переводится полной изменяемой формой имени прилагательного. Отметим, что нередко встречаются также АК, содержащие оба аналитических компонента, ср. *аудиовидео-аппаратура* — *audio video aparatura*, *аудиовидеовыход* — *audio video výstup*, *аудиовидеосистема* — *audio video systém* и др. В данном случае переводятся отдельные АП на чешский язык с помощью тех же самых неизменяемых компонентов.

АП **онлайн...** [относящийся к онлайн (от англ. *online*, *on-line* 'на линии, подключённый') < режим непосредственного подключения компьютера или другого устройства к сети, при котором связь между взаимодействующими системами не прерывается]²³, ср. *онлайн-исследование* — *online výzkum*, *онлайн-опрос* — *online průzkum*, *онлайн-продажа* — *online prodej*, *онлайн-ресурс* — *online zdroj*, *онлайн-формат* — *online formát* и др. АП **офлайн...** [относящийся к офлайну (от англ. *offline* 'вне линии') < то, что существует, происходит вне интернета, без подключения к компьютерной сети]²⁴, ср. *офлайн-бизнес* — *offline byznys*, *офлайн-магазин* — *offline obchod*, *офлайн-площадка* — *offline platforma*, *офлайн-развлечение* — *offline zábava*, *офлайн-торговля* — *offline obchodování* и др.

Ссылаясь на указанные выше примеры, очевидно, что АП *онлайн...* и *офлайн...* употребляются активно в обоих языках. Отметим, что как в русском, так и чешском языках встречаются также полные изменяемые формы имени прилагательного, ср. русск. *онлайновый*, *офлайновый*; чешск. *onlineový*, *offlineový*. Частота их употребления за последние годы сильно упала, они используются всё реже и реже, преимущественно в разговорной речи. Полные формы постепенно вытесняют их несклоняемые варианты *онлайн*, *офлайн*; *online*, *offline*.

АП **блог...** [относящийся к блогу (от англ. *blog*, т.е. *web* 'всемирная паутина' + *log* 'журнал') < страница в интернете, оформленная в виде журнала, дневника, содержащая постоянно добавляемые записи, изображения и мультимедиа]²⁵, ср. *блог-дневник* — *blogový deník*, *блог-литература* — *blogová literatura*, *блог-платформа* — *blogová platforma*, *блог-пост* — *blogový příspěvek* / *blog post*, *блог-феномен* — *blogový fenomén* и др. АП **веб...** [относящийся к вебу (от англ. *web*, т.е. сокр. от *World*

²³ Ср. Е.Н. Шагалова: *Словарь...*, с. 275.

²⁴ Ср. там же, с. 279.

²⁵ Ср. там же, с. 66.

Wide Web ‘всемирная паутина’) < сервис в интернете, позволяющий просматривать тексты через систему связывающих их ссылок]²⁶, ср. *веб-браузер* — *webový prohlížeč*, *веб-интерфейс* — *webové rozhraní*, *веб-поиск* — *webové vyhledávání / vyhledávání na webu*, *веб-приложение* — *webová aplikace*, *веб-трафик* — *objem (přenesených) dat na webu* и др. АП **вики...** [относящийся к вики, к Википедии (от англ., точнее гавайск. *Wiki* ‘быстрый’) < веб-сайт, структуру и содержимое которого пользователи могут изменять с помощью инструментов, предоставляемых самим сайтом]²⁷, ср. *вики-движок* — *wiki software*, *вики-пользователь* — *wiki uživatel / uživatel Wikipedie*, *вики-проект* — *wiki projekt / projekt Wikipedie*, *вики-редактор* — *wiki redaktor / redaktor Wikipedie*, *вики-страница* — *wiki stránka / stránka Wikipedie* и др. АП **гейм...** [относящийся к компьютерным играм (от англ. *game* ‘игра’) < компьютерная игра]²⁸, ср. *гейм-дизайн* — *design počítačové hry*, *гейм-зависимость* — *závislost na počítačových hrách*, *гейм-клуб* — *klub s počítačovými hrami*, *геймпад* — *herní konzole*, *гейм-разработчик* — *tvůrce počítačové hry* и др. АП **гугл...** [относящийся к гуглу (от англ. *Google*) < крупнейшая поисковая система, разработанная корпорацией Google Inc.²⁹], ср. *гугл-аккаунт* — *Google účet*, *гугл-закладка* — *Google záložka*, *гугл-карта* — *Google mapa*, *гугл-магазин* — *Google obchod*, *гугл-навигатор* — *Google navigace* и др. АП **интернет...** [относящийся к сети интернет (от англ. *Internet*, т.е. *international* ‘международный’ + *net* ‘сеть’) < международная компьютерная сеть, объединяющая общенациональные, местные и другие сети, а также отдельные компьютеры и предоставляющая услуги электронной почты, переговоров, конференц-связи, доступа к удалённым серверам и т.п.]³⁰, ср. *интернет-каталог* — *internetový katalog*, *интернет-проект* — *internetový projekt*, *интернет-реклама* — *internetová reklama*, *интернет-связь* — *internetové spojení*, *интернет-форум* — *internetové fórum* и др.

Сравнивая АК представленных выше шести АП, с точки зрения перевода отметим, что АП русского языка *блог...*, *веб...* и *интернет...* вполне соответствуют в чешском языке полные формы имени прилагательного *blogový*, *webový* и *internetový*, конструкции с АП практически не встречаются. АП *вики...* и *гугл...* переводятся на чешский язык с помощью оригинальных компонентов английского языка *wiki* и *Google*,

²⁶ Ср. там же, с. 92.

²⁷ Ср. там же, с. 101.

²⁸ Ср. там же, с. 112.

²⁹ Ср. там же, с. 127.

³⁰ Ср. там же, с. 175.

однако в случае АК с АП *вики*... наблюдаются также варианты описательных конструкций со словом *Wikipedia*. АП русского языка *гейм*... соответствует в чешском языке словосочетание *počítačová hra*, которое активно используется в переводных конструкциях.

АП **ботнет**... [относящийся к ботнету (от англ. *botnet*, т.е. *bot* (*robot* 'робот') + *net* 'сеть') < компьютерная сеть, состоящая из ботов]³¹, ср. *ботнет-атака* — *botnetový útok*, *ботнет-контроллер* — *botnetová řídící jednotka*, *ботнет-реализация* — *botnetová realizace*, *ботнет-сеть* — *botnetová síť*, *ботнет-система* — *botnetový systém* и др. АП **спам**... [относящийся к спаму (от англ. *spam*; по названию мясных консервов SPAM, т.е. *spiced ham* 'острая ветчина') < несанкционированно рассылаемые по электронным почтовым ящикам рекламные и другие материалы]³², ср. *спам-атака* — *spamový útok*, *спам-бизнес* — *spamový byznys*, *спам-письмо* — *spamový e-mail*, *спам-рассылка* — *rozesílání spamu*, *спам-сообщение* — *spamová zpráva* и др. АП **троллинг**... [относящийся к троллингу (от англ. *trolling* 'ловля рыбы на блесну') < размещение в СМИ (на форумах, в блогах и т.п.) провокационных сообщений с целью вызвать конфликты между участниками]³³, ср. *троллинг-атака* — *trollingový útok*, *троллинг-вопрос* — *trollingový problém / problém s trollingem*, *троллинг-кампания* — *trollingová kampaň*, *троллинг-система* — *trollingový systém*, *троллинг-сообщение* — *trollingová zpráva* и др. АП **фишинг**... [относящийся к фишингу (от англ. *phishing* 'рыбная ловля') < разновидность интернет-мошенничества, когда пользователя просят ввести конфиденциальные данные на поддельном сайте, похожем на оригинальный сайт известного сервиса]³⁴, ср. *фишинг-атака* — *phishingový útok*, *фишинг-афера* — *phishingová aféra*, *фишинг-инструмент* — *phishingový nástroj*, *фишинг-мошенничество* — *phishingový podvod*, *фишинг-техника* — *phishingová technika* и др.

АП русского языка *ботнет*..., *спам*..., *троллинг*... и *фишинг*... соответствуют в чешском языке полные формы имени прилагательного *botnetový*, *spamový*, *trollingový* и *phishingový*, образованные от англоязычных основ мотивирующих лексем *botnet*, *spam*, *trolling* и *phishing*.

Подводя итоги относительно АП ИТ-сферы и интернет-пространства русского языка и их эквивалентов в чешском языке, можно констатировать, что встречается сразу несколько возможностей перевода. На основе проведённого нами анализа можно выделить три основных

³¹ Ср. там же, с. 75–76.

³² Ср. там же, с. 401.

³³ Ср. там же, с. 459–460.

³⁴ Ср. там же, с. 487.

способа: 1. АП, переводящиеся на чешский язык посредством полной формы имени прилагательного, ср. *блог-платформа* — *blogová platforma*, *веб-браузер* — *webový prohlížeč*, *интернет-проект* — *internetový projekt*, *ботнет-система* — *botnetový systém*, *спам-приложение* — *spamová příloha*, *троллинг-кампания* — *trollingová kampaň*, *фишинг-сообщение* — *phishingová zpráva*. Такого типа эквиваленты изменяются по падежам, они вполне соответствуют деklinационной системе чешских имён прилагательных; 2. АП, переводящиеся на чешский язык при помощи оригинальных лексических компонентов английского или латинского языков, ср. *ИТ-продукция* — *IT výroba*, *онлайн-исследование* — *online výzkum*, *офлайн-оплата* — *offline platba*, *аудиопроигрыватель* — *audio přehrávač*, *видеофайл* — *video soubor*; 3. АП, которые в рамках данных АК можно перевести на чешский язык или с помощью описательного перевода, или с помощью исходного лексического компонента, ср. *вики-страница* — *wiki stránka / stránka Wikipedie*, *гейм-разработчик* — *tvůrce počítačové hry*, *гугл-аккаунт* — *Google účet*. С точки зрения графической записи преобладает у АП русского языка дефисный способ написания, причём в чешском языке АП записываются, если они встречаются в переводе, в качестве самостоятельного выражения.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахметова М.В., Беликов В.И.: *Русский язык и новые технологии*. Москва 2014.
- Должикова А.В., Барабаш В.В.: *Русский язык в Интернете: личность, общество, коммуникация, культура*. Москва 2017.
- Захаренко Е.Н., Комарова Л.Н., Нечаева И.В.: *Новый словарь иностранных слов*. Москва 2008.
- Илюшкина М.Ю.: *Теория перевода: основные понятия и проблемы*. Екатеринбург 2015.
- Комиссаров В.Н.: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990.
- Крысин Л.П.: *Современный словарь иностранных слов*. Москва 2020.
- Маринова Е.В.: *Вопрос об аналитических прилагательных в отечественной и зарубежной лингвистике*. «Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского» 2010, № 4 (2), с. 628–630.
- Национальный корпус русского языка. Газетный корпус (центральные СМИ). <https://ruscorpora.ru/search?search=CgQyAggDMAE%3D> [доступ: август 2023].
- Панов М.В. (ред.): *Русский язык и советское общество. Социолого-лингвистическое исследование. Лексика современного русского литературного языка*. Москва 1968.

- Панов М.В.: *Об аналитических прилагательных*. В: Фонетика. Фонология. Грамматика: К 70-летию А.А. Реформатского. Ред. Ф.П. Филин. Москва 1971, с. 240–253.
- Рощина Ю.В.: *Лексика, связанная с современными информационными технологиями, и процесс аналитизации русской грамматики*. В: *Язык, сознание, коммуникация. Сборник статей*. Ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Москва 2004, с. 156–167.
- Сидорова М.Ю.: *Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение*. Москва 2006.
- Современный русский язык в интернете*. Ред. Я.Э. Ахапкина, Е.В. Рахилина. Москва 2014.
- Трофимова Г.Н.: *Языковой вкус интернет-эпохи в России. Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты*. Москва 2009.
- Тюленев С.В.: *Теория перевода*. Москва 2004.
- Шагалова Е.Н.: *Словарь новейших иностранных слов*. Москва 2017.
- Český národní korpus. KonText (syn2020). <https://www.korpus.cz/kontext/query?-corpname=syn2020> [доступ: август 2023].
- Kolektiv Lingea: *Rusko-český, česko-ruský velký slovník*. Brno 2009.
- Plesník L.: *Typologická charakteristika tzv. analytických adjektiv (na příkladovém materiálu ruštiny, češtiny a polštiny)*. Ostrava 2019.

LUKÁŠ PLESNÍK

CZECH EQUIVALENTS OF RUSSIAN CONSTRUCTIONS WITH AN ANALYTICAL ADJECTIVE
(ON THE EXAMPLE OF THE TERMS OF THE IT SPHERE AND THE INTERNET SPACE)

Summary

The article examines the problems of analytical adjectives in the IT sphere and the Internet space of the modern Russian language, indicates their lexical and semantic features and demonstrates the possibilities of their translation into Czech. Constructions with such components are an integral part of informational texts, whose components must be preserved during the process of translation into another language. A semantic-translation analysis of analytical structures with the most productive components, grouped according to thematic principle, is presented: 1. *IT*; 2. *аудио, видео*; 3. *онлайн, офлайн*; 4. *блог, веб, вики, гейм, гугл, интернет*; 5. *ботнет, спам, троллинг, фишинг*. Regarding translation into Czech, three main methods are used: 1. analytical adjectives translated using the full form of the adjective (*блог-платформа* — *blogová platforma*); 2. analytical adjectives translated using original lexical components of English or Latin (*IT-продукция* — *IT výroba*); 3. analytical adjectives translated either through descriptive translation (*гейм-разработчик* — *tvůrce počítačové hry*), or using the original lexical component (*гугл-аккаунт* — *Google účet*).

Keywords: analytical adjective, special translation, IT sphere, Internet space, Russian language, Czech language

LUKÁŠ PLEŠNÍK

CZESKIE ODPowiedniki ROSYJSKICH KONSTRUKCJI Z PRZYMIOTNIKIEM ANALITYCZNYM
(NA PRZYKŁADZIE TERMINÓW SFERY IT I PRZESTRZENI INTERNETOWEJ)

Streszczenie

W artykule poruszono problematykę przymiotników analitycznych w sferze IT i przestrzeni internetowej współczesnego języka rosyjskiego, wskazano ich cechy leksykalno-semantyczne oraz możliwości przekładu na język czeski. Konstrukcje z takimi komponentami stanowią integralną część tekstów informacyjnych, która musi zostać zachowana w procesie tłumaczenia na inny język. Przedstawiono analizę semantyczno-tłumaczeniową konstrukcji analitycznych z najbardziej produktywnymi komponentami, pogrupowanymi tematycznie: 1. *IT*; 2. *аудио, видео*; 3. *онлайн, офлайн*; 4. *блог, веб, вики, гейм, гугл, интернет*; 5. *ботнет, спам, троллинг, фишинг*. Jeśli chodzi o tłumaczenie na język czeski, stosowane są trzy główne sposoby: 1. przymiotniki analityczne są tłumaczone za pomocą pełnej formy przymiotnika (*блог-платформа* — *blogová platforma*); 2. przymiotniki analityczne są tłumaczone za pomocą oryginalnych komponentów leksykalnych języka angielskiego lub łacińskiego (*ИТ-продукция* — *IT výroba*); 3. przymiotniki analityczne są tłumaczone albo w sposób opisowy (*game-developer* — *tvůrce počítačové hry*), albo za pomocą oryginalnego komponentu leksykalnego (*Google account* — *Google účet*).

Słowa kluczowe: przymiotnik analityczny, tłumaczenie specjalistyczne, sfera IT, przestrzeń internetowa, język rosyjski, język czeski

OLENA KHAVKINA

National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6673-5382>

KATERYNA LUT

National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9842-3540>

WAYS OF RENDERING ENGLISH WEATHER IDIOMS INTO FRENCH

Each nation has a rich intangible cultural heritage that is reflected in its language. One of the ways it can manifest itself is through various lexical units: vocabulary representing unique culture-specific concepts, proper names carrying historical, geographical, and cultural significance, proverbs, and idiomatic expressions preserving important national information. The last units mentioned convey the wisdom and experience of previous generations, which makes them valuable research material.

It is common knowledge that the weather is an important topic for conversation in British culture. We agree with Kate Fox, who says that "any discussion of English conversation, like any English conversation, must begin with The Weather"¹. In spite of the fact that the British people are strongly fixed on the topic of weather, this fixation is "dramatically undramatic"². That means the weather talks are a kind of unique code helping British English native speakers to facilitate communication with each other. K. Fox calls such small weather talks "...ritual greetings, conversation starters or default 'fillers'"³.

However, the French are also engaged in weather-related conversations. According to the survey conducted during the 7th Festival of Conversation in Paris, the weather and the environment occupy the 1st place among the preferred topics for discussion⁴.

¹ K. Fox: *Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour*. London 2004, p. 25.

² J. Paxman: *The English: A Portrait of a People*. London 1998, p. 32.

³ K. Fox: *Watching...*, p. 25.

⁴ S. Laurent: *Les cinq sujets de conversation préférés des Français*, 16.04.2019. <https://www.gqmagazine.fr/lifestyle/article/les-cinq-sujets-de-conversation-preferes-des-francais> [accessed: 14.09.2023].

It is obvious that the weather is a neutral topic to break the ice and engage in small talk. People, regardless of their nationality, might comment on current weather conditions, upcoming forecasts, their spoilt plans because of weather, etc. This is especially true during transitional periods when the weather is changeable and unpredictable.

Idiomatic expressions are used in different contexts in everyday communication, in TV shows, movies, newspaper articles, weather forecasts, etc. Native speakers use them intuitively, whereas foreign language learners need to learn how to use them spontaneously to sound more natural and proficient. Different nations perceive reality through the prism of their mentality, culture, and traditions. Consequently, weather idioms have culturally specific figurative referents, structure, comparative markers, origin, and other peculiarities which are essential to study.

METHODOLOGY

The paper focuses on the way of translating English weather idioms into French. To this purpose, using the continuous sampling method, we compiled a list of weather-related idiomatic expressions from dictionaries and Internet resources, which contains 121 idioms in English and 51 in French. The list of resources is presented in the references at the end of the article.

An idiom is a form of expression, grammatical construction, phrase, etc., used in a distinctive way in a particular language, dialect, or language variety; a group of words established by usage as having a meaning not deducible from the meanings of the individual words. Idioms belong to the mental lexicon and are retrieved as set expressions in suitable communicative situations. In this research, we understand weather idioms as phraseological units that are associated with such referents of objective reality as *weather*, *temperature*, *sun*, *rain*, *wind*, *snow*, *storm*, etc. (in most cases, such words are components of the expressions) as well as weather sayings and phrases used to describe different weather conditions and express weather lore.

The selected items were further grouped on the basis of their semantic meaning, etymology, and structure. A contrastive analysis method was used to compare English and French idiomatic expressions and discern shared and distinct features of these two linguistic frameworks. The focus was placed on the equivalence, either phraseological or not.

As for the structure, both English and French weather-related idioms contain such components as *wind*, *rain*, *sun*, *storm*, *ice*, *cloud*, *snow* (*vent*, *pluie*, *soleil*, *orage/tempête*, *glace*, *nuage*, *neige*), etc., which differ in frequency.

Rainy and windy weather is very common in the UK, an island country, which is greatly affected by ocean currents. As a result, it is not surprising that the most numerous group of weather idioms is connected with wind, storm, and rain phenomena. In general, the group of idioms associated with bad weather significantly outnumbers the group associated with good weather in both languages. Let us take a closer look at idioms containing specific weather components.

Wind is a weather phenomenon that is metaphorically compared with speed and power. For example, *to run like the **wind*** brings the idea of moving very quickly. This English idiom has an absolute equivalent in French — *courir comme le vent* — i.e., they have the same meaning and the same structure. Wind can also be associated with uncontrollable force, which makes the expression *the **wind** cannot be caught in a net* a kind of an idiom of improbability, i.e., the phrase means that a given event is impossible or extremely unlikely to occur. We have not found a French equivalent for it.

Another phrase, *to take the **wind** out of someone's sails*, means to make someone feel less confident, less powerful, or less determined to do something. It is interesting to note that this idiom refers to sails, which, from a cultural point of view, is not surprising for the language of one of the greatest maritime nations. The French language has a partial equivalent for it — *couper l'herbe sous le pied de quelqu'un* — which compares the feeling of lack of self-confidence with taking the grass (= the ground) from under someone's feet. The image of sails, which is close to British English native speakers, has been changed for the image of grass, which is closer to French mentality.

One more idiom contains a combination of components mentioned above — *wind* and *sails*. The meaning of the phrase *to trim one's sail to the wind* is built on the idea that the wind has a constantly changing nature. The idiom means to modify one's stand, adapt to circumstances, and adjust to changed conditions. It has no idiomatic equivalent in French. The phrase *adapter sa conduite aux circonstances* only conveys the general idea of the idiom under analysis.

There are some idioms where wind is associated with the force that can take someone's caution away. For example, when you make a decision not to worry about what might happen or result from your actions, you *throw caution to the **wind***, as the wind blows everywhere, changing direction and speed all the time. It should be noted that the phrase is often used when people resolve to do something that might be foolish or even dangerous. The same meaning is contained in the idiom *to cast prudence to the **winds***. The expressions have an absolute French equivalent — *jeter la prudence aux vents*.

In another example, *scattered to the four **winds***, each of the ‘four winds’ represents a direction on a map: north, south, east, and west. The entire phrase delivers the idea of breaking apart something that used to be together when each piece of it is sent by strong wind so far away from all of the other pieces that it could never be put back together again. An absolute equivalent — *dispersé(e)s aux quatre **vents*** — can be found in the French language.

The wind usually accompanies the rainy and stormy weather, which happens quite often in the UK territory. In all the idioms with the noun *storm* as one of their components, this lexeme is associated with a big danger and mess.

The idiomatic phrase *any port in a **storm*** means that when trouble or danger (i.e. ‘a storm’) comes around, nobody is going to be too exacting about where to find safety. It is interesting to note that, like some other weather idioms, this one comes from seafaring tradition (a ship caught in a heavy storm will look for a safe port or harbor anywhere). Seafaring is not a key element in the French worldview, unlike the English one, so the idiom is translated into French with a partial equivalent *nécessité fait loi*, which is similar to its English variant only on a semantic level.

The expression *It’s a perfect **storm*** means a bunch of unlikely things happening all at once the result of which is something dreadful. Despite the component, *perfect*, the idiom has nothing in common with something that is welcomed. In its French partial equivalent *c’est la **tempête** parfaite* adjusted word order is observed due to the place of adjectives in this language.

The element *storm* defines something bad, awful, serious that is going to happen, violent energy, or harsh period in the following idioms containing this component: *a **storm** in a teacup*, *the calm before the **storm***. They both have absolute equivalents in the target language: ***tempête** dans un verre d’eau*, *le calme avant **la tempête***.

The next group of ‘weather’ idioms are the ones containing the word *rain* as their component.

It is obvious that most people like clear days as opposed to rainy weather, which is more typical for the UK. So, it is not surprising that the rain in weather set-phrases is associated with troubles and with something unpleasant. For example, *to **rain** on someone’s parade* means to ruin their pleasure or plans. It can be translated into French with a partial equivalent — *gâcher/ruiner la **fête***. In the following idiom, *to save for a **rainy** day*, and synonymous, *to lay by for a **rainy** day*, ‘a rainy day’ is a period when things are going wrong. Both phrases mean to try to prepare for unexpected trouble. They have a close French equivalent — *épargner pour les jours de **pluie***, which differs in its structure. The idiomatic expression *to take a **rain** check* falls to

the same group meaning 'to postpone something' because of some troubles. The French phrase *remettre à plus tard* cannot be taken as its equivalent as it only conveys the idea of the original idiom.

However, rain is not always a sign of something bad. The idiom *to be right as rain* brings the idea that everything is going well or that someone is feeling better (for example, *She was feeling under the weather yesterday, but now she's right as rain!*). The idea of the idiom can be conveyed with the French non-equivalent phrase *en pleine forme*.

There is a subgroup of 'weather' idioms where rain means... rain! For example, during heavy rain or rainfall, or a storm British English speakers usually say *it's raining cats and dogs*. The phrase is supposed to have originated in England in the 17th century when city streets were filthy and heavy rain would occasionally carry along dead animals. It is important to mention that the idiom is getting old-fashioned and is not used much nowadays. It can be translated into French as *Il pleut des cordes*, *Il pleut comme vache qui pisse* or *Il tombe des clous*. All three are metaphorical partial equivalents comparing heavy rainfall to ropes, a peeing cow, and nails.

In spite of the fact that currently, subzero temperature is a rare phenomenon for most of the British territory, the group of 'weather' idioms with the elements *snow* and *ice* are rather numerous.

It is obvious the *ice* is symbolic of coldness. So, when both the British and the French say that something or someone is *as cold as ice* (the French absolute equivalent is *froid comme la glace*), it means they are not warm, not welcoming, insensitive, unfeeling, or heartless.

The following phrase *to break the ice* comes from the realm of big sailing ships. In colder parts of the ocean, ice sometimes forms on the water and blocks ships. An icebreaker is a type of ship that breaks the ice, so other ships can sail through. Today, British English native speakers use the word *icebreaker* to mean an activity that helps people get to know each other better. *To break the ice* means to say or do something that gets people to open up and talk. The absolute equivalent *briser la glace* is used in French to express the same idea.

The following 'weather' idioms are based on the fact that people use ice and its coldness to keep/store food for a long time. Accordingly, when you *keep (someone/something) on ice* or *put something on ice*, it means that you postpone it for another day and are not going to deal with it for a while or you are making someone wait (*I put the project on ice — we'll get back to it later*). The idea is conveyed in French with the non-equivalent expression *garder (qn/qch) en attente*.

The subgroup of 'weather' idioms containing the word *snow* as one of their structural elements is more diverse when it comes to the symbolism of

this lexeme. Only two of such analyzed expressions are based on the idea that snow is ice crystals by its nature, so it symbolizes coldness as well as ice itself. For example, the expression *welcome as **snow** in harvest* means that someone or something is untimely, unwanted like snow in harvest time because its coldness can ruin the crop. The idiom can be translated into French as *aussi bienvenu que la **pluie** pendant un pique-nique*, which is a partial equivalent expressing a similar idea but containing other words.

Despite the fact that ‘the snow period’ usually does not last long on most of the territory of the UK, sometimes the British suffer from snowfalls, i.e., a great amount of snow received in a specified place and time. The following idiom is built on a metaphorical manifestation of it. When someone is *snowed under*, it means they have too much work to do or have a lot of things to deal with at once (*Sorry, I am **snowed under** with this project*). The French partial equivalent *sous la montagne de travail* is used in the target language to express the idea.

In many cultures, white colour has been and is associated with spiritual purity and sinlessness; a lot of brides all over the world wear white dresses on their wedding day. The meaning of the set expression *pure as the driven snow* is based on this concept. Shakespeare was the first to use the phrase *pure as the snow* in his play *Hamlet* (Hamlet was talking about Ophelia’s innocence). Later on, other writers added the word *driven*, maybe to emphasise the idea of purity of the snow that was never walked on. Obviously, the French do not use Shakespeare’s phrase, they express the same idea with the partial equivalent *blanc comme **neige***.

Sunny weather is very welcome in the UK. When rare clear days happen, the British put off all routine tasks and try to take advantage of the opportunity to spend as much time outdoors as possible — they walk with their families and pets in the park zones and the country, have picnics, do some sport, cycling, play team games, etc. However, the fair weather usually does not last long in the UK. This idea can be traced in the following phrase: *Make hay while the **sun** shines*. The expression means that you need to get your work done quickly, while you have everything you need to do it. The idiom is translated into French with the absolute equivalent *faire du foin pendant que le **soleil** brille*.

Among all the weather phenomena the sun is considered to be the most important as all life depends on it. This importance is traced in the phrase *the **sun** revolves around (goes around) someone*. It means that you think someone is more important and special than anyone else in the world, i.e., they are the center of your universe. The idiom can be translated into French with a partial equivalent *penser que quelqu’un est le centre du **monde***.

As it was mentioned above, the authors included in the analysis not only the idioms containing words referring to weather phenomena but also set expressions describing different weather conditions or forecasts. They usually have a word nominating a weather phenomenon in their structure, too. In the British English language, such phrases are called weather lore. A good example is an idiom that first appeared in the Bible — *Red **sky** at night, shepherd's delight. Red **sky** in the morning, shepherd's warning.* The phraseologism relates to people's observations of the colour of the sky and weather predictions based on it. The phrases can be translated into French with the following partial equivalents: *Ciel rouge le soir, beau temps espoir; ciel rouge le matin, mauvais temps en chemin.* For the UK, which is an island state with a wet climate, farming, fishing, and sailing are the three most vital activities. That is why it is not surprising that these very crafts are mentioned in many English idioms and are not typical for the French ones.

The following weather expression ***Mackerel sky** and **mare's tails** make tall ships carry low sails* (*mackerel sky* and *mare's tails* are the names of different cloud types) and others below demonstrate a strong influence of the weather on British key occupations such as sailing and fishing as well as farming and explain favourable and unfavourable weather conditions for seamen, fishermen, and farmers. Such idioms have a strong cultural component and have no equivalents in the French language.

There is a numerous group of similar English expressions showing attempts of people to forecast the weather based on their observations of nature. Many of them are rhymed, which can be perceived as a cultural feature of specifically English weather idioms: *When dew is on the grass, **rain** will never come to pass; Frogs croaking in the lagoon, means **rain** will come real soon; When **clouds** appear like rocks and towers, the Earth's refreshed with frequent **showers**.* Weather phrases can refer not only to nasty, rainy weather but also to clear and dry weather, although the number of such expressions is much lower: *When the bees crowd out of their hive, the **weather** makes it good to be alive. When the bees crowd into their hive again, it is a sign of **thunder** and of **rain**.*

The conducted research has revealed that the weather idioms display dissimilarities rather than similarities in both languages in terms of quantity and equivalence. They include phrases of two categories: the phrases with a weather phenomenon lexeme (like *rain, storm, ice, snow, sun, wind, fog*) as one of the components in their structure and weather lore. English idioms outnumber French phraseological units that can be explained by the significance of the weather in English key occupations and the diverse climate zones and weather conditions between the two nations.

Only 16 English idioms have absolute equivalents in French, the most numerous being those with the components *wind* and *storm*. 25 idioms fall into the category of partial equivalence, meaning that there exist idiomatic equivalents with different imagery. In 14 cases of close equivalence, the imagery is preserved, with changes in word order or lexical substitutions. 12 French idioms capture only the meaning of the English idiom, losing imagery entirely. The remaining idioms have no equivalents in French, particularly those related to rhymed weather lore.

In conclusion, the analysis has proved that weather idioms play an essential role in British culture, representing a diverse picture of weather conditions in Britain. Translating them into French can be challenging, as idioms possess a strong cultural component in their meaning. However, awareness of existing equivalents can facilitate the translation process.

REFERENCES

- Anderberg J.: *22 Old Weather Proverbs That Are Actually True*, 16.05.2016. <https://www.artofmanliness.com/skills/outdoor-survival/22-old-weather-proverbs-that-are-actually-true/> [accessed: 14.09.2023].
- Ayto J.: *Oxford Dictionary of Idioms*. Oxford 2020.
- Baumgartner M.: *40 English Weather Idioms That Make Speaking English a Breeze*. <https://www.fluentu.com/blog/english/english-weather-idioms/> [accessed: 06.06.2023].
- Dobrovol'skij D., Piirainen E.: *Conventional Figurative Language Theory and idiom motivation*. "Yearbook of Phraseology" 2018, no. 9, pp. 5–30. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/phras-2018-0003/html> [accessed: 17.05.2023].
- Dictionnaire bilingue: français-anglais*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-anglais> [accessed: 06.06.2023].
- Expressions françaises*. <https://www.expressions-francaises.fr> [accessed: 10.08.2023].
- Expressions françaises*. <https://www.lalanguefrancaise.com/expressions> [accessed: 13.08.2023].
- Expressions françaises et québécoises*. <https://tutoratpro.com/expressions/> [accessed: 08.06.2023].
- Expressions françaises: Tomber (pleuvoir) des hallebardes*. <https://www.expressions-francaises.fr/tomber-pleuvoir-des-hallebardes/> [accessed: 13.09.2023].
- Farmers' Almanac Staff: *Wind Weather Lore*, 17.01.2024. <https://www.farmersalmanac.com/wind-weather-lore> [accessed: 19.01.2024].
- Fox K.: *Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour*. London 2004.
- Gooley T.: *The Natural Navigator. Weather Lore*. <https://www.naturalnavigator.com/the-library/weather-lore/> [accessed: 17.09.2023].

- Histoire d'une expression: Tomber comme à Gravelotte.* <https://www.lindependant.fr/2017/02/13/histoire-d-une-expression-tomber-comme-a-gravelotte,2291016.php> [accessed: 02.06.2023].
- Holderness R.: *Kblog. 15 English Weather Idioms.* <https://www.kaplaninternational.com/blog/learning-languages/eng/15-english-weather-idioms> [accessed: 12.08.2023].
- Laurent S.: *Les cinq sujets de conversation préférés des Français*, 16.04.2019. <https://www.gqmagazine.fr/lifestyle/article/les-cinq-sujets-de-conversation-preferes-des-francais> [accessed: 14.09.2023].
- Linternaute: Dictionnaire français.* <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/> [accessed: 17.09.2023].
- Linternaute: Expressions.* «Vent à décorner les bœufs», <https://www.linternaute.fr/expressions/langue-francaise/13804/vent-a-decorner-les-boeufs/> [accessed: 30.07.2023].
- McCarthy C.: *7 Weather Idioms.* <https://www.ecenglish.com/learnenglish/lessons/7-weather-idioms> [accessed: 25.08.2023].
- MetLink. Royal Meteorological Society. Blog: Weather Folklore*, 10.12.2020. <https://www.metlink.org/blog/folklore/weather-folklore/> [accessed: 19.10.2023].
- Paxman J.: *The English: A Portrait of a People.* London 1998.
- Red sky at night and other weather lore.* <https://www.metoffice.gov.uk/weather/learn-about/weather/how-weather-works/red-sky-at-night> [accessed: 11.10.2023].
- Popular English Sayings Translated into French.* <https://www.thoughtco.com/popular-expressions-idioms-translated-into-french-4081772> [accessed: 11.10.2023].
- Tekfak J.: *25 expressions pour parler du temps qu'il fait.* <https://www.francaisauthentique.com/25-expressions-pour-parler-du-temps-quil-fait> [accessed: 27.08.2023].
- TV5 Monde. Découvrir le français. Dictionnaire.* <https://langue-francaise.tv5monde.com/decouvrir/dictionnaire> [accessed: 20.06.2023].
- Woodward English. Weather Idioms. English Vocabulary.* <https://www.vocabulary.cl/english/weather-idioms.htm> [accessed: 11.10.2023].
- Woznica G.: *Qu'est-ce qu'en «temps de Toussaint?».* <https://www.tameteo.com/actualites/actualite/qu-est-ce-qu-un-temps-de-toussaint.html> [accessed: 14.09.2023].
- Английские пословицы. Киев 1995.
- Ажнюк Б.М.: *Favourite English Proverbs and Sayings = Улюблені англійські приказки і приказки: 500 висловів.* Київ 2001.

OLENA KHAVKINA, KATERYNA LUT

WAYS OF RENDERING ENGLISH WEATHER IDIOMS INTO FRENCH

Summary

The article is focused on the in-depth analysis of meanings of weather idioms and levels of equivalence in their translation from English into French. It concentrates on a comparative study of English and French phraseological units that are associated with such referents of objective reality or have such lexemes as *weather*, *sun*, *rain*, *wind*, *snow*, and *storm* as their component. It is argued that phraseological units possess a cultural code that determines their specificity and hinders the translation process. The results of the research provide insights into the correlation between English and French weather idioms, which can facilitate translation.

Keywords: idiom, weather, meaning, translation, equivalent

JELENA CHAWKINA, KATERYNA LUT

SPOSOBY TŁUMACZENIA NA JĘZYK FRANCUSKI ANGIELSKICH IDIOMÓW ZWIĄZANYCH Z POGODĄ

Streszczenie

W artykule omówiono znaczenia angielskich idiomów z komponentem meteorologicznym oraz poziomy ekwiwalencji przy tłumaczeniu ich na język francuski. Szczególna uwaga została poświęcona analizie porównawczej angielskich i francuskich związków frazeologicznych odnoszących się do obiektywnej rzeczywistości lub mających jako komponenty takie leksemy jak *weather*, *sun*, *rain*, *wind*, *snow* i *storm*. Stwierdzono, że jednostki frazeologiczne mają kod kulturowy, który określa ich specyfikę i komplikuje proces tłumaczenia. Wyniki badania pozwalają zrozumieć korelację między angielskimi a francuskimi idiomami z komponentem meteorologicznym, co może ułatwić proces ich tłumaczenia.

Słowa kluczowe: idiom, pogoda, znaczenie, tłumaczenie, ekwiwalent

АНЕТА ЧЕРМАКОВА

Масариков университет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1498-2060>

ПЕРЕВОД РУССКОГО СУБСТАНДАРТА НА ЧЕШСКИЙ ЯЗЫК: О ЧЁМ СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ КОРПУСЫ?

Язык не стоит на месте, он непрерывно меняется, вбирает новую лексику, отказываясь от устаревшей и тем самым отражая дух своего времени. Для многих языков характерна демократизация, проходящая в связи с демократизацией общества¹. Однако такие явления как расширение пласта нелитературных слов, распространение сниженного регистра общения, экспансия просторечия в СМИ, появление сленга как экспрессивного жаргона и рост функций профессиональных диалектов и жаргонов обусловлены не только демократизацией жизни общества, но и свободой слова и печати, ростом социальной мобильности населения и, не в последнюю очередь, расширением контактов между различными социальными слоями². В художественной литературе и киносценариях отражается социальная стратификация, проявляющаяся через дифференциацию языковых средств. Таким образом, у участников общения различаются социальные и коммуникативные роли. Как отмечают Зинаида Попова и Иосиф Стернин, «для каждой социальной и коммуникативной роли существуют свои нормы и приемы речевого поведения, свой социолект»³. Умелое исполнение роли ведёт к успеху коммуникации.

Сложности усугубляются в межкультурной коммуникации, поскольку субстандартные образования представляют собой один из

¹ Л.Г. Чапаева: *Демократизация литературного языка: исторические параллели*. «Международный научно-исследовательский журнал» 2013, № 12 (19), с. 119.

² З.Д. Попова, И.А. Стернин: *Общее языкознание*. Москва 2007, с. 361–362, 369.

³ Там же, с. 362.

наиболее проблемных пластов в контексте теории перевода. Как известно, процесс перевода или же переводческая деятельность включает в себя три фазы. Согласно Иржи Левому, к ним можно отнести постижение подлинника, его интерпретацию и перевыражение⁴. Недопустимые отклонения появляются уже на первом уровне, так как переводчики могут не распознать жаргонизмы в тексте или неверно их понять, что, как показывает Людмила Степанова, иногда может быть вызвано стремлением передать оригинал как можно более близким (в том числе и фонетически) соответствием⁵. Степанова на нескольких примерах демонстрирует явные ошибки, искажающие смысл текста. Помимо многозначных просторечных фразеологизмов трудности вызывают, например, «новые фразеологизмы жаргонного происхождения, которые переводчик принимает за переменные (свободные) словосочетания и переводит их буквально, что относится к грубейшим транслатологическим ошибкам»⁶.

Научная литература, изолированно оценивающая как русский субстандарт, так и стратификацию и дифференциацию чешского языка, — весьма обширна, однако в сопоставительном плане указанные области исследованы гораздо меньше. Помимо Л.И. Степановой, которая анализирует нелитературный язык сквозь призму переводческой деятельности, Андрей Изотов в своих статьях изучает его в рамках чисто лингвистического или лексикографического сравнительного анализа⁷. Нашу статью можно рассматривать как один из шагов по направлению к расширению научных исследований в области перевода на фоне развития интересующих нас языков. Цель статьи — установить и описать, насколько параллельные корпусы могут оказаться полезным инструментом в описании перевода субстандартных образований с русского языка на чешский⁸. В связи с поставленной целью мы провели корпусный анализ русского субстандарта для того, чтобы определить, насколько он зафиксирован в параллельных корпусах, и отнести выявленные переводческие соответствия (эквиваленты) к вариантам ЧЯ. Главным референтным источником для ЧЯ послужил *Slovník nespisovné*

⁴ И. Левый: *Искусство перевода*. Москва 1974, с. 59.

⁵ Л.И. Степанова: *Современный русский язык: праздник вербальной свободы*. Оломоуц 2011, с. 160.

⁶ Там же, с. 158.

⁷ В качестве примера можно привести статьи: А.И. Изотов: *Чешское обиходно-разговорное койне vs русское просторечие*. «Вестник РУДН. Серия: Лингвистика» 2013, № 1, с. 52–60; *Опыт корпусного анализа чешской обиходно-разговорной лексики в сопоставительном плане*. «Вестник РУДН. Серия: Лингвистика» 2014, № 1, с. 67–76.

⁸ Далее в статье сокращения РЯ и ЧЯ.

čestiny⁹. В первую очередь к литературному и нелитературному ЧЯ, а также к их конкретным вариантам. Выявив несколько эквивалентов одной исходной единицы, мы проследили общие тенденции, которые в той или иной степени могли оказать влияние на решение переводчика. К этим тенденциям можно отнести сферу коммуникации и жанр текста, время создания текста и перевода, важной при этом является роль специфического стиля одного переводчика, его идиолект¹⁰. Таким образом, исследование отличается как количественным, так и качественным характером.

МАТЕРИАЛ ДЛЯ АНАЛИЗА

Анализ, описываемый в данной статье, представляет собой начальный этап или пилотное исследование, которое мы планируем продолжить в будущем. На данный момент в исследовательскую выборку вошёл жаргон, просторечная и экспрессивная лексика, а также вульгаризмы. Исходные выражения были взяты из двух источников, в частности из *Словаря модных слов: языковая картина современности* Владимира Новикова (2019), из которого было отобрано 67 выражений, отнесённых автором к жаргону¹¹. Вторым источником послужил *Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка)* Ольги Ляшевской и Сергея Шарова (2009), а именно его часть: *Словарь значимой лексики живой устной речи*. В данном словаре не применяются пометы функциональной и социальной характеристики, которую нам, таким образом, пришлось сверить с другими словарями¹². Оттуда было взято 30 просторечных, жаргонных и вульгарных лексем¹³.

В материал для поиска вошло 97 выражений, и помимо диалекта в нём отражены разнообразные образования нелитературного РЯ,

⁹ J. Hugo: *Slovník nespisovné češtiny*. Praha 2020.

¹⁰ Хотя последний перечисленный аспект, в том числе допущение разнообразных ошибок в процессе перевода, считаем не менее важным, не будем рассматривать его в настоящей статье.

¹¹ Например, *бомбить, вау, гламур, гнобить, лузер, понт, прибамбасы, прикид, улёт, шиняга*.

¹² Функциональная и социальная характеристика проверялась в следующих словарях: В.В. Химик: *Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи*. Санкт-Петербург 2004; Т.Г. Никитина: *Молодежный сленг: толковый словарь: ок. 20 000 слов и фразеологизмов*. Москва 2009; Д.И. Квеселевич: *Самый полный словарь ненормативной лексики*. Москва 2011.

¹³ Например, *..ля, клёвый, ништяк, обалдеть, ..издеи, приколы, стрёмный, фиг, фишня, ..уй*.

преимущественно жаргон и просторечие. Ввиду характера источников материала была сформулирована более узкая цель — установить, содержат ли корпуса выражения, которые можно отнести к модному жаргону, представленному в *Словаре модных слов*, а также широко употребляемые в устной речи лексемы, как часть выборки из *Словаря значимой лексики живой устной речи*.

ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ КОРПУСЫ КАК ИНСТРУМЕНТ АНАЛИЗА

Лингвистические корпуса теперь доступны широкому кругу пользователей. Это не только базы данных текстов, но и сам инструмент для аналитической работы и научных исследований. Контекст, доступный в корпусе, конкретизирует значение и функцию отдельных лексем.

Настоящий анализ проведён на параллельных корпусах, представляющих собой корпуса текстов на исходном языке и их переводы. Выбранные для нашего анализа параллельные корпуса *НКРЯ*¹⁴ и *InterCorp*¹⁵ являются многоязычными. Анализ рассчитан на тексты, созданные на РЯ и переведённые на ЧЯ, однако в упомянутые параллельные корпуса входят также тексты, переведённые с какого-нибудь языка на РЯ, а затем с РЯ на ЧЯ¹⁶. По этой причине нам пришлось задать подкорпусы (Таблица 1), выбрав РЯ в качестве языка оригинала, что можно сделать очень просто благодаря разным опциям поиска.

¹⁴ Национальный корпус русского языка. 2003–2023. <https://www.ruscorpora.ru> [доступ: 25.01.2024].

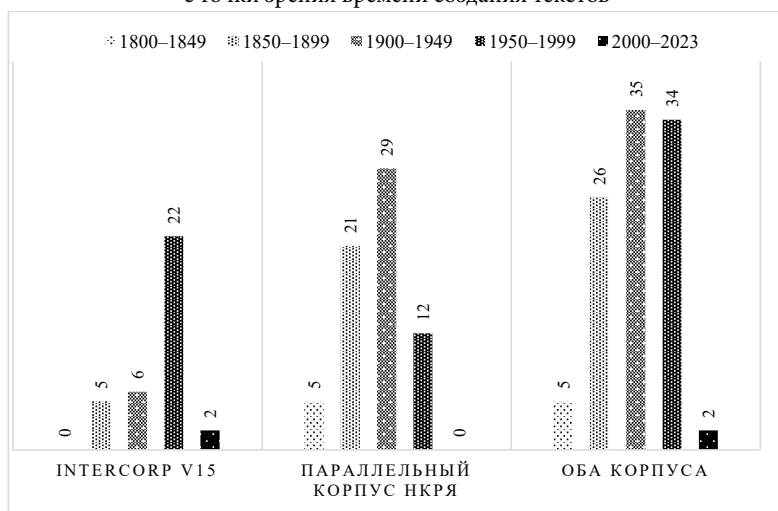
¹⁵ *InterCorp* — один из корпусов Чешского национального корпуса. Мы воспользовались на момент проведения анализа новейшей версией 15; A. Rosen, M. Vavřín, A. J. Zasina: *Korpus InterCorp — čeština, verze 15 om 11.11.2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=intercorp_v15_cs [доступ: 25.01.2024]; N. Rajnochová, N. Runštuková: *Korpus InterCorp — ruština, verze 15 om 11.11.2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=intercorp_v15_ru [доступ: 25.01.2024].

¹⁶ Переводной текст (и язык перевода) не лишён следов исходного языка. Существенную роль играют переводческий язык и переводческие универсалии, т.е. общие для всех типов переводных текстов и для всех языков признаки. Влияние языковой интерференции и явления «translationese» подтверждено многими исследователями. Для чешского языка проведено исследование Луцией Хлумской с использованием корпусных инструментов (L. Chlumská: *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha 2017).

Таблица 1. Состав подкорпусов после выбора РЯ в качестве языка оригинала

	авторы худ. текстов	худ. тексты	публ. тексты	фильмы	итого слов
<i>InterCorp v 15</i>	23	35	0	14	прибл. 3 300 000
<i>Параллельный корпус НКРЯ</i>	50	67	14	0	прибл. 2 350 000

Диаграмма 1. Разделение художественной литературы
с точки зрения времени создания текстов

Как показано в Таблице 1, подкорпус текстов на РЯ, созданный на основе корпуса *InterCorp*, состоит из литературных произведений и субтитров и содержит около 3 300 000 слов. Из коллекций текстов, которые входят в *InterCorp*, остались неиспользованными публицистические тексты, созданные на английском языке (коллекция Project Syndicate), и наряду с тем корпус Библии. В подкорпус вошло всего 36 произведений 22 авторов. Пять из них были написаны во 2-й пол. XIX в., шесть — в 1-й пол. XX в., двадцать два — во 2-й пол. XX в. (большинство на рубеже веков), и два произведения — в XXI в. (Диаграмма 1). Подкорпус включил в себя субтитры 14 фильмов с РЯ в качестве языка оригинала, причём 5 фильмов снято во 2-й пол. XX в., а девять — в XXI в. Как отмечает Анджей Харциарек, субтитры «отражают не только разные сферы функционирования устной речи, но и разные типы текстов, в том числе те, которые кажутся

наиболее ценными: беседу, дискуссию и разговор»¹⁷, с чем нельзя не согласиться.

Подкорпус в составе параллельного корпуса *НКРЯ* насчитывает около 2 350 000 слов, включая 67 литературных произведений 50 авторов размером в 2 100 000 слов. Что касается времени создания текстов, второй подкорпус значительно отличается. Пять произведений было написано в 1-й пол. XIX в., двадцать одно — во 2-й пол. XIX в., двадцать девять — в 1-й пол. XX в., двенадцать — во 2-й пол. XX в. Ни одно не возникло в XXI в. В отличие от параллельного корпуса *InterCorp* в нём встречается публицистика на РЯ, включающая 14 текстов таких авторов, как, например, Владимир Ленин, Дмитрий Мережковский, Владимир Соловьёв. Очевидно, такие тексты не содержат ненормативную лексику.

Сравнив подкорпусы по коллекциям, в том числе жанрам литературных произведений и публицистики, и времени создания текстов, мы выдвинули гипотезу о более широком функционировании нелитературной лексики в корпусе *InterCorp* и одновременно минимальном отражении лексики XXI в., прежде всего англицизмов, в обоих корпусах.

АНАЛИЗ МАТЕРИАЛА, ПРЕДОСТАВЛЕННОГО ПАРАЛЛЕЛЬНЫМИ КОРПУСАМИ

Все 97 единиц были проверены в описанных выше подкорпусах. Итак, нами зафиксировано 25 из 67 выражений, взятых из *Словаря модных слов*, и аналогично, 23 из 30 выражений из *Словаря значимой лексики живой устной речи*. Всего в корпусах обнаружено 48 исходных единиц, т.е. половина материала для поиска. Интерпретируя количество вхождений, мы приходим к выводу, что это коррелирует с составом корпуса и характером исследовательской выборки. С учётом временной динамики следует отметить, что новая лексика или модные выражения могли появиться в русском языке или начать активно использоваться после создания анализируемых текстов. Кроме того, уже существующие слова могли приобрести новые значения в недавнее время, что подтверждается тем фактом, что многие лексические единицы использовались в иных, не предполагаемых нами значениях.

¹⁷ А. Харциарек: *Параллельный корпус InterCorp в переводной лексикографии*. «Opera Slavica» 2017, № 2, с. 10–11.

Во-первых, прокомментируем переводческие эквиваленты на ЧЯ. Для 48 разных лексем на РЯ было замечено 192 вхождения на ЧЯ. Точнее, для 25 выражений из *Словаря модных слов* — 109 вхождений на ЧЯ в корпусе *InterCorp* и 1 вхождение в *НКРЯ*, а для 23 выражений из *Словаря значимой лексики живой устной речи* — 80 вхождений в корпусе *InterCorp* и 2 вхождения в *НКРЯ*. Результаты соответствуют нашей гипотезе.

В частности, был получен 121 различный вариант перевода (эквивалент) на ЧЯ. Как можно заметить, почти треть всех вхождений — идентичные эквиваленты, которые повторялись один или несколько раз. У 23 слов выявлены как минимум 2 неодинаковых эквивалента, причём повторение наблюдалось преимущественно в пределах одного произведения. Так, в романе *Алтын-Толобас* лексема *лох* 6 раз переводится как *vořech*, а в романе *Чапаев и Пустота* лексема *кайф* 23 раза переведена как *úlet*. Как раз наибольшее число вхождений мы отметили у слова *кайф*, выявив 37 вхождений и 12 разных эквивалентов (например, *fet*, *rauš*, *kajf*, *klídek*, *pařby a haluze*). Иногда встречались одинаковые эквиваленты на ЧЯ в нескольких произведениях, что можно проиллюстрировать на примере *капуст*а — *prachu* (*Зона. Записки надзирателя; Алтын-Толобас*). Такая же тенденция наблюдалась в случае широко распространённых вульгаризмов.

Следовательно, в количественном отношении результаты различались, так как число чешских эквивалентов отдельных русских выражений варьировалось от 1 эквивалента до 37 эквивалентов. К примеру, лексема *фраер* встретилась 6 раз в 5 разных произведениях и была переведена 6 различными эквивалентами — *vořezávátko*, *zelenáč*, *idiot*, *kořen*, *dobrák*, *frajírek*. В данном случае переводчики применили творческий подход и изобретательность, сужая и конкретизируя семантику и функцию исходного слова в контексте произведения и ситуации.

Во-вторых, рассмотрим эквиваленты с точки зрения их функциональной и социальной характеристики, а именно принадлежности к вариантам ЧЯ. Так, 23 эквивалента можно отнести к литературному ЧЯ, один даже к его книжной разновидности (*кайф* — *blaženství*, титры фильма *О чём говорят мужчины*). В качестве примера приведём ещё эквиваленты наречия *прикольно* — *vtipné* (*Маникюр для поклонника*), *směšné*, *okolo panuje dobrá nálada*, *jistě se dobře baví* (все примеры из титров фильма *Мы из будущего*).

Разговорный ЧЯ относим к литературному варианту. В результатах поиска встречались разговорные выражения с разной степенью экспрессивности, причем некоторые трудно однозначно классифици-

ровать и отнести либо к литературному, либо к нелитературному варианту. Таких выражений 11, например: *вот, ..ля, беда — to je hrozná smůla* (Плаха) или *фигня — komedie* (Чапаяев и Пустота). Разговорный эквивалент чаще всего встречался у слов, которые и в РЯ можно отнести к жаргонизированной разговорной речи (*обалдеть, приколоть, прикольно*). Однако на данный момент примеров и корпусном материале слишком мало, чтобы делать однозначные выводы.

У глагола *обалдеть*, встречавшегося в различных формах, были выявлены пёстрые эквиваленты. Можно выделить литературные эквиваленты, как *обалдевший — ochromený* (Плаха), *обалдеешь — začne se zajídat* (В круге первом), далее разговорные и экспрессивные *обалдеть — fakt senzacní* (Чемодан), и явно нелитературные *обалдевший — ztuprachovělý* (даже чуть устаревший на данный момент, употреблённый в произведении *Обитаемый остров*) или *обалдели — ztahořit* (фильм *Мы из будущего*).

Помимо языковых особенностей литературных произведений следует учесть время создания оригинала и перевода. Произведения *Плаха* (РЯ 1986 г., ЧЯ 1988 г.) и *В круге первом* (РЯ 1955–1958 г., ЧЯ 1992 г.) написаны и переведены во 2-й пол. XX в., зато фильм *Мы из будущего* снят в 2008 году, и перевод субтитров, таким образом, возник в течение последних 15 лет. Более поздние тексты, как правило, содержат большее количество нелитературной лексики, тем более, модного жаргона. Это подтверждают результаты нашего анализа — нелитературная лексика была зафиксирована преимущественно в произведениях, возникших во 2-й пол. XX в. и до наших дней¹⁸. Кроме того, кино обладает своими уникальными особенностями, связанными с наличием обогащённой, хотя и имитируемой, естественной и спонтанной речи. Следовательно, тип текста, несомненно, играет значительную роль. Самыми насыщенными нелитературной лексикой оказались фильмы *О чём говорят мужчины* и *Мы из будущего*¹⁹, а также романы *Чапаяев и пустота*, *Алтын-Толобас* и *Маникюр для покойника*. Как видим, корпуса способствуют определению языковой характеристики текстов.

Остальные выражения — всего 87 — были переведены посредством нелитературных эквивалентов. Сленг представлен 9 эквивалентами, например, *кайфануть — bafnout* (Плаха), *делалось это для понта — byla to dobrá filmováčka* (Зона. Записки надзирателя), *капустка — vorel*

¹⁸ Всего субстандарт выявлен в 21 произведении: 4 (1-я пол. XX в.), 15 (2-я пол. XX в.) и 2 (XXI в.).

¹⁹ Кроме сюжета фильмов это, бесспорно, связано с тем, что комплексы субтитров именно этих двух фильмов являются одними из самых крупных в подкорпусе.

(Чанаев и Пустота). Анализируя 55 эквивалентов, переданных на общо-разговорном чешском (*obecná čeština*), нельзя не обратить внимание на характерные для этого нелитературного варианта признаки: изменения на морфологическом (*vyšplouch* — вместо *vyšplouchl*, т.е. форма прошедшего времени без конечного -l) и орфографическом уровне (дифтонгизация *y-ej*: — *skvělej* вместо *skvělý*; сужение *e-í* — *ulít* вместо *ulétl*, протетическое *v-* — *vořezávátko*, *vořech*, *vobrázky*, *vojet*). В завершение дополним, что вульгаризмы на РЯ в большинстве случаев переданы вульгаризмом на ЧЯ, что ожидаемо, если учесть частотность и распространенность употребления исходных выражений. Несомненно, для них несложно найти очень близкий эквивалент в ЧЯ. В последнюю группу субстандарта на ЧЯ, составившей 23 эквивалента, кроме вульгарных слов были отнесены бранные и грубые слова с яркой экспрессией, такие как *loх* — *svině*, *debil* (Чанаев и Пустота), бл..дь — *ku..vy jednu* (Чемодан), *svině* (Жизнь и судьба).

Третьим аспектом нашего исследования является описание трудностей, возникших при анализе контекстов использования лексических единиц в русскоязычных корпусах. При анализе многозначных лексем, которые со временем приобрели новые значения и, следовательно, могут рассматриваться как ненормативные, необходим особо тщательный подход к изучению и интерпретации контекста и перевода. Важно выбирать только те случаи их использования в русском языке, где данные лексемы применяются в соответствующем, искомом нами значении. Так, лексема *спонсор* обладает актуализированным значением 'богатый любовник', однако в таком значении она не попала в корпус ни один раз²⁰. В некоторых случаях близкий контекст может оказаться недостаточным для точного определения значения лексемы. В таких ситуациях возникает необходимость в изучении расширенного контекста и общего содержания текста для корректной интерпретации.

В заключение следует подчеркнуть, что собранный эмпирический материал, состоящий из возникших подкорпусов и исследовательской выборки, на данный момент ограничен и не даёт возможности

²⁰ Это не совсем правда, потому что было установлено одно вхождение (*спонсор* — *strejda*) в титрах фильма *Двое в новом доме* (1978 г.). Титры этого фильма насыщены субстандартом, что показалось нам, прежде всего в связи с сюжетом фильма, подозрительным. Выяснилось, что это субтитры другого фильма, переведённые с английского на русский, а затем на чешский, на основе чего мы должны были изъять все вхождения из этих титров из нашего анализа. Техническая ошибка, заключающаяся в неверном отнесении субтитров к фильму, произошла на сайте базы субтитров *OpenSubtitles*, на основе которой создан одноимённый параллельный корпус, являющийся, соответственно, одной из коллекций корпуса *InterCorp*.

всесторонне описать и детально продемонстрировать специфику эквивалентности при переводе нелитературных русских образований на чешский язык. Однако, исследование подтвердило целесообразность и перспективность более глубокого анализа на основе корпусных данных, который обещает принести значимые результаты в сфере изучения лексических изменений в анализируемых языках, а также в областях переводоведения и лингводидактики. Несмотря на ограниченную валидность в силу объёма и состава подкорпусов, параллельные корпуса обладают бесспорными преимуществами, ускоряя проведение любого анализа и позволяя сравнивать языковой материал одновременно и в очень удобном формате.

ЛИТЕРАТУРА

- Изотов А.И.: *Опыт корпусного анализа чешской обиходно-разговорной лексики в сопоставительном плане*. «Вестник РУДН. Серия: Лингвистика» 2014, № 1, с. 67–76.
- Изотов А.И.: *Чешское обиходно-разговорное койне vs русское просторечие*. «Вестник РУДН» 2013, № 1, с. 52–60.
- Левый И.: *Искусство перевода*. Москва 1974.
- Попова З.Д., Стернин И.А.: *Общее языкознание*. Москва 2007.
- Степанова Л.И.: *Современный русский язык: праздник вербальной свободы*. Оломоуц 2011.
- Харциарек А.: *Параллельный корпус InterCorp в переводной лексикографии*. «Opera Slavica» 2017, № 2, с. 10–11.
- Чапаева Л.Г.: *Демократизация литературного языка: исторические параллели*. «Международный научно-исследовательский журнал» 2013, № 12 (19), с. 119–121.
- Chlumská L.: *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha 2017.

ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ КОРПУСЫ

- Национальный корпус русского языка*. 2003–2023. <https://www.ruscorpora.ru> [доступ: 25.01.2024].
- Rajnochová N., Runštuková N.: *Korpus InterCorp — ruština, verze 15 om 11.11.2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=intercorp_v15_ru [доступ: 25.01.2024].
- Rosen A., Vavřín M., Zasina A.J.: *Korpus InterCorp — čeština, verze 15 om 11.11.2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=intercorp_v15_cs [доступ: 25.01.2024].

СЛОВАРИ

- Квеселевич Д.И.: *Самый полный словарь ненормативной лексики*. Москва 2011.
- Ляшевская О.Н., Шаров С.А.: *Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка)*. Москва 2009.
- Никитина Т.Г.: *Молодежный сленг: толковый словарь: ок. 20 000 слов и фразеологизмов*. Москва 2009.
- Новиков В.И.: *Словарь модных слов: языковая картина современности*. Москва 2019.
- Химик В.В.: *Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи*. Санкт-Петербург 2004.
- Hugo J.: *Slovník nespisovné češtiny*. Praha 2020.

ANETA ČERMÁKOVÁ

TRANSLATION OF RUSSIAN SUBSTANDARD INTO CZECH: WHAT DO PARALLEL CORPORA TELL US?

Summary

This paper presents results of the analysis of Russian non-standart lexicon and its translation into Czech conducted on the parallel corpora InterCorp and NKRYa. Half of the research sample was represented in the corpora, due to its characteristics and the composition of the subcorpora. The identified correspondences in zech were described in terms of stratification and functional differentiation. Thus, approximately 70 per cent of the translation equivalents were translated by non-standart Czech, specifically colloquial Czech. In interpreting the search results, we observed general trends that influenced the translator's decision in some way. These include, for example, text type, genre and period of text creation, but also the translator's specific style, his idiolect.

Keywords: parallel corpora, corpus analysis, social differentiation of languages, non-standart Russian, varieties of Czech language

ANETA ČERMÁKOVÁ

TŁUMACZENIE PODSTANDARDU ROSYJSKIEGO NA JĘZYK CZESKI: CO MÓWIĄ NAM KORPUSY RÓWNOLOGŁE?

Streszczenie

W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki analizy rosyjskiej leksyki podstandardowej i jej przekładu na język czeski, przeprowadzonej z wykorzystaniem korpusów równoległych InterCorp i NKJR. Połowa wybranych do badania leksemów została zarejestrowana w korpusach, co związane jest z ich cechami i składem podkorpusów. Znalezione odpowiedniki w języku czeskim zostały omówione pod kątem cech funkcjonalnych i społecznych. Około 70% wyrazów zostało przetłumaczonych na nieliteracki język czeski, w szczególności na język potoczny. Interpretując wyniki wyszukiwania, prześledziliśmy ogólne tendencje, które w pewnym stopniu wpłynęły na decyzję tłumacza. Przykładowo obejmują one rodzaj, gatunek i czas powstania tekstu oraz specyficzny styl tłumacza, jego idiolekt.

Słowa kluczowe: korpus równoległy, analiza korpusowa, stratyfikacja i różnicowanie języków, podstandard rosyjski, odmiany języka czeskiego

TŁUMACZ — OD TEORII DO PRAKTYKI

WERONIKA SZTORC

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0973-7677>

TŁUMACZ MÓWI WŁASNYM GŁOSEM:
OBRAZY TŁUMACZY W ICH PARATEKSTACH — REKONESANS

W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem praktyków, badaczy i krytyków przekładu cieszy się zagadnienie widoczności tłumacza¹. W to zainteresowanie wpisują się między innymi badania paratekstów tłumacza, czyli tych komentarzy oraz not (i nie tylko), w których autorzy przekładu mówią własnym głosem — zwracają się bezpośrednio do czytelnika a nie są pośrednikami w komunikacji między autorem a odbiorcą.

Właśnie na tę możliwość odezwania się własnym głosem zwraca się uwagę w opracowaniach dotyczących paratekstów. Choć w publikacji o znamiennym tytule *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu* Maria Papadima stwierdziła, że „[t]łumacz [...] pracuje z zasznurowanymi ustami, zadowolając się rolą porte-parole, **nigdy nie przemawiając własnym głosem**”², to już znacznie wcześniej badacze widzieli przestrzeń paratekstu jako pole szczególnej swobody. Jerzy Świąch zauważył, że tłumacz, „formułując *à part* swoją drugą, niejako osobistą wypowiedź, **pragnie usankcjonować prawo mówienia o sobie w terminach «ja sam», a nie tylko «przedstawiciel autora»**”³. Anna Legeżyńska podkreślała natomiast uwidaczniając się w auto-

¹ Zob. np. J. Jarniewicz: *Niech nas zobaczą, czyli translatorski coming out*. W: tegoż: *Gościnność słowa. Szkice o przekładzie literackim*. Kraków 2012, s. 7–22.

² M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*. Tłum. T. Stróżyński. „Między Oryginałem a Przekładem” 2011, nr 17: *Parateksty przekładu*, s. 15. Wszystkie wyróżnienia w cytatach pochodzą ode mnie.

³ J. Świąch: *Przekłady i autokomentarze*. W: *Polska myśl przekładoznawcza*. Red. P. de Bończa Bukowski, M. Heydel. Kraków 1984|2013, s. 195.

komentarzu pragnienie „dowartościowania roli tłumacza i ujawnienia jego podmiotowości”⁴. W tym kontekście Elżbieta Tabakowska⁵ pisze o zjawisku subiektyfikacji, widocznym, gdy tłumacz staje się jawnym nadawcą i pełnoprawnym uczestnikiem komunikacji.

Jeśliby spojrzeć na sprawę w świetle zaproponowanej przez Christiane Nord⁶ koncepcji lojalności tłumacza (względem autora i czytelnika), wypadałoby uznać, że nawet jeśli twórca przekładu zabiera głos, to powinien to robić po to, by umożliwić skuteczne porozumienie autora z czytelnikiem — i właśnie komunikacji autora z czytelnikiem powinny być podporządkowane wszelkie dodatkowe komentarze od tłumacza. Nie dziwi więc, że tradycyjnie w przedmowach i posłowiach tłumacze skupiają się na przedstawieniu osoby autora, zasygnalizowaniu możliwych kierunków interpretacji czy naświetleniu kontekstów, które mogą być trudniejsze dla odbiorców przekładu, oraz wyjaśnieniu ważnych decyzji przekładowych. Innymi słowy — rolą tłumacza jest ułatwienie recepcji tekstu⁷. Jak się jednak okazuje, tłumacze chętnie korzystają z możliwości wypowiedzenia się we własnym imieniu w rozmaitych innych celach.

Dlatego szczególnie warte uwagi są takie przedmowy, posłowia i inne parateksty otaczające utwór literacki⁸, w których tłumacze zabierają głos w innych celach, wychodzą poza konwencję. Wydaje się, że jest to niezbyt dobrze rozpoznany obszar badań, dlatego w swoim artykule skupię się na zasygnalizowaniu możliwych wątków, które należałoby zgłębić w przyszłości. Te wstępne rozpoznania oprę na ponad stu siedemdziesięciu zebranych i przeanalizowanych przeze mnie przedmowach, posłowiach, notach *Od tłumacza* i innych paratekstach, pochodzących z przekładów literackich z języka angielskiego na polski i opublikowanych w ciągu ostatnich około 35 lat.

⁴ A. Legeżyńska: *Tłumacz jako drugi autor*. W: *Polska myśl przekładoznawcza...*, s. 251.

⁵ E. Tabakowska: *Obecność tłumacza w tekście. Spojrzenie językoznawcy*. W: *Oblicza Narcyza. Obecność autora w dziele*. Red. M. Cieśla-Korytowska, I. Puchalska, M. Siwiec. Kraków 2008, s. 503–517.

⁶ C. Nord: *Function plus loyalty: Ethics in professional translation*. „Génesis. Revista Científica do ISAG” 2007, (6), s. 7–17.

⁷ O funkcjach paratekstów tłumacza — zob. np. A. Fornalczyk-Lipska: *Translators of children's literature and their voice in prefaces and interviews*. W: *Literary Translator Studies*. Red. K. Kaindl et al. Amsterdam–Philadelphia 2021, s. 183–198; U. Kovala: *Translations, Paratextual Mediation, and Ideological Closure*. „Target” 1996, 8 (1), s. 119–147; I. Lis-Wielgosz: *Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2017, t. 8, cz. 1, s. 37–56; E. McRae: *The role of translators' prefaces to contemporary literary translations into English: an empirical study*. W: *Translation Peripheries. Paratextual Elements in Translation*. Red. A. Gil-Bardaji, P. Orero, S. Rovira-Esteva. Bern 2012, s. 63–82.

⁸ Pomijam tu przypisy, które — między innymi ze względu na ścisły związek z kontekstem — moim zdaniem należy badać osobno.

RODZAJE I MIEJSCE PARATEKSTÓW TŁUMACZA

Wśród partekstów tłumacza Urpo Kovala⁹ wymienia przedmowy, przypisy i samo nazwisko autora przekładu, a Maria Papadima¹⁰ — dodatkowo posłowania i komentarze. W zgromadzonym materiale pojawiały się ponadto dedykacje i podziękowania. Warte omówienia wydają się również parateksty, których nadawcą nie jest autor przekładu, ale które o nim opowiadają, czyli noty biograficzne i wspomnienia o tłumaczu.

Parateksty znajdujące się przed utworem mają zwykle za zadanie przygotować czytelnika do lektury. Te umieszczone po tekście dzieła częściej zawierają uwagi dotyczące przekładu¹¹ — według Gérarda Genette'a jest to „skromniejsze” miejsce¹². Przedmowa uznawana jest za miejsce składania obietnic, a jako jej funkcję Papadima¹³ wskazuje ustanowienie więzi między utworem a nowym gronem odbiorców. Szczególną rolę odgrywają przedmowy do kolejnych ogniw serii przekładowej, w których tłumacze mogą odnieść się do pracy swych poprzedników i umotywować potrzebę powstania nowego tłumaczenia¹⁴. Według Maïki Sanconie¹⁵ posłowie dają natomiast ostatnią szansę, by podzielić się zgromadzoną podczas przygotowywania przekładu — często olbrzymią — wiedzą. Papadima¹⁶ zaznacza jeszcze, że zwykle posłowania mają charakter bardziej faktograficzny, zawierają informacje wzbogacające, niekiedy stanowią zachętę do ponownej lektury. Jest to również miejsce, w którym twórca przekładu może opowiedzieć o swoim instrumentarium, zawrzeć własne uczucia i myśli, nawet zwierzenia. W zgromadzonych przeze mnie notach *Od tłumacza* (umieszczanych przed tekstem utworu lub po nim) najczęściej znajdowały się uwagi dotyczące decyzji przekładowych, zwłaszcza o cytowanych przekładach.

W praktyce podział funkcji pomiędzy przedmowy a posłowania okazuje się niejasny¹⁷ — noty *Od tłumacza* niekoniecznie dotyczą przekładu, a w *Podziękowaniach* tłumacze umieszczają rozmaite informacje i zwierzenia. Na

⁹ U. Kovala: *Translations, Paratextual Mediation, and Ideological Closure...*, s. 119–147.

¹⁰ M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*, s. 13–34.

¹¹ Tamże. Zob. również A. Fornalczyk-Lipska: *Translators of children's literature and their voice...*

¹² G. Genette: *Seuils*, Paris 1987, s. 175.

¹³ M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*

¹⁴ A. Fornalczyk-Lipska: *Translators of children's literature and their voice...*; A. Pym: *Method in Translation History*, Manchester 1998.

¹⁵ M. Sanconie: *Préface, postface, ou deux états du commentaire par des traducteurs*. „Palimpsestes” 2007, nr 20, s. 177–200.

¹⁶ M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*

¹⁷ Zauważa to Maria Papadima: M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*

przykład komentarz *Od tłumacza w Ciężkich pieniądzach* Dos Passosa¹⁸ to w istocie notatka o samym pisarzu i jego twórczości, a w *Podziękowaniach* umieszczonych po zbiorze esejów Anne Fadiman¹⁹ Magda Heydel opowiada o procesie tłumaczenia i radościach z niego.

Pierwszym interesującym wątkiem do zgłębienia wydaje się zatem miejsce komentarzy od tłumacza oraz tematyka i treść poszczególnych rodzajów paratekstów. Drugim tematem — którego zbadanie wymagałoby dodatkowych badań ankietowych — to, z czyjej inicjatywy do utworu dodawane są parateksty tłumacza (czy jest to inicjatywa samego autora przekładu, czy raczej redakcji?), jaka jest motywacja do ich napisania oraz kto decyduje o ich treści i formie²⁰.

TEMATY PORUSZANE W PARATEKSTACH

W zebranych przeze mnie przedmowach i posłowiach tłumacze nie ograniczają się jednak do realizowania omówionych wyżej funkcji i podejmują szereg innych tematów. Jednym z nich są relacje tłumacza z autorem. O ile — jak zaznaczałam wyżej — jedną z funkcji przedmów jest przedstawienie autora nowemu gronu czytelników (tłumacz staje się więc agentem pisarza, a w kategoriach zaproponowanych przez Jerzego Jarniewicza²¹ powiedzielibyśmy, że działa jako legislator), o tyle już osobiste wypowiedzi o fascynacji twórczością „swojego” pisarza wychodzą poza konwencję. Z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w *Podziękowaniach* Magdy Heydel, umieszczonych w polskim wydaniu *W ogóle i w szczególe. Eseiów poufale* Anne Fadiman. Tłumaczka opowiada osobistą historię o tym, jak to się stało, że została tłumaczką podziwianej eseistki, skupiając się przy tym na własnych emocjach:

Kiedy w 2004 roku **kupiłam i jednym tchem przeczytałam** zbiór esejów Anne Fadiman pod tytułem *Ex libris*, **poczułam jednocześnie zachwyt i zazdrość**. [...] Dlatego też zazdrość skierowałam rozsądnie pod inny adres, a wyrażała się ona w bezsilnym pytaniu:

¹⁸ J. Passos: *Ciężkie pieniądze*. Tłum. K. Zarzecki. Warszawa 1990, s. 5–6.

¹⁹ M. Heydel: *Podziękowania*. W: A. Fadiman: *W ogóle i w szczególe. Esei poufale*. Tłum. M. Heydel. Kraków 2010, s. 235–238.

²⁰ Z kilkunastu rozmów z tłumaczami literatury, którym zadałam to pytanie na potrzeby niniejszej publikacji, wynikałoby, że zwykle pomysł napisania komentarza wychodzi od tłumacza lub rodzi się w czasie rozmów z redakcją, a objętość i poziom naukowości są ustalane indywidualnie z uwzględnieniem charakteru utworu i potrzeb projektowanego czytelnika — ale było to raczej wstępne rozpoznanie tematu niż faktyczne badanie.

²¹ J. Jarniewicz: *Tłumacz jako twórca kanonu*. W: *Przekład — Język — Kultura*. Red. R. Lewicki. Lublin 2002.

dłaczego nie ja to tłumaczyłam?! Wprawdzie istniał cały szereg absolutnie racjonalnych i całkowicie dla mnie zrozumiałych odpowiedzi na to pytanie, jednak uczucia pozostawały nieutulone, toteż kiedy na początku roku 2008 otrzymałam e-mail z wydawnictwa Znak, **wydawało mi się, że śnię** [...] ²².

Nie brakuje również opowieści o osobistej znajomości z autorem lub autorką. Co osobliwe, historie te nierzadko zawierają wątki wspólnego biesiadowania. Tak Jacek Woźniakowski opowiada o spotkaniu z Grahamem Greene'em:

Wychodziliśmy od Trzaski, **po obiedzie**. [...] Graham Greene stał już na ulicy, ale zdziwiony zwłoką zajrzał przez szybę i widząc, co się dzieje, wszedł z powrotem, w kusym kożuszk, wysoki, długonogi, z czerwoną jak przemarniętą jabłko twarzą i patrzył pilnie okrągłym, wypukłym, przezroczystym oknem ²³.

A tak Stanisław Barańczak wspomina Seamusa Heaney'a:

Nad **kuflami piwa** (irlandzkiego, oczywiście) nawiązało się między nami natychmiast **porozumienie**, będące chyba nie tylko obowiązkową sympatią, jaką powinni czuć do siebie nawzajem przedstawiciele dwóch narodów katolickich, pokrzywdzonych przez historię i spożywających duże ilości kartofli (oraz ich przetworów) ²⁴.

W *Przedmowie* Czesława Miłosza do *Żółtego tulipana* Denise Levertow pojawia się również wątek zauroczenia pisarką:

Wtedy kiedy występowaliśmy razem w sali YHWA przy 92 ulicy i potem **piliśmy wino** w międzynarodowym gronie poetów, nie myślałem, Denise, że będę kiedyś ciebie tłumaczyć na polski [...] Natomiast **ty mi się podobałaś, Denise, bo byłaś piękną kobietą** [...] ²⁵.

Można również trafić na szczególnego rodzaju epitafia, świadczące o najprawdziwszym żalu po zmarłych pisarzach. Charakterystycznym wątkiem jest smutek wynikający z niespełnionych marzeń o osobistym spotkaniu:

Wiadomość o śmierci Terry'ego Pratchetta mną **wstrząsnęła**. Jego choroba rozwijała się już od ośmiu lat [...], ale łudziliśmy się, że mamy jeszcze trochę czasu... [...] Myślę, że o jego talencie i mądrości przekonamy się tym bardziej teraz, kiedy Go zabrakło. Od 12 marca 2015 roku nasz świat jest nieciekawie kulisty ²⁶.

²² M. Heydel: *Podziękowania...*, s. 235.

²³ J. Woźniakowski: *Posłowie*. W: G. Greene: *Sedno sprawy*. Tłum. J. Woźniakowski. Wrocław 1997, s. 313.

²⁴ S. Barańczak: *Wstęp*. W: S. Heaney: *44 wiersze*. Tłum. S. Barańczak. Kraków 1995, s. 18.

²⁵ C. Miłosz: *Przedmowa*. W: D. Levertov: *Żółty tulipan*. Tłum. C. Miłosz. Kraków 1999, s. 5.

²⁶ P.W. Cholewa: *Słowo od tłumacza*. W: T. Pratchett: *Kiksy klawiatury. Eseje i nie tylko*. Tłum. P.W. Cholewa. Warszawa 2015, s. 8.

Długo nosilem się z zamiarem napisania listu do autora tych powieści. [...] Chciałem mu napisać, że **chętnie usiadłbym z nim na zboczu i pogawędził**, a może tylko popatrzył w jego towarzystwie na góry. [...] Umarł człowiek, którego nigdy nie spotkałem, a jednocześnie tak mi znajomy i bliski. [...] **Żegnaj, Jamesie**²⁷.

Te ciepłe uczucia wyrażane w paratekstach nie powinny dziwić: zwykle się wszak przyjmować, że tłumacz jest sojusznikiem autora, a skoro sojusznikiem — to niekiedy i przyjacielem. Jeśli w przedmowach do przekładów mowa o pisarzu lub pisarce, to zwykle w sposób neutralny lub pochlebny — tak, by zainteresować czytelników i zachęcić ich do lektury. Tego typu komentarze mieszczą się w konwencji. Do zbadania pozostają natomiast parateksty, w których tłumacz podkreśla słabe strony twórczości „swojego” autora. Skrajnym przypadkiem są *Eliminacje z całego świata*, esej towarzyszący polskiemu wydaniu *Opowieści z całego świata* Jacka Londona w przekładzie Roberta Stillera, a poświęcony pominiętym w nim utworom (fakt, że Stiller to tłumacz niezwykle charakterystyczny i słynący z kontrowersyjnych poglądów i ciętego języka). Oto wybór szczególnie obrazowych określeń: „odpadki”, „wyjątkowo głupie i nieudolnie napisane”, „grafomańska obłuda”, „nieudolne i niepoczytalne wysoki”, „głupi pomysł s.f. i jeszcze głupsza puenta”, „[g]łupota i grafomania” „[s]zmirowaty sztafaż”. Co ciekawe, wygłaszanie tych silnie nacechowanych emocjonalnie i stylistycznie ocen nie przeszkadza Stillerowi przybierać pozy obiektywnego badacza dzieł Londona: „chcę jeszcze tylko podkreślić, że ta obiektywna selekcja w żadnym razie nie zmierza do poniżenia Londona i jego niezwykłych talentów pisarskich”²⁸ — tak jakby nie chciał rezygnować z klasycznej roli promotora twórczości „swojego” pisarza.

Z drugiej strony są takie komentarze, w których tłumacze nie szczędzą pochwał sobie samym — i tu znów za przykład posłużą parateksty Roberta Stillera, tym razem do *Wyprawy na Żmirlacza* Lewisa Carrolla:

niech mi będzie wolno ze zdziwieniem zaznaczyć, że dawszy się odleżeć swoim przekładom i następnie przyjrawszy się im zrenicą intencjonalnie krytyczną [...] stwierdzałem niespodziewaną [...] zgodność formy i treści z oryginałem²⁹.

Trzecim nietypowym tematem podejmowanym w paratekstach są rozmaite historie z życia tłumacza. Jedną z takich historii — autorstwa Magdy Heydel — zacytowana została wyżej. Innym przykładem jest pełna zwrotów

²⁷ Z.A. Królicki: *Od tłumacza*. W: J. Herriot: *Wszystkie stworzenia*. Tłum. Z.A. Królicki. Poznań 2001, s. 366.

²⁸ R. Stiller: *Eliminacje z całego świata*. W: J. London: *Opowieści z całego świata*. Tłum. R. Stiller. Katowice 2016, s. 388–398.

²⁹ R. Stiller: *Z dziejów żmirlaczenia słów kilka*. W: L. Carroll: *Wyprawa na Żmirlacza*. Tłum. R. Stiller. Warszawa 2004, s. 287.

akcji opowieść Roberta Stillera o tym, jak przypadkiem znalazł rozwiązanie zagwozдки tłumaczeniowej:

usiłowałem znaleźć botaniczne dane o drzewie nazwanym *boojum*, **zachciało mi się raptem obejrzeć** w TV film przyrodniczy [...]. **Oho! pomyślałem**, to wygląda jak... i w tej chwili przez polskie głędzenie przedarł się [...] szept z angielskiego komentarza... *boojum*³⁰.

Podobnym zjawiskiem są wszelkie zwierzenia: tłumacze opowiadają o sobie samych, o swoich poglądach i emocjach — jak na przykład Ewa Rajewska w posłowie do powieści Alana Bennetta:

Demokratycznie uosobionej tłumaczce *Czytelniczki znakomitej* Alana Bennetta groziło, że w **translatorskim zapamiętaniu** zapomni, że obcuje z fikcją literacką, i pomyliwszy fikcyjną bohaterkę powieści z realnie istniejącą Osobą, **zarzuci demokratyczne przekonania i przejdzie na rojalizm**. [...] **To dla mnie zaszczyt**, że było mi dane ją przetłumaczyć³¹.

Tłumacze pozwalają sobie również na wygłaszanie wzniosłych haseł i swego rodzaju przesłań do świata (lub czytelników): „Po przeczytaniu tych słów proszę spojrzeć za okno. I proszę uświadomić sobie, że świat nie jest ani tak straszny, ani tak zakłamanym, jak ten, w który wkroczyliście państwo na czas lektury”³²; „God bless you all — and God bless America!”³³.

Czasem wreszcie tłumacze zupełnie odchodzą od tematu, by na marginesie wpleść dygresję — czasem, ale nie zawsze wyodrębniając ją nawiasem. W posłowie do opowiadań J.G. Ballarda Lech Jęczynek przywołuje jego biografię. Gdy dochodzi do momentu, w którym pisarz wraca w 1946 roku do Anglii „powojennej, zrujnowanej i przygnębionej”, tłumacz wtrąca: „**(Nie pamięta się dziś, że bezpośrednio po wojnie, do roku 1948, Polska eksportowała żywność do wygłodniałej Anglii, spłacającej Stanom Zjednoczonym wojenne pożyczki)**”³⁴.

Wspomniany już dwukrotnie Robert Stiller utyskuje natomiast na degradację polszczyzny:

To **językowe kalectwo** sięga takich rozmiarów, jak gdyby nie władali już podstawową gramatyką i znaczeniem słów. Tak jak premier w tym kraju potrafił oznajmić: *Nikt nam nie*

³⁰ Tamże, s. 288.

³¹ E. Rajewska: *O niebezpieczeństwach płynących z nieumiarkowanego czytania. Posłowie do tłumaczek*. W: A. Bennett: *Czytelniczka znakomita*. Tłum. E. Rajewska. Poznań 2009, s. 112.

³² P. Kuś: *Posłowie*. W: J. Hands: *Pierestrojka w imię Chrystusa*. Tłum. P. Kuś. Poznań 1991, s. 469.

³³ L. Czyżewski: *Podziękowania tłumacza*. W: J. Atlas: *Bellow. Noblista z Chicago*. Tłum. L. Czyżewski. Warszawa 2006, s. 712.

³⁴ L. Jęczynek: *Krajobrazy wewnętrzne J.G. Ballarda*. W: J.G. Ballard: *Ogród czasu*. Tłum. L. Jęczynek i Z. Uhrynowska-Hanasz. Kraków 2009, s. 406.

wmówi, że czarne jest czarne! [...] My, cywilizowani i rozumni ludzie i Polacy, umiejący jeszcze władać mową ludzką, **nie możemy jednak akceptować takiej patologii**, zgubnej dla samych podstaw człowieczeństwa³⁵.

Poza tematyką i treścią przedmów, posłowi i not *Od tłumacza* z pewnością warto również zająć się typami drobniejszych paratekstów, którym dotąd nie poświęcano większej uwagi, w tym przede wszystkim dedykacjom, podziękowaniom i biogramom tłumaczy.

DEDYKACJE

Samo już umieszczenie w książce dedykacji od tłumacza lub tłumaczki świadczy o istotnym dowartościowaniu ich pracy: zadedykować, poświęcić komuś ważnemu można przecież rzecz wartościową. Dedykacje, które znalazły się w materiale źródłowym, wyraźnie różniły się między sobą pod kilkoma względami — mogą to być wstępnie wyznaczone kryteria badania tego typu tekstów. Po pierwsze: w jakim języku pisana jest dedykacja? Pytanie to pomaga wskazać faktycznego adresata dedykacji, ponieważ jeśli skierowana formalnie do osoby anglojęzycznej dedykacja napisana jest po polsku, można pewnie uznać, że w rzeczywistości mają się z nią zapoznać czytelnicy polskiego przekładu — że ma ona jedynie funkcję symboliczną. Po drugie: czy dedykacja znajduje się przed utworem (czyli w bardziej wyeksponowanym miejscu), po nim, czy może na końcu innego paratekstu. Zależnie od miejsca adresat może zostać mniej lub bardziej wyróżniony. Trzecim kryterium byłby styl, a zwłaszcza to, jak bardzo osobista jest dedykacja. Dla przykładu wystarczy przywołać niezwykle emocjonalną dedykację Urszuli Gardner umieszczoną w *Orfeuszu* Richarda Powersa: „Niniejszy przekład dedykuję swemu św. Bratu, Grzegorzowi Gardnerowi (1965–2013). Oby muzyka sfer, której teraz słuchasz, nigdy Ci się nie znudziła, Grzesiu”³⁶.

PODZIĘKOWANIA

W przypadku podziękowań pytania byłyby bardzo podobne i dotyczyłyby ich miejsca (czy są wyodrębnione, czy stanowią część innego paratekstu), języka i stylu (niektóre podziękowania nawiązują stylem do utworu, inne są

³⁵ R. Stiller: *Beowulf po 1400 latach*. W: *Beowulf. Epos bohaterski*. Tłum. R. Stiller. Kraków 2010, s. 157.

³⁶ U. Gardner: *Nota od tłumaczki*. W: R. Powers: *Orfeusz*. Tłum. U. Gardner. Warszawa 2014, s. 407.

pisane na tyle enigmatycznie, że rozumieją je jedynie faktyczni adresaci) oraz stopień szczegółowości (niekiedy tłumacze zdradzają przy okazji tajniki swego warsztatu, opowiadając, kto pomógł im się uporać z wyzwaniem językowymi lub pokonać trudności techniczne).

Dodatkowo w badaniach warto by uwzględnić podziękowania płynące od autorów do tłumaczy. Jest to oczywiście rzadkość, ale w zgromadzonym materiale znalazły się dwa takie teksty³⁷. Niewykluczone zatem, że w szerzej zakrojonym projekcie badawczym ujawni się ich więcej.

BIOGRAMY

Nieco ponad dekadę temu Maria Papadima pisała:

Na ogół tłumacz występuje zawsze jako **tłumacz poszczególnego pojedynczego utworu** [...]. O ile autor może sobie zażyczyć, by w każdej jego książce zamieszczano pełną listę jego wcześniejszych utworów, to tłumacz — przeciwnie — nie ma prawa sporządzić katalogu swych poprzednich przekładów i poinformować o nich czytelnika; jak gdyby wszystko było u niego nieciągłością i wynikiem przypadkowych okoliczności. [...] Bywa czasem odwrotnie, lecz jedna jaskółka nie czyni wiosny³⁸.

Pod tym względem wiele się zmieniło i coraz częściej — zazwyczaj na skrzydełku okładki — pojawia się nota o tłumaczu lub tłumacze. Zmianę tę wypada zapewne łączyć ze staraniami o większą widoczność tłumacza³⁹. Ponieważ noty biograficzne o autorach przekładu zwykle występują obok not poświęconych autorom, należałoby je analizować właśnie w porównaniu z nimi — da to pewną informację o tym, czy pisarzowi i tłumaczowi przyznawane jest podobne miejsce, czy jednak ten pierwszy stawiany jest wyraźnie ponad drugim. Podstawowe pytanie dotyczy miejsca, w którym znajduje się nota o tłumaczu (i jeśli w tej samej publikacji znajduje się nota o autorze — to czy obie zostały umieszczone obok siebie). Ważne jest również to, jakiego typu informacje się w niej znajdują — oczywiście można się spodziewać, że zwykle będą to tytuły wcześniej przetłumaczonych pozycji, ale zdarza się na przykład, że jedynie w nocie o autorze zawarte są również podstawowe informacje o życiu osobistym (dotyczące miejsca zamieszkania,

³⁷ A. Smith: *Podziękowania*. W: *Księżycowy pył. W poszukiwaniu ludzi, którzy spadli na Ziemię*. Tłum. R. Lisowski. Wołowiec 2019; L. Martín D.: *Dom tajemnic*. Tłum. M. Kitowska. Wrocław 2013, s. 393.

³⁸ M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*

³⁹ Zob. J. Jarniewicz: *Niech nas zobaczą...* Zob. też np. informacje o akcji „Tłumacze na okładki”: <https://stl.org.pl/tlumacze-na-okladki/> [dostęp: 28.01.2024].

rodziny czy hobby) — co może świadczyć o tym, że autorzy traktowani są w cieplejszy sposób, podczas gdy tłumaczy postrzega się jedynie jako wykonawców pracy⁴⁰. Interesujące jest również to, czy obu biogramom — lub tylko jednemu z nich — towarzyszy zdjęcie (a jeśli tak, to jakie jest to zdjęcie: czy przypomina raczej fotografię w CV, czy pamiątkę z wakacji — na przykład jedną z przetłumaczonych przez Annę Skucińską książek zdobi zdjęcie tłumaczki z kotem, dzięki czemu czytelnik może mieć wrażenie, że poznaje ją w bardziej osobisty sposób⁴¹).

Interesującym materiałem są również wszelkie inne parateksty dotyczące osoby tłumacza — na przykład nota *Od Wydawcy*, będąca wspomnieniem o Ludmile Marjańskiej, umieszczona w zbiorze jej przekładów utworów Emily Dickinson⁴².

PODSUMOWANIE

W 2011 roku Maria Papadima⁴³ wyróżniła trzy typy głosu w paratekstach tłumaczy: głos „z założenia neutralny, informujący” (tłumacz skupia się na dostarczeniu czytelnikowi niezbędnych narzędzi i nie ujawnia własnych odczuć), głos „wibrujący i namiętny” (gdy tłumacz ujawnia szczególną więź z autorem i dziełem, dzieli się swymi przemyśleniami dotyczącymi dzieła i praktyki przekładowej) i głos „przemysłany i krytyczny” (tłumacz zajmuje stanowisko wobec wcześniejszych przekładów). Wygląda na to, że nie wszystkie parateksty mieszczą się w tych kategoriach: w zebranych przeze mnie przedmowach czy posłowiach tłumacze przemawiają rozwibrowanym głosem nie tylko na temat dzieła, a ich głos krytyczny nie służy jedynie do oceny pracy poprzedników — ostrze krytyki bywa wymierzone w najrozmaitsze cele (od pisarskiego dorobku tłumaczonego autora przez stan polszczyzny aż po życie polityczne). Tłumacz jawi się zatem nie tylko jako wykonawca pracy, autor konkretnego przekładu, ale jako człowiek z krwi i kości, który ma swoje pasje, emocje i przemyślenia, którymi pragnie podzielić się

⁴⁰ Naturalnie treść not biograficznych nie musi świadczyć o tym, że wydawca intencjonalnie narzuca taki sposób postrzegania twórców oryginału i przekładu: można się domyślać, że noty są tworzone na podstawie informacji dostarczonych przez samych zainteresowanych. Niezależnie jednak od tego, kto i co wpływa na treść tych tekstów, można wyciągać wnioski na temat przedstawionego w nich obrazu autora i tłumacza (obrazu, który dociera do czytelnika i który kształtuje jego sposób postrzegania twórców).

⁴¹ R. Goolrick: *Koniec świata w obrazkach*. Tłum. A. Skucińska. Warszawa 2011, s. 213.

⁴² *Od Wydawcy*. W: E. Dickinson: *Przecucie. Ostatnie przekłady Ludmiły Marjańskiej*. Tłum. L. Marjańska. Poznań 2005, s. 106.

⁴³ M. Papadima: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu...*

z czytelnikami, korzystając z tej wyjątkowej przestrzeni, gdzie wolno mu mówić we własnym imieniu bezpośrednio do odbiorcy.

* * *

Zarysowane tu zagadnienia mogą posłużyć jako punkt wyjścia do bardziej wnikliwych badań paratekstów tłumaczy. Wstępnie wyłonione pola tematyczne są zbliżone do tematyki poruszanej przez tłumaczy w niekonwencjonalnych przypisach⁴⁴ i może właśnie z niektórymi przypisami warto w przyszłości zestawiać analizowane przedmowy czy posłowania, by stworzyć pełniejszy obraz tłumacza wyłaniający się z jego komentarzy.

Nietrudno zauważyć, że autorami tych najbardziej charakterystycznych, śmiałych paratekstów są często znani i uznani tłumacze. Nie ma natomiast reguły związanej z typem utworów literackich, którym towarzyszą nietypowe parateksty (niektóre z nich należą do klasyki literatury, ale zdarzają się również mniej znane i mniej poważne teksty) — choć warto by jeszcze tę obserwację zweryfikować w oparciu o obszerniejszy materiał. Na osobne badanie zasługuje również językowa forma paratekstów tłumaczy, które należałoby zbadać pod kątem stylu (a szczególnie rejestru i nacechowania emocjonalnego), humoru i ewentualnych zwrotów do czytelnika.

Przedmowy autorskie bywały już przedmiotem zainteresowania literaturoznawców i nie tylko⁴⁵, ale przedmowom i posłowiom od tłumaczy takiej uwagi raczej nie poświęcano. Już na podstawie tej wstępnej analizy można jednak stwierdzić, że przynajmniej niektóre z nich warto badać jak pełnoprawne teksty literackie, łącząc przy tym metodologię językoznawczą i literaturoznawczą.

⁴⁴ Zob. W. Sztorc: *Jak powstaje przekład? Przypisy dotyczące warsztatu tłumacza*. W: *Przeszrenie przekładu 3*. Red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa. Sosnowiec 2019, s. 29–40; W. Sztorc: *“Translators’ Desperate Efforts” or Who Demotes Agatha Christie’s Characters Translators’ Footnotes Commenting on the Quality of Previous Translations*. W: *Translation Today: Literary Translation in Focus*. Red. M. Organ, R. Kiełtyka, A. Uberman. Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2019, s. 153–166; W. Sztorc: *Rozmowy między wierszami — interakcje tłumacza z autorem w przypisach (i innych paratekstach) do tekstów literackich*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2019, r. XXV, nr 1 (43), s. 29–46; W. Sztorc: *The Translator in the Spotlight. Personal Remarks in Translators’ Footnotes*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2020, r. XXVI, nr 1 (47), s. 17–38.

⁴⁵ Zob. np. A. Gray: *The Book of Prefaces*. London 2000.

BIBLIOGRAFIA

- Dimitriu R.: *Translators' prefaces as documentary sources for translation studies*. „Perspectives” 2009, 17 (3), s. 193–206.
- Fornalczyk-Lipska A.: *Translators of children's literature and their voice in prefaces and interviews*. W: *Literary Translator Studies*. Red. K. Kaindl et al. Amsterdam–Philadelphia 2021, s. 183–198.
- Genette G.: *Seuils*. Paris 1987.
- Gray A.: *The Book of Prefaces*. London 2000.
- Jarniewicz J.: *Tłumacz jako twórca kanonu*. W: *Przekład — Język — Kultura*. Red. R. Lewicki. Lublin 2002, s. 35–42.
- Jarniewicz J.: *Niech nas zobaczą, czyli translatorski coming out*. W: tegoż: *Gościnność słowa. Szkice o przekładzie literackim*. Kraków 2012, s. 7–22.
- Kovala U.: *Translations, Paratextual Mediation, and Ideological Closure*. „Target” 1996, 8 (1), s. 119–147.
- Legeżyńska A.: *Tłumacz jako drugi autor*. W: *Polska myśl przekładoznawcza*. Red. P. de Bończa Bukowski, M. Heydel. Kraków 1986|2013, s. 193–216.
- Lis-Wielgosz I.: *Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2017, t. 8, cz. 1, s. 37–56.
- McRae E.: *The role of translators' prefaces to contemporary literary translations into English: an empirical study*. W: *Translation Peripheries. Paratextual Elements in Translation*. Red. A. Gil-Bardaji, P. Orero, S. Rovira-Esteva. Bern 2012, s. 63–82.
- Nord C.: *Function plus loyalty: Ethics in professional translation*. „Génesis. Revista Científica do ISAG” 2007, (6), s. 7–17.
- Papadima M.: *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*. Tłum. T. Stróżyński. „Między Oryginałem a Przekładem” 2011, nr 17: *Parateksty przekładu*, s. 13–34.
- Pym A.: *Method in Translation History*. Manchester 1998.
- Sanconie M.: *Préface, postface, ou deux états du commentaire par des traducteurs*. „Palimpsestes” 2007, nr 20, s. 177–200.
- Sztorc W.: *Jak powstaje przekład? Przypisy dotyczące warsztatu tłumacza*. W: *Prze-strzenie przekładu 3*. Red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa. Sosnowiec 2019, s. 29–40.
- Sztorc W.: *Rozmowy między wierszami — interakcje tłumacza z autorem w przypisach (i innych paratektach) do tekstów literackich*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2019, r. XXV, nr 1 (43), s. 29–46.
- Sztorc W.: *“Translators' Desperate Efforts” or Who Demotes Agatha Christie's Characters Translators' Footnotes Commenting on the Quality of Previous Translations*. W: *Translation Today: Literary Translation in Focus*. Red. M. Organ, R. Kiełtyka, A. Uberman. Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2019, s. 153–166.
- Sztorc W.: *The Translator in the Spotlight. Personal Remarks in Translators' Footnotes*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2020, r. XXVI, nr 1 (47), s. 17–38.

- Święch J.: *Przekłady i autokomentarze*. W: *Polska myśl przekładoznawcza*. Red. P. de Bończa Bukowski, M. Heydel. Kraków 1984|2013, s. 193–216.
- Tabakowska E.: *Obecność tłumacza w tekście. Spojrzenie językoznawcy*. W: *Oblicza Narcyza. Obecność autora w dziele*. Red. M. Cieśla-Korytowska, I. Puchalska, M. Siwiec. Kraków 2008, s. 503–517.

WERONIKA SZTORC

THE TRANSLATOR SPEAKS WITH THEIR VOICE: TRANSLATORS' IMAGES IN PARATEXTS — OVERVIEW

Summary

The article focuses on literary translators' paratexts which could be described as unconventional in that translators specially reveal themselves. In this sense, it corresponds with the contemporary trend of studying the translator's visibility. The aim is to draw attention to the prefaces, afterwords and other paratexts that fulfil other functions than those traditionally indicated (which are to introduce the author, to help the reader, and to justify the translation decisions). A few thematic areas tackled in the collected paratexts were sketched: the translator's relationship with the author, criticism of the author's work, anecdotes from the translator's life, and digressions on various subjects. In addition to that, tentative criteria for studying other paratexts making up the image of the translator (such as dedications, acknowledgements, and biographical notes) were suggested. In the conclusion, possible directions of further research on translators' paratexts were indicated.

Keywords: translator visibility, paratexts, translator's role, literary translation

ВЕРОНИКА ШТОРЦ

ПЕРЕВОДЧИК ГОВОРIT СВОИМ ГОЛОСОМ: ОБРАЗЫ ПЕРЕВОДЧИКОВ В ИХ ПАРАТЕКСТАХ — ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Резюме

Статья посвящена нетрадиционным паратекстам переводчиков, в которых явно обнаруживается автор перевода. В этом смысле она является частью современного течения исследований, посвящённых видимости переводчиков. Цель исследования — привлечь внимание к предисловиям, послесловиям и другим паратекстам, выполняющим функции, отличные от традиционно принятых (представление профиля автора, подготовка читателя к чтению, объяснение переводческих решений). Выделены несколько областей паратекстов, которые целесообразно исследовать: отношения переводчика с автором, критика творчества писателя, анекдоты из жизни переводчика и отступления на различные темы. Кроме того, предлагаются предварительные критерии для изучения других паратекстов, способствующих формированию образа переводчика, прежде всего посвящений, благодарностей и биографий. В заключение указываются возможные дальнейшие направления изучения переводческих паратекстов.

Ключевые слова: видимость переводчика, паратексты, роль переводчика, художественный перевод

AGATA MARIA BALIŃSKA

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1810-8832>

KSZTAŁCENIE TŁUMACZY JĘZYKA JAPOŃSKIEGO W POLSCE — WYNIKI BADANIA ANKIETOWEGO

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wyników anonimowego pilotażowego badania ankietowego przeprowadzonego na próbie 25 respondentów, które sondało stan kształcenia tłumaczy języka japońskiego oraz miało pomóc w przygotowaniu badania docelowego na większej i bardziej zróżnicowanej próbie. Badanie jest częścią przygotowywanej rozprawy doktorskiej dotyczącej kształcenia tłumaczy języka japońskiego w Polsce¹.

Badanie zostało przeprowadzone z udziałem respondentów należących do następujących grup: (1) osoby studiujące na kierunkach z językiem japońskim na 3. roku studiów licencjackich lub na studiach magisterskich, (2) osoby, które skończyły takie studia, (3) osoby, które zajmują się bądź zajmowały się tłumaczeniem pisemnym z języka japońskiego oraz na język japoński, (4) osoby, które zajmują się bądź zajmowały się tłumaczeniem ustnym z języka japońskiego i na język japoński oraz (5) osoby, które prowadzą bądź prowadziły zajęcia z języka japońskiego na studiach wyższych. Dla przejrzystości prezentacji wyników badania w dalszym opisie będą stosowa-

¹ Autorka tekstu jest absolwentką studiów w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW (o innej specjalności niż omawiana i bez języka japońskiego) oraz w Katedrze Japonistyki UW. Jest również obecnie zatrudniona w ILS na stanowisku asystentki i prowadzi zajęcia z przekładu z językiem angielskim. Przedstawiona poniżej analiza stanowi jedno ze wstępnych badań do przygotowywanej rozprawy doktorskiej.

ne głównie formy męskie w funkcji generycznej (tzw. maskulinum generyczne)² oraz wielkości liczbowe zapisywane cyfrowo, a nie słownie.

Zaproszenie do badania przyjęły osoby związane z pięcioma kierunkami studiów z językiem japońskim z czterech państwowych polskich uczelni, dlatego w pierwszej części artykułu został umieszczony krótki opis tych kierunków. W dalszej części znalazł się opis projektu badania, a następnie charakterystyka próby. W kolejnej części zostały szczegółowo omówione wyniki ankiety, wnioski z niej płynące oraz planowane dalsze badania tematu, a w załączniku umieszczono pełny kwestionariusz ankiety.

STUDIA JAPONISTYCZNE NA UCZELNIACH PAŃSTWOWYCH W POLSCE

W Polsce można obecnie studiować język japoński na sześciu państwowych uczelniach w ramach dziewięciu programów. Najstarsza jest japonistyka na Uniwersytecie Warszawskim (dalej japonistyka UW), utworzona w 1957 roku³, która kształci studentów na kierunku orientalistyka w specjalności japonistyka, a dyscypliną wiodącą kierunku są nauki o kulturze i religii⁴.

W 1987 roku powstały japonistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim (japonistyka UJ) oraz na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza (japonistyka UAM). Obydwie kształcą studentów na kierunku filologia ze specjalnością japonistyka, a dyscypliną wiodącą na obydwu uniwersytetach jest językoznawstwo⁵. Wymienione kierunki początkowo kształciły studentów w ra-

² M. Łaziński: *Feminytywy oraz inne spory o słowa. Próba diagnozy i propozycje pozytywne*. „Socjolingwistyka” 2023, nr 1 (37), s. 347.

³ E. Pałasz-Rutkowska: *Historia. Katedra Japonistyki UW*, 2017. <http://japonistyka.orient.uw.edu.pl/katedra/historia/> [dostęp: 10.12.2023]; A. Bednarczyk: *O stanie i kierunkach rozwoju polskiej japonistyki — zarys problematyki*. W: *Verba et imagines Iaponiae. Nowe trendy i kierunki badań w polskiej japonistyce w 5. rocznicę powołania studiów japonistycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Red. A. Bednarczyk, M. Leśniczak, W.J. Nowak. Toruń 2014, s. 53.

⁴ Senat Uniwersytetu Warszawskiego: *Załącznik nr 15 do uchwały nr 135 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 20 kwietnia 2022 r. w sprawie zmiany uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim*, 20.04.2022. http://orient.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/174/2022/09/orientalistyka-japonistyka-zalacznik_15.pdf [dostęp: 03.01.2024].

⁵ Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego: *Załącznik nr 46 do uchwały nr 45/V/2023 Senatu UJ z dnia 31 maja 2023 r. (program studiów pierwszego stopnia)*, 31.05.2023. https://bip.uj.edu.pl/documents/1384597/153265659/046_23_UJ.WF.FOJ_1_S.pdf [dostęp: 03.01.2024]; Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza — Biuletyn Informacji Publicznej: *Uchwały Senatu UAM — Kadencja 2020–2024 — rok akademicki 2022/2023*. <https://web.archive.org/web/20230723221150/https://bip.amu.edu.pl/dokumenty/uchwaly-senatu/uchwaly-senatu-uam-kadencja-2020-2024-rok-akademicki-20222023> [dostęp: 23.07.2023].

mach pięcioletnich studiów magisterskich, a obecnie oferują trzyletnie studia licencjackie i dwuletnie studia magisterskie.

Kolejne kierunki oferowały początkowo lub nadal oferują jedynie trzyletnie studia licencjackie. Pierwszym takim kierunkiem była japonistyka na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika (japonistyka UMK). Pierwszy nabór na trzyletnie studia licencjackie miał tam miejsce w roku 2008⁶, a na dwuletnie magisterskie w 2015 roku⁷. Jest to jedyny kierunek japonistyczny w Polsce, którego dyscypliną wiodącą jest literaturoznawstwo. Kształci się tu studentów na kierunku filologia ze specjalnością japonistyka (studia pierwszego stopnia) i japonistyka⁸ — translatoryka (studia drugiego stopnia)⁹.

W roku 2014 odbył się pierwszy nabór na trzyletnie studia licencjackie do sekcji z językiem japońskim na studiach oferowanych przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego (ILS UW), a w roku 2017¹⁰ na dwuletnie studia magisterskie z językiem japońskim tamże. Dyscypliną wiodącą na tych studiach jest językoznawstwo, a studia odbywają się na kierunku lingwistyka stosowana, specjalność: przekład i technologie tłumaczeniowe¹¹.

Również w ofercie studiów na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach można znaleźć trzyletnie studia licencjackie i dwuletnie magisterskie na kierunku filologia angielska, specjalność tłumaczeniowa z językiem japońskim. Na tych studiach dyscypliną wiodącą jest językoznawstwo¹². Poza tym na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza są inne niż japonistyka kierunki. Są to odpowiednio studia nad Japonią¹³ i etnolingwistyka¹⁴.

⁶ A. Bednarczyk, M. Leśniczak, W.J. Nowak: *Toruńska japonistyka a Roman S. Ingarden: „Profesor z kindersztuby”, „Ojciec współpracy Torunia z Japonią”, „Filozof języka japońskiego”*. W: *Verba et imagines Iaponiae...*, s. 15.

⁷ Informację tę potwierdziłam w dziekanacie jednostki.

⁸ Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika: *Załącznik nr 3 do uchwały Nr 139 Senatu UMK z dnia 29 października 2019 r. (studia pierwszego stopnia)*, 29.10.2019. <https://www.human.umk.pl/panel/wp-content/uploads/japonistyka-s1-plan-20202021.pdf> [dostęp: 03.01.2024].

⁹ Wydział Humanistyczny — UMK: *Japonistyka. Studia magisterskie (s2)*. <https://www.human.umk.pl/japonistyka/studia-s2/> [dostęp: 03.01.2024].

¹⁰ Informację tę potwierdziłam, kontaktując się z dziekanatem jednostki.

¹¹ ILS UW oferuje również studia drugiego stopnia o specjalności tłumaczenia ustne, jednak nie jest ona oferowana dla języka japońskiego ze względu na zbyt małą liczbę chętnych.

¹² *Filologia angielska — Wszystkie studia — Katalog kierunków — Uniwersytet Śląski w Katowicach — Karta Kierunku*. <https://informator.us.edu.pl/programmes/list/all/FA/W1-S1FA19.2021/> [dostęp: 28.01.2024].

¹³ Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu: *Studia nad Japonią*. <https://orient.uj.edu.pl/studia/nad-japonia> [dostęp: 05.06.2024].

¹⁴ Wydział Etnolingwistyki UAM: *Oferta dydaktyczna*. <https://sylabus.amu.edu.pl/19/0/0/42> [dostęp: 05.06.2024].

Niestety do badania pilotażowego nie udało mi się zrekrutować przedstawicieli tych kierunków.

Najmłodszym kierunkiem jest japonistyka na Uniwersytecie Gdańskim, na której pierwsi studenci rozpoczęli naukę w październiku 2023 roku. Są to trzyletnie studia licencjackie o specjalności japonistyka¹⁵, a dyscyplinami wiodącymi są nauki o kulturze i religii oraz językoznawstwo¹⁶. W związku z tym, że na tych studiach nie odbywają się jeszcze zajęcia dotyczące tłumaczeń¹⁷, studenci tego kierunku nie zostali zaproszeni do badania.

PROJEKT BADANIA

Opisane poniżej badanie jest pilotażowym badaniem ankietowym zatytułowanym „Badanie pilotażowe. Dydaktyka przekładu z językiem japońskim”. Jego głównym celem było zbadanie obecnej sytuacji dotyczącej kształcenia tłumaczy języka japońskiego w Polsce, ale też rozpoznanie, czy pandemia COVID-19 miała wpływ na pracę tłumaczy i wykładowców języka japońskiego. O ile mi wiadomo, jest to jak do tej pory jedyne badanie tego typu dotyczące osób pracujących z językiem japońskim przeprowadzone w Polsce. Badanie pilotażowe miało też na celu przygotowanie docelowego badania ankietowego z większą liczbą respondentów: opracowanie pytań do tego badania i sprawdzenie narzędzi wykorzystanych do badania.

Badanie zostało przeprowadzone na przełomie października i listopada 2023 roku za pomocą kwestionariusza stworzonego w aplikacji Google Forms oferowanej przez Google Suite w domenie uw.edu.pl. Aplikacja ta została wybrana ze względu na łatwość tworzenia pytań (w tym pytań wyświetlających się w zależności od udzielonej wcześniej odpowiedzi), możliwość wyeksportowania odpowiedzi do arkusza kalkulacyjnego oraz dostosowania wyglądu ankiety do różnych urządzeń, czyli prawidłowe wyświetlanie się kwestionariusza zarówno na ekranach telefonów komórkowych, jak i komputerów czy tabletów.

¹⁵ Uchwała nr 18/23 Senatu Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 2 marca 2023 roku w sprawie ustalenia programów studiów na kierunkach prowadzonych w Uniwersytecie Gdańskim dla cykli kształcenia rozpoczynających się od roku akademickiego 2023/2024 | *Biuletyn Informacji Publicznej*. 7.08.2023. https://bip.ug.edu.pl/akty_normatywne/114502/uchwala_nr_1823_senatu_uniwersytetu_gdanskiego_z_dnia_2_marca_2023_roku_w_sprawie_ustalenia_programow_studiow_na_kierunkach_prowadzonych_w [dostęp: 27.01.2024].

¹⁶ Informację tę potwierdziłam w dziekanacie jednostki.

¹⁷ Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego: *Japonistyka. Nowy kierunek studiów od roku akademickiego*. 14.04.2023. <https://web.archive.org/web/20230722153130/https://fil.ug.edu.pl/news/113894/japonistyka-ribenxueke-nowy-kierunek-studiow-od-roku-akademickiego-202324> [dostęp: 03.01.2024].

Kwestionariusz ankiety został poprzedzony świadomą zgodą na udział w badaniu naukowym oraz informacją dla uczestników o przetwarzaniu danych osobowych. Respondenci musieli wyrazić zgodę na udział w badaniu i przetwarzanie danych, aby przejść do kwestionariusza ankiety.

Pytania zawarte w ankiecie zostały częściowo oparte na badaniu przeprowadzonym w latach 2018 i 2019 przez Laurę Asquerino Egoscózábal¹⁸, którego celem było określenie stanu szkolenia tłumaczy z języka japońskiego na hiszpański w Hiszpanii.

Kwestionariusz ankiety został podzielony na 17 sekcji, co było konieczne do stworzenia pytań zależnych od odpowiedzi. Pytania można podzielić na następujące bloki: pytania skierowane do (1) studentów, (2) absolwentów, (3) tłumaczy pisemnych, (4) tłumaczy ustnych, (5) wykładowców na studiach z językiem japońskim, (6) wszystkich respondentów.

Część pytań była obowiązkowa. W dołączonym poniżej kwestionariuszu ankiety pytania te zostały oznaczone za pomocą asterysku w nawiasie okrągłym (*). Pytania zawarte w ankiecie można podzielić na trzy typy: (1) pytania jednokrotnego wyboru (okrągły znacznik przy opcjach odpowiedzi poniżej); (2) pytania wielokrotnego wyboru, wymagające zaznaczenia dowolnej liczby odpowiedzi (kwadratowy znacznik przy opcjach odpowiedzi poniżej); dodatkowo w niektórych z tych pytań respondenci mieli możliwość dopisania własnej odpowiedzi; (3) pytania otwarte, w których respondenci mogli podzielić się swoimi doświadczeniami związanymi z pandemią COVID-19, kształceniem tłumaczy języka japońskiego, programami studiów z językiem japońskim i wyzwaniami dotyczącymi kształcenia tłumaczy tego języka.

Projekt badania uzyskał pozytywną opinię Komisji Rektorskiej ds. Etyki Badań Naukowych z Udziałem Człowieka, działającej przy Uniwersytecie Warszawskim (opinia 246/2023).

Ankieta była anonimowa, formularz nie zawierał typowej metryczki ani nie zbierał danych osobowych respondentów. Pytania zostały sformułowane tak, że zawierały męskie i żeńskie formy gramatyczne i adresatywne, np. „Czy jest Pani/Pan obecnie studentką/studentem studiów licencjackich lub magisterskich z językiem japońskim? (sekcja 2. kwestionariusza pytanie 1.). Dla zachowania anonimowości respondentów wszelkie formy gramatycz-

¹⁸ L. Asquerino Egoscózábal: *La formación de traductores del japonés al español en España. Estudio sobre la situación actual*. “Sendebarr” 2021, nr 32, s. 196–218. <https://doi.org/10.30827/sendebarr.v32.15903>; L. Asquerino Egoscózábal, *La formación de traductores japonés-español. Situación actual y perspectivas*. TDX (Tesis Doctorals en Xarxa) (niepublikowana rozprawa doktorska Universitat Autònoma de Barcelona. Programa de Doctorat en Traducció i Estudis Interculturals, 2021). <https://www.tdx.cat/handle/10803/673347> [dostęp: 30.07.2023].

ne w przytoczonych odpowiedziach są dostosowane do zdań, w których są przytaczane.

Warto również nadmienić, że badania ankietowe jako badania ilościowe mają pewne ograniczenia. Bardziej niż badaniem przyczyn danego zjawiska, zajmują się badaniem jego ogólnego stanu. Co więcej, jak zauważył m.in. Pierre Bourdieu, respondenci często udzielają odpowiedzi, które spełniają oczekiwania badacza¹⁹. Ponadto, jak stwierdził np. David Silverman, badania ilościowe, w tym ankietowe, charakteryzują się ograniczonym kontaktem z respondentami, co może powodować pewną arbitralność w interpretacji danych²⁰. Aby spróbować zapobiec tym problemom, ankieta zawierała również elementy jakościowe, czyli pytania otwarte, w których respondenci mogli wypowiedzieć się na dany temat, chociaż w niektórych przypadkach brak możliwości skontaktowania się z respondentami i doprecyzowania ich odpowiedzi z pewnością przyczynił się do arbitralności interpretacji odpowiedzi.

UCZESTNICY BADANIA

Zajęcia dotyczące tłumaczeń na studiach z językiem japońskim pojawiają się w programie studiów zazwyczaj dopiero na drugim lub trzecim roku studiów licencjackich, w związku z tym grupa docelowa respondentów nie obejmowała studentów pierwszego i drugiego roku tych studiów. Ze względu na to, że badanie było pilotażem, to liczba uczestników musiała być niewielka i badanie zostało zaplanowane na uzyskanie odpowiedzi od 25 respondentów (podobnie jak badanie Asquerino Egoscózar). Mimo tak małej próby zależało mi, żeby była ona jak najbardziej reprezentatywna, dlatego zaproszenia do udziału w badaniu zostały wysłane do studentów, absolwentów i pracowników wszystkich kierunków prowadzących studia licencjackie i magisterskie z językiem japońskim. Zaproszenia zostały wysłane elektronicznie za pomocą wiadomości e-mail i serwisu Messenger platformy społecznościowej Facebook. Zawierały one krótkie objaśnienie badania, opis grup docelowych, link do ankiety oraz prośbę o polecenie kolejnych respondentów, do których można wysłać zaproszenie do badania.

Na zaproszenie do badania odpowiedziało 25 osób. Liczba respondentów w pięciu opisanych wyżej kategoriach przedstawiała się następująco:

- 6 studentów (24% próby);
- 20 absolwentów (80%);
- 15 tłumaczy pisemnych (60%);

¹⁹ P. Bourdieu: *Sociology in question*. London 1993, s. 149–157.

²⁰ D. Silverman: *Interpretacja danych jakościowych: metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*. Red. K. Konecki. Tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska. Warszawa 2008, s. 58.

- 16 tłumaczy ustnych (64%);
- 5 wykładowców, którzy prowadzą bądź prowadzili zajęcia z językiem japońskim na studiach wyższych (20%).

Szczegółowy opis przynależności respondentów ankiety do poszczególnych grup został przedstawiony w Tabeli 1. poniżej.

Kategoria	Liczba respondentów	Procent próby n = 25
Studenci	3	12%
Absolwenci	1	4%
Studenci/Tłumacze pisemni	2	8%
Absolwenci/Tłumacze pisemni	2	8%
Absolwenci/Tłumacze ustni	4	16%
Absolwenci/Wykładowcy	1	4%
Studenci/Absolwenci/Tłumacze ustni	1	4%
Absolwenci/Tłumacze pisemni/Tłumacze ustni	7	28%
Absolwenci/Tłumacze pisemni/Tłumacze ustni/Wykładowcy	4	16%
Razem	25	

Tabela 1. Szczegółowa charakterystyka próby

Do udziału w badaniu udało się zrekrutować jedynie studentów Uniwersytetu Warszawskiego: 4 osoby studiujące na trzecim roku studiów licencjackich i 1 na pierwszym roku studiów magisterskich japonistyki UW oraz 1 studiującą na trzecim roku studiów licencjackich w ILS UW.

Wśród absolwentów, którzy odpowiedzieli na zaproszenie, znaleźli się przedstawiciele czterech kierunków: 9 osób z japonistyki UW, 5 osób z japonistyki UJ, 5 osób z japonistyki UAM, 1 osoba z japonistyki UMK. Szczegółowe dane dotyczące absolwentów zostały umieszczone w Tabeli 2. poniżej.

Uniwersytet	3-letnie lic. (7)	2-letnie mgr (1)	lic. + mgr (8)	5-letnie mgr (4)	Razem (20)
Japonistyka UW	3	1	2	3	9
Japonistyka UJ	2	0	3	0	5
Japonistyka UAM	2	0	2	1	5

Japonistyka UMK	0	0	1	0	1
ILS UW	0	0	0	0	0

Tabela 2. Szczegółowa charakterystyka próby absolwentów

WYNIKI

Tłumacze pisemni, n = 15

Wśród 15 osób, które określiły się jako tłumacze pisemni, 4 osoby (27%) zajmują się bądź zajmowały się tłumaczeniem pisemnym poniżej roku, 4 osoby (27%) od 1 do 2 lat, 2 osoby (13%) od 3 do 5 lat, 3 osoby (20%) od 6 do 10 lat i 2 osoby (13%) powyżej 10 lat, co oznacza, że w badanej próbie dwie trzecie respondentów ma do 5 lat doświadczenia zawodowego jako tłumacz pisemny. Większość z tych respondentów (12 osób, 80%) zaznaczyło w ankiecie, że uważa tłumaczenie pisemne za dodatkowe źródło dochodu, 1 osoba (7%) określiła tę działalność jako swoją główną działalność zawodową, 1 (7%) napisała, że jest to stały element jej pracy i również 1 (7%) stwierdziła, że obecnie nie zajmuje się tłumaczeniami.

Respondenci, którzy określili się jako tłumacze pisemni, zostali również poproszeni o zaznaczenie lub wypisanie samodzielnie typów tekstów, jakie tłumaczyli. Większość z nich, bo aż 60% (9 osób), zajmowała się tłumaczeniami audiowizualnymi. 53% tłumaczy pisemnych (8 osób) przekładało teksty techniczne (np. instrukcje, manuale, specyfikacje), 40% (6 osób) teksty literackie (w tym poezję), 33% (5 osób) teksty marketingowe, 27% (4 osoby) lokalizowało strony internetowe, 20% (3 osoby) zajmowało się tłumaczeniem artykułów prasowych, tekstów dotyczących kultury lub japońskich komiksów (*manga*), 13% (2 osoby) tłumaczyło teksty popularnonaukowe, teksty prawne (np. umowy, kontrakty, akta) lub teksty dotyczące tematyki ekonomicznej, 7% (po jednej osobie) zajmowało się tłumaczeniem specjalistycznych tekstów naukowych (np. prace naukowe, artykuły naukowe), korespondencji firmowej, rachunków i faktur lub lokalizacją gier komputerowych.

Tłumacze ustni, n = 16

16 respondentów odpowiedziało twierdząco na pytanie, czy zajmują lub zajmowali się tłumaczeniem ustnym. Dla żadnego z respondentów nie jest to zajęcie stanowiące główne źródło dochodu. 12 osób (75%) uznało tłumaczenie ustne za dodatkowe źródło dochodu. Jedna osoba (6%) przyznała, że stara się nie przyjmować zleceń na tłumaczenia ustne, również 1 (6%), że tłumaczenia ustne stanowią stały element jej pracy. Dwie osoby (13%)

stwierdziły, że zrezygnowały z tłumaczeń ustnych, w tym 1 (6%) napisała, że przedtem było to jej główne źródło dochodu.

Tłumacze ustni, którzy wzięli udział w badaniu, mają ogólnie dość krótkie doświadczenie zawodowe: 6 osób (40%) zajmuje się tłumaczeniem ustnym poniżej roku, 2 osoby (13%) od 1 roku do 2 lat, również 2 osoby (13%) od 3 do 5 lat, 3 osoby (19%) od 6 do 10 lat i, podobnie jak w przypadku tłumaczy pisemnych, jedynie 2 osoby (13%) mają doświadczenie powyżej 10 lat. Dodatkowo 1 osoba (6%) wybrała opcję „trudno powiedzieć”.

Nikt z respondentów nie określił się jako tłumacz wykonujący jedynie tłumaczenia symultaniczne²¹. 12 osób (75%) napisało, że zajmuje się bądź zajmowało tłumaczeniami ustnymi konsekutywnymi: 4 z nich zajmują się jedynie tłumaczeniem ustnym, 1 wciąż studiuje, a pozostałe 7 zajmuje się również tłumaczeniem pisemnym. 4 respondentów (25%) podało, że zajmuje się zarówno tłumaczeniami konsekutywnymi, jak i symultanicznymi. Wszystkie spośród tych 4 osób są też tłumaczami pisemnymi.

Wykładowcy z językiem japońskim, n = 5

Najmniejszą próbę wśród przebadanych, bo zaledwie 5 osób (20% wszystkich respondentów) stanowią wykładowcy. Większość z nich (4 osoby, czyli 80% z tej próby) zajmuje się również tłumaczeniem ustnym i pisemnym. Żaden z respondentów nie prowadzi jedynie zajęć dotyczących tłumaczeń z językiem japońskim. 2 osoby (40%) zaznaczyły, że prowadziły jedynie zajęcia językowe z językiem japońskim i również 2 osoby (40%), że prowadziły obydwa typy zajęć. 1 osoba (20%) odpowiedziała, że nie prowadziła żadnych z tych zajęć.

Wpływ pandemii COVID-19

W kwestionariuszu ankiety trzy grupy, tj. (1) tłumacze pisemni, (2) tłumacze ustni i (3) wykładowcy, zostały zapytane o to, czy pandemia COVID-19 ma wciąż wpływ na ich pracę. 14 osób (93%, n = 15) wśród tłumaczy pisemnych, 14 (88%, n = 16) osób wśród tłumaczy ustnych i 2 osoby (40%, n = 5) wśród wykładowców odpowiedziały, że nie dostrzegły takiego wpływu.

Spośród tłumaczy pisemnych 1 osoba (7%, n = 15) stwierdziła, że pandemia COVID-19 spowodowała, że ma ona możliwość częściowo wykonywać pracę zdalnie. Ta sama osoba nie zauważyła zmian wywołanych pandemią COVID-19 w swojej pracy jako tłumacz ustny.

Dwie osoby spośród tłumaczy ustnych (13%, n = 16) zaobserwowały, że obecnie otrzymują mniej zleceń niż przed pandemią COVID-19, jedna

²¹ W kwestionariuszu ankiety tłumaczenia te zostały dodatkowo określone jako tłumaczenia wykonywane w kabinie lub szeptane.

z nich zauważyła, że podczas pandemii znacznie osłabiły się kontakty biznesowe, co powoduje mniejszą liczbę spotkań, a druga, że przyjazdy osób z Japonii do Polski odbywają się dużo rzadziej. Jedna z osób zajmujących się tłumaczeniem ustnym jest też wykładowcą, ale nie dostrzegła ona zmian wywołanych pandemią COVID-19 w tym obszarze.

Troje wykładowców (60%, $n = 5$) odnotowało zmiany wywołane przez pandemię COVID-19. Według 1 osoby zwiększyło się zastosowanie narzędzi elektronicznych w pracy. Kolejna osoba zauważyła, że zajęcia online były często mniej skuteczne niż te prowadzone stacjonarnie i że wymagały one większego nakładu energii. Zaznaczyła też, że studentom trudniej było się uczyć, co przekładało się na to, jak respondent musiał przygotowywać zajęcia. Wpływ, jaki według tego respondenta wywołały wyżej wymienione czynniki na efekty uczenia się podczas pandemii, obserwuje u swoich studentów do dziś. Trzecia osoba przyznała, że po pandemii COVID-19 nie jest pewna, czy chce pracować jako wykładowca; stwierdziła, że uczelnia bardzo dużo wymagała od pracowników, a niewiele im pomagała.

OCENA KSZTAŁCENIA TŁUMACZY

Spośród wszystkich respondentów 15 osób (60%, $n = 25$) napisało, że brało udział w szkoleniach lub zajęciach dotyczących tłumaczeń z językiem japońskim lub innymi językami. Pozostałe 10 osób (40%) nie uczestniczyło w takich szkoleniach lub zajęciach.

Z tych 15 osób 1 (6%) nie brała udziału w zajęciach dotyczących tłumaczeń z językiem japońskim podczas studiów. Z pozostałych 14 osób, które uczestniczyły w zajęciach tłumaczeniowych z językiem japońskim podczas studiów, 3 osoby (21%) stwierdziły, że nie są w stanie określić, czy zajęcia te były wystarczające do rozpoczęcia pracy jako tłumacz. Pozostałe 11 (79%) napisało, że zajęcia te nie były wystarczającym przygotowaniem do zawodu tłumacza. Z tych 11 respondentów 9 (64%, $n = 14$) zajmuje się tłumaczeniami: 2 osoby (14%, $n = 14$) tłumaczą pisemnie, 4 osoby (29%, $n = 14$) tłumaczą ustnie, a 3 (21%, $n = 14$) zajmują się zarówno tłumaczeniem ustnym, jak i pisemnym.

Wszyscy respondenci zostali również poproszeni o wymienienie elementów, których brakuje podczas studiów i o które, ich zdaniem, należałoby rozszerzyć zajęcia dotyczące tłumaczeń z językiem japońskim podczas studiów. Na to pytanie odpowiedzi udzieliło 14 osób (56%, $n = 25$), w tym 3 osoby (12%), które napisały, że nie uczestniczyły w takich zajęciach. W tym pytaniu respondenci mogli wpisać dowolne odpowiedzi i można je zakwalifikować

do następujących obszarów: (1) zwiększenie liczby zajęć lub dodanie konkretnych zajęć do programu — 11 odpowiedzi (79%, $n = 14$), (2) uzupełnienie zajęć o informacje dotyczące rynku tłumaczeniowego, pracy z klientem i organizacji pracy — 8 odpowiedzi (57%, $n = 14$), (3) wprowadzenie konkretnych rodzajów aktywności na zajęciach i zmiany w sposobie prowadzenia zajęć — 7 odpowiedzi (50%, $n = 14$), (4) zwiększenie różnorodności tłumaczonych tekstów — 4 odpowiedzi (29%, $n = 14$).

Najwięcej, bo 6 osób, czyli 43% z tych, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, uważa, że do programów studiów należy dodać praktyczne zajęcia dotyczące tłumaczeń ustnych lub zwiększyć liczbę godzin takich zajęć, trzy osoby (21%) napisały, że należy ogólnie zwiększyć liczbę zajęć poświęconych tłumaczeniom, a 2 osoby (14%) widzą konieczność poszerzenia zajęć o użycie programów CAT.

Jeżeli chodzi o potrzeby dotyczące rynku tłumaczeniowego, pracy z klientem i organizacji pracy, respondenci wymienili uwzględnienie podczas zajęć informacji: o rynku tłumaczeniowym — trzy osoby (21%), o sposobie wyceny tłumaczeń — dwie osoby (14%), o tym, jak pozyskiwać zlecenia — jedna osoba (7%), o dobrych praktykach w tłumaczeniu ustnym — jedna osoba (7%) i o tym, jak efektywnie organizować swoją pracę (np. przy dużej liczbie zleceń) — jedna osoba (7%).

Respondenci postulowali dodanie następujących aktywności podczas zajęć: dyskusja o podjętych decyzjach przekładowych — dwie osoby (14%), analiza tłumaczeń już istniejących na rynku — jedna osoba (7%), praca w parach — jedna osoba (7%), ocena rówieśnicza tłumaczeń studentów (tzw. *peer assessment*) — jedna osoba (7%). Dodatkowo jedna osoba (7%) napisała o zwiększeniu nacisku na rozwój potencjału studentów i również jedna osoba (7%) wspomniała o konieczności kształcenia umiejętności tworzenia tłumaczeń, które są napisane poprawną polszczyzną.

Wśród sugestii dotyczących rodzajów tłumaczonych tekstów pojawiły się trzy postulaty (21%): uwzględnienia tekstów pisanych we współczesnym codziennym języku — dwie osoby (14%), uwzględnienia tekstów technicznych — jedna osoba (7%), ogólne zwiększenie różnorodności tekstów — jedna osoba (7%).

Na pytanie o to, czy są zajęcia, które powinny zostać uwzględnione w programie studiów, ankietowani udzielili odpowiedzi zbliżonych do powyższych. To pytanie zostało również zadane wszystkim respondentom. Szesnaścioro z nich (64%) odpowiedziało na nie i udzieliło następujących odpowiedzi:

— dodanie zajęć z tłumaczeń ustnych — osiem odpowiedzi (50%, $n = 16$), w tym dwie osoby (13%, $n = 16$) wymieniły jedynie zajęcia z tłumaczeń symultanicznych, trzy (19%, $n = 16$) — zarówno z tłumaczeń symultanicznych, jak i konsekwentnych i trzy (19%, $n = 16$) postulowały dodanie zajęć

z tłumaczeń ustnych bez precyzowania, o jakie tłumaczenia chodzi;

— dodanie do programu zajęć z tłumaczeń pisemnych osobno z różnych typów przekładu, np. tłumaczenia literackie, prawne itp. — trzy odpowiedzi (19%, n = 16);

— zwiększenie różnorodności tłumaczonych tekstów — dwie odpowiedzi (13%, n = 16);

— dodanie zajęć kształcących umiejętność tworzenia poprawnych wypowiedzi w języku polskim i japońskim — jedna odpowiedź (6%, n = 16);

— dodanie zajęć dotyczących tłumaczeń specjalistycznych, które mogłyby też uwzględniać informacje o tym, jak szukać poprawnych ekwiwalentów tłumaczeniowych — jedna odpowiedź (6%, n = 16);

— uwzględnienie w programie zajęć dotyczących tłumaczeń tekstów współczesnych i tekstów popkultury — jedna odpowiedź (6%, n = 16);

— zwiększenie liczby godzin zajęć tłumaczeniowych — jedna odpowiedź (6%, n = 16);

— dodanie zajęć dotyczących technologii tłumaczeniowych, tj. CAT-ów, sztucznej inteligencji itd. — jedna odpowiedź (6%, n = 16);

— dodanie do istniejących zajęć tłumaczeniowych ćwiczeń z porównywania tłumaczeń stworzonych przez studentów z tłumaczeniami już opublikowanymi — jedna odpowiedź (6%, n = 16).

WYZWANIA W SZKOLENIU TŁUMACZY JĘZYKA JAPONSKIEGO W POLSCE

Wszyscy uczestnicy badania zostali zapytani o to, co ich zdaniem stanowi wyzwanie w szkoleniu tłumaczy języka japońskiego w Polsce. 21 osób (84%) zdecydowało się udzielić odpowiedzi na to pytanie. Było to pytanie otwarte i respondenci udzielili następujących odpowiedzi:

— niewystarczające kształcenie w zakresie tłumaczeń ustnych — pięć odpowiedzi (24%, n = 21);

— niewystarczająca znajomość języka docelowego i języka źródłowego — trzy odpowiedzi (14%, n = 21);

— duże różnice pomiędzy językiem polskim a japońskim — dwie odpowiedzi (10%, n = 21);

— bardzo ograniczone możliwości kształcenia się po studiach, niewielka liczba kursów dla tłumaczy dostępnych w Polsce — dwie odpowiedzi (10%, n = 21);

— niewielki rynek tłumaczeń z językiem japońskim i mała liczba zleceń — dwie odpowiedzi (10%, n = 21);

— niewystarczające kształcenie w zakresie tłumaczeń specjalistycznych — dwie odpowiedzi (10%, n = 21);

- różnice między kulturą polską a japońską — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- fakt, że nauczanie tłumaczeń na studiach pojawia się w programie dość późno, ze względu na to, że najpierw trzeba opanować język od podstaw — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- niska świadomość zlecniodawców — jedna odpowiedź (5%, n = 21; osoba, która odpowiedziała na pytanie, dodała, że zlecniodawcy często nie określają, jaki zakres tłumaczenia będzie wymagany i nie dostarczają materiałów);
- wiedza przekazywana na studiach jest niewystarczająca — jedna odpowiedź (5%, n = 21; osoba, która odpowiedziała na to pytanie, nazwała tę wiedzę „fragmentaryczną”);
- ograniczona dostępność już przetłumaczonych tekstów, których można by używać w celach szkoleniowych lub referencyjnych — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- zbyt mała liczba godzin w programie nauczania akademickiego — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- brak infrastruktury na uczelniach (do prowadzenia zajęć z tłumaczeń symultanicznych) — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- niedostosowanie programu studiów do wymagań rynku — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- duży nakład pracy wymagany do opanowania języka japońskiego — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- bardzo szeroki zakres tematyki w zleceniach tłumaczeniowych — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- brak podziału na specjalizacje na studiach drugiego stopnia i możliwości skupienia się wtedy na tłumaczeniach — jedna odpowiedź (5%, n = 21);
- fakt, że japonistykę nie kształcą tłumaczy, tylko japonistów — jedna odpowiedź (5%, n = 21).

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Ankieta, która była badaniem pilotażowym, zakładała zebranie odpowiedzi od 25 respondentów, co oczywiście oznacza, że jej wyniki mogą nie oddawać faktycznej sytuacji dotyczącej kształcenia tłumaczy języka japońskiego w Polsce, jednak nasuwają kilka wniosków.

Po pierwsze znaczna liczba ankietowanych (11, czyli 79% z 14 osób, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie) uznała przygotowanie, jakie dają studia za niewystarczające do podjęcia pracy jako tłumacz. Podobne wy-

niki w swoim badaniu uzyskała Asquerino Egoscozábal²², ale przykładów zbliżonych wyników, również w innych krajach, jest więcej, np. badania Jolity Horbačauskienė, Ramunė Kasperavičienė i Saulė Petronienė prowadzone na Litwie²³, czy Thu Thi Quy Do w Wietnamie i Australii²⁴. Podobne problemy występujące w Polsce opisała m.in. Teresa Tomasziewicz²⁵. Rozbieżność między wymaganiami rynku a przygotowaniem tłumaczy do zawodu po studiach była też np. przyczyną stworzenia listy kompetencji tłumacza EMT²⁶.

Po drugie respondenci zauważyli konkretne braki w kształceniu tłumaczy języka japońskiego na studiach. Najwięcej osób wymieniło tu kształcenie w zakresie tłumaczeń ustnych. Respondenci wskazali również na niewystarczające zróżnicowanie przekładanych tekstów i stopnia ich specjalizacji oraz postulowali zwiększenie liczby zajęć praktycznych dotyczących tłumaczeń, dodanie zajęć dotyczących narzędzi komputerowych przydatnych w pracy tłumacza i informacji o realiach rynku tłumaczeniowego. Wśród propozycji pojawiły się również te dotyczące aktywności podczas zajęć z tłumaczeń, jak np. praca w grupach; ocena rówieśnicza (*peer assessment*); ćwiczenia, w których studenci porównywaliby tłumaczenia; dyskusje o podjętych decyzjach przekładowych.

Bardzo wartościowe wydają mi się również spostrzeżenia respondentów dotyczące wyzwań w kształceniu tłumaczy języka japońskiego. Tu znów respondenci zauważyli niewystarczające możliwości kształcenia w zakresie tłumaczeń ustnych (m.in. wynikające z braku specjalistycznego sprzętu). Pisali również o problemach w tłumaczeniu spowodowanych różnicami między językiem polskim a japońskim oraz kulturami obydwu krajów, problemach związanych z niewielkim rynkiem tłumaczeń japońskich w Polsce i wymaganą znajomością wielu dziedzin. Zauważyli też, że po ukończeniu studiów mają niewiele możliwości dalszego kształcenia się w Polsce.

Interesujące były także odpowiedzi dotyczące tekstów, których przekładem zajmują się tłumacze języka japońskiego. Najwięcej tłumaczy pisem-

²² L. Asquerino Egoscozábal: *La formación de traductores del japonés al español...*, s. 200–201.

²³ J. Horbačauskienė, R. Kasperavičienė, S. Petronienė: *Translation studies: Translator training vs employers' expectations*. „Journal of Language and Cultural Education” 2017, nr 1 (7), s. 145–159. <https://doi.org/10.1515/jolace-2017-0009> [dostęp: 28.01.2024].

²⁴ T.T.Q. Do: *Translators' work requirements and graduates' preparedness: multi-perspective data from Australia and Vietnam*. „Asia Pacific Translation and Intercultural Studies” 2020, nr 2 (7), s. 230–54. <https://doi.org/10.1080/23306343.2020.1750815> [dostęp: 26.01.2024].

²⁵ T. Tomasziewicz: *Ewolucja kształcenia tłumaczy zawodowych w kontekście wyzwań współczesnego przekładoznawstwa i wymogów rynku pracy*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2019, nr 2 (44), s. 199–216. <https://doi.org/10.12797/MOaP.25.2019.44.10> [dostęp: 10.09.2023].

²⁶ Grupa ekspertów EMT: *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. Brussels 2009, rozdz. 1.

nych zajmowało się tłumaczeniami audiowizualnymi, technicznymi, literackimi i marketingowymi. Większość respondentów uważa tłumaczenia za dodatkowe źródło dochodu.

Co ciekawe, nieznaczna liczba ankietowanych zauważyła trwałe zmiany w swojej pracy wywołane pandemią COVID-19. Dwoje tłumaczy ustnych, które takie zmiany dostrzegło, wymieniło osłabienie kontaktów biznesowych i rzadsze przyjazdy osób z Japonii do Polski niż przed pandemią, co wpłynęło, ich zdaniem, na mniejszą liczbę zleceń.

DALSZE BADANIA

Poza rozpoznaniem sytuacji dotyczącej kształcenia tłumaczy języka japońskiego w Polsce, celem badania pilotażowego było też przygotowanie docelowego badania, które zaplanowane jest na co najmniej 150 respondentów i trwać ma od stycznia do marca 2024 roku. Odpowiedzi respondentów umożliwiły np. zamianę niektórych pytań otwartych na pytania zamknięte. Okazało się również, że narzędzie Google Forms jest wystarczające do przeprowadzenia takiej ankiety. Odpowiedzi respondentów w badaniu pilotażowym uwypukliły ponadto zasadność przeprowadzania kolejnych badań za pomocą innych narzędzi, takich jak badania jakościowe, np. wywiad pogłębiony, co pozwoli na uniknięcie wspomnianych wyżej problemów z interpretacją odpowiedzi, o których pisał Silverman²⁷. Wiele interesujących wniosków może również przynieść porównanie postulatów, jakie wysunęli respondenci dotyczących programów studiów z językiem japońskim.

BIBLIOGRAFIA

- Asquerino L.A.: *La formación de traductores del japonés al español en España. Estudio sobre la situación actual*. „Sendebarr” 2021, nr 32, s. 196–218. <https://doi.org/10.30827/sendebarr.v32.15903>.
- Asquerino L.A.: *La formación de traductores japonés-español. Situación actual y perspectivas*. TDX (Tesis Doctorals en Xarxa — niepublikowana rozprawa doktorska Universitat Autònoma de Barcelona. Programa de Doctorat en Traducció i Estudis Interculturals, 2021). <https://www.tdx.cat/handle/10803/673347> [dostęp: 30.07.2023].
- Bednarczyk A.: *O stanie i kierunkach rozwoju polskiej japonistyki — zarys problematyki*. W: *Verba et imagines Iaponiae. Nowe trendy i kierunki badań w polskiej*

²⁷ D. Silverman: *Interpretacja danych jakościowych...*, s. 58.

- japonistyce w 5. rocznicę powołania studiów japonistycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Red. A. Bednarczyk, M. Leśniczak, W.J. Nowak. Toruń 2014, s. 51–71.
- Bednarczyk A., Leśniczak M., Nowak W.J.: *Toruńska japonistyka a Roman S. Ingarden: „Profesor z kindersztuby”, „Ojciec współpracy Torunia z Japonią”, „Filozof języka japońskiego”*. W: *Verba et imagines Iaponiae. Nowe trendy i kierunki badań w polskiej japonistyce w 5. rocznicę powołania studiów japonistycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Red. A. Bednarczyk, M. Leśniczak, W.J. Nowak. Toruń 2014, s. 15–23.
- Bourdieu P.: *Sociology in question*. London 1993.
- Do T.T.Q.: *Translators' work requirements and graduates' preparedness: multi-perspective data from Australia and Vietnam*. „Asia Pacific Translation and Intercultural Studies” 2020, nr 2 (7), s. 230–54. <https://doi.org/10.1080/23306343.2020.1750815>.
- Grupa ekspertów EMT. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. Brussels 2009.
- Horbačauskienė J., Kasperavičienė R., Petronienė S.: *Translation studies: Translator training vs employers' expectations*. „Journal of Language and Cultural Education” 2017, nr 1 (7), s. 145–159. <https://doi.org/10.1515/jolace-2017-0009> [dostęp: 28.01.2024].
- Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu: *Studia nad Japonią*. <https://orient.uj.edu.pl/studia/nad-japonia> [dostęp: 05.06.2024].
- Łaziński M.: *Feminytywy oraz inne spory o słowa. Próba diagnozy i propozycje pozytywne*. „Socjolingwistyka” 2023, nr 1 (37), s. 345–68. <https://doi.org/10.17651/SOCJOLING.37.19>.
- Pałasz-Rutkowska E.: *Historia. Katedra Japonistyki UW*, 2017. <http://japonistyka.orient.uw.edu.pl/katedra/historia/> [dostęp: 10.12.2023].
- Silverman D.: *Interpretacja danych jakościowych: metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*. Red. K. Konecki. Tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska. Warszawa 2008.
- Tomaszkiewicz T.: *Ewolucja kształcenia tłumaczy zawodowych w kontekście wyzwań współczesnego przekładoznawstwa i wymogów rynku Pracy*. „Między Oryginałem a Przekładem” 2019, nr 2 (44), s. 199–216. <https://doi.org/10.12797/MOaP.25.2019.44.10>.
- Filologia angielska — Wszystkie studia — Katalog kierunków — Uniwersytet Śląski w Katowicach — Karta Kierunku. <https://informator.us.edu.pl/programmes/list/all/FA/W1-S1FA19.2021/> [dostęp: 28.01.2024].
- Uchwała nr 18/23 Senatu Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 2 marca 2023 roku w sprawie ustalenia programów studiów na kierunkach prowadzonych w Uniwersytecie Gdańskim dla cykli kształcenia rozpoczynających się od roku akademickiego 2023/2024. https://bip.ug.edu.pl/akty_normatywne/114502/uchwala_nr_1823_senatu_uniwersytetu_gdanskiego_z_dnia_2_marca_2023_roku_w_sprawie_ustalenia_programow_studiow_na_kierunkach_prowadzonych_w [dostęp: 27.01.2024].
- Uchwały Senatu UAM — Kadencja 2020–2024 — rok akademicki 2022/2023. <https://web.archive.org/web/20230723221150/https://bip.amu.edu.pl/dokumenty/>

- uchwały-senatu/uchwały-senatu-uam-kadencja-2020-2024-rok-akademicki-20222023 [dostęp: 23.07.2023].
- Wydział Etnolingwistyki UAM: Oferta dydaktyczna. <https://syllabus.amu.edu.pl/pl/19/0/0/42> [dostęp: 05.06.2024].
- Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego. *Japonistyka. Nowy kierunek studiów od roku akademickiego*. 14.04.2023. <https://web.archive.org/web/20230722153130/https://fil.ug.edu.pl/news/113894/japonistyka-ribenxueke-nowy-kierunek-studiow-od-roku-akademickiego-202324> [dostęp: 03.01.2024].
- Wydział Humanistyczny UMK. *Japonistyka. Studia magisterskie (s2)*. <https://www.human.umk.pl/japonistyka/studia-s2/> [dostęp: 03.01.2024].
- Załącznik nr 3 do uchwały Nr 139 Senatu UMK z dnia 29 października 2019 r. (*studia pierwszego stopnia*). <https://www.human.umk.pl/panel/wp-content/uploads/japonistyka-s1-plan-20202021.pdf> [dostęp: 03.01.2024].
- Załącznik nr 46 do uchwały nr 45/V/2023 Senatu UJ z dnia 31 maja 2023 r. (*program studiów pierwszego stopnia*). https://bip.uj.edu.pl/documents/138459-7/153265659/046_23_UJ.WF.FOJ_1_S.pdf [dostęp: 03.01.2024].
- Załącznik nr 15 do uchwały nr 135 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 20 kwietnia 2022 r. w sprawie zmiany uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim. http://orient.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/174/2022/09/orientalistyka-japonistyka-zalacznik_15.pdf [dostęp: 03.01.2024].

KWESTIONARIUSZ ANKIETY*

Sekcja 1. Informacja o badaniu dla uczestniczek/uczestników badania i oświadczenie zgody na udział w badaniu

Wyrażam świadomą i dobrowolną zgodę na wzięcie udziału w badaniu. (*)

○ Tak

○ Nie

Informacja dla uczestników badania o przetwarzaniu danych osobowych w badaniu naukowym

Wyrażam świadomą i dobrowolną zgodę na przetwarzanie danych osobowych w celu przeprowadzenia badania oraz anonimowej publikacji wyników badań. (*)

○ Tak

○ Nie

* Autorska wersja kwestionariusza ankiety, której wyniki zostały omówione w artykule

Ankieta

Sekcja 2. Pytanie o studia

1. Czy jest Pani/Pan obecnie studentką/studentem studiów licencjackich lub magisterskich z językiem japońskim? (*)

- Tak (*przejdźcie do Sekcji 5. Pytania do osób studiujących*)
- Nie (*przejdźcie do Sekcji 4. Ukończone studia*)

Sekcja 3. Pytania do osób studiujących.

2. W której jednostce Pani/Pan studiuje obecnie? (*)

☐ Japonistyka UW (Katedra Japonistyki na Uniwersytecie Warszawskim)
☐ Japonistyka UJ (Zakład Japonistyki i Sinologii na Uniwersytecie Jagiellońskim)

☐ Japonistyka UAM (Zakład Japonistyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

☐ Japonistyka UMK (Katedra Japonistyki na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu)

☐ ILS UW (Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego)

☐ Japonistyka PJATK (Wydział Kultury Japonii Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych)

☐ Inne (proszę podać jakie)

3. Na którym roku studiów z językiem japońskim Pani/Pan studiuje? (*)

- 3 rok studiów licencjackich
- 1 rok studiów magisterskich
- 2 rok studiów magisterskich
- Inne (proszę podać jakie):

Sekcja 4. Ukończone studia.

4. Czy jest Pani/Pan absolwentką/absolwentem studiów z językiem japońskim lub studiowała Pani/studiował Pan na takich studiach? (*)

○ Tak (*przejdźcie do Sekcji 7. Pytania do osób, które są absolwentkami/absolwentami studiów z językiem japońskim*)

○ Nie (*przejdźcie do Sekcji 6. Tłumaczenie pisemne*)

Sekcja 5. Pytania do osób, które są absolwentkami/absolwentami studiów z językiem japońskim.

5. Proszę zaznaczyć wszystkie zakończone przez Panią/Pana studia z językiem japońskim [można zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi] (*):

- ☐ Trzyletnie studia licencjackie
- ☐ Dwuletnie studia magisterskie

☐ Pięcioletnie jednolite studia magisterskie

☐ Inne (proszę podać jakie):

6. W której jednostce Pani/Pan studiowała/studiował? [można zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi] (*)

☐ Japonistyka UW (Katedra Japonistyki na Uniwersytecie Warszawskim)

☐ Japonistyka UJ (Zakład Japonistyki i Sinologii na Uniwersytecie Jagiellońskim)

☐ Japonistyka UAM (Zakład Japonistyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

☐ Japonistyka UMK (Katedra Japonistyki na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu)

☐ ILS UW (Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego)

☐ Japonistyka PJATK (Wydział Kultury Japonii Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych)

☐ Inne (proszę podać jakie):

Sekcja 6. Tłumaczenie pisemne.

7. Czy wykonuje lub wykonywała/wykonywał Pani/Pan tłumaczenia pisemne z językiem japońskim? (*)

☐ Tak (przejdźcie do Sekcji 7. Pytania do osób zajmujących się tłumaczeniem pisemnym)

☐ Nie (przejdźcie do Sekcji 9. Tłumaczenia ustne)

Sekcja 7. Pytania do osób zajmujących się tłumaczeniem pisemnym.

8. Jak długo (w przybliżeniu) pracuje albo pracowała/pracował Pani/Pan jako tłumaczka pisemna/tłumacz pisemny? (*)

☐ Poniżej roku

☐ Około 1 do 2 lat

☐ Około 3 do 5 lat

☐ Około 6 do 10 lat

☐ Powyżej 10 lat

☐ Trudno powiedzieć

9. Jakie teksty Pani/Pan tłumaczyła/tłumaczył lub tłumaczy? [można zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi] (*)

☐ Teksty literackie (np. beletrystyka w tym powieści, opowiadania; poezja)

☐ Teksty techniczne (np. instrukcje, manuale, specyfikacje)

☐ Teksty naukowe specjalistyczne (np. prace naukowe, artykuły naukowe)

- ☐ Teksty popularnonaukowe
- ☐ Artykuły prasowe, eseje
- ☐ Teksty dotyczące kultury
- ☐ Teksty marketingowe
- ☐ Teksty prawne (np. umowy, kontrakty, akta)
- ☐ Teksty dotyczące tematyki ekonomicznej
- ☐ Teksty dotyczące tematyki polityczno-społecznej
- ☐ Teksty audiowizualne (np. napisy, ścieżka lektorska)
- ☐ Strony internetowe
- ☐ Gry komputerowe
- ☐ Inne, (proszę podać jakie)

10. Czy uważa Pani/Pan pracę jako tłumaczka pisemna/tłumacz pisemny za swoją główną karierę, czy za dodatkowe źródło dochodu? (*)

- ☐ Uważam za główną karierę
- ☐ Uważam za dodatkowe źródło dochodu
- ☐ Trudno powiedzieć

11. Czy zauważyła/zauważył Pani/Pan, że pandemia COVID-19 wywarła wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako tłumaczka pisemna/tłumacz pisemny? (*)

- ☐ Tak (przejdźcie do Sekcji 8. Wpływ pandemii COVID-19 na tłumaczy pisemnych)
- ☐ Nie (przejdźcie do Sekcji 9. Tłumaczenia ustne.)

Sekcja 8. Wpływ pandemii COVID-19 na tłumaczy pisemnych.

12. Jaki według Pani/Pana wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako tłumaczka pisemna/tłumacz pisemny wywarła pandemia COVID-19?

Odpowiedź:

Sekcja 9. Tłumaczenia ustne.

13. Czy tłumaczy albo tłumaczyła/tłumaczył Pani/Pan ustnie z języka japońskiego lub na język japoński? (*)

- ☐ Tak (przejdźcie do Sekcji 10. Pytania do osób zajmujących się tłumaczeniem ustnym)
- ☐ Nie (przejdźcie do Sekcji 12. Prowadzenie zajęć)

Sekcja 10. Pytania do osób zajmujących się tłumaczeniem ustnym.

14. W jakim trybie Pani/Pan tłumaczy lub tłumaczył/tłumaczyła ustnie? [można zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi] (*)

- ☐ Symultanicznie (w kabinie, szeptanka)

☐ Konsekwentnie (tłumaczenie po zakończeniu wypowiedzi lub fragmencie wypowiedzi mówcy)

☐ Inne:

15. Jak długo (w przybliżeniu) pracuje albo pracowała/pracował Pani/Pan jako tłumaczka ustna/tłumacz ustny? (*)

- ☐ Poniżej roku
- ☐ Około 1 do 2 lat
- ☐ Około 3 do 5 lat
- ☐ Około 6 do 10 lat
- ☐ Powyżej 10 lat
- ☐ Trudno powiedzieć

16. Czy uważa Pani/Pan pracę jako tłumaczka ustna/tłumacz ustny za swoją główną karierę, czy dodatkowe źródło dochodu? (*)

- ☐ Uważam za główną karierę
- ☐ Uważam za dodatkowe źródło dochodu
- ☐ Trudno powiedzieć

17. Czy zauważyła/zauważył Pani/Pan, że pandemia COVID-19 wywarła wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako tłumaczka ustna/tłumacz ustny? (*)

- ☐ Tak (*przejdźcie do Sekcji 11. Wpływ pandemii COVID-19 na tłumaczy pisemnych*)
- ☐ Nie (*przejdźcie do Sekcji 12. Prowadzenie zajęć*)

Sekcja 11. Wpływ pandemii COVID-19 na tłumaczki/tłumaczy ustnych.

18. Jaki według Pani/Pana wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako tłumaczka ustna/tłumacz ustny wywarła pandemia COVID-19?

Odpowiedź:

Sekcja 12. Prowadzenie zajęć.

19. Czy pracuje albo pracowała/pracował Pani/Pan jako wykładowca z językiem japońskim? (*)

- ☐ Tak (*przejdźcie do Sekcji 13. Pytania do wykładowczyń/wykładowców*)
- ☐ Nie (*przejdźcie do Sekcji 15. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy*)

Sekcja 13. Pytania do wykładowczyń/wykładowców.

20. Jakie przedmioty wykłada lub wykładała/wykładał Pani/Pan? (*)

- ☐ Tłumaczenia z językiem japońskim
- ☐ Zajęcia językowe z językiem japońskim
- ☐ Prowadzę lub prowadziłam/prowadziłem obydwa powyższe typy zajęć
- ☐ Żadne z powyższych

21. Czy zauważyła/zauważył Pani/Pan, że pandemia COVID-19 wywołała wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako wykładowczyni/wykładowcy? (*)

○ Tak (*przejdźcie do Sekcji 14. Wpływ pandemii COVID-19 na pracę wykładowczyń/wykładowców*)

○ Nie (*przejdźcie do Sekcji 15. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy*)

Sekcja 14. Wpływ pandemii COVID-19 na pracę wykładowczyń/wykładowców.

22. Jaki według Pani/Pana wciąż trwający wpływ na Pani/Pana pracę jako wykładowczyni/wykładowca wywarła pandemia COVID-19?

Odpowiedź:

Sekcja 15. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy.

23. Czy uczestniczyła/uczestniczył Pani/Pan w zajęciach lub szkoleniach dotyczących tłumaczeń? (*)

○ Tak

○ Nie

24. Jeśli uczestniczyła/uczestniczył Pani/Pan w zajęciach dotyczących tłumaczeń z językiem japońskim w ramach studiów, czy uznaje je Pani/Pan za wystarczające do rozpoczęcia pracy jako tłumaczka/tłumacz (*):

○ Tak (*przejdźcie do Sekcji 17. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy c.d.*)

○ Nie (*przejdźcie do Sekcji 16. Pytanie o zajęcia tłumaczeniowe podczas studiów.*)

○ Nie wiem (*przejdźcie do Sekcji 17. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy c.d.*)

○ Nie uczestniczyłam/Nie uczestniczyłem w takich zajęciach (*przejdźcie do Sekcji 17. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy c.d.*)

Sekcja 16. Pytanie o zajęcia tłumaczeniowe podczas studiów.

25. Proszę napisać, o jakie elementy według Pani/Pana należałoby rozszerzyć zajęcia dotyczące tłumaczeń z językiem japońskim podczas studiów? (*)

Odpowiedź:

Sekcja 17. Pytania dotyczące edukacji tłumaczek/tłumaczy c.d.

26. Co według Pani/Pana jest wyzwaniem, jeżeli chodzi o szkolenie tłumaczy z językiem japońskim w Polsce? (*)

27. Czy są jakieś zajęcia dotyczące tłumaczeń z językiem japońskim, o które według Pani/Pana warto rozszerzyć program studiów z językiem japońskim? (*)

Sekcja 18. Opinia o ankiecie.

Bardzo dziękuję za wypełnienie ankiety i poświęcony czas.

Poniżej może Pani/Pan podzielić się swoją opinią odnośnie do ankiety.

Poniżej znajduje się też przycisk „Prześlij”, po jego naciśnięciu wypełniona ankieta zostanie przesłana.

Jeżeli chce Pani/Pan podzielić się swoją opinią na temat ankiety np. jej wartości, czy formy, lub ma Pani/Pan jakieś sugestie proszę skorzystać z pola poniżej.

Odpowiedź:

„Prześlij”

Ankieta została przesłana.

Jeszcze raz bardzo dziękuję za poświęcony czas!

Z wyrazami szacunku

Agata Balińska

AGATA MARIA BALINSKA

JAPANESE LANGUAGE TRANSLATOR AND INTERPRETER EDUCATION IN POLAND — SURVEY RESULTS

Summary

This article presents the results of an anonymous pilot survey of 25 respondents. The survey was designed to examine the state of Japanese-language translator and interpreter education in Poland. It will also be used in the construction of a target survey with a larger and more representative sample. Five groups of respondents took part in the survey: (1) 3rd undergraduate or graduate studies students of Japanese studies, (2) alumni of such studies, (3) translators working with Japanese language, (4) interpreters working with Japanese language, and (5) lecturers working with Japanese language in higher education institutions in Poland. The results of the survey indicate that the majority of respondents consider the education of translators and interpreters (TI) with Japanese language in Poland to be insufficient for entering into the TI profession immediately after graduation. Respondents also indicated how Japanese studies in Poland could be modified to meet market demands, and suggested, e.g. increasing the number of hours or introducing classes on interpreting, increasing the number classes on translation in general, introducing classes on how to use translation tools and incorporating information on professional practice. The respondents also pointed out specific problems related to the TI training with Japanese language. The conclusion of the article includes ideas for further research on the education of TI professionals with Japanese language in Poland.

Keywords: higher education programs, Japanese studies, survey, translation with Japanese language

АГАТА МАРИЯ БАЛИНЬСКА

ПОДГОТОВКА ПЕРЕВОДЧИКОВ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА В ПОЛЬШЕ — РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРОСА

Резюме

Статья представляет результаты анонимного пилотного опроса, проведённого на выборке 25 респондентов. Цель опроса — изучить состояние образования переводчиков японского языка в Польше и помочь подготовить целевой опрос с более широкой и репрезентативной выборкой. Опрос включал пять групп респондентов: (1) те, кто изучает японский язык на 3-м курсе бакалавриата или учится в магистратуре, (2) те, кто закончил это обучение, (3) те, кто занимается или занимался письменным переводом с японским языком, (4) те, кто занимается или занимался устным переводом с японским языком, и (5) те, кто преподаёт или занимался преподаванием японского языка в высших учебных заведениях. Результаты опроса показывают, что большинство респондентов считает подготовку переводчиков японского языка в Польше недостаточной для вступления в профессию сразу после окончания вуза. По мнению респондентов, следует изменить программу обучения японскому языку в Польше, чтобы соответствовать требованиям рынка, например, ввести занятия по устному переводу или увеличить их количество, увеличить количество занятий по переводу в целом, ввести в учебную программу занятия по работе с инструментами CAT, и информацию о профессиональной практике. Респонденты также назвали конкретные проблемы, связанные с подготовкой переводчиков японского языка. В заключении статьи указаны направления дальнейших исследований в области обучения переводчиков японского языка в Польше.

Ключевые слова: опрос, перевод с японского языка, программы высшего образования, японоведение